সেন্দুৰ

ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া

জ্যোতি প্ৰকাশন
পাণবজাৰ : গুৱাহাটী-৭৮১ ০০১

SENDUR : A collection of Assamese short stories written by Dr. Bhabendra Nath Saikia and published by Smti. Ila Sarmah on behalf of **M/s Jyoti Prakashan**, Jaswanta Road, Panbazar, Guwahati-781 001, Assam, first (Jyoti Prakashan) edition : November, 2003.

Second Edition : July, 2006 ***Price : Rs. 55.00 only***

প্ৰকাশক :
শ্ৰীইলা শৰ্মা
জ্যোতি প্ৰকাশন
যশোৱন্ত পথ
পাণবজাৰ : গুৱাহাটী-৭৮১ ০০১

প্ৰথম (জ্যোতি প্ৰকাশন) সংস্কৰণ : নৱেম্বৰ, ২০০৩
দ্বিতীয় প্ৰকাশ : জুলাই, ২০০৬

বেটুপাত : পদ্ম সিংহ

মূল্য : ৫৫.০০ টকা

ছপাশাল :
ত্ৰিনয়ন গ্ৰাফিক অফ্‌ছেট
উদ্যোগ পাম, বামুণীমৈদাম
গুৱাহাটী-৭৮১ ০২১

স্বৰ্গীয়া স্বৰ্ণলতা হাজৰিকাৰ প্ৰতি
শ্ৰদ্ধা জনাই এই কিতাপখন
উছৰ্গা কৰিলোঁ।

ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া

সেন্দুৰ

লগৰীয়াৰ লগত হাঁহি-মাতি, মুকলি মনেৰে প্ৰচ্ছেন্ন কৰি গৈ থকা কলেজীয়া ছোৱালী হঠাতে বাটৰ কাষত থিয় হৈ প্ৰচ্ছেন্ন চাই থকা দেউতাকৰ চকুৱে-চকুৱে পৰিলে যেনেকৈ অলপ কোঁচ খাই যায়, সোনকালে দেউতাকক পাৰ হৈ যাবলৈ চেষ্টা কৰে, মাছ-বজাৰৰ মাজত জাহাজ কোম্পানীৰ একাউন্টেণ্ট প্ৰভাকৰ ৰায়চৌধুৰী ঠিক তেনেকৈ কোঁচ খাই গ'ল, আৰু ডিঙি মেলি-মেলি মাছ চাই ফুৰা অইন মানুহৰ আঁৰেদি তলমূৰকৈ ললিতাক পাৰ হৈ যাবলৈ লৰালৰি কৰিলে। তেওঁ ভাবিবলৈ চেষ্টা কৰিলে, ললিতাই হয়তো তেওঁক মন কৰা নাই।

কিন্তু ৰায়চৌধুৰীৰ চেষ্টা মিছা হ'ল। ললিতাই তেওঁক ঠিক মন কৰিলে। মন কৰিলেতো কৰিলেই, আনকি ওচৰ-পাঁজৰৰ আৰু দহজনে শুনাকৈ চিঞৰি তাই ৰায়চৌধুৰীক মাতো লগালে।

বেচা দামতকৈ কম দাম দিয়া গ্ৰাহক এজনক পৰিষ্কাৰ মাতেৰে "নাই নহ'ব, নোৱাৰিম, আমাৰ কিনা দামেই নপৰে" বুলি উত্তৰটো দি ললিতাই ওচৰৰ বাল্টিটোৰ পৰা পানী এআঁজলি সন্মুখৰ মাছকেইটাৰ গাত ছটিয়াই দিছিল, তাৰ পিচত গা ধুৱাওঁতে কেঁচুৱাৰ গাত হাত ফুৰোৱাৰ নিচিনাকৈ মাছকেইটাৰ গাত হাত ফুৰাইছিল। তাই এইখিনি কাম কৰি থকা সময়খিনিত মাছৰ গাত পৰি থকা মাখিবিলাকে সকলোকৈ এটা পাক ফুৰি আহিল, আৰু ললিতাৰ হাত ফুৰোৱা হোৱাৰ পিচতে সিহঁতে আকৌ বহিলহি। এইবাৰ ললিতাই মাখি খেদোৱাৰ উদ্দেশ্যে মাছ চিলাবলৈ ৰখা তমাল মুঠি দুবাৰমান বিচনি চলোৱাদি চলাইছে, ঠিক এনে সময়তে তাইৰ প্ৰভাকৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ওপৰত চকু পৰিল। ৰায়চৌধুৰী মানুহৰ আঁৰে আঁৰে আঁতৰি যাব খোজা দেখি তাইৰ সন্দেহ হ'ল, মানুহজনে তাইক নেদেখিলেই নে কি? সেই কাৰণে ৰায়চৌধুৰী বেছি আঁতৰ হ'বলৈ নৌপাওঁতেই তাই ডাঙৰকৈ মাত লগালে— "আহক বাবু।"

ললিতাৰ মাতত একেলগে কেইবাজনো বাবুৱে তাইলৈ উভতি চালে; কাক মাতিছে ধৰিব নোৱাৰি তেওঁলোকে ইজনে সিজনৰ মুখলৈ চোৱা-চুই কৰিলে, তাৰ পিচত চিৰাচৰিত প্ৰথামতে পোহাৰীয়ে গ্ৰাহক মাতিছে বুলি ধৰি লৈ দিহাদিহি গুচি গ'ল। প্ৰভাকৰ ৰায়চৌধুৰীয়ে 'মোকো মতা নাই' বুলি ধৰি লৈ তেওঁলোকৰ লগতে গুচি যাব পৰা যায় নে কি এবাৰ ভাবি চালে; কিন্তু তেনেকৈ ধৰি লোৱাৰ তেওঁৰ

কোনো উপায় নাছিল; ললিতাই তেতিয়াও অত্যন্ত লাজকুৰীয়া হাঁহি এটা মুখত লৈ, আগ্ৰহসনা দৃষ্টিৰে তেওঁলৈ চাই আছিল।

ৰায়চৌধুৰী থিয় হৈ ৰ'ল। তমাল এডালত সাঙুৰি দিয়া মাছ এচকল বাওঁহাতত ওলোমাই লৈ মানুহ এজন তেওঁৰ কাষেদি পাৰ হৈ গ'ল। মাছ টুকুৰাত তেজ বিৰিঙি আছিল; কাষেদি যাওঁতে কেনেবাকৈ চুৰিয়াত তেজ লাগে বুলি ৰায়চৌধুৰীয়ে অকণমান আঁতৰি দিলে। কেইমুহূৰ্তমান ললিতাৰ ওচৰ চাপি নোযোৱাকৈ থকাৰ এইটো এটা তেওঁ চেলু পালে। কিন্তু তাৰ পিচত তেওঁৰ আৰু উপায় নেথাকিল। ললিতাই তেওঁক পৰিষ্কাৰকৈ মাতিছে, তাই এতিয়াও অতি আগ্ৰহেৰে তেওঁলৈ চাই আছে; আৰু মাজত এনেকুৱা কোনো কাৰণ নাই যে তেওঁ তাইৰ ওচৰ চাপি নগৈ থিয় হৈ থাকিব পাৰে নাইবা অইনফালে গুচি যাব পাৰে। অতি সংকুচিতভাৱে, চল্লিশ বছৰীয়া ৰায়চৌধুৰীয়ে যাঠি বছৰীয়া মানুহৰ নিস্তেজ খোজেৰে ললিতাৰ ওচৰ চাপি গ'ল।

মাছ বজাৰত এইটো অৱস্থাত ললিতাৰ মুখামুখি হ'বলৈ ৰায়চৌধুৰীৰ অকণো ভাল লগা নাছিল। ললিতাক তেওঁ এনেয়ে দিনটোত অন্ততঃ এবাৰ হ'লেও দেখে। তেনেকৈ যোৱা পাঁচ বছৰে তেওঁ তাইক দেখি আহিছে। আৰু ললিতাৰ গিৰিয়েক নন্দ আৰু শাহুয়েক আজলী বুঢ়ীক ৰাতিপুৱা-গধূলি দেখি থকা তেওঁৰ সাত বছৰৰো ওপৰ হৈছে। ৰায়চৌধুৰী আৰু নন্দ-ললিতাহঁতৰ ঘৰ ওচৰা-ওচৰি; মাজেদি অ'ত-ত'ত উৰ্বলি যোৱা জেওৰা এখন। আজলী বুঢ়ীয়ে মাজ নিশা উঠি তামোল খুন্দিবলৈ ল[illegible] ৰায়চৌধুৰীহঁতে গম পাই থাকে; ৰায়চৌধুৰী আৰু তেওঁৰ পত্নী মণিকাৰ মাজত কিবা তৰ্কা-তৰ্কি হ'লে উত্তেজিত অৱস্থাতো দুয়ো মাতটো সৰু কৰি ৰাখে, যাতে ললিতাহঁতে নুশুনে। চিঞৰি-বাখৰি, গালি-শপনি পাৰি কাজিয়া কৰাটো নন্দ-ললিতা-আজলী বুঢ়ীহঁতৰ কাম; সেইটো কাম সিহঁতে কৰেও যথেষ্ট।

ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰৰ সীমাতে লাগি থকা মাটিডোখৰ কোনো এক আঢ্যৱন্ত মহাজনৰ মাটি। বিভিন্ন চহৰত মহাজনৰ বহুত মাটি, সমুদ্ৰগামী জাহাজৰ দুষ্ট নাবিকে ডেকা কালত বিভিন্ন বন্দৰত অৰ্জন কৰা অবৈধ বান্ধৱীৰ নিচিনাকৈ পৰি আছে; জীৱিত কালত মহাজনে খা-খবৰ, হিচাপ-পাতি কৰা নাই, মৃত্যুৰ পিচত তেখেতৰ সতি-সন্ততিয়ে কৰিব। মহাজনৰ এক ভাগিনীয়েকৰ অনুমতি লৈ সাত বছৰৰ আগতে নন্দই ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰৰ সীমাতে এটা খেৰ-বাঁহৰ ঘৰ সাজি মাকৰে সৈতে থাকিবলৈ লৈছে। যোৱা সাত বছৰৰ ভিতৰত ঘৰটো তিনিবাৰ উৰুৱিছে; বৰষুণৰ পানীয়ে পেন্‌পেনীয়া কৰি থৈ যোৱা মজিয়াত খোজ কাঢ়োঁতে কাঢ়োঁতে আজলী বুঢ়ীৰ ভৰিৰ আঙুলিৰ চেপবিলাক পানীয়ে খাই ভেকুলীৰ পিঠি হেন কৰিছে। অকণমান পাকঘৰটোৰ বেৰ কেইখনৰ তলছোৱা খহি গৈছে। গোটেই পাকঘৰটো এফালে হালি গৈছে; খেৰ-বাঁহ অকণমানৰ যোগাৰ হয় মানে এইখিনি দিনলৈ বুলি নন্দই পাকঘৰটোত

দুডাল বাঁহৰ ঠেকা লগাই থৈছিল; আজি ডেৰ বছৰ হ'ল, ঠেকা দুডালো লাহে লাহে পচি আহিছে, খেৰ-বাঁহ গোটোৱা হোৱা নাই।

নন্দৰ এখন চাইকেল আছে। চাইকেলখনৰ পিচৰ মূল কেৰিয়াৰখনত বাঁহ বান্ধি সি ডাঙৰকৈ লৈছে, যাতে তাৰ ডাঙৰ মাছৰ পাচিটো তাত ভালকৈ বহে। শেষ নিশাই উঠি সি চৈধ্য-পোন্ধৰ মাইল দূৰৰ বিললৈ বুলি চাইকেল মাৰে; বিলৰ পৰা এপাচি মাছ লৈ দিনৰ দুইমান বজাত ঘৰ পায়হি; চৰকাৰী নাদৰ পাৰত চাৰি বাল্টিমান পানী তুলি লৈ গা ধোৱে, তাৰ পিচত ভাত খায়। ভাত খাই উঠি তাৰ আৰু ৰ'বলৈ নাই, মাছৰ পাচিটোৰে সৈতে চহৰৰ বজাৰলৈ বুলি চাইকেলত উঠে। ভাত খাই উঠি মুখত ভৰোৱা তামোলখনৰ পিক বাটে-বাটে পেলাই গৈ থাকে, বজাৰ পাওঁতে আধামোকোৰা তামোল মুখত থাকেই।

আজলী বুঢ়ী আবেলি পৰতে হাতত মোনা এটা লৈ ঘৰৰপৰা ওলায়। আৰ ঘৰত তাৰ ঘৰত সোমাই, বাটৰ মানুহৰ লগত কথা-বতৰা পাতি পাতি, গধূলিৰ আগে আগে বুঢ়ী টুকটুককৈ বজাৰ ওলায়গৈ। অলপ সময়ৰ কাৰণে বুঢ়ী মাছৰ পাচিটোৰ ৰখীয়া হয়; সেইকণ সময়তে নন্দই চাউল-পাতৰ বজাৰখন কৰি আনি বুঢ়ীৰ হাতত দিয়ে। যিদিনা বেচা-কিনাৰ লক্ষণ ভাল যেন দেখে, সেইদিনা নন্দই পাচিটোৰ অৱশিষ্ট মাছখিনি লুটিয়াই-বগৰাই তাৰ মাজৰপৰা ব্যৱসায়ত লোকচান হ'ব নলগীয়া সৰু মাছ দুটামানো মোনাটোতে ভৰাই দিয়ে। বাটৰ কাষে কাষে, বিজুলী চাকিৰ পোহৰত খুপি খুপি বুঢ়ী ঘৰলৈ ওভতে; ৰাতি আঠমান বজাত নন্দহঁতৰ পাকঘৰৰ বেৰৰ জলঙাইদি সন্তীয়া খৰিৰ দম্‌দম্‌কৈ জ্বলা জুইৰ পোহৰ ওলাই আহি ৰায়চৌধুৰীহঁতৰ চূণ দিয়া বেৰত পৰে। সেই সময়ত মণিকাই প্ৰায়েই ল'ৰা-ছোৱালী দুটাক ভাত খুৱায়। ল'ৰা-ছোৱালী দুটাৰ জঞ্জাল মাৰি বিছনাত তুলি থৈ আহিব পাৰিলেই মণিকাই তেওঁক ভাত খাবলৈ মাতিব, এই আশাতে ৰায়চৌধুৰী আগফালৰ বাৰাণ্ডাৰ চকী এখনত বহি থাকে আৰু মন গ'লে মাত এবাৰ লগায়, "ভাত ৰান্ধিছে বাই?"

ভিতৰৰপৰা আজলী বুঢ়ীয়ে কয়, "জুইকুৰা জ্বলাই দিছোঁ বোপাই; ভাতেই হয় নে কিয়েই হয় জানো!"

বুঢ়ীৰ উত্তৰবিলাক তেনেকুৱাই। অভিজ্ঞতাই বুঢ়ীৰ উত্তৰবিলাকক তেনেকুৱা গঢ় দিছে। কেতিয়াবা ভাতখিনি উতলি থাকোঁতেই যদি দপ্‌দপীয়া বৰষুণ এজাক আহিল, বৰষুণৰ পানীয়ে বাগৰি আহি চৌকাটোত আশ্ৰয় লয়, আৰু বুঢ়ী তেত্ৰিছ কোটি দেৱতাক থুকুচি-থুকুচি বিছনাত উঠেগৈ। কেতিয়াবা হঠাতে কাহটো উঠিলে বুঢ়ী কাহি কাহি লালকাল হৈ পৰে। বিছনালৈ যোৱাৰ আগতে জুইকুৰা নুমুৱাই যাব নোৱাৰিলে ভাত সিজি সিজি লুথুৰি হয়, আৰু নুমুৱাই যাব পাৰিলে নন্দই বজাৰৰপৰা আহি আধাসিজা ভাতৰ তলত নতুনকৈ জুইকুৰা দিয়ে। তৰকাৰী বহোৱাৰ আগতে

চকুটোত বালি অলপমান ভাজি, ফটাকানি এখনেৰে টোপোলা এটা কৰি সি শুই থকা বুঢ়ীৰ বুকুত দি আহেঁগৈ।

ৰায়চৌধুৰীয়ে মাজে মাজে বুঢ়ীক সোধে, "বাই, এই বয়সত, এইটো দেহাৰে তুমি কি ভাত ৰান্ধিবা? ল'ৰাৰ বিয়া পাতি নোলোৱা কিয়? গোটেই ঘৰখন বোৱাৰীৰ হাতত গতাই দিব পোৱা, তুমি বহি বহি খাই থাকিব পোৱা, সেইটোহে নিয়মৰ কথা!"

বুঢ়ীয়ে কেতিয়াবা বিৰক্তিত মুখ জোকাৰে,— "এ হ'ল আৰু দিয়া! বোৱাৰী আহি আমাক ৰান্ধি-বাঢ়ি খুৱাব, সেই সোপা আশাকে বুকুত বান্ধি মৰিশালি পামগৈ!" বুঢ়ীৰ বিৰক্তি নন্দৰ ওপৰত। নন্দই হেনো এবাৰ বোলে পইচাহে গোট খোৱা নাই, এবাৰ বোলে তাৰ নিচিনা টোকোনালৈ কোনে ছোৱালী দিব, এবাৰ বোলে বোৱাৰী আনি থ'বহি কোনটো বঙলা ঘৰত, এইবোৰ বাৰে-বাংকৰা কথা গাই থাকে। বুঢ়ীৰ মতে নন্দৰ এইবোৰ চল, তাৰ মনৰ আচল কথা কি সেইটো নন্দ আৰু ঈশ্বৰেহে জানে। বিয়া কৰোঁ বুলিলে ছোৱালীৰ কি আকাল লাগিছে! সৌবিলাক বাটৰ ভিকহুয়েও জানো ঘৰ পতা নাই? সিহঁতৰ মানত নন্দৰ অৱস্থা ভালেই। সিতো অইন নহ'লেও দুবেলা দুমুঠি খুৱাব পাৰিব।

কেতিয়াবা বুঢ়ীয়ে দুখ কৰে। অকলশৰীয়া ঘৰটোত তেওঁৰ দিনটো নেযায়-নুপুৱায় লাগে। নাতি-পোৱালি দুটা-এটামান থকা হ'লেও সিহঁতৰ আল-পৈচান ধৰি সময় [illegible]য়ালেহেঁতেন।

ৰায়চৌধুৰীয়ে বুঢ়ীৰ এইকণ দুখ নোকোৱাকৈয়ে বুজে। কেতিয়াবা তেওঁ ধেমালিৰ ছলেৰে নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালী দুটাক দেখুৱাই কয়, "তোমাৰ নাতি-পোৱালিহঁত আহে মানে ইহঁতকে নাতি বুলি ভাবাচোন।"

সেইটো কথা ক'বই নেলাগে। প্ৰথম সন্তানটো কোলাত লৈ কণিকা হস্পিতালৰ পৰা উভতি অহাৰ পিচত এৰাতি কেঁচুৱাটোৰ কান্দোন বন্ধ নহয়েই নহয়। আজলী বুঢ়ীৰ এনেয়ে টোপনি কম; তেওঁ বিছনাতে ইচাট-বিচাট কৰিবলৈ ধৰিলে। ৰায়চৌধুৰীহঁতে জানোছা আমনি পায়, সেই ভয়তে বুঢ়ী বিছনাতে পৰি থাকিল, নহ'লে তেওঁ ৰাতিয়েই উঠি আহোঁ-আহোঁ কৰিছিল। ৰাতিপুৱাই তেওঁ "চাওঁ কি হ'ল, কি হ'ল" বুলি ৰায়চৌধুৰীহঁতৰ ঘৰ ওলালহি। কেঁচুৱাটোৰ কি হ'ল মণিকা আৰু ৰায়চৌধুৰীয়ে ক'ব নোৱাৰে। "নোৱাৰিবাতো! হাঁচি এটা আহিলেও হস্পিতাললৈ লৰ মৰা মানুহ তোমালোকে কি হৈছে কেনেকৈ ক'বা?"— বুলি আজলী বুঢ়ী কেঁচুৱাৰ কাষ চাপিল। সময় মতে ৰায়চৌধুৰীয়ে ডাক্তৰ মাতি আনিলে; ঔষধ পৰামৰ্শ দি ডাক্তৰ গ'লগৈ; আজলী বুঢ়ীয়ে সাদিনলৈ ডাক্তৰ-কম্পাউণ্ডাৰ-হস্পিতালৰ চৈধ্য পুৰুষ উদ্ধাৰি ভোৰ-ভোৰাই থাকিল। তেওঁৰ পৰামৰ্শমতে কেঁচুৱাৰ ডিঙিত এডাল ক'লা-সূতা ওলমিল, সূতাৰ মূৰত ওলমিল এটা সৰু টোপোলা। বুঢ়ীৰ মতে বাঘনখ

এটা পোৱা হ'লে আৰু ভাল আছিল। সৰিয়হ আৰু শুকান জলকীয়াৰে বুঢ়ীয়ে কেঁচুৱাৰ মুখ-লগা ভাঙিলে; মণিকাই সদায় ৰাতিপুৱা দুবাৰডলিৰ মাটিৰে কেঁচুৱাৰ কপালত ফোঁট দিয়া কৰিলে। এসময়ত কেঁচুৱাৰ কান্দোন কমি গ'ল। মণিকাইতে কি ভাবিলে ঠিক নাই, আজলী বুঢ়ীয়ে কিন্তু সদায় দাবী কৰি থাকিল— এইযে টোপোলাটো ডিঙিত ওলমি আছে, সেইটোৱেহে কেঁচুৱাক ৰাখি আছে। ডাক্তৰে খুউৱা ঔষধ সোপা এতিয়াও তাইৰ পেটতে বৈ আছে নে? নাই; কেতিয়াবাই পানী হৈ গ'ল।

পিচলৈ আজলী বুঢ়ীৰ কাম আৰু বাঢ়িল। দ্বিতীয় সন্তানটোৰ জন্মৰ পিচত মণিকাৰ স্বাস্থ্য বেয়া হৈ গ'ল। কেঁচুৱা দুটাৰ স্বাস্থ্যয়ো ৰায়চৌধুৰীৰ মনটো সদায় দমাই ৰাখিলে। ৰাতিপুৱা বিছনা এৰি আহিবলৈ মণিকাৰ এলাহ লাগে, গাটোত কিবা বল নোহোৱা যেন লাগে। ৰায়চৌধুৰীয়ে বনকৰা অকণমান ছোৱালীজনীৰ লগ লাগি কেঁচুৱাৰ ধুউৱা-পখলা চম্ভালে। নিজৰ ঘৰৰ কাম-বন শেষ কৰি আহি আজলী বুঢ়ীয়ে এবাৰ দুৱাৰেদি ভুমুকি মাৰি মণিকাক চায়, তাৰ পিচত কেঁচুৱা এটা কোলাত লৈ বকি থাকে— ডেকা-গাভৰু মানুহ, খোৱাৰ চিন্তা নাই, পিন্ধাৰ চিন্তা নাই, ৰাতিপুৱাৰপৰা গধূলিলৈকে হাড়-ভাঙি কামো কৰিব নেলাগে, তইঁতে বিছনা এৰিব নোৱাৰ কিয়? সৌবিলাকৰ নিচিনা পেন্ পেন্‌কৈ এজাক ল'ৰা-ছোৱালী হ'লহেঁতেন, তেও এটা কথা। তইঁতৰ বয়সৰ মানুহে কোলাত এটা পিঠিত এটা লৈ দপ্‌দপাই ফুৰিব লাগিছিল, তেহে!

ৰায়চৌধুৰী অলপ সময়ৰ কাৰণে নিমাত-নিশ্চল হৈ পৰে। বুঢ়ীৰ কথাবোৰ যেন তেওঁ শুনাই নাই, এনেকুৱা ভাবেৰে তেওঁ অইনফালে চাই থাকে। বুঢ়ীৰ কথাবোৰ তেওঁ নিজৰ গাত সানি ল'বলগীয়া একো নাই। সেইবোৰ কথা তেওঁৰ গাত নেখাটে। তেওঁ নিজে স্বাস্থ্যবান মানুহ; ছফুট ওখ; পাঞ্জাবী চোলাটোৰ কাৰণে চাৰি গজ কাপোৰ পূৰা লাগে। একালত তেওঁ মিলিটাৰীত যোগ দিয়াৰ কথা ভাবিছিল, মাকে যাবলৈ নিদিলে। এতিয়াও তেওঁ দুটা কেঁচুৱা কিয়, মণিকাকো অনায়াসে মাটিৰপৰা আঠফুট ওপৰলৈ তুলি ধৰিব পাৰে। বুঢ়ীৰ কথা তেওঁৰ গাত নেলাগে, কিন্তু মনত লাগে। জাহাজ-ঘাটৰ অফিচৰপৰা উভতি আহোঁতে আবেলি তেওঁ বাহিৰে বাহিৰে চিনাকি ডাক্তৰৰ লগত মণিকাৰ স্বাস্থ্যৰ বিষয়ে পৰামৰ্শ কৰে; কেতিয়াবা কাগজেৰে মেৰিয়াই, পাঞ্জাবীৰ জেপত এবটল শক্তিকাৰক ঔষধ লৈ আহে।

বুঢ়ীৰ কথা মণিকায়ো বিছনাৰপৰাই শুনে। তেওঁ লগে লগে একো নকয়; কেতিয়াবা অইন কথা প্ৰসংগত ৰায়চৌধুৰীক কয়, "বুঢ়ীজনীয়ে বৰ বেছি কথা কয়। মুখ মেলিবলৈ পালে বন্ধ নকৰে। দুপৰীয়া সময়কণ অকমান নিজঞ্জালত বহি থাকিবৰ মন গ'লেও উপায় নাই।"

ৰায়চৌধুৰীয়ে কথাটো পাতলাই দিবৰ চেষ্টাৰে কয়, "কি কৰিবা, বুঢ়ী মানুহ। নাহিবা বুলিনো কেনেকৈ ক'বা?"

কিন্তু বুঢ়ীক নাহিবা বুলি ক'বলগীয়া নহ'ল। এবাৰ হঠাতে ৰাতিপুৱা-গধূলি তেওঁৰ ৰায়চৌধুৰীৰ ঘৰলৈ অহা কমি গ'ল। তেওঁৰ ভগা ঘৰটোৰ ভিতৰতে কথা পতাৰ লগ ওলাল।

কেইদিনমানৰ কাৰণে ব্যৱসায় বন্ধ ৰাখি নন্দ ক'ৰবালৈ গৈছিল; উভতি আহোঁতে খবৰ ওলাল সি বিয়া কৰাই আনিছে। ঠিক বিয়া কৰাই অনা নাই, ছোৱালীৰ বংশ-পৰিয়াল, ওচৰ-চুবুৰীয়া সকলোৰে অনুমতিক্রমে, সকলোকে সেৱা-সৎকাৰ জনাই সি ছোৱালীজনী একেবাৰে লগতে লৈ আহিল। হৈ-চৈ কৰি বিয়া পতাৰ সামৰ্থ্য ছোৱালীঘৰৰো নাই, নন্দৰো নাই।

কইনা লৈ নন্দ ঘৰ সোমালহি ৰাতি; বোধহয় লাজত। ৰায়চৌধুৰী আৰু মণিকাই ৰাতিপুৱাৰপৰাই খিৰিকীৰ পৰ্দাৰ সুৰুঙাইদি জুমা-জুমি কৰি থাকিল, কইনাজনীনো কেতিয়া পিছফালে ওলায়, তাৰে আশাত। মণিকাইতো এবাৰ অধৈৰ্য হৈ আজলী বুঢ়ীক মাতিবলৈকে ওলাইছিল, ৰায়চৌধুৰীয়ে মানা কৰিলে। কইনা আনি সুমুৱাবলৈ নন্দই ঘৰটোৰ আগফাল-পিছফালে নতুনকৈ আঁৰবেৰৰ একো ব্যৱস্থা কৰা নাছিল, গতিকেই ৰায়চৌধুৰীহঁতে দেখাকৈ পিছফালে নোলোৱাকৈ থকাৰ কইনাৰ কোনো উপায় নাছিল। এসময়ত তাই ওলাল। খিৰিকীৰ পৰ্দাৰ আঁৰত মণিকা আৰু ৰায়চৌধুৰী কেইমুহূৰ্তমান স্তব্ধ হৈ ৰ'ল, তাৰ পিচত ৰায়চৌধুৰী আঁতৰি আহিল। মণিকাৰ কিন্তু ইমান সোনকালে চোৱা নহ'ল; তেওঁ পৰ্দাখন অলপ আঁতৰাই ধৰিলে, ছোৱালীজনী ভালকৈ চাই লোৱাৰ চেষ্টা কৰিলে।

নন্দকো কেইদিনমানলৈ বৰ বেছিকৈ বাহিৰত দেখা নগ'ল। বিশেষকৈ ৰায়চৌধুৰীৰ কাৰণে তাৰ বৰ লাজ লাগে। মানুহজনৰ মুখামুখি হ'লে সি সেমেনা-সেমেনি কৰে। আগৰ নিচিনাকৈ সি শেষ ৰাতিয়েই বিললৈ ওলাই যায়, কিন্তু গোটেই পাচি মাছ পাইকাৰী দৰত অইনক বেচি দি, বজাৰ-সমাৰ কৰি আবেলিতে ঘৰলৈ ওভতে। ৰাতি বজাৰ ভগাৰ সময়ত তাৰ লগৰ অইন মাছ বেচা মানুহে ঘৰলৈ ওভতোঁতে তাৰ খবৰ লয়, "কি অ' নন্দ; তই বোলে কইনাজনী চাইকেলৰ কেৰিয়াৰখনতে বহুৱাই লৈ আহিলি?"

নন্দৰ কইনাজনীৰ নাম ললিতা। গাঁৱৰ ৰ'দ-বতাহ-বৰষুণে ধুৱাই পঠিওৱা গাৰ মিঠা বৰণ, বয়সে খোপনি পোতা ভৰপূৰ দেহা, উজ্জ্বল স্বাস্থ্য। ডিঙিত তাই এডাল সোণালী ৰঙৰ মণি পিন্ধে: মণিডাল চুটি; চাদৰখন ওপৰলৈ ভালকৈ তুলি ল'লেও বাখৰ খটোৱা দুগদুগীটো চিক্‌মিক্‌কৈ জিলিকি থাকে। হাত দুখনত দুপাত-দুপাতকৈ খাৰু, সোণৰ যেন লাগে; কিন্তু কেইদিনমানৰ ভিতৰতে মণিকাই আৱিষ্কাৰ কৰিলে সোণৰ নহয়, তামৰ ওপৰত সোণৰ পানী চৰোৱা। নন্দই ক'ৰবাৰপৰা এঢোপ বৰ উজ্জ্বল ৰঙৰ সেন্দুৰ যোগাৰ কৰিছে; ৰাতিপুৱা গা ধুই ললিতা পিছফালে ওলাই আহিলে, গছৰ পাতৰ কোনোবা সুৰুঙাইদি ৰাতিপুৱাৰ পোহৰ মাত্র এপাহ পলাশফুলত

পৰাহি যেন লাগে।

কমাৰ্চৰ গ্ৰেজুৱেট ৰায়চৌধুৰীয়ে কেতিয়াবা পিছফালে ইখন-সিখন কৰি থকা ললিতালৈ অলপ সময় চাই থাকি মণিকাই শুনাকৈ অথচ নিজকে কোৱাৰ নিচিনাকৈ কয়, "কেনেকুৱা এটা ঘৰত কেনে সুন্দৰ ছোৱালীজনী পৰিছেহি দেখিছা? ইকৰা এডাল সলনি নকৰাকৈয়ে গোটেই ঘৰখন সলনি হৈ গৈছে।"

কলেজৰ দুটা বছৰত ৰায়চৌধুৰীতকৈ বহুত বেছি সক্ৰিয়ভাৱে সাহিত্য চৰ্চা কৰা মণিকাই লগে লগে উত্তৰ দিয়ে— "বোকাৰ পদুম ফুল।"

মণিকাই কেতিয়াবা কয়, "ইকৰা এডাল সলনি নকৰাকৈয়ে ঘৰখন সলনি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰটো নন্দৰ ভুল হৈছে। সি অন্ততঃ মানুহজনী মুকলিমূৰীয়াকৈ ওলোৱা-সোমোৱাৰ সুবিধাৰ কাৰণে আঁৰবেৰ অকণমানৰ ব্যৱস্থা কৰি ল'ব লাগিছিল।" ৰায়চৌধুৰীয়ে কয়, "ওচৰে-পাঁজৰে মানুহেই নাই, আঁৰবেৰ কাৰ কাৰণে?"

মণিকাই অলপ টান মাতেৰে সোধে, "আমি মানুহ নহওঁ নেকি?" এনেকুৱা অৱস্থাত ৰায়চৌধুৰীয়ে সদায় একেষাৰ কথাকে কয়, "আহা-হা, তুমি কথাটো বুজা নাই।"

নতুন আঁৰবেৰ দিয়াতো নহ'লেই, বৰঞ্চ দুয়োঘৰৰ মাজত থকা আধাভগা জেওৰাখনো ৰায়চৌধুৰীহঁতৰ দ্বিতীয় সন্তানটোৰ মুখত ভাত দিয়াৰ সময়ত উঠি গ'ল। নিমন্ত্ৰিত মানুহক খুউৱা-বুউৱাৰ ঠাইডোখৰ ঠিক কৰোঁতে জেওৰাখন তুলিবলগীয়া হ'ল। অন্নপ্ৰাসনৰ দিনা ধলপুৱাৰেপৰা মাজনিশালৈকে ললিতাই ৰায়চৌধুৰীহঁতৰ ঘৰত অক্লান্তভাৱে খাটিলে। ঠাই-ঘৰ সাৰি-পুচি, সকলো জঞ্জাল মাৰি ৰাতি বাৰমান বজাত ললিতা শুচি যোৱাৰ পিচত আনকি মণিকায়ো ক'বলৈ বাধ্য হ'ল, "মানুহজনী নোহোৱা হ'লে আজি মোৰ অৱস্থা বেয়াই হ'লহেঁতেন।"

ইয়াৰ পিচৰ কেইবছৰমানত দুয়োখন ঘৰৰ অৱস্থাৰ বহুত সাল-সলনি হ'ল। মণিকাৰ পেটৰ অসুখটোৱে স্থায়ীভাৱে বাহ ল'লে। ডাক্তৰে ক'লে, "এটা মেজৰ অপাৰেচন কৰিব লাগিব।" অকণ অকণ ল'ৰা-ছোৱালী দুটাক এৰি এই সময়ত দুমাহ-আঢ়ৈমাহ হস্পিতালত পৰি থাকিবলৈ মণিকাই আপত্তি কৰিলে। তেওঁ সকলো কথা বুজাই মাকলৈ চিঠি এখন লিখিলে, তেখেত যদি তিনিমাহমানৰ কাৰণে আহি মণিকাহঁতৰ ঘৰত থাকিবহি পাৰে, তেতিয়া হ'লে কিবা এটা হ'ব।

বুকুৰ বিষ আৰু কাহ আজলী বুঢ়ীৰ গাৰ ছাঁৰ নিচিনা হ'ল। ললিতাৰ সেৱা-শুশ্ৰূষা তেওঁৰ গাত পাকঘৰৰ বাঁহৰ ঠেকা দুডালৰ নিচিনাকৈ লাগি ৰ'ল। ললিতাৰ এটা ল'ৰা হ'ল; বৰ কম সময়ৰ ভিতৰতে সি বহিব পৰা হ'ল, হাতেৰে বস্তু খামোচ মাৰি ধৰিব পৰা হ'ল, কোনো অৰ্থ নোহোৱাকৈ, কোনো কাৰণ নোহোৱাকৈ মন গ'লেই হাঁহি দিব পৰা হ'ল। ল'ৰাটো মজিয়াত বহুৱাই থৈ ললিতা ঘৰৰ কামত লাগে গৈ; বিছনাৰপৰা আপোনমনে খেলি থকা ল'ৰাটোলৈ চাই থাকোঁতে থাকোঁতে আজলী

বুঢ়ীৰ সোতোৰা-সোতোৰ গালেদি পানী বৈ আহে। নাতি-ল'ৰা এটা হ'ল, তাক কোলাই-বোকোচাই লৈ ডাঙৰ কৰাৰ কথাই নাই, এটা দিন তাৰ লগত টনা-আঁজোৰা কৰি, কন্দুৱাই-কটুৱাই, হেঁপাহ পলুৱাই একোলা লৈ কটাবলৈ বুঢ়ীৰ গতি শক্তি নহ'ল। কেৱল চাই থাকিবলৈহে হ'ল। কেইবাদিনো ললিতাই বুঢ়ীৰ কথামতে তাক বিছনাখনতে বহুৱাই থৈ গৈছে; অলপ সময়ৰ পিচতে "চাওঁ আই, ল'ৰাটো নেচোন" বুলি কোনোমতে কৈ কাহি কাহি বুঢ়ীয়ে গাৰুত মূৰ থৈছে।

ভালকৈ ধুৱাই-পখলাই, চাফা চোলা পিন্ধাই আনিলে ললিতাৰ ল'ৰাটোক মণিকায়ো কেইবাদিনো একোলা লৈ চাইছে। ল'ৰাটোৰ হাত-ভৰিবোৰ নোদোকা-নোদোক, গাটোও মঙহেৰে লোদোৰ-পোদোৰ, গোটেই ল'ৰাটো বৰ গধুৰ; মণিকাই বেছি সময় লৈ থাকিব নোৱাৰে। তাৰ উপৰিও কোলাত উঠি সি একমুহূৰ্ত শান্তিৰে নেথাকে। সি যেনেকৈ হাত-ভৰি জোকাৰে, পেটৰ বিষটোৰ কাৰণে মণিকাৰ ভয় লাগে।

নন্দৰ চাইকেলখন এসময়ত বেয়া হৈ গ'ল। এদিন দোকানলৈ নি ভাল কৰাই ল'লে সাদিনমান চলে; তাৰ পিচত আকৌ বেয়া হয়। শেষত চাইকেলখন তিনি-চাৰিটকীয়া মেৰামতিৰ বাহিৰ হৈ গ'ল। নন্দৰ ধলপুৱাতে বিললৈ যোৱাৰ বাট মৰিল। সি দুপৰীয়া খাই-বৈ উঠিয়েই বজাৰলৈ যায়; মাছৰ বজাৰলৈ সোমোৱা বাটটোৰ মুখতে বহি থাকে, বিলৰপৰা চাইকেলৰ কেৰিয়াৰত মাছ অনা মানুহৰপৰা এপাচি মাছ পাইকাৰী দৰত কিনি লয় আৰু নিজে বহি ৰাতি আঠমান বজালৈকে বেচে। আঠ বজাৰ পিচত সি বজাৰ-সমাৰ কৰি ঘৰলৈ ওভতে, তেতিয়াহে ললিতাৰ বন্ধা-বঢ়াৰ এটাইখিনি বস্তু গোট খায়। কেৱল বজাৰৰ বস্তুখিনিৰ কাৰণেই ইমান সময়লৈকে বহি থাকিবলৈ ললিতাৰ বেয়া লাগে। কিন্তু টোপোলাটো দি পঠিয়াবলৈ নন্দৰ তেনেকুৱা জনা-শুনা মানুহো নাই। ললিতাই কেইদিনমান কথাটো ভাবিলে। প্ৰথমতে তাইৰ লাজ লাগিল, তাৰ পিচত এদিন "ইয়াতনো আৰু লাজৰ কথা কি আছে" বুলি আবেলি মাছৰ বজাৰ ওলালগৈ আৰু বজাৰৰ টোপোলাটো লৈ পোহৰে পোহৰে গুচি আহিল।

মণিকাৰ অসুখ লাহে লাহে বেছি হৈ আহিল। আগৰ বনকৰা ছোৱালীজনী গুচি গ'ল, তাইৰ সলনি বিজনী ছোৱালী আহিল তাই বয়সত আৰু সৰু, একেবাৰে বেঙী, কথা এবাৰ ক'লে বুজি নেপায়, কাম-বনবো ভু নেপায়। এসময়ত দেখা গ'ল, ঘৰখনৰ এফাল কামৰ জঞ্জাল ললিতাই সামৰিছে। বিছনাত শুই শুই মণিকাই চাপৰি চাপৰি ঠাই সাৰি থকা ললিতাক পিছফালৰ পৰা চায়; চাপৰি থাকোঁতে কান্ধৰপৰা চাদৰখন খহি পৰিলে তাইৰ গাটোলৈ চায়। মণিকাৰ এনেকুৱা লাগে যেন কেতিয়াবা ভুলতে আকাশৰ তৰা দুটামান খহি পৰিলেও ললিতাৰ গাৰ এতিলমানো মঙহ নখহে; ৰামধেনুখন শেঁতা পৰিলেও ললিতাৰ গাৰ ৰং শেঁতা নপৰে!

মণিকাৰ বিৰক্তি লাগে। কেতিয়াবা ধৈৰ্য ধৰি থাকিব নোৱৰা হ'লে তেওঁ

ৰায়চৌধুৰীক কয়, "অলপ জনা-বুজা ল'ৰা এটা বা ছোৱালী এজনী নেপায় নে?"

ৰায়চৌধুৰীয়ে একো বুজিব নোৱাৰি সোধে, "কিয়?"

মণিকাই বিৰক্তিৰে কয়, "মই পৰি থাকোঁ, ঘৰখনত ক'ত কি হৈছে চকু ৰাখিবলৈ কোনো নাইকিয়া হৈছে।"

ক'ত কি হৈছে চকু ৰাখিব পৰা ল'ৰা বা ছোৱালী ৰায়চৌধুৰীয়ে যোগাৰ কৰিব নোৱাৰিলে। এবাৰ মণিকাই মাকলৈ টানকৈ চিঠি লিখিলে, তেখেত যেন যেনে-তেনে আহে। অপাৰেচন হৈ যোৱাই ভাল। মৰে যদি মৰিব, এনেকৈ বাচি থকাটো ঠিক নহয়।

মাক আহিল। হস্পিতাললৈ যোৱাৰ আগতে মণিকাই ব্যৱস্থা কৰিলে ল'ৰা-ছোৱালী দুটাৰ লগত মাক ঘৰতে থাকিব, হস্পিতাললৈ অহা-যোৱা, খা-খবৰ কৰা কাম ৰায়চৌধুৰীয়ে নিজে কৰিব। মাকৰো বেছি পৰিশ্ৰম কৰিব পৰা স্বাস্থ্য নহয়। বনকৰা ছোৱালীজনীক একাষৰীয়াকৈ মাতি আনি মনে মনে দুটামান কথা ক'ব খুজি মণিকা হঠাতে বৈ গ'ল; তেওঁৰ সংকোচ লাগিল। অন্ততঃ বনকৰা ছোৱালীজনীক এইবোৰ কথা ইমান খোলাকৈ ক'বলৈ তেওঁৰ মন নগ'ল। তেওঁ কথাটো ঘূৰালে; ক'লে, "সেই মানুহজনী আহিলে তই ওচৰে-পাঁজৰে থাকিবি বুইছ। ইমানবোৰ দামী-দামী বস্তু আছে, কেনেবাকৈ—"

ছোৱালীজনীয়ে অবাক দৃষ্টিৰে শলাগি থ'লে। ললিতাক তাই বাইদেউ বুলি মাতে। ঘৰখনত মণিকা আইদেউৰ লগত তাই যিমান সময় থাকে, ললিতা বাইদেউৰ লগতো সিমান সময় থাকে। ললিতা বাইদেউ অইন এনেকুৱা মানুহ বুলি তাই ভবাই নাই। সেইজনী মানুহে এইখন ঘৰৰ দামী-দামী বস্তু চুৰ কৰিব? ছোৱালীজনী এনেয়ে বেঙী; তাই কথাবোৰৰ আগগুৰি একো বুজি নেপালে। আৰু বোধহয় বুজিবৰ কাৰণেই এদিন তাই ললিতাক কথাটো ক'লে।

ললিতাই ল'ৰাটোৰ চুলিখিনি আঁচুৰি আছিল, ল'ৰাটোৰ মূৰত হাতখন থৈ তাই স্তব্ধ হৈ গ'ল। এক অদ্ভুত যন্ত্ৰণাত তাইৰ বুকুখন যোচোকা খাই উঠিল। তাইনো আৰু সেইখন ঘৰৰ কি বস্তুত হাত দিব! তাইৰ এইটো ল'ৰা আছে; দুমুঠি ভাতৰ যোগাৰ কৰিবলৈ নন্দৰ গাত অফুৰন্ত শক্তি আছে; খোৱাৰ কষ্ট, ভগাঘৰৰ কষ্টবোৰ তাইক আঁতৰাই ৰাখিবলৈ নন্দৰ বুকুত অইন এটা মৰমৰ আটোমটোকাৰী ঘৰ আছে; তাইক আৰু কি লাগিছে? ললিতা অবাক হৈ গ'ল। ল'ৰাটোৰ মূৰত হাত থৈ ললিতাৰ চিঞৰি চিঞৰি শপত খাবৰ মন গ'ল, তাই সেইখন ঘৰৰ কুটা এগছতো হাত দিয়াৰ কথা ভবা নাছিল। লাহে লাহে তাইৰ চকুযোৰ চলচলীয়া হৈ আহিল।

আৰু বেছি অবাক হৈছিল ৰায়চৌধুৰী। হস্পিতাললৈ যোৱাৰ আগতে মণিকাই তেওঁক উপদেশ দিলে লাজ-মান বচাই চলিবলৈ। নন্দই যেন মুখ মেলিবলৈ নেপায়।

হঠাতে চাকৰিবিপৰা ৰবখাস্ত কৰাৰ নটিচ পোৱাৰ নিচিনাকৈ ৰায়চৌধুৰী হতভম্ব হৈ

গ'ল। একমুহূৰ্ত অবাক দৃষ্টিৰে মণিকালৈ চাই থাকি তেওঁ সুধিলে, "কিয়, কি হ'ল?"

মণিকাই নিৰ্বিকাৰ কণ্ঠেৰে ক'লে, "একো হোৱা নাই। একো নহ'লেও কিবা এটা হৈছে বুলি ক'বলৈ সেইবিলাক মানুহৰ কিমান সময় লাগিছে! আঁৰবেৰ দি ঘৰৰ মানুহক ঘৰত চণ্ডালি ৰাখিবলৈ বল থাকক নেথাকক, পিচত ঘৰৰ ভিতৰৰপৰা মাছ বজাৰলৈকে চিএৰ-বাখৰ কৰিবলৈ সিহঁতৰ বহুত বল ওলাব।"

মণিকাক আৰু এষাৰ কথা সুধিবলৈও চৌধুৰীৰ সাহ নহ'ল। ছফুট ওখ, চল্লিছ বছৰীয়া মানুহটোৰ লাজ-অপমানত কোঁচ খাই মণিকাৰ সন্মুখতে অদৃশ্য হৈ যাবৰ মন গ'ল। নন্দই ইতিমধ্যে কিবা কৈছে নে কি? নিশ্চয় কৈছে; নহ'লে মণিকাই হঠাতে তেওঁক এনেকৈ ক'ব কিয়? ৰায়চৌধুৰী-মণিকাৰ মানত নন্দ বহুত সৰু মানুহ, কিন্তু তাৰ মনটোও ইমান সৰু হ'ল কিয়?

আচল ললিতাজনী এতিয়াহে যেন ৰায়চৌধুৰীৰ চকুত পৰিল। গাঁৱৰ ৰ'দ-বতাহ-ধৰষুণে ধুই পঠিওৱা, মিঠা বৰণৰ, অংগে-অংগে বয়সে খোপনি পোতা, উজ্জ্বল স্বাস্থ্যৰ ছোৱালী ললিতা; হয়, তাই দিনটোৰ এফাল সময় তেওঁলোকৰ ঘৰতে থাকে। এবাৰ ৰায়চৌধুৰীৰ সন্দেহ হ'ল, ললিতা ঘৰৰ এৰাল মূৰ-পোলোকা দি লোকৰ বাৰীত সোমোৱা দুষ্ট ছাগলী নে কি? কিন্তু পিচ মুহূৰ্ততে তেওঁৰ মনটোৱে হাহাকাৰ কৰি উঠিল— নহয় নহয়। দিনটোৰ ভিতৰত বাধ্যত পৰি মাত্ৰ এবাৰ বা দুবাৰ [illegible]দেউ বুলি মতা, ঘৰখনক সঁচাকৈয়ে নিজৰ ঘৰ বুলি ভাবি লৈ লৰি-ঢাপৰি কাম কৰি ফুৰা এইজনী ছোৱালীক দুষ্ট ছাগলী বুলি ভবাৰ লগে লগে ৰায়চৌধুৰীৰ নিজকে বৰ সৰু যেন লাগিল।

পিচৰ কেইদিনত নন্দৰ মুখামুখি হ'বলৈ ৰায়চৌধুৰীৰ লাজ লাগিল। নিজৰ ঘৰৰ পিছফালে কাম কৰি থকা ললিতাক "কি কৰিছা বোৱাৰী?"— বুলি আগৰ দৰে ধেমালি কৰি সুধিবলৈ তেওঁৰ সাহ নহ'ল। আৰু অদ্ভুত কথা, তেওঁৰ আঁৰ চকুৰ দৃষ্টি ললিতাৰ নিপোটল, আটিল গাটোত খুন্দা খাই বাৰে বাৰে এক অপূৰ্ব লাজ হৈ তেওঁৰ গালৈকে উভতি আহিল।

এটা কথাত ৰায়চৌধুৰী আচৰিত হ'ল; ললিতা তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ প্ৰায় নহাই হ'ল। মণিকাৰ মাকে মাতি পঠিয়ালে আহে; যিটো কামৰ কাৰণে মাতে, কামটো নিৰ্বিকাৰভাৱে, তলমূৰকৈ কৰে; আৰু শেষ হ'লেই গুচি যায়। ৰায়চৌধুৰীহঁতৰ ঘৰত থকা সময়খিনি এক অদ্ভুত বেদনা আৰু সংকোচত তাই ম্লান হৈ থাকে। ৰায়চৌধুৰীয়ে বৰ অসহায় বোধ কৰে।

এমাহৰ মূৰত মণিকা হস্পিতালৰপৰা ভাল হৈ উভতি আহিল; ডাক্তৰৰ মতে আৰু এমাহমান জিৰণি লৈ থাকিলে আৰু কোনো লেঠা নাই। মাজে মাজে সুবিধা পালেই তেওঁ বনকৰা ছোৱালীজনীক ললিতাৰ কথা সোধে। ছোৱালীজনীয়ে বিশেষ

খবৰ একো দিব নোৱাৰিলে; কেৱল ক'লে, ললিতাই প্ৰায়েই তেওঁৰ খবৰ লৈ থাকে। কেইবাদিনো হস্পিতাললৈ গৈ তেওঁক চাই অহাৰ কথা কৈছিল, কিয় নগ'ল তাই নেজানে। ললিতা এইখন ঘৰলৈ নেমাতিলে নাহে। মণিকাই আধাখিনি ফুটাই, আধাখিনি মুখৰ ভিতৰতে ৰাখি কিছুমান বেঁকা মন্তব্য কৰে; তাৰ অৰ্থ হ'ল, এতিয়া ললিতা কিয় আহিব? মণিকাৰ মাকতো মণিকাৰ নিচিনাকৈ আধামৰা হৈ বিছনাত পৰি নেথাকে!

তাৰ পিচত ললিতা এইখন ঘৰলৈ একেবাৰেই নহা হ'ল। তাইক কোনেও নমতা হ'ল। বহুত দিনৰ মূৰত ললিতাই ৰায়চৌধুৰীহঁতৰ ঘৰৰ ফালে এখন চকোৱাৰ অভাৱ অনুভৱ কৰিলে। ৰায়চৌধুৰীৰ আৰু মণিকাৰপৰা তাইক নিজকে আঁৰ কৰি ৰাখিবৰ মন গ'ল। তাইৰ কামো বাঢ়িল বহুত। নন্দৰ ব্যৱসায় বেয়া হৈ আহিল। এপাচি মাছৰ লাভেৰে সি ঘৰখন চলাব নোৱৰাত পৰিল। এদিন সি আঠ বছৰীয়া খুলশালীয়েক এজনীক সিহঁতৰ ঘৰত ৰাখিবলৈ লৈ আহিল। তাৰ পিচত এদিন সি দুপাচি মাছ পাইকাৰী দৰত কিনি ল'লে। আবেলি বজাৰৰ টোপোলাটো আনিবলৈ গৈ ললিতা নন্দৰ ওচৰতে আগত পাচি এটা লৈ বহিল। এদিন তাই দুগ্‌দুগী লগোৱা মণিডাল খুলি টিনৰ ট্ৰাংকটোৰ তলিত থৈ দিলে। সোঁহাতেৰে মাছ চুই থাকিব লাগে কাৰণে খাৰু দুপাট বাওঁহাতলৈ আনি ল'লে। পিচলৈ তাই বজাৰলৈ আবেলি তিনিমান বজাতে গৈ ৰাতি নন্দৰ লগত একেলগে উভতি অহা কৰিলে। এদিন আমনি পাই ললিতাই বাওঁহাতৰপৰাও তিনিপাট খাৰু খুলি ট্ৰাংকত থৈ দিলে। গছপাতৰ সুৰুঙাইদি অহা ৰ'দত জিলিকি উঠা এপাহ পলাশ ফুলৰ নিচিনাকৈ ললিতাৰ কপালৰ উজ্জ্বল সেন্দুৰখিনি মাছ-বজাৰত জিলিকি থাকিল। তাইৰ লোদোৰ-পোদোৰ ল'ৰাটোৱে থপ্‌থপ্‌কৈ খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি মাছ-বজাৰৰ অইনবোৰ মাছ-বেচা মানুহৰ মৰম খাই ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

মাছ-বজাৰত এইটো অৱস্থাত ললিতাক দেখি ৰায়চৌধুৰীয়ে অস্বস্তি অনুভৱ কৰিলে। তেওঁ মাছ কিনিবলৈ এইখন বজাৰলৈ প্ৰায় নাহেই। জাহাজঘাটৰ ওচৰতে মানুহ কেইটামানে অলপীয়াকৈ মাছ বেচে, তাতেই তেওঁৰ মাছ কিনা হয়। আজি দুদিনমান তাত মাছ ওলোৱা নাই, ইফালে মণিকাৰ স্বাস্থ্যোদ্ধাৰৰ কাৰণে মাছৰ অত্যন্ত প্ৰয়োজন।

চল্লিছ বছৰীয়া ৰায়চৌধুৰী বাঠি বছৰীয়া বুঢ়াৰ খোজেৰে ললিতাৰ ফালে আগুৱাই গ'ল।

ললিতাই বৌমাছ বেচিছে। মজলীয়া জোখৰ তেজাল মাছ। এটাইকেইটা মাছ দীঘলে-পুতলে, গায়ে-গাৰিয়ে সমান; যেন উচ্চতা, বুকুৰ বেৰ, স্বাস্থ্যৰ মান আদি নিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া এয়াৰ-ফ'ৰ্চৰ নিচিনা চাকৰিৰ ইণ্টাৰভিউৰ কাৰণে বৈ থাকোঁতে এদল মাছ জালত পৰিল আৰু ললিতাৰ চালনীত উঠিলহি। যিজন মানুহে মাছ দৰাই আছিল, তেওঁ বোধহয় বিৰক্ত হ'ল, "দিয়া, দিয়া" বুলি তেওঁ এখন দহটকীয়া নোট ললিতাৰ ফালে আগুৱাই দিলে; ললিতায়ো সমান ক্ষিপ্ৰতাৰে মাছটোৰ গালেদি তমাল

এডাল ভৰাই ওলোমাই মানুহজনৰ হাতত তুলি দিলে। তাৰ পিচত ললিতাই পাঁচটকীয়া নোট এখন মানুহজনক ওভোতাই দি উঠিছে, ঠিক এনে সময়তে ৰায়চৌধুৰী গৈ তাইৰ সন্মুখত থিয় হ'ল।

"মাছ নিব নে কি ভিনদেউ? নিয়ক, আজি মাছকেইটা ভাল।"— ললিতাই ক'লে। কথাষাৰৰ লগে লগে তাইৰ মুখত লাজ, ভয়, সংকোচ, উৎসাহ সকলোবোৰ মিহলি হৈ এটা অদ্ভুত, শীতল হাঁহি বিৰিঙি উঠিল। ৰায়চৌধুৰীয়ে বুকুত এটা মৃদু বেদনা অনুভৱ কৰিলে। কি কাৰণত তেওঁ নিজেই ঠিককৈ বুজিব নোৱাৰিলে, তেওঁৰ বৰ বেয়া লাগিল। কথা ক'ব খোজোঁতে তেওঁ কথাবোৰ ডিঙিৰ ওচৰত বৈ যোৱা যেন পালে। কওঁ নকওঁকৈ তেওঁ ক'লে, "মাছতো নিব লাগিছিলেই; কিমান দাম কৰিছা?"

ললিতাই লগে লগে তমাল এডাল হাতলৈ তুলি ল'লে, তাৰ পিচত "আপোনাকনো আৰু দামৰ কথা কি ক'ম? নিয়কচোন" বুলি তাই মাছ এটা চিলাই পেলালে। ৰায়চৌধুৰীয়ে ক'লে, "তথাপিতো— কোৱাচোন—?"

ললিতাই মাছটো ৰায়চৌধুৰীৰ হাতলৈ তুলি দি ক'লে, "দিয়ক, আপোনাৰ যি মন যায় তাকে দিয়ক বাবু।"

ৰায়চৌধুৰীৰ বৰ অস্বস্তি লাগিল। কেইমুহূৰ্তমান দোধোৰ-মোধোৰ অৱস্থাত থকাৰ পিচত তেওঁৰ মগজত এটা বুদ্ধি খেলালে; খুচুৰা টকা থকা সত্ত্বেও তেওঁ এখন দহটকীয়া নোট ললিতাৰ হাতত দিলে। ললিতাই মাছটোৰ দাম তিনি টকা ৰাখিলে। ৰায়চৌধুৰীয়ে লগে লগে আপত্তি কৰিলে, "নহয় নহয়, এইমাত্ৰ তুমি ইয়াৰ লগৰ মাছ পাঁচ টকাত বেচিছা, মই নিজে দেখিছোঁ।"

ললিতাই ক'লে, "সেইটো বেলেগ কথা ভিনদেউ। আজি আমাৰ বেচা-কিনা ভাল। মাছখিনি কিনাও হ'ল ভাল দামত, বেচাও হৈছে ভাল দামত। মই লোকচান ভৰি আপোনাক দিয়া নাই নহয়; নিয়ক ভিনদেউ।"

ৰায়চৌধুৰী সেই একে অস্বস্তিৰেই যাওঁ-নাযাওঁকৈ আঁতৰি যাব খুজিছে, এনেতে ওচৰৰপৰা মানুহ এজনে সুধিলে, "কিমান দিলে মাছটোত?"

ৰায়চৌধুৰী থতমত খাই গ'ল। সোধা মানুহজন পোহাৰীৰ লগত দৰ দাম কৰি মাছৰ দাম ঠিক কৰাতকৈ গ্ৰাহকৰপৰা কিনা দামটো জানি লোৱা কৌশলৰ পক্ষপাতী।

ৰায়চৌধুৰীয়ে সংকুচিত দৃষ্টিৰে লগে লগে ললিতালৈ চালে। ললিতাৰ চকুতো এক অসহায় মিনতিৰ দৃষ্টি ফুটি উঠিল। মানুহজনৰ মুখলৈ নোচোৱাকৈ "পাঁচ টকা" বুলি কৈ ৰায়চৌধুৰী লৰালৰিকৈ আঁতৰি গ'ল।

মাছ-বজাৰৰপৰা বাহিৰলৈ ওলোৱা বাটৰ মুখতে ৰায়চৌধুৰীৰ লগত জাহাজ কোম্পানীৰ মেনেজাৰ চাহাবৰ মুখামুখি হৈ গ'ল। মেনেজাৰ নিজে বজাৰ কৰিবলৈ অহা দেখি ৰায়চৌধুৰী আচৰিত হ'ল। মাছটো লৰালৰিকৈ বাওঁহাতলৈ আনি তেওঁ

সোঁহাত কপাললৈ তুলি মেনেজাৰক নমস্কাৰ জনালে। কিন্তু তাৰ পিচতে মেনেজাৰে যেতিয়া মাছটোৰ দাম কিমান ল'লে বুলি সুধিলে, তেতিয়া তেওঁ আকৌ থতমত খাই গ'ল। জাহাজ কোম্পানীৰ কৰ্মচাৰীসকলৰ দুখ-দুৰ্দশা বৰ্ণাই, অধিক দৰমহা আৰু ব'নাছৰ কাৰণে সাদিনমানৰ আগতে যিখন দৰ্খাস্ত মেনেজাৰৰ হাতত দিয়া হৈছে, তাত ৰায়চৌধুৰীৰ চহীটো প্ৰথমতে আছে। সেইজন মেনেজাৰৰ লগত পাঁচটকীয়া মাছ এটাৰে সৈতে মুখামুখি হোৱাটোক তেওঁ ধৰা পৰি যোৱা যেন পালে। তেওঁ লাহেকৈ ক'লে, "চাৰি টকা ছাৰ।"

"চাৰি টকা?" জাহাজ কোম্পানীৰ হিচাপী মেনেজাৰ উৎফুল্ল হৈ উঠিল। "চাৰি টকাত ভাল পাইছা দিয়া। আছে নে আৰু ইয়াৰ লগৰ মাছ?"

এইমাত্ৰ মুক্তি পোৱা কয়দীয়ে বাহিৰৰ জেলখানালৈ উভতি চোৱাৰ দৃষ্টিৰে ৰায়চৌধুৰীয়ে এবাৰ মাছ-বজাৰৰ ফালে উভতি চালে; তাৰ পিচত সহজ হ'বলৈ আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰি ক'লে, "জানো ছাৰ, নাই হ'বলা। মানুহ এটাই এটাইবোৰ মাছ বেচি এই মাছটোকে লৈ বহি আছিল। এটা মাছ লৈ বহি থাকিবলৈ আমনি লাগিল হ'বলা, সেই কাৰণেই অলপ কম দামত দিলে যেন পাওঁ।"

"তোমাৰ কপাল ভাল আছিল।" বুলি সেমেকা হাঁহিৰে মেনেজাৰ বজাৰলৈ সোমাই গ'ল। দুটা জীয়া ফাঁকি দি ৰায়চৌধুৰীৰ বিৰক্তি লাগিল। চকুত লগা মাছ এটা চহৰৰ মাজেদি এনেকৈ ওলোমাই নিয়া এনেয়ে বিড়ম্বনাৰ কথা, তাতে মাছটোৰ দামটোৱে তেওঁক বেছি বিব্ৰত কৰিব। এবাৰ তেওঁ ভাবিলে, চিনাকি দোকান এখনৰ পৰা পুৰণি খবৰ-কাগজ এখন খুজি, তাৰে মাছটো মেৰিয়াই ল'ব নে কি? কিন্তু তাতকৈ বজাৰ এলেকাৰপৰা যিমান সোনকালে পৰা যায়, আঁতৰি যোৱাৰ প্ৰয়োজনটো তেওঁ বেছিকৈ অনুভৱ কৰিলে। তেওঁ বেগ দিলে।

বাটৰ প্ৰায়বোৰ মানুহেই মাছটোলৈ চালে, বহুত অচিনাকি মানুহে মাছটোৰ দামটো সুধিলে; ৰায়চৌধুৰীয়ে নিৰ্বিকাৰভাৱে পাঁচ টকা পাঁচ টকা বুলি কৈ আগবাঢ়িল। পাৰ্কখনৰ ওচৰৰ চাৰিআলিটো ঘূৰাৰ পিচতে সিফালৰপৰা আহি থকা মোহন পেস্কাৰে ৰায়চৌধুৰীক, বিশেষকৈ হাতত থকা মাছটো দেখি মুখখন কাণৰ ওচৰলৈকে মেলি হাঁহি দিলে। তাৰ পিচত তেওঁ এক ৰহস্যময় সুৰত ক'লে, "মাছ খাইছে আৰু!"

মানুহটো ৰায়চৌধুৰীৰ ওচৰৰ ইটো চুবুৰিৰ মানুহ। তেওঁৰ ঘৈণীয়েকজনী বৰ ভাল মানুহ; মণিকাৰ অসুখৰ সময়ত প্ৰায়েই খবৰ ল'বলৈ গৈছিল, দুদিনমান হস্পিতাললৈকো গৈছিল। ঘৈণীয়েকৰ লগতে মোহন পেস্কাৰো কেইবাদিনো ৰায়চৌধুৰীহঁতৰ ঘৰলৈ গৈছিল। আৰু ঘৰৰ কাম-বন কৰি থকা ললিতাৰ আঁতি-গুৰি লৈ ৰায়চৌধুৰীৰ লগত তাইৰ সম্পৰ্কে অশোভনীয় ৰসিকতা কৰিছিল। মানুহটোৰ কথাবাৰ শুনিয়েই ৰায়চৌধুৰীৰ খং উঠি গ'ল; তথাপি তেওঁ হাঁহিবৰ চেষ্টা কৰি

ক'লে, "পালে নেখাম কিয়?"

মোহন পেস্কাৰে কথাৰ সুৰত আৰু ৰহস্য মিহলাই, চকুত অৰ্থপূৰ্ণ ইংগিত সানি সুধিলে, "দাম ল'লে নে নাই?"

ৰায়চৌধুৰীয়ে অত্যন্ত সহজভাৱে ক'লে, "লৈছে, তিনি টকা লৈছে।" এই লেতেৰা মনৰ মানুহটোক তেওঁৰ ফাঁকি দিবলৈ মন নগ'ল। প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে তেওঁ মাছটোৰ সঁচা দাম ক'লে।

ঘৰ পাবলৈ বেছি দূৰ নাছিল; এইকণ বাট ৰায়চৌধুৰীয়ে আৰু বেগ দিলে। সনাতন উকীলে গে'টৰ ওচৰত তেওঁৰ কনিষ্ঠ সন্তানটোক ৰাস্তাৰ বস্তু দেখুৱাই-দেখুৱাই ইংৰাজী শিকাইছিল; দূৰৰপৰা ৰায়চৌধুৰীক মেন আৰু হাতত ওলোমাই অনা বস্তুটোক ফিছ্ বুলি কৈ উঠি তেওঁ ডাঙৰকৈ সুধিলে, "কিহে, ঘৰত ভোজ-টোজ কিবা পাতিছা নে কি? ডাঙৰ মাছ আনিলা দেখোন! কিমান ল'লে?"

সনাতন উকীল নিজে যথেষ্ট টকা-পইচা থকা মানুহ। তাতকৈ ডাঙৰ কথা, তেওঁ এই গোটেই পৃথিৱীখন টকাৰ ওপৰত বৈ আছে বুলি ভাবে আৰু টকা নথকা মানুহবোৰক পৃথিৱীখন এনেয়ে গধুৰ কৰি থকা বস্তু বুলি গণ্য কৰে। ৰায়চৌধুৰীয়ে গহীন মাতেৰে মাছটোৰ দাম ছটকা বুলি কৈ আগবাঢ়িল। পিচ মুহূৰ্ততে সনাতন উকীলে পুতেকক প্ৰথমতে গেলা শব্দটোৰ ইংৰাজী আৰু তাৰ পিচত একেলগে গেলামাছ শব্দটোৰ ইংৰাজী শিকাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

ঘৰ পাই, মজিয়াত মাছটো থৈ ৰায়চৌধুৰীয়ে দীঘলকৈ উশাহ ল'লে। বহুত দূৰ বাট খোজ কাঢ়ি অহা মানুহৰ ভাগৰেৰে তেওঁ মূঢ়া এটাত বহি পৰিল। মণিকাই ওচৰ চাপি আহিয়েই মাছটোৰ দামৰ কথা সুধিলে। জেপৰপৰা ৰুমাল এখন উলিয়াই হাতৰ, গলধনৰ ঘাম মচিবলৈ আৰম্ভ কৰি ৰায়চৌধুৰীয়ে ক'লে, "কওঁ শুনা, বহুত কথা।"

তাৰ পিচত ৰায়চৌধুৰীয়ে জাহাজঘাটত আজি মাছ নোলোৱাৰপৰা আৰম্ভ কৰি ললিতাই মাতি নি মাছটো হাতত তুলি দিয়ালৈকে সকলো কথা খুটি-নাটি মাৰি ক'লে। শেষত তেওঁ ক'লে, "মই মাছটোৰ আচল দামকে ৰাখিবলৈ কৈছিলোঁ, তাই নুশুনিলে; তিনি টকাহে ৰাখিলে।"

মণিকাৰ নাকৰ পাহি দুটা ফুলি উঠিল; তেওঁৰ চকু দুটা ডাঙৰকৈ মেল খাই গ'ল। দিনটোৰ অফিচৰ খাটনিৰ পিচত বাহিৰে-বাহিৰে বজাৰত সোমাই অহা মানুহটোৰ ক্লান্ত মুখখন তেওঁৰ চকুত নপৰিল, ৰুমালেৰে মচোঁতে বাদ পৰি জিলিকি থকা ৰায়চৌধুৰীৰ কপালৰ ঘামৰ টোপালকেইটা তেওঁৰ চকুত নপৰিল, মানুহটোৰ কথাৰ ভাগৰুৱা অথচ নিৰ্মল সুৰটো তেওঁৰ কাণত নপৰিল; ৰায়চৌধুৰীয়ে কথা শেষ কৰাৰ পিচত এক মুহূৰ্ত সময়ো যাবলৈ নিদি তেওঁ তীক্ষ্ণ মাতেৰে ক'লে, "তাইহে আপোনাৰপৰা পইচা ল'ব! ফাঁকিনো দিয়ে কিয়? এনেয়ে দিছে, তাকে কৈ নিদিয়ে

কিয়?" কৈ উঠি মণিকা উচাট মাৰি গুচি গ'ল।

ৰাতি ভাত খাবৰ সময়ত কাঁইট বচাৰ নামত মণিকাই এনেয়ে মাছ এটুকুৰা লিৰিকি-বিদাৰি থাকিল, খালে নে নেখালে লক্ষ্য কৰাৰ ধৈৰ্য ৰায়চৌধুৰীৰ নাছিল।

খোৱা-বোৱাৰ পিচত আগফালৰ বাৰাণ্ডাত চকীখনত বহি থাকোঁতে ৰায়চৌধুৰীৰ কষ্টটো আৰু তীব্ৰ হৈ গ'ল। তেওঁৰ কাণত পৰিল, ওচৰৰ ঘৰত নন্দই ললিতাক চেপা মাতেৰে ডবিয়াইছে। কথাবোৰ তেওঁ বুজি নেপালে, কিন্তু মাছ, ভিনদেউ এইকেইটা শব্দ তেওঁ পৰিষ্কাৰকৈ শুনিলে। অলপ দিনৰ আগৰেপৰা নন্দক দেখিলে ৰায়চৌধুৰীৰ এনেয়ে অস্বস্তি লগা হৈছিল; আজি যদি নন্দই মাছটোক কেন্দ্ৰ কৰি ললিতাক ডবিয়াইছে, তেনেহ'লে তেওঁ কাইলৈৰপৰা তাৰ আগত মুখ উলিয়াব নোৱাৰিব।

কিন্তু পিচদিনা ৰাতিপুৱাই তেওঁ তেওঁলোকৰ নিজৰ বাৰাণ্ডাত নন্দৰ মুখামুখি হ'বলগীয়া হ'ল। ৰাতিপুৱাই নন্দই আগফালে থিয় হৈ বাবু বাবু কৈ মাতিবলৈ ধৰিলে। ৰায়চৌধুৰীৰ বুকুখন চিৰিংকৈ উঠিল। আপ্ৰাণ চেষ্টাৰে প্ৰকৃতিস্থ হ'বলৈ চেষ্টা কৰি তেওঁ আদালতৰ মঞ্চলৈ উঠি যোৱা অপৰাধীৰ নিচিনাকৈ আগফালৰ বাৰাণ্ডালৈ ওলাই গ'ল। ৰাতি নন্দই ললিতাক ডবিওৱা মণিকায়ো শুনিছিল, ঘটনাটোৰ বুজ ল'বলৈ চুৰুণীৰ নিচিনাকৈ তেওঁ মাজৰ কোঠালিৰ খিৰিকীৰ পৰ্দাৰ ফাঁকত চকু ৰাখিলে।

নন্দই ক'লে, "কালি তাই আপোনাৰপৰা মাছটোৰ কাৰণে পইচা লৈছে; মই বৰ লাজ পাইছোঁ বাবু। আপুনি বেয়া নাপাব।" কথাখিনি কৈ নন্দই তিনিটা টকা ৰায়চৌধুৰীৰ ফালে আগবঢ়াই ধৰিলে।

ৰায়চৌধুৰীয়ে লগে লগে নহয় নহয় কৰি উঠিল। তেওঁ ক'লে, "নহয় নহয় নন্দ, তাইতো অইনতকৈ মোৰপৰা দুটকা কমকৈহে লৈছে। এয়াতো তোমালোকৰ ঘৰৰ পুখুৰীৰ মাছ নহয়, কিনি অনা মাছ—"

নন্দই ৰায়চৌধুৰীক শেষ কৰিবলৈকে নিদিলে; ক'লে, "নহয় বাবু, ইমান দিন আপোনালোকৰ আশ্ৰয়তে আছোঁ, আপোনালোকে নোকোৱাকৈ মই দুই-এটা মাছ আপোনালোকক দি থাকিব লাগিছিল; তাই বুৰ্বক, সেই কাৰণে আপোনাৰপৰা পইচা ল'বলৈ সাহস কৰিলে। বেয়া নাপাব বাবু।"

নন্দই ওচৰ চাপি আহি ৰায়চৌধুৰীৰ হাতত টকা তিনিটা গুজি দিলে।

উপগ্ৰহ

আচল পূজাৰ দিনাতকৈ কাইলৈ পূজা বুলিলে ল'ৰা-ছোৱালীহঁতৰ যেনেকুৱা আনন্দ, কল্যাণীক তেনেকুৱা এটা আনন্দই আৱৰি ধৰি আছে। নিশা বিছনাত পৰোঁতে এক বাজি গৈছিল, এতিয়া পুৱা চাৰি বাজিছে; আৰু এই তিনি ঘণ্টামান সময়ৰ ভিতৰত টোপনিৰ লগত তাইৰ দেখাদেখি হৈছে,— কালি গোটেই দিনটোত অৰুণৰ লগত তাইৰ যেনেকৈ দেখাদেখি হৈছিল, তেনেকৈ। বিয়াঘৰৰ জাক জাক মানুহ, লেঠেৰি নিছিগা কামৰ মাজত অৰুণক একোবাৰ অকণমান সময়ৰ কাৰণে দেখা গৈছে, তাৰ পিচত আকৌ নাই। বাৰাণ্ডাখনেদি অৰুণ ব্যস্ত হৈ আহি আছে, কল্যাণী চোতালৰ মাজেদি বাৰাণ্ডাখনৰ ফালে আগবাঢ়িছে, দূৰৰপৰা কল্যাণীয়ে পৰিষ্কাৰভাৱে স্থিৰ দৃষ্টিৰে অৰুণৰ চকুলৈ চাইছে; অৰুণৰ দৃষ্টি আৰু পৰিষ্কাৰ, আৰু উজ্জ্বল; কল্যাণীৰ ইমান সোনকালে চকু ঘূৰাই অনাৰ ইচ্ছা নাই, কিন্তু উপায়ো নাই; অৰুণ চিৰিয়েদি চোতাললৈ নামিছে, ঠিক একে সময়তে, একেকেইটা চিৰিয়েদি, অৰুণৰ কাষেদি কল্যাণী বাৰাণ্ডালৈ উঠিছে; সেইকণ সময় তাই ৰঙা পৰোঁ পৰোঁ হৈ গৈছে। তাৰ পিচত বহুত সময়লৈ অৰুণ নাই।

টোপনিৰো তেনেকুৱা হৈছে। দুজনীয়া বিছনাখনত পথালিকৈ পাঁচজনী মানুহ দাৰি, কমা, প্ৰশ্নবোধক চিনৰ নিচিনাকৈ পৰি আছে; প্ৰথম অৱস্থাত সিহঁত এটাইকেইজনীৰে বেবেৰিবাং গুণগুণনিৰ অন্ত নাই; এসময়ত হঠাতে এজনীয়ে বিৰক্ত হৈ ডবিয়ালে, "শো এতিয়া, শুই থাক; কাইলৈ গোটেই দিনটো আছে, কিমান কি ক'বলগীয়া আছে, কৈ থাকিবি।"— তাৰ পিচত এসময়ত সিহঁতৰ গুণগুণনি বন্ধ হ'ল; লগে লগে পৰিষ্কাৰ হৈ আহিল মহৰ কোণ্‌কোণনি। অসংখ্য মহ; আঁঠুৱা নাই; টোপনি যোৱা কেইজনীৰ গালে-মুখে খাই খাই শকত হোৱা মহে ফু মাৰিলে খোজ কাঢ়িবলগীয়া হ'ল, সিহঁতৰ খবৰ নাই; কিন্তু প্ৰতিটো মহৰ সংস্পৰ্শ অনুভৱ কৰিলে কল্যাণীয়ে। মেখেলাৰ পাতলি গেৰোৱাৰে চেপা মাৰি ধৰি মূৰ-মুখ চাদৰেৰে ঢাকি তাই চেষ্টা কৰি চালে; পিচে নাই, টোপনি নাহিলে মহ নেযায়; পাতল চাদৰখন কিলাকুটিৰে তম্বুৰ নিচিনাকৈ দাণ্ডি ধৰি থাকিলেও কাপোৰৰ মাজেদিয়েই হাতখন মহে থকা-সৰকা কৰে।

তাৰ বাহিৰেও থাকিল এজাক দুষ্ট ল'ৰা। ৰাতিটোৰ ভিতৰতে সিহঁতে 'গে'ট' এখন সাজি উলিওৱাৰ দায়িত্ব লৈছে, লৈ আধাঘণ্টামানৰ মূৰে মূৰে পিছফালে পশ্চিমীয়া

ঠাকুৰকেইটাই কৰি থকা মিঠাইবোৰ গৰমে-গৰমে 'টেষ্ট' কৰিছে আৰু অহা-যোৱা কৰোঁতে প্ৰতিবাৰ কল্যাণীহঁত শোৱা কোঠালিটোৰ খিৰিকীখনৰ ওচৰত থিয় হৈ— "ওঁহ্! আমি কাম কৰি মৰিম, ইফালে অৰাম চোৱা! দিনতে কথাটো মন কৰিব লাগিছিল, এটকীয়া ব'মকেইটামান আনি থলোঁহেঁতেন, এটা এটাকৈ বিছনাৰ তলত ফুটালোঁহেঁতেন!"— "উঠিব লাগে, উঠিব লাগে, আমাক চাহ কৰি দিব লাগে"— ইত্যাদি নানা ধৰণৰ চিঞৰ-বাখৰ কৰি গৈছে। কল্যাণীয়ে চাদৰৰ তম্বুটোৰ ভিতৰৰপৰা চকু মেলি খিৰিকীখনলৈ চাইছে আৰু হাঁহিছে। ল'ৰাজাক আঁতৰি যোৱাৰ পিচত তাই ভৰিখন লৰাই অনুভৱ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে— গেৰোৱাৰ তলত পাতলিটো চেপা খাই আছে নে নাই! আছে।

ইমানৰ মাজতে মাজে মাজে কল্যাণীৰ একো একোবাৰ টোপনি আহিছে; আৰু তাৰ মাজতে, টোপনিকণতকৈও বেছি চিল্‌মিলিয়া সপোন একোটুকুৰাই তাইক ৰঙা পেলাই থৈ গৈছে। বাৰে বাৰে তাইৰ এই গুণ্‌গুণাই থকা মানুহকেইজনী, কোণ্‌কোণাই থকা মহবোৰ, ছোৱালী শোৱা বিছনাৰ তলত ব'ম মৰা ল'ৰাবোৰক বিয়াঘৰৰ জাক জাক মানুহ, লেঠেৰি নিছিগা কামৰ নিচিনা, আৰু সপোনেৰে সৈতে টোপনিকণক অৰুণৰ নিচিনা লাগিছে।

তাৰ পিচত এয়া পুৱা চাৰি বাজিছে; হাতঘড়ীটো চাই চাৰি বাজোঁ বাজোঁ হোৱা দেখিয়েই কল্যাণী জাঁপ মাৰি বিছনাৰপৰা উঠিছে; নিশা টোপনি নোহোৱাৰ কাৰণে তাই অকণো অৱসাদ অনুভৱ কৰা নাই; লৰালৰিকৈ বাকচ খুলিছে, ধোবাই ধোৱা কাপোৰ এযোৰ উলিয়াইছে, এজাক বিয়াঘৰীয়া মানুহৰ হাতৰপৰা ৰক্ষা কৰি সকু বাকচটোত তলা-চাবি মাৰি বন্ধ কৰি থোৱা গা ধোৱা চাবোন, তেল, ফণি, ইটো-সিটো সাজ-সৰঞ্জাম হাতত লৈছে আৰু লৰালৰিকৈ গা-ধোৱা ঘৰত সোমাই ভিতৰৰপৰা দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিছে।

গা-ধোৱাৰ এইখিনি সোণালী সময় কল্যাণীয়ে কোনোমতেই হেৰাবলৈ দিব নোৱাৰে। এইখন ঘৰত তাইৰ আজি ছদিন গ'ল; প্ৰথম তিনিদিন নিয়মীয়া অভ্যাসৰ সময়তে গা ধুবলৈ গৈ তাই ঠগ খাইছে। ৰাতিপুৱাৰেপৰা গা-ধোৱা ঘৰটোৰ আজৰি নাই; এজনী ওলাইছে, অইন এজনী সোমাইছে; সেইজনী ওলোৱাৰ আগতে আৰু এজনীয়ে দুৱাৰৰ কাষৰ বাতামৰ গজাল এটাত কাপোৰ এসোপা আঁৰি জাননী দৈ থৈছে— এইবাৰ তাইৰ পাল; সেইজনীৰ আকৌ গাটোৰ লগতে ধুবলগীয়া আছে এজাপ কাপোৰ; প্ৰতিবাৰেই দুৱাৰখনৰ ওচৰলৈ আহি ভিতৰৰ থুপুচ-থুপুচকৈ কাপোৰ থুকুচি থকাৰ শব্দটো শুনি কল্যাণী বিৰক্ত হৈ উভতি গৈছে। ইফালে বেলি দুপৰ হৈ গৈছে; ধোৱা কাপোৰ এযোৰ সলোৱাৰ উপায় নাই, মূৰটো, মুখখন অকণমান সজোৱাৰ উপায় নাই; অথচ ইতিমধ্যে ঘৰখন সজীৱ, চঞ্চল হৈ পৰিছে; অৰুণে বিভিন্ন কামত ইফালে-

সিফালে ঘূৰি ফুৰিছে; ঘনে ঘনে তাৰ লগত কল্যাণীৰ মুখামুখি হৈছে, তাৰ প্ৰত্যেকবাৰেই কল্যাণীৰ মুখখন লুকুৱাবলৈ মন গৈছে; কেনেকুৱা জধলা চেহেৰা এটা লৈ ঘূৰি ফুৰিছে তাই! অৰুণৰ কিয়, তাইৰ নিজৰে নিজকে পাগলী-পাগলী লাগিছে।

চতুৰ্থ দিনাৰপৰা কল্যাণীয়ে আৰু ঠগ খোৱা নাই। শেষ নিশাৰ টোপনিক দাম হিচাপে দি তাই ঢলপুৱাৰ গা-ধোৱা ঘৰটো নিজৰ কৰি লৈছে; গাটোৰ প্ৰতি আঙুল ঠাই সযত্নে নিৰ্মল আৰু সতেজ কৰি লৈছে; একেলগে শোৱা লগৰকেইজনী হয়তো তেতিয়াও অনাহাৰত বহুদূৰ ঘূৰি-পকি বহুত পলমকৈ উপস্থিত হোৱা মহৰ ভোজ হৈ পৰি আছে। তাৰ পিচত পোহৰ হৈছে, সেই পোহৰতকৈ বহুত বেছি উজ্জ্বল হৈ কল্যাণী বাহিৰলৈ ওলাইছে; ঘৰখনে সাৰ পাইছে, অৰুণে ইফাল-সিফাল কৰিছে, তাৰ পিচত ৰ'দ ওলাইছে; সেই ৰ'দত কল্যাণীয়ে তাইৰ মনটো এজাক পোনা মাছৰ নিচিনাকৈ এৰি দিছে।

আজি পুৱা চাৰি বজাত গা ধুবলৈ আৰম্ভ কৰি কল্যাণীয়ে মনৰ ভিতৰত আৰু বেছি উত্তেজনা, আৰু বেছি চাঞ্চল্য অনুভৱ কৰিলে। আজি ৰত্নাৰ বিয়া: ৰত্নাৰ এই সময়ত কেনেকুৱা লাগিছে তাইহে জানে; হয়তো তাইৰ বৰ অস্থিৰ অস্থিৰ লাগিছে, কিবা উগুল-থুগুল লাগিছে, দুখ-আনন্দ একোৰে কথা তাই ঠিকমতে ভাবিব পৰা নাই; তাই চাগৈ হাঁহিছেও, কান্দিছেও; তাইৰ চাগৈ ভালো লাগিছে, ভয়ো লাগিছে! কল্যাণীৰ কিন্তু কেৱল ভাল লাগিছে। আজি তাইৰ বিয়া নহয়; কিন্তু ইয়াৰ পিচৰ কোনো এটা দিনত তাইৰ বিয়া হৈ যাব পাৰে। সেই কাৰণে তাইৰ ভাল লাগিছে। আচল পূজাৰ দিনাতকৈ কাইলৈ পূজা বুলিলে ল'ৰা-ছোৱালীৰ যেনেকুৱা আনন্দ, কল্যাণীক তেনেকুৱা এটা আনন্দই আৱৰি ধৰি আছে।

গৰম দিনৰ দোকমোকালি গাটোত চেঁচা পানীৰ স্পৰ্শ অনুভৱ কৰি কৰি একোবাৰ কল্যাণীৰ মনটো উৰণীয়া চিন্তাত তিতি গ'ল। সযতনে নিতিতাকৈ ৰখা তাইৰ চুলিকোছা যেন আৰু শুকাই থকা নাই; এজাক তিৰোতা মানুহে হেতা-ওপৰাকৈ সুগন্ধি তেলেৰে চুলিসোপা চপ্‌চপীয়া কৰি পেলাইছে; তেলবোৰে তাইৰ চকুত ধৰিছে! গা-ধোৱা ঘৰটোৰ বেৰকেইখন যেন নাইকিয়া হৈ গ'ল; কেৱল চুক চাৰিটাত চাৰিটা কলপুলি থাকিল; এইখিনিৰপৰা ত্ৰিছ হাতমান দূৰত ৰত্নাক নোওৱা বেইখনৰ নিচিনা।

অদ্ভুত আচৰিত কথা। ৰত্নাই জন্মৰেপৰা এইটো কোঠালিতে গা ধুলে; কিন্তু এই দুদিন তাই গা ধুলে বাহিৰত পতা কলপুলিৰ বেইত; এইটো কোঠালিৰ লগত তাইৰ চিনাকি লাহে লাহে ম্লান হৈ আহিব; কল্যাণীয়ে তেনেকৈ গা ধুব ইয়াৰপৰা বহুত দূৰৰ, সিহঁতৰ ঘৰত সজা বেইৰ তলত; কিন্তু তাৰ পিচৰ গোটেই জীৱনটোত এইটো কোঠালিয়েই তাইৰ গা ধোৱা ঘৰ হ'ব!

হৈ যাব পাৰে। হৈ যাব পাৰে নহয়, হ'বই। হোৱাত একো অসুবিধা নাই; অন্ততঃ

কল্যাণীয়ে একো অসুবিধাৰ কথা নেজানে।

ৰত্নাৰ ডাঙৰ বায়েক কল্যাণীৰ নবৌৱেক। সেইজনী মানুহৰ জৰিয়তে এই দুখন ঘৰৰ মাজত ঘটা সম্পৰ্কটো দিনে দিনে মধুৰ হৈ আহিছে। হঠাতে এদিন কল্যাণীয়ে সিহঁতৰ ঘৰখনৰ এজাক অতি সাৱধান মানুহৰ মাজেদি সৰকি অহা বাতৰি এটাৰ ভগ্নাৱশেষ অকণমান পালে,— সিখন ঘৰে এইখন ঘৰৰ লগত সম্পৰ্কটো আৰু মধুৰ কৰিব খোজে। কল্যাণী সেইদিনা ভিতৰি ভিতৰি অলপ উত্তেজিত হ'ল, তাই এটা উত্তাপ অনুভৱ কৰিলে। তাই ভাবি চালে,— কল্যাণীৰ বাহিৰে এইখন ঘৰত আৰু এটা সম্পৰ্ক পাতিবলৈ অইন কোনো নাই। সিখন ঘৰত আছে নবৌৱেকৰ ককায়েক অনিল আৰু ভায়েক অৰুণ। অনিলৰ বিয়া-বাৰুৰ কথা ভাবিবলৈ বোলে সেইখন ঘৰৰ সকলোৱে এৰি দিছে। কল্যাণীয়েও জানে অনিলৰ বিয়া হোৱাত অসুবিধা আছে।

বাকী থাকিল অৰুণ। অৰুণে কেইবাবছৰো প্ৰবাসত থাকি চাৰ্টাৰ্ড একাউণ্টেন্সী পাছ কৰি আহি এতিয়া ব্যৱসায়ত সোমাইছে, আৰু সোমাওঁতে দুবাৰ-মুখতে হেনো লক্ষ্মীৰ লগত তাৰ দেখা-দেখি হৈ গৈছিল। তাৰ মুখৰ গঢ় দেখিবলৈ কল্যাণীৰ নবৌৱেকৰ নিচিনা; পিচে ছোৱালী কাৰণে নবৌৱেক দেখিবলৈ বেছি ভাল হ'ব লাগিছিল, কিন্তু নহয়; অৰুণ বেছি ধুনীয়া; ওখ, বগা, চছমা পিন্ধে; হাঁহিটো বৰ ভাল। সেই অৰুণে দুয়োখন ঘৰৰ মাজৰ সম্পৰ্কটো আৰু মধুৰ কৰিব? সম্পৰ্কটো কিমান মধুৰ হয়গৈ সেইটো চিন্তা প্ৰথমতে কল্যাণীৰ মনলৈ নাহিল, তাইৰ মনলৈ আহিল এটা মৃদু, মধুৰ চাঞ্চল্য। একো একোবাৰ তাইৰ মন গ'ল— নবৌৱেকক দৌৰ মাৰি গৈ সুধিব— "হয় নে নবৌ?" কিন্তু সোধাৰ উপায় নাই। নবৌৱেকৰ লগত নিভৃতে, বুকুৰ উমনি পোৱা লাজ ৰঙা কথা পতাৰ কুমাৰী আগ্ৰহ আৰু উত্তেজনা তাইৰ নষ্ট হৈ গৈছে। ইয়াৰ আগতে দুবাৰ তাই এনেকুৱা উত্তাপ অনুভৱ কৰিছে, আৰু দুয়োবাৰেই বাট চাই চাই শেষত নবৌৱেক ককায়েকৰ বিষণ্ণ মুখ দেখি চাঞ্চল্যকাৰী খবৰ থকা পুৰণি বাতৰি-কাকতৰ নিচিনাকৈ উত্তাপ ত্যাগ কৰিছে। দুবাৰে মানুহৰ আগলৈ পিন্ধি ওলাওঁতে পিন্ধা দুযোৰ কাপোৰ তাই অভিশপ্ত, দুৰ্কপলীয়া বুলি প্ৰমাণ কৰি বাকচৰ তলিত পেলাই থৈছে।

তাৰ পিচত এইবাৰ তাই ঘৰখনৰ এজাক সাৱধান মানুহৰ মাজেৰে সৰকি অহা বাতৰি এটাৰ ভগ্নাৱশেষ অকণমান পাইছে, কিন্তু নবৌৱেকক, কাকো, একো সোধা নাই।

তাৰ পিচত নবৌৱেকৰ সৰু ভনীয়েক ৰত্নাৰ বিয়াৰ খবৰ আহিছে। নবৌৱেকতো সাদিন আগতে বিয়ালৈ যাবলৈ ওলালেই, তাৰ উপৰিও তেওঁ আৰু এটা কাণ্ড কৰিলে; কল্যাণীক লগত যাবলৈ বাৰে বাৰে জোৰ কৰিলে; আৰু কথাবোৰ কওঁতে প্ৰত্যেকবাৰ ৰহস্য মিহলাই অকণ অকণ হাঁহিলে। সেই হাঁহিবোৰে কল্যাণীৰ বুকুৰ মাজলৈ সোমাই

গৈ মাত নুফুটা, অবোধ কেঁচুৱাই দেউতাকৰ মেজৰ বস্তু থানবান কৰাৰ নিচিনাকৈ তাইৰ উত্তেজনাখিনি থান্‌বান্‌ কৰি পেলালে।

বিয়াঘৰলৈ আহি কল্যাণীৰ মনটো বিহ্বল হৈ গ'ল। এনেকুৱা হোৱাৰ যুক্তি, সমলো তাই বহুত পালে। অৰুণৰ পেহীয়েক এগৰাকী আছে, নাম মনোৰমা, ৰঙিয়াল, মুখৰ বান্ধ নোহোৱা, সাদৰী মানুহ; বিয়াঘৰৰ প্ৰায়বোৰ মানুহৰ কাৰণেই তেখেত মনো পেহী। আহিবৰ দিনাৰেপৰা সুবিধা পালেই মনো পেহীয়ে— "আহিলা যেতিয়া থাকিয়েই যোৱা দিয়া!"— "মই কৈছিলোঁ বোলো ৰভাখন হ'ল যেতিয়া, দুটা কাম একেলগে হৈ যাওক,— এজনী ওলাওক, এজনী সোমাওক!"— ইত্যাদি টুকুৰা-টুকুৰ কথাৰে কল্যাণীৰ মনটোক বিশৃংখল কৰি ৰাখিছে। আৰু অৰুণ; অৰুণক কল্যাণীয়ে বহুতবাৰ দেখিছে, তাৰ লগত তাই আগতে বহুত কথা পাতিছে; কিন্তু এতিয়া তাই লক্ষ্য কৰিলে অৰুণ মানুহটো আগতকৈ বহুত সুন্দৰ হৈছে; তাৰ্ মাত-কথাবোৰ যেন ৰাহ সাজিবলৈ আয়োজন কৰা চৰাইৰ নিচিনা অস্থিৰ আৰু মধুৰ হৈছে। আহি পোৱাৰ দিনাই সি তাইৰ ফালে চাওঁতে কল্যাণীৰ এনেকুৱা লাগিল যে যিটো বাতৰিৰ ভগ্নাংশ অকণমান পাই তাই চঞ্চল হৈ আছে, সেই বাতৰিটোৰ বাকীখিনি যেন তাৰ চকুত থূপ খাই আছে। তাইৰ মন আৰু অৰুণৰ চকু লগ লগাই তাই এটা সম্পূৰ্ণ বাতৰি আৱিষ্কাৰ কৰিলে; এটা সঁচা বাতৰি।

পিচৰ দিনকেইটাত কল্যাণীৰ মনটো এক অদ্ভুত তৃপ্তিৰে ভৰি থাকিল। অৰুণ কৰ্মী মানুহ; বিয়াঘৰৰ লেঠেৰি নিছিগা কামত সি আগফালে, পিছফালে, বাৰাণ্ডাত, চোতালত ঘূৰি ফুৰিছে; আৰু তাৰ অহা-যোৱাৰ বাটে-বাটে কল্যাণীয়ে টুকুৰা-টুকুৰি অচিনাকি আনন্দ বুটলি ফুৰিছে; যেন বাটেদি ধুনীয়া ছবিৰে ঢকা মটৰ গাড়ী এখনৰপৰা বিজ্ঞাপনৰ কাগজ পেলাই গৈছে, আৰু এটা অবুজ ল'ৰাই এখন বুটলিছে, দুখন বুটলিছে, এসোপা গোটাইছে;— ইমানবোৰ কাগজেৰে সি কি কৰিব নেজানে,— তথাপি। কোনোবা চেগত কোনোবা এঠাইত অকণমান সময়ৰ কাৰণে বৈ অৰুণে— "কি? কাম কৰি সহায় কৰিবলৈ আহিছিলা নহয়; এতিয়া দেখোন ঘাম মচিয়েই তৰণি পোৱা নাই। পাইছা মজাটো?"— এনেধৰণৰ একোষাৰ কথা কৈছে, আৰু কল্যাণীৰ এনেকুৱা লাগিছে যে এজাক বিখ্যাত মানুহৰ ব্যস্ত সমাৰোহত এজনী লাজকুৰীয়া ছোৱালীৰ এটা মূল্যৱান অ'ট'গ্ৰাফ লোৱা হৈ গ'ল!

এইকেইদিনত কল্যাণীয়ে মনটো ধুনীয়া কৰি পেলাইছে; আৰু প্ৰতিটো মুহূৰ্ততে নিজক সুন্দৰকৈ সজাই তোলাৰ এটা তীব্ৰ হেঁপাহ অনুভৱ কৰিছে। আৰু এয়া পুৱা চাৰি বজাত নিজঞ্জাল গা-ধোৱা ঘৰত ধীৰে-সুস্থিৰে, সযতনে গা ধুইছে; চাদৰৰ আগত চাবোন সানি লৈ কাণৰ লতিৰ ওচৰৰ চেপটো পৰ্যন্ত আথে-বেথে ঘঁহিছে।

দূৰত এখন দুৱাৰ খোলাৰ শব্দ হ'ল। কোনোবা উঠিল। কল্যাণী লগে লগে সন্ত্ৰস্ত

হৈ উঠিল। কোন বা উঠিল! কোনোবা মতা মানুহে আহি দুৱাৰখন ঠেলিব লাগিলে বৰ লাজ লাগিব। কল্যাণীয়ে পিচৰ কামখিনিত লৰালৰি কৰিলে, ভিতৰত মানুহ থকাৰ আভাস দিবলৈ তাই সৰু সৰুকৈ গুণ্‌গুণাবলৈ ধৰিলে। মুগাৰ উকা মেখেলাখন, কলপতীয়া পাৰিৰ হাতেবোৱা চাদৰখন, উকা কলপতীয়া ব্লাউজটো পিন্ধি তাই ইফালে সিফালে ঘূৰি-পকি গাটো চালে। যত্ন লোৱা সত্ত্বেও অ'ত ত'ত মেখেলাখন অকণ অকণ তিতিল; তিতক। মুগা বগা আৰু সেউজীয়া, মেলা চুলি, ৰাতিপুৱা ৰাতিপুৱা লাগিছে নে? লাগিছে। কল্যাণী নিজে নিজে সন্তুষ্ট হ'ল। ব্যস্ত হৈ কাম কৰি ফুৰিব, অন্ততঃ দুপৰীয়ালৈকে এইযোৰ কাপোৰেৰে তাইক ঘৰুৱা-ঘৰুৱা লাগিব, ভাল হ'ব। তাৰ পিচত দুপৰীয়া, আবেলি মানুহৰ ভীৰ হোৱাৰ সময়ত, গধূলিৰ পিচত দৰা অহাৰ সময়ত কি কৰিব, সেইটো তাই ঠিক কৰি থৈছে। তিনি চাৰিবাৰ কাপোৰ সলোৱা কথাটো কোনোবাই মন কৰিব নে কি? কৰিলেও সেইবোৰ কথাৰ কল্যাণীৰ একো দৰকাৰ নাই; বৰঞ্চ কাপোৰ সলোৱাৰ পিচত তাইক মানুহৰ কেনেকুৱা লাগিব, সেইটোহে দৰকাৰ। আৰু মানুহনো কোন? মানুহৰ নামত কল্যাণীৰ কেৱল এটা নামেই মনলৈ আহিল।

বিয়াৰ দিন বুলি অৰুণেই ইমান সোনকালে উঠিল নে কি? তিতা কাপোৰখিনি বাওঁহাতৰ কিলাকুটিৰ ভাঁজত আৰু গা-ধোৱাৰ সৰঞ্জামখিনি কোনোমতে নপৰাকৈ হাতখনৰ তলুৱাত তুলি দি কল্যাণীয়ে লাহেকৈ দুৱাৰখন খুলিলে; এবাৰ তাই উভতি চালে গা-ধোৱা ঘৰৰ মজিয়াখন লেতেৰাকৈ এৰি থৈ গ'ল নে কি; তাৰ পিচত তাই বাহিৰলৈ ওলাল, আৰু ওলায়েই দেখিলে— দূৰত অনিল। অনিলৰ এটা হাতত কাপোৰ, টাৱেল, দাঁত ঘঁহা বুৰুজ, ইটো হাতত নাল ভগা পিয়লা এটা, পিয়লাটোৰ চাবোনৰ ফেনত দাড়ি খুৰুৱাৰ সঁজুলিবোৰ ডুবি আছে। সি বাৰাণ্ডাৰ খুঁটা এটাত আউজি একেথৰে দূৰলৈ চাই আছে। তাক দেখিয়েই কল্যাণীয়ে বুজিলে সি গা-ধোৱা ঘৰটোলৈ বৈ আছে। ইতিমধ্যে সি বোধহয় এবাৰ আগবাঢ়ি আহিছিল, তাৰ পিচত ভিতৰত কল্যাণীৰ গুণ্‌গুণনি শুনি আঁতৰি বৈ আছেগৈ। কল্যাণীৰ বেয়া লাগিল। তাই লৰালৰিকৈ তাৰ কাষ চাপি গ'ল; অলপ ডাঙৰ মাতেৰে তাই সুধিলে, "আপুনি বহুত পৰৰপৰা বৈ আছে নেকি দাদা?"

উচপ এটা খাই অনিলে কল্যাণীলৈ ঘূৰি চালে; খুঁটাটোৰ ভেজা এৰি সি পোন হ'ল। চকুযোৰ সম্পূৰ্ণকৈ মেলি অবাক দৃষ্টিৰে সি কল্যাণীৰ চকুলৈ থৰ লাগি চালে। কল্যাণীয়ে আকৌ সুধিলে, "বহুত পৰৰপৰা বৈ আছে নেকি দাদা?"

অনিলে লাহেকৈ হাঁহিলে, নিঃশব্দে ইফালে-সিফালে নহয় বুলি বুজাবলৈ মূৰ লৰালে; তাৰ পিচত সি লাহে লাহে গা-ধোৱা ঘৰৰ ফালে আগবাঢ়িলে।

কল্যাণীয়ে অনিলৰ এই নিৰ্জন ৰাতিপুৱাৰ নিৰ্মল, উজ্জ্বল দৃষ্টিটো এক মুহূৰ্ত সময়

মনত ধৰি ৰাখিলে; পিছফালৰপৰা সি গৈ থকালৈ তাই চাই ৰ'ল; গা-ধোৱা ঘৰত সোমোৱাৰ ঠিক আগমুহূৰ্তত অনিলে এবাৰ উভতি চালে; কল্যাণীয়ে অইন ফালে চকু ঘূৰালে।

এনেকুৱা একোটা মুহূৰ্তত অনিলৰ কাৰণে কল্যাণীৰ বেয়া লাগে। অনিলে কথা ক'ব নোৱাৰে। জন্মৰেপৰা ভৰ ডেকা বয়সলৈকে পাৰিছিল, কিন্তু তাৰ মাতটোত এটা আসোঁৱাহ আছিল। সি নিজে ডাক্তৰ; ডিঙিটোৰ ভিতৰখনৰ কথা বহুত সি বুজে; একো একোটা মুহূৰ্তত মাতটোক লৈ এটা তীব্ৰ বেদনা উপলব্ধি কৰে। কেতিয়াবা অস্থিৰ হৈ সি ভাবে— ইয়াতকৈ একেবাৰে বোবা হৈ যোৱাও ভাল।

এদিন হ'লো। দূৰৰ চহৰৰ এখন হস্পিতাললৈ গৈ এবাৰ মনে মনে সি সম্পূৰ্ণ নিজৰ দায়িত্বত ডিঙিটোৰ ভিতৰখনত কটা ছিঙা কিছুমান কৰালে; তাৰ পিচত সি অসীম ধৈৰ্যেৰে বাট চালে, বহুত দিন বাট চালে; মাতটো উভতি নাহিল; আগৰ যিকণ আছিল সেইকণো নাহিল। বৰঞ্চ কিবা কাৰণত তাৰ কাণ দুখনো দুৰ্বল হৈ গ'ল। এতিয়া সি কথা ক'ব নোৱাৰে; কিবা এষাৰ ক'বলৈ বৰ বেছিকৈ চেষ্টা কৰিলে তাৰ ডিঙিৰ পৰা গোঁ-গোঁকৈ এটা শব্দ ওলায়; সেই শব্দ শুনি সি নিজেই ভয় খাই যায়; সেই কাৰণে সি তেনেকুৱা চেষ্টা নকৰে। সন্মুখত পৰিষ্কাৰকৈ কোনোবাই কিবা ক'লে সি শুনে, বুজে; কিন্তু দূৰৈৰ চৰাইৰ মাত, ক'ৰবাৰপৰা ভাহি অহা গানৰ সুৰ, পাকঘৰত ৰন্ধাইঁতে কাম কৰাৰ ঠুং ঠাং শব্দ, এইবোৰ সি একো নুশুনে।

পিচলৈ অনিল উদাসীন, নিৰ্বিকাৰ, গম্ভীৰ হৈ গ'ল। সি এখন ফাৰ্মাছি খুলি লৈছে, কাগজ-কলম, যন্ত্ৰ-পাতিৰে চিকিৎসা ভাল কৰে। এসময়ৰ অৰুণৰে নিচিনা উজ্জ্বল, সুন্দৰ ল'ৰা অনিল লাহে লাহে নিষ্প্ৰভ হৈ গ'ল। এসময়ত তাৰ এখন সংসাৰ পাতি দিয়াৰ কথা ওলাইছিল; কথাবোৰে বান্ধ নেখালে। ঘৰৰ সকলোৱে জানিলে কথাবোৰে বান্ধ নোখোৱাৰ কাৰণ পাত্ৰীবিলাক পিচ হঁহকিল। সেইটো কথা কেৱল অনিলৰ কাণত নপৰিল; সি জানি থ'লে কাৰোবাৰ লগত ৰাহি-জোৰা নাহে; কাৰোবাৰ আৰু পঢ়িবৰ ইচ্ছা, এতিয়া বিয়া-বাৰুৰ কথা ভবাই নাই; কাৰোবাৰ আগতে মনে মনে কাৰোবাক ঠিক কৰি থোৱা আছে, বিয়াৰ কথা ওলাওঁতেই কান্দি-কাটি বেহঁচ, ইত্যাদি ইত্যাদি।

কল্যাণীৰ বেয়া লাগে; ছোৱালীবিলাকৰ ওপৰত খঙো উঠে। এনে এটা সুন্দৰ মানুহ, দূৰৰপৰা দেখিলেই গান গাব গান গাব লাগে, এযোৰ ধুনীয়া উজ্জ্বল চকুৰে মানুহটোৱে হাজাৰ বছৰৰ সাধু ক'ব পাৰে, এখন বহল বুকুত যিকোনো এজনী ছোৱালীক পৰম শান্তিৰ আশ্ৰয় দিব পাৰে, সেইটো মানুহৰ নামত ছোৱালীবোৰ পিছ হঁহকিল? মানুহটোৰ এই নিৰ্বাক মৰমক সিহঁতেতো এক বিশেষ আশীৰ্বাদ বুলি ল'ব পাৰিলেহেঁতেন! মানুহটোৰ অন্তৰৰ গান, অন্তৰৰ ভাষাৰ ওপৰততো ভৰসা কৰিব পাৰিলেহেঁতেন! কল্যাণীৰ বিৰক্তি লাগিল।

দুজনীয়া বিছনাখনত চাৰিজনী মানুহ দাবি কমাৰ নিচিনাকৈ তেতিয়াও শুই আছে, অতি নিশ্চিন্তভাৱে। সিহঁতক দেখিও কল্যাণীৰ বিৰক্তি লাগিল। কাঠৰ মূঢ়াবোৰ! গোটেই নিশা শই শই মহে কামোৰোঁতেও যিবিলাকে কেটকুট নকৰিলে সিহঁতক এটা বোবা মানুহৰ বেদনাই টলাব পাৰিব নে? এনেকুৱা সামঞ্জস্যহীন যুক্তিত কল্যাণীৰ অমূলক খং এটা উঠি গ'ল। যি দুজনী ছোৱালীৰ লগত ইতিমধ্যে তাইৰ বন্ধুত্ব হৈছে, সেই দুজনীক তাই ঠেলি ঠেলি উঠিবলৈ ক'লে।

উঠিল। সিহঁত দুজনীতো উঠিলেই, অলপ সময়ৰ ভিতৰতে গোটেই ঘৰখন উঠিল; আৰু তাৰ কেইমিনিটমানৰ পিচতে ঘৰখন বিয়াঘৰ হৈ গ'ল। 'গে'ট' সজা ল'ৰাহঁতৰ যিকেইটা তেতিয়াও কামত লাগি আছিল, সিহঁতৰ তাগিদাত বেণ্ডপাৰ্টিৰো মাত ওলাল। অৱশ্যে দলটোৰ বেছিভাগ মানুহ ৰাতিপুৱাই ইফালে-সিফালে গ'ল, কেৱল ড্ৰামটোৰ লগত বাঁহী বজোৱা মানুহটোৱে অচিনাকি সুৰ এটা ৰজাবলৈ ধৰিলে।

বিয়াঘৰত কল্যাণীয়ে যোৱা তিনিদিনে এটা কাম তাইৰ কাৰণে নিগাজীকৈ লৈছে,—ৰাতিপুৱা এজাক মানুহৰ কাৰণে চাহ কৰা, কৰা হ'লে বিলোৱাৰ ভাৰটো অইনক দি নিজে বাছি বাছি দুজনমান মানুহক চাহ দিয়া, আৰু দিওঁতে ৰাতিপুৱাই অৰুণৰ চকুযোৰ অতি ঘনিষ্ঠভাৱে এবাৰ চাই লোৱা। আজি পুৱা অৰুণে চাহ খাবলৈ একেবাৰে পিন্ধি-উৰি আহিল; আৰু কেইখনমান চকী বিচাৰি নাট্য-সমিতিৰ সভাপতিৰ ঘৰলৈ নিজে যাব লাগে, পলম কৰিলে ঘৰত সভাপতিক পোৱা টান হ'ব। পিৰিচ-পিয়লা লৈ আগবাঢ়ি অহা কল্যাণীক দেখিয়েই সি চিঞৰি উঠিল,— "বা একেবাৰে লক্ষ্মী গোসানী দেখোন! নমস্কাৰ।" লগে লগে সি দুইখন হাত একেলগ কৰি কপাললৈ তুলিলে।

কল্যাণীৰ ভিতৰত যেন মুহূৰ্তৰ ভিতৰতে এহেজাৰজনী কল্যাণীৰ সৃষ্টি হ'ল, আৰু সিহঁতৰ প্ৰত্যেকজনীয়েই যেন কোনেও কাৰো মাত নুশুনা কৰি নমস্কাৰ বুলি চিঞৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু বাহিৰত কৰাৰ ভিতৰত তাই কেৱল তলৰ ওঁঠখন কামোৰ মাৰি ধৰি হাঁহিটো যিমান পাৰে কমকৈ ওলাবলৈ দিলে; নিঃশব্দে চাহ আৰু জলপানখিনি অৰুণৰ সন্মুখত থ'লে, আৰু ঠিক সেই মুহূৰ্ততে অন্তৰৰ সকলো উত্তেজনা, দুঃসাহস একেলগে থূপ খুৱাই অৰুণৰ চকুলৈ চালে। তাৰ পিচত কল্যাণী পাকঘৰৰ ফালে উভতিল। তাইৰ ভৰি দুখন হৰিণৰ ভৰিৰ নিচিনা পাতল-পাতল লাগিল। তাইৰ দৌৰিবলৈ মন গ'ল। গোসাঁইঘৰত কোনোবাই ধূপ জ্বলাইছিল; ধূপৰ গোন্ধটো এটা সুন্দৰ জীৱনৰ সুৰভি হৈ তাইৰ বুকুৰ মাজলৈ সোমাই গ'ল, আৰু বুকুৰ তলিত যেন অপূৰ্ব তৃপ্তিৰ ৰূপ লৈ জমা হৈ থাকিল।

পাকঘৰৰ চাহৰ খোলাত বহি কল্যাণীয়ে মাত্ৰ এহাত দূৰৰপৰা দেখি অহা অৰুণৰ চকুৰ দৃষ্টিটো আকৌ মনে মনে লুটিয়াই-বগৰাই চাবলৈ ধৰিলে। দুষ্ট! দুষ্টামিয়ে মানুহটোৰ চকুত খেল পাতিছে! এইবোৰ মানুহক শিকলিৰে বান্ধি চিজিল কৰিব লাগে। ক'ত

সাৰিব? এদিন—; দূৰৰ বাৰাণ্ডাত অৰুণ বহাৰপৰা উঠিল; চাহ পূৰাকৈ নেখালে হ'বলা; হয়, মানুহটোৱে বৰ কম খায়;— উঠিয়েই অৰুণ অস্থিৰ খোজেৰে ওলাই গ'ল; বোধহয় নাট্য সমিতিৰ সভাপতিৰ ঘৰলৈ।

নহয় নহয়, এই দুষ্টালি শেষ কৰিব নেপায়। এই অস্থিৰতা, এই চাঞ্চল্য; এয়েইতো মানুহটোৰ সৌন্দৰ্য। আচলতে এই দুষ্টালিটোৱে এডাল দীঘল লেজুৰ ৰূপ লৈ এজনী ছোৱালীৰ জীৱনটো মেৰিয়াই ধৰি তাইক শান্ত, সমাহিত, সুন্দৰ কৰি তুলিব। নহয় নহয়, অৰুণৰ এই দুষ্টালি দীৰ্ঘায়ু হওক। ইচ্ ৰাম, এদিন যদি অৰুণে ৰাতিপুৱা গলহেকাৰি এটা মাৰি সোধে, "কালি যে দহটকীয়া নোট এখন বজাৰ কৰিবলৈ দিছিলোঁ, কি হ'ল? কিমান থাকিল? মইতো হিচাপটো নেপালোঁ"— কল্যাণী মৰি যাব।

"কি কৰিছা? মানুহ বহি আছে চাহ খাবলৈ, তুমি জলকা লাগি কি কৰিছা?"— ক'ৰবাৰপৰা ভুটুংকৈ ওলাই মনো পেহীয়ে ডাবি এটা মাৰিলে। হয় যে নহয়। বাৰাণ্ডালৈ চাই কল্যাণীয়ে দেখিলে অৰুণে চাহ খাই যোৱা মেজতে অনিল বহিছেহি। লৰালৰিকৈ চাহ-জলপান সজাই তাই ওলাই আহিল। স্থিৰ বোবা দৃষ্টিৰে অনিলে তাইলৈ চাই আছে। গা ধুই উঠি নতুনকৈ জাপ খোলা পাঞ্জাবী এটা পিন্ধি বহি থকা অনিলক কল্যাণীৰ বৰ সুন্দৰ, পবিত্ৰ-পবিত্ৰ লাগিল। এনেকুৱা লাগিল যেন তাই পাই থকা ধূপৰ গোন্ধতো অনিলৰ কাৰণেই পাইছে; সিয়েই যেন ধূপ জ্বলাইছিল। চাহখিনি আগত দি কল্যাণীৰ অনিলক কিবা এটা ক'বৰ মন গ'ল; এই ধুনীয়া দিনটোৰ ৰাতিপুৱাই তাইৰ মনটো ভৰাই পেলোৱা আনন্দৰ ভাগ এই ধীৰ, নীৰৱ মানুহটোকো দিবলৈ তাইৰ মন গ'ল। কি ক'ব তাই? দূৰত, আগফালে বেণ্ডপাৰ্টিৰ কেৱল বাঁহী বজোৱা মানুহটোৱে সৰু ড্ৰামটোৰ লগত চিনাকি সুৰ এটা বজাই আছিল; কল্যাণীৰ শুনি বৰ ভাল লাগিছিল। এই ধূপ, এই বাঁহী, সেই পলৰীয়া দৃষ্টি; এইবোৰৰ মাজত বাৰে বাৰে তাই হেৰাই যাব খুজিছিল। তাই সুধিলে, "বাঁহীটো বৰ ভাল বজাইছে, নহয় দাদা?"

অনিলে স্থিৰ দৃষ্টিৰে কল্যাণীৰ মুখলৈ চালে; যেন কাতৰভাৱে তাইক অনুৰোধ কৰিলে আকৌ এবাৰ ক'বলৈ। কল্যাণীৰ তৎক্ষণাত যেন বুজা শক্তি উভতি আহিল। তাই ডাঙৰকৈ ক'লে, "সেই বাঁহীটোৰ কথা কৈছোঁ, বৰ ভালকৈ বজাইছে।"

অনিলে ভীৰু দৃষ্টিৰে চোতালৰ, বাৰাণ্ডাৰ সকলো মানুহলৈ একোবাৰ চালে। সি বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিলে তাৰ এই অসহায় অৱস্থাৰ কথা কিমান মানুহে লক্ষ্য কৰিলে। সি জানে,— এটা কথা যেতিয়া সি বুজিব পৰাকৈ শুনে, তেতিয়া কথাষাৰ বহুত দূৰত থকা মানুহেও শুনে। মানুহবোৰৰ ওপৰেদি চকু ঘূৰাই আনি অপৰাধী মানুহৰ নিচিনাকৈ সি তলমূৰ কৰিলে। দূৰত বাঁহী বাজিছে?

কল্যাণীয়ে প্ৰথমতে একো ভাবিব 'পৰা নাছিল; কিন্তু এবাৰ চাঁৎকৈ তাইৰ মনলৈ আহিল, তাই এটা ভুল কৰিলে। লগে লগে সহজ, পাতল সুৰত তাই ক'লে, "খাওক

দাদা; কি কৰিছে? এনেয়ে ঠাণ্ডা চাহ, আৰু ঠাণ্ডা হৈ যাব।"

অনিলে এবাৰ লাহেকৈ মূৰ তুলিলে। কল্যাণীৰ ফালে নেচাই সি তাইৰ কাষেদিয়েই দূৰলৈ চালে। তাৰ চকুযোৰ চল্‌চলীয়া হৈ গৈছে; একমুহূৰ্তৰ পিচতে হয়তো চকুযোৰৰ পৰা একোটোপাল পানী বাগৰি আহিব।

কল্যাণী স্তব্ধ হৈ অকণমান সময় থিয় হৈ ৰ'ল, তাৰ পিচত লাহে লাহে পাকঘৰলৈ উভতি আহিল। প্ৰথমতে তাইৰ এটা তীব্ৰ অনুশোচনা হ'ল, তাৰ পিচত অনিলৰ সহানুভূতিত এটা বেদনাই তাইক চেপা মাৰি ধৰিলে। বাৰে বাৰে তাই নিজকে প্ৰবোধ দিবলৈ চেষ্টা কৰিলে— ইচ্ছা কৰি তাই একো ভুল কৰা নাই। ইমান কম দিনৰ ভিতৰত, ইমান আনন্দমুখৰ এজাক মানুহৰ মাজত, এটা মানুহৰ এটা সুকীয়া ৰূপ তাই নিৰ্ভুলভাৱে মনত সুমুৱাই ল'ব পৰা নাই; তাৰ কাৰণে তাই নিজকে ক্ষমা কৰিব পাৰিব; তথাপিও কিন্তু তাই ভিতৰি ভিতৰি বৰ অস্থিৰ হ'ল। পাকঘৰত মনো পেহীৰ বাহিৰে কোনো নাছিল; এবাৰ মনো পেহীক তাই ক'লে, "অনিল দাদাৰ কাৰণে বৰ বেয়া লাগে, নহয় পেহী?"

মনো পেহী অকণমান সময় অন্যমনস্কৰ নিচিনাকৈ মনে মনে ৰ'ল, তাৰ পিচত তেখেতে উদাস মাতেৰে ক'লে, "কি কৰিবা! দুৰ্ভগীয়া মানুহ! তোমালোকে যদি এনেকৈ তাৰ মনটো বুজা, তাক কেঁচুৱা ল'ৰা এটা বুলি ধৰি লৈ মৰম-চেনেহেৰে আবৰি ৰাখা, তেহে সি থাকিব; নহ'লে কোনদিনা সি কি কৰে ঠিক নাই; মোৰ ভাবিবলৈকে ভয় লাগে।"

অলপ পৰ আকৌ মনে মনে থাকি মনো পেহীয়ে ক'লে, "এইকেইদিন তোমালোক আছা কাৰণেই নে কি তাৰ মনটো ভাল দেখিছোঁ। আগতেতো, মই যে কেতিয়াবা মাজে মাজে আহোঁ,— তাৰ মুখৰ ফালে চাবই নোৱাৰি। আৰু তোমাৰ কথা সি কি কৈছে জানা?"

মনো পেহীয়ে অকণমান হাঁহিলে। কল্যাণীয়ে অধীৰ আগ্ৰহেৰে তেখেতৰ মুখলৈ চালে। মনো পেহীয়ে ক'লে, "কৈছে মানে, সি তাৰ ক'ব পৰা উপায়েৰে বুজাইছে,— তুমি হেনো একেবাৰে গোসানীহেন ছোৱালী।"

কল্যাণীৰ মনটো এবাৰ মোচোকা খাই উঠিল। অকণমান পৰ অদ্ভুত কথা কিছুমান চিন্তা কৰাৰ পিচত তাইৰ মনটো আত্মবিশ্বাসেৰে ভৰি পৰিল। পাৰিব; তাই এইখন ঘৰলৈ আহিব, ঘৰখনৰ চুকে-কোণে থকা এটাইবোৰ মৰম বুটলি ল'ব; তাৰ পিচত এই অসহায় শিশুহেন মানুহজনক আবৰি ৰাখিবলৈ তাইৰ মৰমৰ অকণো অভাৱ নহয়। মানুহজনক তাই ইহঁতৰাব। এটা পবিত্ৰ, মধুৰ দায়িত্বই গোটেই জীৱনটো তাইক আৰু পৰিপূৰ্ণ কৰি তুলিব।

কল্যাণীৰ আকৌ আনন্দ লাগিল। সেইদিনটো সোনকালে অহাৰ কাৰণে তাই যেন

অকণমান অধৈৰ্যও হ'ল। তাই নিজকে বুজালে— সেই দিনটো আহিব কাৰণেহে তাইৰ আনন্দ! কাইলৈ পূজা বুলিলেহে আজি আনন্দ।

সময় আগুৱাই গ'ল। এসময়ত দেখা গ'ল ইতিমধ্যে কোনেও মন নকৰাতো ঘৰখন বিয়াঘৰ হৈ গ'ল। মানুহৰ লৰা-ঢপৰা, একো নিৰ্দিষ্ট কাম নাই, কাৰো অকণমান সময় ৰৈ কথা পাতিবলৈ সময় নাই। আজি কইনাৰ ওচৰে ওচৰে থাকি কল্যাণীৰ বৰ ভাল লাগিছে। তাইৰ এনেকুৱা বহুত দিন গৈছে, মাকৰ লগত কাৰোবাৰ বিয়ালৈ যাব লাগে যায়; বিয়াঘৰ পোৱাৰ পিচত বেছিভাগ সময় বিৰক্ত হৈ বহি থাকে। ''কইনা সাজত তাইক বৰ ধুনীয়া লাগিছে''ৰ নিচিনা অবাঞ্ছিত, অপ্ৰয়োজনীয়, আধা সঁচা অভিমত কিছুমান কাণত পৰিলে আৰু খং উঠে। আৰু মানুহবোৰে কোন ডাঙৰ, কোন সৰু, কাৰ কাৰ বিয়া খাবলৈ বাকী আছে,— এইবোৰ কথা আলোচনা কৰিলেই তাই অতিষ্ঠ হৈ ''যাওঁ ব'ল'' বুলি মাকক লগ ধৰে। আজি কিন্তু তাইৰ বৰ ভাল লাগিছে। ৰত্না আচলতে দেখিবলৈ বৰ ভাল হৈ পৰিছে। তাইৰ গাৰ মাহ-হালধি, ইটো-সিটো বহুত বস্তু মিহলি হৈ হোৱা গোন্ধটো এই পৃথিৱীৰ গোন্ধ নহয় যেন লাগিছে।

হুলস্থূলৰ মাজত অৰুণ একো একোবাৰ হঠাতে কল্যাণীৰ সন্মুখত পৰিছে, পিচ মুহূৰ্ততে আকৌ অন্তৰ্ধান হৈছে; আৰু সেইকণ সময়তে তাই বিজুলীৰ পোহৰত গোপন চিঠি পঢ়িবৰ চেষ্টা কৰাৰ নিচিনাকৈ অৰুণৰ চকুযোৰ পঢ়িবৰ চেষ্টা কৰিছে। অৰুণ বেছিভাগ সময় আগফালৰ মতা মানুহৰ ৰভাতলিত ব্যস্ত হৈ থাকে; কল্যাণীৰ মাজে মাজে খঙো উঠে— আগফালে মতা মানুহৰ ৰভা, পিছফালে তিৰোতা মানুহৰ ৰভা,— এনেকুৱা ব্যৱস্থা নোহোৱা হ'লেনো কি লোকচানটো হ'লহেঁতেন!

অনিলো মাজে মাজে কিবা কামত পিছফালে আহিছে। তাৰ পাতল পাঞ্জাবীটো ঘামেৰে তিতি গৈছে; তলৰ গেঞ্জিটোৰে চেহেৰাটো জ্বলজ্বলকৈ ওলাই আছে। সি হাতত কোনোবা ঔষধৰ কোম্পানীয়ে দিয়া প্ৰেছ্‌ক্ৰিপ্‌ছন লিখা ন'টবুক এখন লৈ ফুৰিছে; কাৰোবাৰ লগত প্ৰয়োজনীয় কথা পাতিবলগীয়া হ'লেই সি ন'টবুকৰ পাত এখিলাত লিখি-লিখি কথা পাতিছে। বহুতবাৰ তাৰ লগত কল্যাণীৰ মুখামুখি হৈছে; সেই স্থিৰ, উজ্জ্বল দৃষ্টিৰে সি কল্যাণীলৈ চাইছে; নিঃশব্দে হাঁহিছে। কল্যাণীৰ বাৰে বাৰে তাক কিবা এটা সুধিবলৈ মন গৈছে, কিন্তু সোধা নাই; আকৌ এবাৰ যাতে ভুল হৈ নেযায়, তাৰ কাৰণে তাই যথেষ্ট সচেতন হৈ আছে। তায়ো কেৱল হাঁহিছে।

ইতিমধ্যে কল্যাণীহঁতৰ চহৰখনৰপৰা গাড়ী এখনত সিহঁতৰ সম্বন্ধীয়া মানুহ এজাক আহিছে; বিয়াৰ ঠিক আচল সময়খিনি পোৱাকৈ আহিছে, শেষ নিশা বিয়া ভগাৰ পিচতে এটাইজাক গুচি যাবগৈ; তেওঁলোকৰ ভিতৰত অফিচৰ ছুটী নোলোৱাকৈ অহা মানুহ আছে, অন্ততঃ এবেলা অফিচ কৰিবগৈ লাগিব। এইজাক মানুহক খুৱাই-বুৱাই আলপৈচান ধৰাৰ দায়িত্ব ল'লে কল্যাণীয়ে। তেওঁলোকক খুৱাই থাকোঁতে তাইৰ এবাৰ

মনলৈ আহিল,— অৰুণহঁতেতো কামকে কৰি ফুৰিছে, কিবা খাইছে নে নাই? নহয়, এটা কাম কৰিব লাগিব, এটা সুবিধা উলিয়াই অৰুণহঁতক ভিতৰলৈ মাতি আনি, এটা চুকত বহুৱাই খুৱাব লাগিব। কিন্তু কামটো কৰিবলৈ তাইৰ অলপ সংকোচো লাগিল। এই মানুহজাকৰ লগত যে তাইৰ দূৰ সম্বন্ধীয়া ভনীয়েক শেৱালি আহিছে, তাই কেনেবাকৈ কিবা এটা গম পাই আহিছে, আৰু আহিবৰেপৰা তাই কল্যাণীক কথাৰে টানি-আজুৰি আছে। কল্যাণীয়ে ভিতৰি ভিতৰি এটা তৃপ্তি অনুভৱ কৰিছে আৰু মুখেৰে শেৱালিক ডবিয়াই আছে। এবাৰ শেৱালিয়ে ক'লে,"আমাৰ গাড়ীত এটা চিট খালী কৰি আনিছিলোঁ, ভাবিছিলোঁ যাওঁতে তোক লৈ যাম; তইনো ক'ত যাবি চাগৈ এতিয়া!"

কল্যাণীয়ে যিমান পাৰে আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰি ক'লে, "হয় নে কি? তহঁতে সেইটো চিটত কাকো নল'বি কিন্তু; তহঁত পুৱা চাৰি বজামানত যাবি নহয়, ময়ো যাম।"

শেৱালিয়ে তলৰ ওঁঠখন বিকটাই চকু দুটা ঘোপা কৰি কল্যাণীলৈ চালে, তাৰ পিচত সিহঁতৰ মাজত প্ৰচলিত ভাষা ব্যৱহাৰ কৰি ক'লে, "তেনেকুৱা দেখুৱা কথা নক'বি বুইছ! দেখুৱাবলৈ মানুহ নেপালি আৰু? তাতকৈ এটা কাম কৰ। তইতো এইখন ঘৰৰ বস্তু দিব পৰা হৈছই; ডাঙৰকৈ মিঠাইৰ টোপোলা এটা বান্ধি দিবি, সেই খালী চিটটোতে লৈ যাম, বাটে বাটেতো খামেই, ঘৰতো গৈ দুদিনলৈ খাই থাকিম!"

উপায় নাই। এই মানুহজাক, বিশেষকৈ শেৱালি আহি কল্যাণীক বৰ বিপদত পেলালে। তথাপিও তাই সুবিধা বিচাৰিবলৈ ধৰিলে অৰুণহঁতক কিবা অলপ খুৱাবলৈ। শেষত আবেলি চাৰিমান বজাত তাই এটা সুবিধা উলিয়ালে। অনিল কিবা এটা কামত ভিতৰলৈ আহোঁতেই তাই জোৰকৈ তাক ভিতৰৰ কোঠালিত বহুৱাই ৰাখিলে, বুজাই দিলে তাই নোকোৱালৈকে সি যেন তাৰপৰা লৰচৰ নকৰে। তাৰ পাচত তাই গ'ল অৰুণক বিচাৰি। এটা সৰু ল'ৰাৰ সহায় লৈ, অলপ সময়ৰ পিচত তাই অৰুণক প্ৰায় বন্দী কৰিয়েই লৈ আহিল। পিচে পিচে অৰুণ "হ'ল কি কোৱাচোন", আৰু আগে আগে কল্যাণী "আহকচোন, ডাঙৰ কথা আছে।" বুলি কৈ কৈ অনিল বহি থকা কোঠালিটোলৈ সোমাই আহিল। দুয়োটাৰ আগত যিমান বিধ বস্তুৰ আয়োজন হৈছিল, সকলোৰে অলপ অলপ সজাই দি কল্যাণী পৰম তৃপ্তিৰে ওচৰতে থিয় হৈ থাকিল; মাজে মাজে তাই কেৱল ইফালে-সিফালে চালে, শেৱালি কেনেবাকৈ ওলাইহি বুলি। অৰুণে প্ৰথমতে "এই সোপা খাব পাৰিনে" ইত্যাদি বুলি চিঞৰ-বাখৰ কৰিলে, তাৰ পিচত হঠাতে তাক বৰ ভাগৰুৱা যেন দেখা গ'ল। এবাৰ সি নিশাহ এটা এৰি ক'লে, "হৈ গ'ল আৰু। ৰাতিটো ভালে ভালে পাৰ হৈ গ'লেই শেষ।"

শেষ হৈ গ'লে বেয়া নহয়। কল্যাণীয়ে ভাবিলে। এইবোৰ শেষ হৈ যোৱাৰ পিচত ঘৰখন নিৰ্জনতাৰে ভৰি পৰক, কোঠালিবোৰ নিভৃত হৈ পৰক, এতিয়া তায়ো তাকে

বিচাৰে। এই জাক-জাক মানুহ, লেঠেৰি নিছিগা কামক তাইৰ শত্ৰু যেন লাগিছে।

কল্যাণীৰ অকণমান ৰহস্য কৰি চাবৰ মন গ'ল। তাই পাতল সুৰেৰে ক'লে, "শেষ হৈ গ'লেই আমি পলাম আৰু। শেৱালিহঁতৰ গাড়ীখন পুৱা চাৰি বজাতে যাব নহয়; এটা চিট খালী আছে বোলে; ময়ো গুচি যাম বুলি ঠিক কৰিছোঁ।"

অৰুণে চিঞৰ মাৰি উঠিল, "তুমি যাবা? কাইলৈকে?"

ইমান ডাঙৰকৈ ক'লে অনিলে শুনে। সি মূৰ তুলি এবাৰ কল্যাণীলৈ বোবা দৃষ্টিৰে চালে।

"নেলাগে নেলাগে, ইমান লৰালৰি কিহৰ? থাকাচোন, দুদিনমান থাকা। বাইদেউতো আছেই; একেলগে আহিছিলা, একেলগে গুচি যাবা।"

কথাখিনি কৈ, একেসোহাই আধা পিয়লা চাহ খাই অৰুণ ঘপককৈ উঠিল, আৰু দীঘল দীঘল খোজ পেলাই সেই একে অস্থিৰতাৰেই কোঠালিটোৰপৰা ওলাই গ'ল।

কল্যাণীৰ চকু দুটা মুদি দিবৰ মন গ'ল। দুদিনমান কিয়, তাইক অৰুণে আৰু বেছিদিন থাকিবলৈ কওক।

অনিলে তলমূৰকৈ চাৰিকোণীয়া মিঠাই এটাৰ চুক এটা চিকুটি আছিল; এবাৰ সি পোনে পোনে কল্যাণীৰ চকুলৈ চালে, পাঞ্জাবীৰ ওপৰ জেপৰপৰা ডট পেনটো উলিয়ালে, প্ৰেছ্‌ক্ৰিপ্‌ছন লিখা ন'টবুকৰ ভিতৰৰ পাত এখিলাত দুটামান আখৰ লিখিলে, আৰু পাতখিলা কল্যাণীয়ে দেখাকৈ আগুৱাই দাঙি ধৰিলে। কল্যাণীয়ে পঢ়িলে— "যাবা?"

এক মুহূৰ্তৰ কাৰণে কল্যাণীও বোবা হৈ গ'ল; তাই একো নুবুজা মানুহৰ নিচিনাকৈ অনিলৰ মুখলৈ চালে। অনিলে ইফালে-সিফালে মূৰ লৰালে; বুজালে— নেযাবা।

পিচ মুহূৰ্ততে কল্যাণীয়ে হাঁহি হাঁহি, কেইবাবাৰো চঞ্চলভাৱে মূৰ লৰালে; বুজালে— নেযাওঁ— নেযাওঁ—।

তাৰ পিচৰ সময়বোৰ বৰ লৰালৰিকৈ পাৰ হৈ গ'ল। দৰা ঠিক সময়ত আহিল; কল্যাণীয়ে ভবাতকৈ ঘৰখন বহুত বেছি হুলস্থূলীয়া হৈ গ'ল। তাইৰ বহুতবাৰ ভাগৰ লাগিল, কিন্তু প্ৰতিবাৰেই তাই নতুনকৈ গালৈ শক্তি গোটাই ল'লে। সজাই শেষ কৰা ৰত্নাৰ মুখৰ ঘামৰ টোপাল আলফুলকৈ অকণমান ৰুমাল এখনেৰে শুহি পেলোৱাৰ কামো তায়েই কৰিলে।

এসময়ত কইনা উলিয়াই দিয়া হ'ল। কইনাৰ ওচৰত বহি থকা মানুহৰ অভাৱ নাছিল; সেই কাৰণে এইবাৰ কল্যাণীৰ ক'ৰবাত বিছনা এখনৰ চুকত গাটো পেলাবলৈ মন গ'ল। বাৰাণ্ডাৰ খিৰিকী এখনৰ কাষতে বিছনা এখন আছে; খিৰিকীখনেদি মনো পেহীৰ মুখখন ওলাই আছে; কল্যাণী তালৈকে গ'ল; মনো পেহীৰ ওচৰতে শুই শুই খিৰিকীয়েদি বিয়া চাই থাকিব।

হোমৰ জুইকুৰাৰ সন্মুখত মানুহহালক অদ্ভুত লাগিছে। সুন্দৰ লাগিছে। এয়া এহাল

মানুহ,— দ্বিধা, সংকোচ, লাজত ডুব গৈ বুকুৰ ধপধপনি হিচাপ কৰি কৰি বহি আছে; কাইলৈৰপৰা মানুহহাল নিবিড়ভাৱে এক হৈ যাব, এক হৈ থাকিব,— এদিন নহয়, দুদিন নহয়— গোটেই জীৱন! কি এৰোকোটা উত্তেজনাময় মুহূৰ্ত এইবোৰ।

অৰুণে কাষত বহি, প্ৰায় দৰাৰ সাজ পিন্ধি, সম্প্ৰদানৰ কাম কৰিছে। কল্যাণীৰ মনটো উৰা মাৰি আৰু এঢাপ ওপৰলৈ উঠিল। অৰুণোতো এদিন ইয়াতকৈ ধুনীয়া সাজেৰে সোঁমাজৰ ঠাইডোখৰত বহিব! আৰু ওচৰত;— কল্যাণীয়ে দীঘলকৈ উশাহ এটা ল'লে।

হঠাতে এবাৰ কল্যাণীৰ বেয়া লাগিল। অৰুণৰপৰা অলপ দূৰত শান্ত, নিৰ্বিকাৰ হৈ অনিল বহি আছে। আচলতে ডাঙৰ ককায়েক হিচাপে সম্প্ৰদানৰ কাম কৰিব লাগিছিল সি; কিন্তু কৰা নাই। সম্প্ৰদান কৰোঁতে গুণগুণকৈ মন্ত্ৰ মাতিব লাগে, অনিলে নোৱাৰে।

কল্যাণীয়ে বহুত সময় এক দৃষ্টিৰে অনিলৰ ফালে চাই ৰ'ল। কি নিষ্ঠুৰভাৱে বঞ্চিত হৈছে মানুহটো। সন্মুখত, ওচৰত বহি হোমৰ জুইকুৰাৰ ৰহস্যময় উত্তাপটো মানুহটোৱে কেতিয়াও নেপায়? নিৰ্মম ব্যৱস্থা! জঘন্য অন্যায়! অনিলৰ বোবা মুখখনলৈ চাই চাই কল্যাণীৰ এনেকুৱা লাগিল যেন সি গোটেই মানুহটো লাহে লাহে গোটখোৱা এটোপাল তীব্ৰ বেদনাৰ চকুপানী,— অকণমান জোকাৰ খালেই, অকণমান আমনি পালেই খহি পৰিব।

গম্ভীৰ মাতেৰে কল্যাণীয়ে মাতিলে, "মনো পেহী!"

"ওঁ?" মনো পেহীয়ে অৱসাদ মিহলি উত্তৰ এটা দিলে।

"অনিল দাদালৈ চাওকচোন, কেনেকৈ বহি আছে।" অকণমান ৰৈ কল্যাণীয়ে আকৌ ক'লে, "মানুহজন বৰ ভাল; নহয়?"

মনো পেহীয়ে এটা অন্তৰংগ সুৰত ক'লে, "পেহীয়েকজনী হৈ মইনো তাৰ কথা বঢ়াই আৰু কি ক'ম? তোমালোকেই বাচ-বিচাৰ কৰি চাবা। আৰু নিজে চাই, সকলো বুজি ল'বা বুলিয়েই তুমি এইবাৰ কেইদিনমান থকাকৈ আহিবা বুলি আমি সকলোৱে জোৰ দিছিলোঁ। ঘৰ দুখনৰ মাজত কেতিয়াবাৰেপৰা কথাটো ওলাই আছে; কাৰোতো আপত্তি নাইয়েই; এতিয়া তুমিও যদি ভাল বুলি ভাবা, আমিও উদ্ধাৰ পাওঁ, তাৰো জীৱনটোৰ উদ্ধাৰ হয়। আৰু আমি সকলোৱে তোমাৰ ইমান ভাল মন এটাৰ কাৰণে সদায় চুলি ছিঙি আশীৰ্বাদ কৰি থাকিম, ঈশ্বৰেও তোমাৰ কুশল কৰিব।" শেষৰফালে মনো পেহীৰ কথাবোৰ অনিলহঁতৰ মাকৰ নিচিনা হৈ গ'ল।

বহুত পৰলৈ কল্যাণীয়ে উশাহ ল'ব নোৱাৰিলে। প্ৰচণ্ড বা-মাৰলী এটাৰ মাজত পৰি তাইৰ মূৰটো যেন ঘূৰিবলৈ ধৰিলে; সন্মুখৰ উজ্জ্বল লাইটবোৰ এটা এটাকৈ যেন কুঁৱলীৰ মাজত হেৰাই গ'ল। তাই নিঃশব্দে আঁতৰি যাবলৈ বিচাৰিলে। কেইবাদিনৰো অবিশ্ৰান্ত পৰিশ্ৰমৰ এটাইখিনি ক্লান্তিয়ে এক মুহূৰ্তৰ ভিতৰতে তাইক হেঁচা মাৰি ধৰি

অৱশ কৰি পেলালে। বহুতদিনীয়া বেমাৰী মানুহৰ নিচিনাকৈ কোনোমতে চুচৰি তাই বিছনাখনৰপৰা নামি গ'ল।

বহুত সময়, কিমান সময় কল্যাণীয়ে ক'ব নোৱাৰে, তাই ঘৰটোৰ নিৰ্জন চুকবিলাক বাছি বাছি লৈ বহি, থিয় হৈ, খুঁটাত ধৰি, বেৰত আউজি কটাই দিলে। একো একোবাৰ এটা দীঘল নিশাহেৰে বুকুখন পূৰ কৰি, নাকৰ পাহি ফুলাই তাই পোন হৈ থিয় হ'বৰ চেষ্টা কৰিলে, আৰু বাৰে বাৰে, পিচ মুহূৰ্ততে ভিতৰত সঁচা, দৃঢ় অৱলম্বন নথকা গোসানীৰ মূৰ্তিৰ নিচিনাকৈ খহি খহি পৰিল।

শেষত, পুৱা চাৰি বজাৰ সময়ত, তাই মানুহৰ মাজৰপৰা শেৱালিক এটা কাষলৈ মাতি অনালে। তাই ক'লে, "তহঁতৰ গাড়ীত এটা চিট খালী আছে নহয়? কাকো নল'বি, মই যাম তহঁতৰ লগত।"

শেৱালিয়ে আচৰিত হৈ সুধিলে, "কিয়? হঠাতে তই যাবলৈ ওলালি?"

"যাম, যাম, সেইবোৰ একো নুসুধিবি। মই যাম, তহঁতে মোক লৈ যাবি।" শেষৰ ফালে কল্যাণীৰ মাতত কান্দোন মিহলি হৈ আহিল।

ঠিক সেই সময়ত, ঘৰটোৰ অইন এটা নিৰ্জন চুকত, এটা টেবুল লেম্পৰ কাষত অনিলে ডাঢ়ি খুৰোৱাৰ সাজ-সৰঞ্জামখিনি সযতনে গোটাই লৈ বহিছিল। সি ডাঢ়ি খুৰাব। তাৰ পিচত গা-ধোৱা ঘৰটোৰ ওপৰত জাক জাক মানহৰ আক্ৰমণ আৰম্ভ হোৱাৰ আগতে সি গা ধুব। বিশেষকৈ কল্যাণীৰ আগত তাৰ জধলা চেহেৰা এটা লৈ ওলাবলৈ বৰ লাজ লাগে।

ঢোৰা সাপ

আকাশত কলংকহীন পূৰ্ণচন্দ্ৰ। সাধাৰণতে চন্দ্ৰোদয়ৰ পিচত আকাশ নীলা হৈ নেথাকে; কিন্তু এতিয়া আছে। দূৰ দিগন্তব্যাপী নীলা-নীলা— আকাশ নীলময়। চোৰৰ নিচিনাকৈ কেৱল এটুকুৰা ডাৱৰ জোনৰ কাষ চাপিছিল। সি তাৰ উন্মুক্ত তৰবাৰি সদৃশ এটি তীক্ষ্ণাগ্ৰ অংশ চন্দ্ৰমাৰ আবক্ষ ভেদ কৰি নিশ্চল হৈ আছিল; তাৰেই যন্ত্ৰণাত যেন শশধৰৰ দেহাৰপৰা গলি গলি পৰিছিল অফুৰন্ত জোনাক; পৰিছিল দূৰৰ মন্দিৰৰ চূড়াত, স্থিৰ, সৰীসৃপদেহী নদীৰ বুকুত। জোনাকৰ অবিশ্ৰান্ত বৃষ্টিধাৰাত অৱগাহন কৰি কৰুণ আৰু উজ্জ্বল হৈ উঠিছিল নদীকূল শোভিত বৃক্ষৰাজি। দূৰণিত,— দূৰ-দূৰণিত এখনি পালতৰা নাও,— গতিহীন; ক'ত তাৰ যাত্ৰাৰ পাতনি, ক'ত তাৰ যাত্ৰাৰ শেষ তাৰ ঠিকনা নাই; যেন বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ৰহস্যৰ সন্ধানত যাত্ৰা কৰি হঠাতে ক'ৰবাত বিভ্ৰান্ত আৰু স্থবিৰ হৈ পৰা এক শুভ্ৰ জটাধাৰী সন্ন্যাসী।

প্ৰকৃতিৰ অকৃপণ দানেৰে সমৃদ্ধ, এই মনোমুগ্ধকাৰী দৃশ্যটিৰ প্ৰায় তিনি হাতমান আঁতৰত দুখন টিনৰ চকীত নিশ্চল হৈ বহি আছে নীলাকান্ত আৰু চন্দ্ৰিকা; আৰু সিহঁতৰ পৰা প্ৰায় চাৰিহাত আঁতৰত, তিনিটা ঠেঙৰ ওপৰত, কৰ্তাৰ সিঙৰ ক'লা কাপোৰেৰে ঢাকি থোৱা কেমেৰা।

ফটো তোলাবলৈ আজি সাদিনৰ আগৰেপৰা চন্দ্ৰিকাৰ যি উথপথপ উৎসাহ, টাউন এলেকাত ভৰি দিয়াৰ লগে লগেই তাইৰ সেইবোৰ পানী হৈ গ'ল। মানুহবিলাকৰ কাৰো মুখ তাই চিনি নেপায়; কেতিয়াও দেখা নাই; কিন্তু চকুৰে চকুৰে পৰিলে এনেকুৱা লাগে যেন সিহঁতে তাইক কিবা কওঁ কওঁ কৰিছে। বাটৰ কাষতে ওলোমাই থোৱা ৰং-বিৰঙৰ সৰু সৰু ছোৱালীৰ ফ্ৰক কিছুমানলৈ চাওঁতে দোকানৰ বাৰাণ্ডাত বহি কাপোৰ চিলাই থকা দৰ্জিৰ চকুৰে চকুৰে পৰিল; তাইৰ এনেকুৱা লাগিল যেন মানুহটোৰে তাইৰ লগতেই ভালেমান পৰৰপৰা কথা-বতৰা পাতি হাঁহি-ধেমালি কৰি আছে। বহুদিন নিপিন্ধা খম্‌খমিয়া পাটৰ মেখেলাখনে লাহে লাহে তাইৰ ভৰিত জোটাপুটি লগাবলৈ ধৰিলে। সাউৎকৈ তাই দুবাৰমান মেখেলাখন ইফালে-সিফালে টানি ল'লে। ফুলাম চাব দিয়া চিক্কৰ চাদৰখন আচল ঠাইত থাকিবই নোখোজে; এবাৰ তাই সোঁবাহুৰ ওপৰেদি পাৰকৈ আনি বাওঁহাতেৰে খামোচ মাৰি ধৰি থাকিল। পথাৰৰ মাজৰ বাটেদি ঘৰৰপৰা দুমাইলমান অহাৰ পিচতে তাই ঘামি কপালৰ ফোঁটটো বেয়া হ'ব পাৰে বুলি সন্দেহ কৰিছিল,

এতিয়া দুই চেলাউৰিৰ মাজৰ পিৰপিৰণিটোৰপৰা অনুমান কৰিলে— ফোঁট আৰু ফোঁট হৈ থকা নাই, বিয়পি পৰি সি নিশ্চয় নহৰুৰ আকৃতি লৈছে।

বাটত মানুহৰ সংখ্যা বাঢ়ি আহিছে। ইমান পৰে মনে মনে থকা চন্দ্ৰিকাই দুটামান খোজ বেগদি পেলাই লীলাকান্তৰ কাষ চাপি লাহেকৈ গোজোৰা মাৰি সুধিলে, "আৰুনো কিমান গৈ থাকিব লাগে?"

"ৰ'বা আকৌ", লীলাকান্তই ক'লে, "বজাৰৰ ওচৰতহে ফটো তোলা দোকান আছে।"

বজাৰৰ ওচৰত! হ'ল আৰু তেনেহ'লে। ৰাস্তাৰ এইখিনি মানুহেই তাইক আঁটিছে; এতিয়া আৰু বজাৰলৈ যাবলৈহে বাকী থাকিল নে? একো নোকোৱাকৈ ভিতৰৰ আমনিখিনি প্ৰকাশ কৰি চন্দ্ৰিকাই তলৰ ওঁঠখন এবাৰ বিকটালে। ইয়াতকৈ পোন্ধৰ দিনৰ আগতে লীলাকান্তৰ কথাত সন্মত হোৱাই ভাল আছিল। লীলাকান্তই কৈছিল— গাঁৱৰে ল'ৰা বিনোদে সাতাইশ টকা দি এটা কেমেৰা কিনিছে। ইতিমধ্যে সি তাৰ বুঢ়ী জেঠায়েক, নবৌৱেক, ছমহীয়া কেঁচুৱা পোৱালিয়ে গাখীৰ পি থকা অৱস্থাত গৰুজনী, নাৰিকল গছজোপাৰে সৈতে খনাজানৰ দলংখন, কলগছৰ ভুৰত বহি বৰশী বাই থকা অৱস্থাত দেবেন, চাইনবৰ্ডখন আৰু এজাক ল'ৰা-ছোৱালীৰে 'প্ৰগতি পুথিভঁৰাল'ৰ ঘৰটো— ইত্যাদিৰ ভালেমান ফটো তুলিছে। চন্দ্ৰিকাৰো যদি অগত্যা ফটো তোলাবৰ মন গৈছে, তেনেহ'লে বিনোদক সুধি-পুছি চোৱাই ভাল।

দৰকাৰ নাই। চন্দ্ৰিকাক তেনেকুৱা পাণখিলাৰ সমান ফটো নালাগে। হৰি মণ্ডলৰ জীয়েক, গাঁওখনত চন্দ্ৰিকাৰ দুআষাৰ কথা-বতৰা পতা, এটা দিহা-পৰামৰ্শ লোৱাৰ একমাত্ৰ মনৰ মানুহ মাকণে পৰিষ্কাৰকৈ কৈ দিছে, ফটো যদি তোলা, টাউনত তুলিবা। সেয়াহে আচল ফটো। তাৰ দেখ দেখ প্ৰমাণ হিচাপে, হৰি মণ্ডল আৰু তেওঁৰ ঘৈণীয়েকৰ ফটোৱে আজি এপৈছ বছৰে চ'ৰাঘৰৰ পছুশিঙৰ ফেৰেঙণিত বহি মিচিকিয়াব লাগিছে।

গতিকেই লীলাকান্তই সপৰিবাৰে টাউনলৈ গৈ ফটো তোলোৱাকে ঠিক কৰিলে। পিচে যোৱাৰ আগদিনা এটা প্ৰশ্ন উঠিল,— লীলাকান্তৰ কথাটো যেন তেন, কিন্তু চন্দ্ৰিকাই কি কাপোৰ পিন্ধি ফটো তোলাব? ফটো তোলাৰ সাধাৰণ-জ্ঞান গাঁওখনত বিনোদৰেই আছে; তাৰ লগতে আলোচনা কৰা হ'ল। তাৰ কেমেৰাক আওকাণ কৰি টাউনত ফটো তুলিবলৈ যাবলৈ ওলোৱাত বিনোদে বৰ বেছি আনন্দ নেপালে। তথাপি সি উপদেশ দিছিল, চিক্‌চিকীয়া পাটৰ মেখেলা-চাদৰ পিন্ধি ফটো তুলিব নেলাগে, বেলিৰ চটক পৰি বেয়া হয়। লীলাকান্তই অলপ চিন্তা কৰিলে। পিচদিনাই সি এখন চাদৰ যোগাৰ কৰিলে; ফুলাম পাৰিৰ ধুনীয়া চাদৰ।

কিন্তু কৰ্তাৰ সিঙৰ দোকানৰ আগত থিয় হৈ লীলাকান্তই অলপ সেমেনা-সেমেনি কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ ভৰি দুখনে অলপ চুচুক-চামাক লগালে। তাৰ গাৰ আঁৰতে নিজক লুকুৱাবলৈ চেষ্টা কৰি চন্দ্ৰিকা থিয় দি ৰ'ল।

কৰ্তাৰ সিঙে থৈলাৰে বেৰি লোৱা টিনপাতৰ অস্থায়ী চালিখনৰ তলতেই চিন এখন তৰি লৈ যোৱা সাত বছৰে ব্যৱসায় চলাই আহিছে; মানুহৰ আও-ভাও দেখিয়েই যি সম্ভাব্য-খৰিদ্দাৰ আৱিষ্কাৰ কৰিব পাৰে। লীলাকান্তক সি বহুত দিনৰ চিনাকি যেন মাতেৰে সুধিলে, "কি খবৰ ডাঙৰীয়া?"

"ফটো এখন তোলাব লাগিছিল...।"

"আচ্ছা আচ্ছা, হেইটো কি কথা আছে ! আপনি আগে বহক। এই হৰিধন, দুখিলি মিঠা পাণ লে আও ৰে। বহক, আপনি লোগ বহক।"

"পিচে ফটো জানো ভাল হ'ব?"— টাউনীয়া বেপাৰীৰ চলা-কলাত সহজে ভোল যোৱা উচিত নহয়, তাকে প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ বুলিয়েই হ'বলা— লীলাকান্তই লাহেকৈ সুধিলে।

বহুদিনীয়া পুৰণি বন্ধুত্বক যেন সন্দেহ কৰা হ'ল, এনেকুৱা অভিমানৰ সুৰত কৰ্তাৰ সিঙে ক'লে, "ইয়ে আপনি কি কৈছে ডাঙৰীয়া? দেখক্, এই আমাৰ ফটোৰ নমুনা আছে।"

সন্মুখৰ ক'লা কাপোৰ এখনত তিনিকুৰিমান ফটো এঠাই থোৱা আছে। উত্তৰ-পূব সীমান্তত মিলিটেৰী কাম কৰা গুফীয়া ডেকাৰপৰা, অলপতে পাকিস্তানলৈ গুচি যোৱা মিঞা চাহেবলৈকে ঢেৰ মানুহৰ ফটো। লীলাকান্তই নমুনাবোৰ ভালেই দেখিলে।

পিছফালে কাপোৰত বন্দী প্ৰাকৃতিক দৃশ্য লৈ লীলাকান্ত আৰু চন্দ্ৰিকা দুখন টিনৰ চকীত বহিল। মূৰটো অলপ ওপৰলৈ, অলপ বাওঁফালে, অলপ পোন হৈ বহক, হাত দুখন আঁঠুৰ ওপৰত ৰাখক— কৰ্তাৰ সিঙৰ নানাপ্ৰকাৰৰ নিৰ্দেশ। এবাৰতো সি চন্দ্ৰিকাৰ থুঁতৰিত ধৰি মূৰটো ঠিক অৱস্থালৈ তুলি দিয়াৰেই উপক্ৰম কৰিলে।

চন্দ্ৰিকা ঘামিছিল। কৰ্তাৰ সিঙৰ পৰামৰ্শমতে তাই 'চিন'খনৰ পিছফালে গৈ আয়না চাই চাদৰৰ আঁৰ হৈ থকা আগ এটাৰে মচি কপালৰ ফোঁটটো ঠিক কৰি লৈছিল; এতিয়া আকৌ নষ্ট হয় হয়। ভয়ে ভয়ে তাই কেমেৰাৰ ফালে চাই আছিল। কৰ্তাৰ সিঙে এবাৰ লৰচৰ কৰিবলৈ মনা কৰিলে; তাৰ পিচতে এবাৰ দুয়োকো অলপ হাঁহিবলৈ ক'লে। কি কৰিলে চন্দ্ৰিকাই কিন্তু নিজে ক'ব নোৱাৰিলে। এক, দুই, তিনি। শেষ।

তিনিটা ঠেঙৰ ওপৰত থিয় হৈ থকাটো কৰ্তাৰ সিঙৰ কেৱল কেমেৰাই নহয়, এটা সম্পূৰ্ণ কাৰখানা। ক'লা কাপোৰৰ তলত হাতদুখন সুমুৱাই ৰাখি কিছুসময় সি কিবাকিবি কৰিলে; তলফালে ওলমি থকা টিনৰ পাত্ৰ এটাত অলপমান সময় পানীৰ খলখলনীৰ শব্দ হ'ল; তাৰ পিচত সি হাতদুখন উলিয়াই আনিলে। হাতত লাগি আহিল লীলাকান্ত-চন্দ্ৰিকাৰ ফটো। লাগি থকা পানীখিনি জোকাৰি পেলাবলৈ সি ফটোখন দুবাৰমান এচাৰিলে; অলপ ওপৰলৈ দাঙি ধৰি নিজে এবাৰ ভালকৈ ফটোখন চালে; তাৰ পিচত হাঁহি এটা মাৰি লীলাকান্তৰ ফালে আগবঢ়াই দিলে, "দেখুন, কেমন সুন্দৰ হোয়েছে।" মুখেদি কি ভাষা ওলাল সি মনেই নকৰিলে।

লীলাকান্তই খুব মনোযোগেৰে ফটোখন চালে; চাই চন্দ্ৰিকাৰ ফালে আগবঢ়াই ধৰিলে। চন্দ্ৰিকাৰ ঘাম ওলোৱা বন্ধ হোৱা নাছিল; গোজোৰা মাৰি ক'লে, "থাকক।" যেন তাইৰ চঞ্চল জীৱনৰ অসতৰ্ক, বৰ গোপন অথচ নিৰ্দোষ আৰু নিষ্পাপ মুহূৰ্ত এটা ফটোখনৰ মাজেদি হেজাৰ হেজাৰ মানুহৰ চকুত ধৰা পৰিছে।

কিন্তু টাউনৰ সীমা পাৰ হৈ, পথৰুৱা বাটৰ প্ৰথম আঁহত গছজোপাৰ তলতে তাই লীলাকান্তক ক'লে, "চাওঁ ফটোখন।" লীলাকান্তই তল জেপৰ পৰা ফটো থকা লেফাফাটো উলিয়াই দি আগবাঢ়িল। কিন্তু অলপ পিচতে পিছে পিছে মেখেলাৰ জৰপ্ জৰপ্ শব্দ নুশুনি সি উভতি চালে।— "অ, বৈ গ'লা দেখোন।"

চন্দ্ৰিকা গৈয়েই আছিল, কিন্তু ফটোখনৰ মানুহজনীৰ চকুৱে চকুৱে পৰি তাই বৈ গ'ল। তাইৰ এটা অদ্ভুত ধৰণৰ লাজ লাগিল, মুখখনে হাঁহো হাঁহো কৰিলে; লীলাকান্তই উভতি মাত দিয়াৰ লগে লগে তাই হাঁহি পেলালে; কিন্তু ফটোখনৰপৰা চকু নাতৰালে। ইমান ধুনীয়া!

ইমান ধুনীয়া! লীলাকান্ত ক'ৰবালৈ ওলাই যোৱাৰ পিচত ফটোখন লৈ চন্দ্ৰিকাই চাকিটোৰ ওচৰত বহি ল'লে। ইমান ধুনীয়াকৈ নিজকে তাই কেতিয়াও দেখা নাই। আয়নাত নিজকে দেখিছে। সৰু আয়না; মুখখন দেখিলে গাটো নেদেখে, আয়নাখন অলপ বেঁকাকৈ দিলে বুকুখন দেখে, মুখখন নেদেখা হয়। এতিয়া ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলিৰ পৰা মূৰৰ চুলিলৈকে গোটেই মানুহজনীক তাই দেখিছে। ওঁঠ দুখনে কিবা এটা কৰিব খুজিছে, বোধহয় হাঁহিব খুজিছে। হয় হয়, ফটো তোলা মানুহটোৱে এবাৰ হঁহাৰ কথা কৈছিল। ইস্ ৰাম, এনে বুলি জনা হ'লেতো তাই ভালকৈয়ে হাঁহিব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু আচৰিত কথা,— চাদৰখনতো তাই ইমান ভালকৈ লোৱা নাছিল; কেনেকৈ ইমান ধুনীয়া হ'ল? চাব দিয়া চাদৰখনৰ ৰঙা, বহল ফুলাম পাৰিটোৱে ভৰিৰপৰা আৰম্ভ কৰি তাইৰ গাটো মেৰিয়াই ধৰিছে। ফুলে-পাতে ভৰপূৰ লতা এডাল যেন আলফুলকৈ তাইৰ গাৰ ভাঁজে ভাঁজে বগাই গৈছে। বুকুখনত লতাডালে দুবাৰ ঢৌ খেলাইছে। চাদৰখনলৈও চন্দ্ৰিকাৰ হঠাতে বৰ মোহ উপজিল। মুখৰ একেবাৰে ওচৰলৈ ফটোখন আনি তাই তাইৰ মুখলৈ চাই ৰ'ল। মুখত ওৰণি, কপালত ফোঁট; তাৰ উপৰি গাতে গা লগাই তাইৰ গৰাকীজন। আয়ে দেহি! মানুহজনলৈ তাই পাহৰিয়েই গৈছিল। যাক চাই থাকিবৰ কাৰণে ফটোখন তোলাই আনিলে, নিজক চাই থাকোঁতে তেৱেঁই তল পৰে এতিয়া!

চন্দ্ৰিকাই এবাৰ হাঁহিলে। হৰি মণ্ডলৰ জীয়েক মাকণক তাই এইবাৰ সাতোটিমান সেৱা কৰিব। মাকণেহে তাইক এই সুবুদ্ধিটো দিলে। লীলাকান্ত পামত থাকোঁতে এদিন চন্দ্ৰিকাই তাইক কৈছিল, "কেতিয়ানো আহে, একো খা-খবৰ পোৱা নাই, অকলে অকলে কিবাকিবিখন লাগে, বুইছা?"

বুজিছে, মাকণে সকলো বুজিছে। তাই পৰামৰ্শ দিলে,— "এটা কাম কৰা, দুইটাই মিলি দুখন ফটো তোলা, লীলা ককাইটিয়ে পামত বহি তোমাক চাই থাকিব, তুমি ঘৰত বহি ককাইটিক চাই থাকিবা।"

দুয়োজনীয়ে পাৰেমানে হাঁহিলে; হাঁহিৰ জোকাৰণিতেই নে কি, কথাষাৰ কিন্তু চন্দ্ৰিকাৰ অন্তৰত খাপ খাই বহি গ'ল। ফলস্বৰূপে ফটোখন তোলা হ'ল, কিন্তু মানুহজনলৈ চকুৰেই নপৰা হ'ল, নিজক চায়েই তাই তৰণি পোৱা নাই। ঠিক অছে; এইবাৰ লীলাকান্ত পামলৈ গ'লে, চকু তেওঁত নপৰি আৰু ক'ত পৰিব!

টিনৰ ছুটকেছটোৰ ভিতৰত "ব্ৰহ্মাণ্ডৰ লীলা' নামেৰে হাতে লিখা নাটক এখন আছিল। চন্দ্ৰিকাই ফটোখন তাৰ মাজত সুমুৱাই থ'লে। কিন্তু দেখা গ'ল দিনটোৰ ভিতৰত দুঘণ্টাও বস্তুটো নাটকখনৰ মাজত শান্তিৰে থাকিবলৈ নেপায়। গণেশ আহিব— "চাওঁ অ' লীলা, ফটোখন চাওঁ, আমাৰো এখন তোলাব লাগিছিল!" সোণেমাই আহিব, "ফটোখন কি কৰিলে খুড়ী? চাওঁ চাওঁ, আমিও চাওঁ।" দুজনী সৰু সৰু ছোৱালীয়ে আহি চুচুক-চামাককৈ থাকিব, এবাৰ সেমেনা-সেমেনিকৈ এজনীয়ে ক'ব, "মামী, প্ৰমীলাই বোলে ফটোখন চায়।" প্ৰমীলাই মুখতে ধৰিব, 'ইস্! তাই নিজে মোক মাতি আনিছে, এতিয়া আকৌ মোৰ কথা কৈছে!" কুন্তী জেঠাই আহিল,— "হয় নে আই কিবা ফটোক্ নে কি এখন তুলিছ বোলে?" কুন্তী জেঠাই বহি থাকোঁতেই লিগিৰী মাহী আহিল, সুগন্ধী বুঢ়ী আহিল, অৱন্তী আহিল,— ফটোখন মাজত লৈ মেলেই বহিল।

ইহাত-সিহাতকৈ যেতিয়া ফটোখন সুগন্ধী বুঢ়ীৰ হাতত পৰিল, তেতিয়া তেওঁ প্ৰথমতে ওপৰে ওপৰে এবাৰ চালে, কিন্তু পিচ মুহূৰ্ততে ফটোখন মুখৰ ওচৰলৈ আনি তেওঁ ঘন ঘনকৈ চকু পিৰিকিয়াবলৈ ধৰিলে, তাৰ পিচত বঁটাটোৰ ওপৰতে থৈ তেওঁ "মই উঠোঁহে" বুলি কৈ একে কোবেই পদূলিমুখ পালেগৈ। নিজৰ ঘৰৰ ফালে কোবাকুবিকৈ খোজ লওঁতে ওৰে বাটটোৱে বুঢ়ীয়ে ভোৰভোৰাই গ'ল। পিছ চোতালত ভৰি দিয়েই বুঢ়ীয়ে চিঞৰ ধৰিলে, "জানেকী, অ' জানেকী!" জানেকীয়ে দীঘল মাৰি এডালৰ মূৰত খেৰ এমুঠি বান্ধি লৈ শোৱা কোঠালিটোৰ এলান্ধু জাৰিছিল; মাত লগালে— "কি?"

"চাওঁ ওলাই আহচোন! তোৰ যে সেই চমকা-চমক ফুল দিয়া চাদৰখন দেখিছিলোঁ, কি হ'ল?"

জানেকীৰ হাত বৈ গ'ল। আকৌ বা কি হ'ল? বুঢ়ীৰ মাতটো আৰু সোধাৰ ধৰণটো উলা-মূলা যেন লগা নাই। মাৰিডাল বেৰতে আঁউজাই থৈ তাই ওলাই আহিল। গাতত সোমোৱা চকুযোৰেৰে পিট্‌পিটকৈ তাই বুঢ়ীৰ ফালে চালে, তাৰ পিচত সুধিলে, "কোনখন?"

"সেই যে মই বৰ-সবাহৰ দিনা ল'বলৈ কওঁতে তই নলওঁ বুলি কৈছিলি, সেইখন।"

জানেকীয়ে প্ৰথমবাৰতে ভালকৈ বুজিছিল কোনখন চাদৰৰ কথা সুধিছে। তাই এনেয়ে কথা বঢ়াবলৈহে চেষ্টা কৰিছিল। তাই ভিতৰলৈ সোমাবলৈ বুলি ঘূৰিল; লগে লগে লাহেকৈ ক'লে, "লীলা ককাইটিয়ে নিছে।"

"সেইটো, মই দেখিয়েই চিনি পাইছোঁ নহয়।" বুঢ়ীয়ে মুখতে ধৰিলে। তাৰ পিচত এজাউৰি বকনি।— উঘা এটা নিয়ে, চেৰেকী এটা নিয়ে, সৌ উৰলটো নিয়ে, দেখিবলৈ ভাল; এইবোৰ কাপোৰ-কানিৰ লগত আকৌ কিহৰ লেনদেন! আৰু নিছ নে, কাক গা দেখুৱাবৰ মন গৈছে দেখুৱা, আকৌতো সময় বুজি দি যাবহি পাৰ।"

জানেকীয়ে মুখেৰে নামাতিলে। তাই আকৌ কামত লাগিল। মাৰিডালৰ আগৰ খেৰ মুঠি এলাণ্ডুৰে ছাটি ধৰিছিল, তাই হাতেৰে সেইবোৰ গুচোৱাত লাগিল। লীলাকান্তই চাদৰখন বিচাৰিলে দিয়াত তাইৰ আপত্তি নাই; এতিয়া লীলাকান্তই চাদৰখন দিয়াহি নাই, তাইনো কি কৰিব! নিজেই বা আনিবলৈ যাব কিয়, কাৰোবাৰ আগত খবৰটোকেই বা দিব কিয়!

জানেকীয়ে একো কৰিবলগীয়া নহ'ল। সুগন্ধী বুঢ়ীয়ে কেইবাঘৰলৈকে শুনাকৈ বকিছিল; কোনোবাই বোধহয় লীলাকান্তক কথাটো কাণ চোৱালে; পিচদিনা পুৱাবেলা লীলাকান্তৰ সম্বন্ধীয়া সৰু ল'ৰা এটাই চাদৰখন লৈ আহিল। সুগন্ধী বুঢ়ী ঘৰত নাছিল, জানেকীয়ে চাদৰখন হাত পাতি ল'লে। তাই তেনেকৈয়ে বহুত পৰ বহি ৰ'ল। বহুত কিবাকিবি ভাবিলে। এবাৰ দীঘলকৈ নিশাহ এৰি তাই থিয় হ'ল। এনেয়ে চাদৰখন খুলিলে। ধুই জাপি থোৱা চাদৰ এবাৰ পিন্ধি, দুবাৰমান উঠা-বহা কৰিলে যিমান ভাঁজ পৰে, সিমান ভাঁজ পৰিছে; সৰু সৰু মিহি মিহি ভাঁজ। জানেকীৰ বুকুখনেও সৰুকৈ মোচোকা এটা খাব খুজিলে, পিচে তাই প্ৰশ্ৰয় নিদিলে। কিন্তু পিচ মুহূৰ্ততে চাদৰখনৰ এঠাইত চকু পৰাৰ লগে লগে তাই গম্ভীৰ হৈ পৰিল। অলপ সময় তাই সহজভাৱে উশাহ ল'ব নোৱাৰিলে। নিজকে তলসৰা পাততকৈও সৰু বুলি ভাবিবলৈ তাই অভ্যস্ত হৈ গৈছে, তথাপিও এক মুহূৰ্তৰ কাৰণে তাই নিজকে প্ৰবোধ দিব নোৱাৰিলে। চাদৰখনত এচমকা সেন্দুৰৰ দাগ;— দাগটোলৈ চাই তাইৰ এনেকুৱা লাগিল যেন ওচৰৰ মানুহঘৰত ভোজ পাতিছে; তাইক ভোজলৈ মতা নাই, অথচ খাই এৰা চুৱা-পাতবোৰ জেওৰা পাৰকৈ তাইহঁতৰ ঘৰৰ ফালে দলিয়াই পেলাইছে। ভিতৰলৈ সোমাই গৈ তাই ৰছী এডালৰ ওপৰত চাদৰখন পেলাই থৈ দিলে; নাজাপিলে।

জানেকীৰ বয়স হৈছে; একুৰি বাৰ বছৰ হৈ গৈছে। চৈধ্য-পোন্ধৰ বছৰ বয়সত যেতিয়া তাই লেংলেংকৈ ওখ হৈ গৈছিল তেতিয়া ভাবিছিল,— তাই গাঁৱৰ আন দহজনী ছোৱালীৰ নিচিনা কটিয়া-মটিয়া নহ'ল, ভালেই হ'ল। এতিয়া ৰাতিপুৱা-আবেলি নিজৰ গাৰ ছাঁটোক তাইৰ তামোল গছৰ ছাঁ যেন লাগে। সোতৰ-ওঠৰ বছৰ বয়সত তেতিয়া তাইৰ গাত লোদৰ-পোদৰকৈ মঙহে নধৰিলে, তেতিয়া ভাবিছিল, ভালেই হৈছে, তাই

লাহী হ'ব। এতিয়া নিজৰ হাতখন দেখিলে তাইৰ দ'তৰ হাত যেন লাগে। ছুই চাবই নেলাগে, ছালৰ তলতে থকা হাতৰ ঠাৰিৰ হাড়ডাল এনেয়ে দেখি। ডাঙৰ ডাঙৰ গাঁঠিৰ আঙুলিবোৰ কঠুৱা হৈ গৈছে, ছালবোৰে কোঁচ খাবলৈ আৰম্ভ কৰিলেই। চকু গাঁতলৈ সোমাই গৈছে, গালৰ হাড় দুডাল ঝক্‌ঝককৈ জিলিকি পৰিছে, দিন যোৱাৰ লগে লগে মুখৰ আই দাগবোৰ আৰু গভীৰ গভীৰ আৰু পৰিষ্কাৰ হৈ পৰিছে। কোনোবা দিনা যে যৌৱন আহিছিল, দেহাত তাৰ নিষ্প্ৰাণ আৰু দুৰ্বল সাক্ষী মাত্ৰহে আছে।

এই দেহা লৈ ৰঙা ফুল দিয়া পাৰিৰ চিল্কৰ চাদৰ পিন্ধাৰ বাঞ্ছা জানেকীৰ নাই, থাকিলেও নুশুৱায়। সেই কাৰণে লীলাকান্তই বিচাৰি আহোঁতে চাদৰখন দিবলৈ তাই সামান্য আপত্তিও কৰা নাছিল, ওভোতাই নিদিওতেও মনে মনে আছিল। আৰু নিদিয়া হ'লেও ভাল আছিল। কিন্তু যদি ওভোতাই দিলেই, তেনেহ'লে মাজ্জত আকৌ আঙঠা এডাল সুমুৱাই দিলে কিয়? অকণমান ল'ৰা এটাৰ হাতত এনেকৈ দি পঠিয়ালে কিয়? লীলাকান্ত নিজেওতো আহিব পাৰিলেহেঁতেন। তাইতো লীলাকান্তক একো আমনি নকৰিলেহেঁতেন। হয়তো কেৱল ধেমালি কৰি সুধিলেহেঁতেন, "ককাইটি, নবৌক এইখন চাদৰ লওঁতে কেনেকুৱা দেখিছিল?"

লীলাকান্ত নিজে নাহিল। বোধহয় আহিবলৈ তাৰ সাহ নহ'ল। ইয়াৰ বাহিৰে জানেকীয়ে আৰু একো উত্তৰ বিচাৰি নেপালে। সাহ নোহোৱাটোৱেই সঁচা। অকল লীলাকান্তৰেই নহয়, জানেকীৰ ওচৰলৈ অহা কোনো এটাৰ সাহ নাছিল।

মনোমোহন, ৰুদ্ৰ, তপোধৰ,— ইহঁত এটাৰো সাহ নাছিল।

সাহ থকা হ'লে মনোমোহনে প্ৰথম দিনাই তাইক পৰিষ্কাৰকৈ ক'ব পাৰিলেহেঁতেন, "তোমাক মোৰ ভাল লগা নাই, পিছে ভনীয়েৰাক...।"

সাতাইশ বছৰ বয়সীয়া জানেকী। একুৰি বছৰ বয়সৰপৰা কেইবাঘৰ মানুহে ঠাৰে-চিয়াঁৰে তাইক জনাই থৈ গৈছে, কইনা হোৱাৰ চেহেৰা তাইৰ নাই। আছে তেইশ বছৰীয়া ভনীয়েক সাবিত্ৰীৰ। গাত মঙহ আছে, গালৰ হাড় ঢাক খাই আছে। কিন্তু আৰু কিমান দিন থাকিব, সেই বিষয়ে জানেকীৰ সন্দেহ হয়। আয়নাত নিজৰ মুখখন চাই ভনীয়েকলৈ চকু পৰিলে তাইৰ ভয়েই লাগে। বুঢ়ীমাক সুগন্ধীক তাই কেইবাদিনো কৈছে, "মই থকাৰ কাৰণেই যদি তই তাইক তেনেকৈ ঘৰতে বহুৱাই ৰাখিছ, তেনেহ'লে মই ক'ৰবাত পানীয়ে-দুনীয়ে পৰিহে মৰিমগৈ।"

সুগন্ধী বুঢ়ীয়ে বোধহয় দুজনীকৈ ছোৱালী বুঢ়ীজনীৰ ঢেঁটুত লগাই থৈ যোৱাৰ কাৰণে জানেকী-সাবিত্ৰীৰ মাক-বাপেকক মনে মনে গালি পাৰে আৰু আকাশ-পাতাল ভাবে। ভাবি থাকোঁতেই এদিন মনোমোহন ওলালহি। চৰকাৰী চিটাদাৰ। আই ওলোৱাৰ দিন পৰিলেই গাঁৱে-গাঁৱে, ঘৰে-ঘৰে ফুৰিব লাগে; তাতেই খবৰ পায় কাৰ ঘৰত ছা-ছোৱালী আছে।

সুগন্ধী বুঢ়ীয়ে জানেকীক আগবঢ়াই দিলে। ইন্টাৰভিউ দি দি বুকু ডাঠ হোৱা পুৰণি প্ৰাৰ্থীৰ দৰে জানেকীয়ে লাজ কৰিব লাগে, কৰিলে; তলমূৰকৈ থাকিব লাগে, থাকিল। সাবিত্ৰীয়ে তামোল-চালি দিলে।

ইয়াৰ আগতে অহা আন ল'ৰা-ঘৰীয়াই ছোৱালী পছন্দ নোহোৱা খবৰটো দিবলৈ বৰ বেছি তিনিদিন লয়। মনোমোহনে কিন্তু তেনেকুৱা একো খবৰ নিদিলে। বৰং সি ঘনাই জানেকীহঁতৰ ঘৰলৈ আহিবলৈ ধৰিলে। মুখত হাঁহি, ধেমেলীয়া কথা-বতৰা। সুগন্ধী বুঢ়ীৰ লগত সি গুণ্‌গুণকৈ বিয়া-বাৰুৰ কথাও পাতিলে।

অদ্ভুত গুণ্‌গুণনি। সাতাইছ বছৰ বয়সত জানেকীয়ে যেন ভোমোৰাৰ মাত শুনিলে। অদ্ভুত শব্দ। এতিয়াহে যেন তাই আৱিষ্কাৰ কৰিলে, ইমানদিনে তাই ব্যৱহাৰ কৰি অহা আয়নাখন ভাল নহয়। তাইৰ সঁচাকৈয়ে লাজ লাগিল। "যাচোন, সাবিত্ৰী, তেখেতক হাত-মুখ ধুবলৈ পানী ঘটি আৰু গামোচাখন তয়ে দি আহগৈ।" বয়সৰ লগে লগে পোত খাই অহা লাজবোৰক এই মনোমোহন বোলা মানুহটোৱে খান্দি উলিয়ালেহি। মানুহটো আহিলে জানেকী আগত ওলাব নোৱাৰে। সাবিত্ৰীক পঠিয়াই দিয়ে।

সাবিত্ৰী গ'ল, কিন্তু উভতি নাহিল। হঠাতে এদিন আবেলিপৰত আকৌ এটা অদ্ভুত শব্দ। সাবিত্ৰীয়ে আঁঠুৰ মাজত মূৰ সুমুৱাই উচুপি উচুপি কান্দিছে।

জানেকী ওচৰ চাপি গ'ল।

কি হ'ল? কি? কি?

মুহূৰ্তৰ ভিতৰতে গোটেই গাঁওখন যেন ধুঁৱলি-কুঁৱলি হৈ নেদেখা হৈ গ'ল। জানেকী স্তব্ধ হৈ ৰ'ল। চোতালত পৰি থকা তামোলৰ বাকলি এফালৰ ফালে একেথৰে চাই তাই কিমান সময় বহি ৰ'ল, তাৰ হিচাপ নৰ'ল। সন্ধিয়াৰ আগে আগে পদূলিমুখত বুঢ়ী মাকৰ গল-হেঁকাৰণি শুনি তাইৰ গাটো লৰিল। সাবিত্ৰীৰ গাটোৰ ফালে এবাৰ চাই লৈ তাই ক'লে, "যি হৈছে হৈছে, এতিয়া আৰু কন্দা-কটা নকৰিবি। মৰিলেও কাৰো আগত একো নুলিয়াবি।"

সাবিত্ৰীৰ কান্দোনটো অকণমান যেন বেছি হ'ল। দীঘলকৈ টানি লোৱা উশাহ এটা জানেকীয়ে কিছু সময় বন্ধ কৰি ৰাখিলে! তাৰ পিচত ক'লে, "উঠ উঠ, আই আহিছে। মই আছোঁ নহয়, কিবা এটা হ'ব দে।"

জানেকীয়ে প্ৰথমতে ভাবিলে কেতেকী বুঢ়ীকে কথাটো কোৱা ভাল। এইবোৰ ঔষধ-পাতিৰ ব্যৱস্থাত বুঢ়ীৰেই হাত। কিন্তু...। গোটেই ৰাতিটো জানেকীৰ চকু মেল খাই থাকিল। অজস্ৰ কথা ভাবি ভাবি তাই ৰাতি পুৱাই দিলে।

তাৰ পিচত যিদিনা মনোমোহন আহিল, যেনেকৈ আছিল তেনেকৈয়ে জানেকী তাৰ ওচৰলৈ ওলাই গ'ল। একো পাতনি নেমেলাকৈ পোনে পোন তাই ক'লে, "আপুনি তাইক নিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰক, যিমানে দিন যাব, সিমানে লেঠা বাঢ়িহে যাব।"

বৰ ডাঙৰ অপাৰেচনৰ কাৰণে সাজু হৈ থকা মনোমোহনক ডাক্তৰে যেন কেৱল এপালি মিঠা ঔষধ খুৱাই দিলে। কিছু সময়লৈ সি মুখ মেলিব নোৱাৰিলে, মূৰ তুলিব নোৱাৰিলে। পিচত লাহেকৈ ক'লে, "চাওঁচোন বাৰু...।"

"চাওঁচোন বাৰু বুলিবলৈ কি আছে? বিয়াখন পাতিবলৈ এতিয়া সময়ো নাই, আমাৰ তেনেকৈ যোগাৰো নাই। শুনিছোঁ বোলে আপুনিও অকলশৰীয়া মানুহ। গতিকে..."

গতিকেই দুদিনমান পিচত নিশা এঘাৰ বজাৰ ৰে'লত উঠিবলৈ মনোমোহনৰ লগত সাবিত্ৰী ওলাই গ'ল। সুগন্ধী বুঢ়ীয়ে ইঘৰ-সিঘৰলৈ নুশুনাকৈ কান্দিলে। চিএৰি-বাখৰি কান্দি-কাটি নাতিনীহঁতক উলিয়াই দিয়াৰ হেঁপাহ এটা বুঢ়ীৰ আছিল, পুৰা নহ'ল।

সাবিত্ৰী আৰু মনোমোহন পদূলি পাৰ হৈ যোৱাৰ লগে লগে জানেকীয়ে অনুভৱ কৰিলে, তাইৰ বুকুখন পুৰিছে। ভিতৰত দপ্‌দপকৈ একুৰা জুই জ্বলিছে। বহুদিনৰপৰা পৰি থকা কাঠ-বাঁহ, সেইফালেই পচি জহি-খহি গ'লহেঁতেন, কিন্তু হঠাতে সেইবোৰত কোনোবাই জুই লগাই দিলে। সাবিত্ৰীৰ ওচৰ চপাৰ বাট তাই নিজেই মুকলি কৰি ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল, তথাপিও মনোমোহন চোৰটোৱে মুকলি বাটেদি নগৈ আহোঁতে-যাওঁতে তাইক গছকি থৈ গ'ল কিয়?

জানেকীৰ বুকুৰ পচা খৰিৰ জুই বেছি পৰ নজ্বলিল, সোনকালে ছাই হৈ গ'ল। দোকমোকালিৰ পিচত তাইৰ চকু দুটা পানীৰে উপচি পৰিল, গোটেই মুখখন তিতি গ'ল। বিছনাৰপৰা উঠি তাই চাদৰৰ আগেৰে মুখখন মচি পেলালে। দ আইদাগবোৰ সেমেকি চলচলীয়া হৈয়েই থাকিল।

মাজে মাজে জানেকীয়ে ভাবে, বৰ টান বেমাৰ এটা হৈ তাই মৰি গ'লেই ভাল হয়। কিন্তু তাইৰ যেন পথাৰৰ মাজৰ শিমলু গছৰ নিচিনা অফুৰন্ত আয়ুস। আৰু বেমাৰ হ'বলৈকোতো গাটোত অলপ জেগা লাগে! তিনি বছৰৰ ভিতৰত বোবা হৈ যোৱা মানুহজনীৰ গাৰ শেষ মঙহখিনিও জহি-খহি গ'ল। মাজে মাজে তাই ভাবে, সাবিত্ৰী আৰু মনোমোহনে তাইৰ গাটো আঁজুৰি-আঁজুৰি নাইকিয়া কৰিলে নে কি? গালখনত হাত দি খেপিয়াই খেপিয়াই তাই মাজে মাজে চায়। আয়নাৰ ওচৰলৈ তাই বহুদিন যোৱা নাই, যাবলৈ এৰিলে। আয়না নোচোৱাকৈয়ে তাই পৰিষ্কাৰকৈ নিজৰ চেহেৰাটো দেখে। তাইক বেৰি থকা শ শ মানুহৰ চকুৱেই তাইৰ কাৰণে আয়না।

তাইক আৰু বেলেগ আয়না কিয় লাগিছে?

সেই ত্ৰিছ বছৰীয়া জানেকীকে আকৌ এদিন ভাওনাথলীৰ পৰা আধাৰাতিতে উঠি অহা দেখি ৰুদ্ৰই লৰালৰিকৈ কাষ চাপি সুধিলে, "ঘৰলৈ যাব নে কি?"

"এৰা অ' যাওঁগৈ। টোপনি ধৰিছে।" জানেকীয়ে ক'লে।

"ব'ল, ময়ো যাওঁ বুলিহে ওলাই আহিলোঁ।"

বাঁহতলীয়া বাটত মানুহ-দুনুহ নাই। ভৰিৰ তলত শুকান পাত অলপ অলপ নিয়ৰত সেমেকিছে, খৰমৰণিও নাই। ৰুদ্ৰই এবাৰ লাহেকৈ সুধিলে, "জেঠাই ভাওনালৈ অহা নাই?"

"নাই অহা, আইৰ গাটো ভাল নহয়।"

আৰু অলপ কাষ চাপি ৰুদ্ৰই সুধিলে, "জেঠাইৰ চাগৈ এতিয়া টোপনিহে?"

আৰু অলপ কিনাৰেদি খোজ লৈ জানেকীয়ে ক'লে, "জানো, শুইছে চাগৈ। এটা কথা নহয়, কণ্ঠীদেদাইক বয়সীয়া মানুহ যদিও সহদেৱৰ ভাৱত ভাল শুৱাইছে নহয়?"

"ওঁ, বৰ বেয়া দেখা হোৱা নাই। এটা কথা, মই বাৰু তোক একেবাৰে ঘৰলৈকে আগবঢ়াই দি আহোঁগৈ ব'ল।"

ৰুদ্ৰ জানেকীৰ একেবাৰে কাষ চাপিছিল, ঠিক এনে সময়তে ভাওনা ঘৰত তেল ঢুকাই নুমাওঁ-নুমাওঁ হোৱা মেণ্টল লাইট এটা লৈ কেইটামান ল'ৰা মাণিক দোকানীক জগাবলৈ বুলি সেই ফালেদিয়েই আহিল। ৰাস্তাৰ একাষে জানেকী আৰু আনকাষে ৰুদ্ৰ।

পিচদিনা গধূলিৰ পিচত গাত এড়িয়া কাপোৰ লৈ ৰুদ্ৰ জানেকীহঁতৰ ঘৰলৈ আহিল। জানেকীয়ে ভৰি দুখন মেলি বহি, মেখেলাখন আঁঠুৰ ওপৰলৈকে তুলি চাকিৰ শলিতা বটিছিল, তাই লৰালৰিকৈ কাপোৰখন দীঘলাই ল'লে।

ৰুদ্ৰই কাপোৰৰ তলৰপৰা শকত-আৱত আধাপকা মালভোগ কল এআখি উলিয়ালে, "হোঁ, লচোন।"

"কল আখি কিয় আনিছ আকৌ?" জানেকীয়ে সুধিলে।

"এ, এনেয়ে আনিলোঁ। ঘৰতে পকিছিল এথোক।"

মুকলি মনেৰেই জানেকীয়ে কল আখি ল'লে। তাৰ পিচত সুধিলে, "আহিছিলিনো ক'লৈ তই?"

ৰুদ্ৰই তাইৰ মুখলৈ চাই বৰ ৰহইচ লগা হাঁহি এটা মাৰিলে, তাৰ পিচত চেপা মাতেৰে ক'লে, "ক'লৈনো যাম? তোৰ লগতে কথা দুষাৰমান পাতোঁ বুলি আহিছোঁ।"

জানেকী অলপ সময় ঠৰ লাগি ৰ'ল, তাৰ পিচত লাহে লাহে তাই ক'লে, "এটা কথা নহয় ককাইটি, যদি তোৰ কিবা কথা পাতিবলগীয়া আছে, আইৰ লগতে পাত। আৰু তোৰ পিতায়েৰ-বৌৱেৰহঁতৰ লগতো পাত। তাৰ পিচত যি হয় হ'ব। এতিয়া এনেকৈ কথা-বতৰা পাতি থাকিলে কিডাল হ'ব?"

অৱশ্যে ৰুদ্ৰই কাকো একো ক'বলগীয়া নহ'ল। বাপেকৰ কাণতো কথাটো এনেয়ে পৰিল। দুদিনমানৰ মূৰত জানেকীৰ কাণত পৰিল, ৰুদ্ৰৰ নিচিনা ডেকা মানুহটোকো বাপেকে হেনো ছুইহে কিলোৱা নাই। কথাষাৰ শুনাৰ বহুত পৰৰ পিচত জানেকীৰ অকলে অকলে হাঁহি উঠিল।

তাৰ পিচত বহুত দিন গ'ল। গাঁৱত কেইবাটা মানুহো মৰিল, কেইবাজনী ছোৱালীৰো বিয়া হৈ গ'ল। দুটামান টিনৰ ঘৰ উঠিল। গাঁৱৰ ৰাস্তাটো গৱৰ্ণমেণ্টে ল'লে, শিলগুটি পেলাই থোৱা বহুত দিন হ'ল, এতিয়া এমূৰৰপৰা পকা কৰি আনিছে। ৰাস্তাৰ কাষত চৌকা কৰি লৈ মানুহবোৰে ডাঙৰ ডাঙৰ ড্ৰামত পিচ গলায়; ক'লা ধোঁৱাৰে গোটেই অঞ্চলটো ধুঁৱলি-কুঁৱলি হৈ পৰে। আহি আহি এদিন ষ্টীম-ৰ'লাৰটো জানেকীহঁতৰ পদূলিমুখ পালেহি। বাঁহৰ খুঁটি কেইটামানৰ ওপৰত ত্ৰিপাল এখন দি কাম কৰা মানুহবোৰে এখন চালি সাজিলে। দিনটো চিঞৰ-বাখৰ কৰি কৰি গধূলি প্ৰায়বোৰ মানুহেই যায়গৈ, কেইটামান মানুহ ত্ৰিপালৰ চালিৰ তলত শুই থাকে, ষ্টীম-ৰ'লাৰটোৰ ওপৰত এটা লেম গোটেই ৰাতি জ্বলি থাকে।

ৰাস্তাৰ কাম কৰা মানুহ তপোধৰে এদিন কঁকালৰ গামোচাখন খুলি লৈ ঘাম মচি মচি জানেকীহঁতৰ চোতাল পালেহি। সি এগিলাছ পানী খাব। পানী দিবলৈ আহোঁতে সি জানেকীক দেখিলে আৰু দুআষাৰ কথা পাতি বুজিলে ঘৰখনত বুঢ়ী এজনী আৰু জানেকীৰ বাহিৰে আন কোনো নাথাকে।

ৰাতি মুকলি আকাশৰ তলতে ৰন্ধা-বঢ়া, খোৱা-মেলা কৰি ৰাস্তাৰ কাম কৰা ষ্টীম-ৰ'লাৰকে আদি কৰি বস্তু-বেহানিবোৰ ৰখীয়া দিয়া মানুহকেইটা ত্ৰিপালৰ চালিৰ তলত সোমাল। তপোধৰে গৰমত শুব নোৱাৰি এনেয়ে ৰাস্তাত ইফাল-সিফাল কৰি ফুৰিলে। জানেকীহঁতৰ ঘৰৰ চাকি নুমোৱা নাই, কাঁহি-বাটিৰ খুটুং-খাটাং শব্দ হৈয়েই আছে। তপোধৰ এবাৰ সোমাই গ'ল। সি এখন তামোল খাব।

সুগন্ধী বুঢ়ীয়ে তামোল এখন দিয়াৰ উপৰিও বহুৱাই লৈ তপোধৰ ক'ৰ ল'ৰা, কি কথা, দুআষাৰ-এষাৰ কথা সুধিলে। তপোধৰে বুঢ়ীক বুজালে, এইবোৰ ৰাস্তাৰ কাম কৰিবলৈ অহা মানেই মহা লেঠা। বিশেষকৈ খোৱা-বোৱাৰ ঠিক নাই, শোৱাৰ ঠিক নাই। সুগন্ধী বুঢ়ীৰ দয়াৰেই উদ্ৰেক হ'ল। ক'লে, "বাৰু, সময় বুজি চাহ-তাহ এটোপা ইয়াতে খাই যাবা।"

কিন্তু সময় ক'তা? আজিকালিৰ ভিতৰতে ষ্টীম-ৰ'লাৰ জানেকীহঁতৰ পদূলিৰপৰা তিনি-চাৰি ফাৰ্লং আগুৱাই যায় যায়। এদিন ৰাস্তাত কাম কৰি থকাৰেপৰা তপোধৰে লক্ষ্য কৰিলে বাটেদি সুগন্ধী বুঢ়ীয়ে টুকটুককৈ ক'ৰবালৈ খোজ লৈছে। সি সাউৎকৈ মানুহৰ মাজৰপৰা আঁতৰি আহিল। তাৰ পিচত একেবাৰে জানেকীহঁতৰ ঘৰ। চোতাল নহয়, একেবাৰে ঘৰৰ ভিতৰ। এটোপা চাহ। জানেকীয়ে হাঁহিলে। তাইৰ গাল-মুখ সোমোৱা ক'লা মুখখনত বৰ ৰহস্যময় হাঁহি। চাহৰ বাটিটো গামোচাখনেৰে ধৰি লৈ, প্ৰথম সোহাটো মাৰি উঠি তপোধৰে সুধিলে, "সৌখন বিছনাত হ'বলা তুমি শোৱা?"

তুমি? জানেকীয়ে নিজকে চম্ভালি লৈ ক'লে, "থাকোঁ আৰু পৰি!"

"এইখনত?"

"আই শোৱে।"

"মানুহ নাই, দুনুহ নাই, অকলে অকলে ভয় নালাগে নে?" তপোধৰে সুধিলে।

"নাই, কিহৰ ভয়!" জানেকীয়ে ক'লে।

"ৰাতি টোপনিত থাকা নহয়, সেই কাৰণে ভয়ৰো গম নোপোৱা।"

"টোপনিনো কি, সাৰে থকানো কি? ভয় নাই যেতিয়া নায়েই।" কথাষাৰ জানেকীয়ে যেন মনৰ বহুত তলিৰপৰা খান্দি খান্দি উলিয়াই দিলে। কিন্তু তপোধৰৰ ওঁঠখনত এটা বিচিত্ৰ মৃদু হাঁহি ফুটি উঠিল, তাৰ চকু দুটা তিৰবিৰকৈ জিলিকি উঠিল, সি লাহেকৈ ক'লে, "হয় নে কি? আজি ৰাতি বাৰু সাৰে থাকিবাচোন; ভয় আছে? নে নাই চাম।"

তপোধৰ উঠিল। জানেকী নিস্তব্ধ হৈ বহি ৰ'ল। "মনত থাকিব?" বুলি তপোধৰে আকৌ এবাৰ হাঁহিলে; তাৰ পিচত মূৰটো চপৰাই দুৱাৰেদি ওলাই গ'ল।

হঠাৎ আকৌ হ'ল কি? জানেকীয়ে ভাবিলে। নিজৰ গাটোত হাত দি চালে. হাড়বোৰতো ঠিকেই আছে। কপালখনত হাত ফুৰালে; দুডাল-এডালকৈ চুলি সৰি কপালখন বহুত বহল হৈ গৈছে। গালৰ হাড়? এইডাল দেখোন ঠিকেই আছে: তাই খেপিয়াই চাই যেন নিজকে ক'লে। তেনেহ'লে হঠাতে আকৌ...।

ৰাতি বিছনাখনত পৰিয়েই জানেকীৰ গাটো চমচমাই উঠিল। ভয়তো তাইৰ বহুত দিনৰেপৰাই নাই। ৰাতি অকলে তাই ভাওনা ঘৰৰপৰা আহিব পাৰে। তেনেহ'লে কিয় তাইক তপোধৰে ভয় খুৱালে? ভয় আছে নে কি? নিজৰ দেহাটোৰ ভিতৰলৈ নিজেই সোমাই গৈ জানেকীয়ে তন্ন তন্নকৈ চাব খুজিলে। হঠাতে তাই অস্থিৰ হৈ উঠিল। তাই বিছনাত উঠি বহিল। আছে; এতিয়াও তাইৰ ভয়ৰ কাৰণ আছে। তাই উলাই কৰি আহিছে, অৱহেলা কৰি কৰি অভ্যস্ত হৈ গৈছে, কিন্তু আচলতে ভয়ৰ কাৰণ তাইৰ এতিয়াও আছে; এইমাত্ৰ যেন তাই নিজেই তাৰ সম্ভেদ পাইছে। অলপ সময় বহি তাই কি কৰিব ভাবিলে। তাৰ পিচত সুগন্ধী বুঢ়ীৰ বিছনাৰ ওচৰলৈ উঠি আহিল।

বুঢ়ীয়ে চিলমিলিয়া টোপনিৰপৰাই সুধিলে, "কোন অ'?"

"মই।"

"কি কৰিছ?"

"মই তোৰ লগত শুম।"

"কিয়?"

"এনেয়ে।"

"জানো কি কৰ তইহে জান।" বুঢ়ীয়ে বাগৰ এটা মাৰি জানেকীলৈ ঠাই এৰি দিলে।

গোটেই ৰাতিটোৰ ভিতৰত জানেকীৰ বিছনাখনৰ ওচৰৰ বেৰত ছুৱাৰ বৰ সৰু সৰুকৈ টুকটুক শব্দ হৈছিল। বুঢ়ীয়ে সাৰ পোৱা নাছিল, জানেকীয়ে সাৰে থাকিও সাৰ পাবলৈ ভয় কৰিছিল। শেহৰবাৰ টুক্‌টুকনি বন্ধ নহয়হে নহয়। জানেকীয়ে মাত লগালে.

"আই, অ' আই, উঠচোন, বাহিৰত কিবা এটাই খৰমৰাই আছে।"

সুগন্ধী বুঢ়ীয়ে চাকিটো লৈ ঘৰটোৰ কেউকাষ চালে, একো নাই। বহুত দূৰত কেৱল ত্ৰিপালৰ চালিখনৰ তলত কাম কৰা মানুহ এটাই সাৰ পাই সুধিলে, "কোন অ'?"

তপোধৰে ক'লে, "মই, বাহিৰলৈ গৈছিলোঁ।"

পিচদিনা সঁচাসচিকৈয়ে ষ্টীম-ৰ'লাৰটো জানেকীহঁতৰ পদূলিৰপৰা বহুদূৰ আগুৱাই গ'ল। জানেকী কিন্তু কেইবাৰাতিও আয়েকৰ লগতে শুলে।

ৰাস্তা পকা হৈ যোৱাৰ বহুত দিন পিচলৈকে বেৰৰ টুক্‌টুকনিটো জানেকীৰ কাণৰ পৰা যোৱা নাছিল, পিচত লাহে লাহে গ'লগৈ। কথাবোৰেই তাই লাহে লাহে পাহৰি গ'ল। তাইৰ বয়স ত্ৰিছ বছৰ পাৰ হৈ গ'ল, একত্ৰিছ বছৰ পাৰ হৈ গ'ল, কিন্তু বত্ৰিছ বছৰত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে এদিন লীলাকান্তই তাইক অবাক কৰি দিলে।

লীলাকান্ত গাঁওখনৰ ভিতৰত আটাইতকৈ গম্ভীৰ, গহীন প্ৰকৃতিৰ মানুহ। ল'ৰা-ছোৱালী তাৰ কাষ চপা দূৰৰ কথা, সমনীয়া মানুহেও তাক জুখি-মাখি কথা কয়। কামৰ সময়ত কাম কৰে, বাটত ফুৰিলে তলমূৰকৈ ফুৰে, কোনোবাই বিয়া-বাৰুৰ কথা উলিয়ালে সি আন কথা উলিয়ায়। মানুহে কয়, মাকজনী মৰাৰ পিচৰেপৰা সি কিবা ছেৰা-বলিয়াৰ নিচিনা হ'ল। মাকৰ বৰ আই ওলাইছিল। সিয়েই একমাত্ৰ ল'ৰা। মাকে যেতিয়া চকু নেমেলা হ'ল, কথা নোকোৱা হ'ল, তেতিয়া সি তামোল-পাণেৰে সৈতে সিধা এটা লৈ জৰাবাৰীৰ আই গোসাঁনীৰ তাত চোৱাবলৈ গ'ল। আয়ে ক'লে এঘাৰটা গৰখীয়া ল'ৰাক ৰঙা পাচলিৰে ভাত খুৱাবা, ৰঙা পাৰিৰ কাপোৰ এখন মাৰাক পিন্ধাবা। এয়া ফুল পানীত তিয়াই সেই পানী গাত ছটিয়াই দিবা।

কিন্তু ঘৰলৈ আহি লীলাকান্তই দেখিলে মাক চোতালত। বহুত পৰলৈ সি মুখৰে মতাই নাছিল, কিন্তু তাৰ পিচতে হুক্‌হুককৈ যি কান্দোন আৰম্ভ কৰিলে, পিচদিনা দুপৰীয়ালৈকে সেই কান্দোন বন্ধ নহ'ল।

সেই লীলাকান্তই অনৰ্গল কথা পাতিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে জানেকীৰ লগত; কেতিয়াবা গোটেই ৰাতিপুৱাটো, কেতিয়াবা গোটেই আবেলিটো, কেতিয়াবা গোটেই দিনটো। কথা, কথা, কেৱল কথা। সুগন্ধী বুঢ়ীয়ে আজিকালি আৰু এইবোৰলৈ মন-কাণ নকৰে। বৰং কেতিয়াবা যদি ফুৰি আহি দেখে জানেকী নাই, তেনেহ'লেও বৰ বেছি চিঞৰ-বাখৰ নকৰে।

জানেকীহঁতৰ ঘৰৰ পিছফালে থকা প্ৰকাণ্ড শিলিখা এজোপা লীলাকান্তই কিনি লৈছিল; মানুহ লগাই কটালে, এতিয়া মিস্ত্ৰি লগাই তক্তা ফলাইছে। কাম চাবলৈ সি নিজে আহে। কিন্তু জানেকীহঁতৰ চোতালৰপৰাই মিস্ত্ৰিকেইটা দেখি থাকি; গতিকেই সি চোতালতে বেঞ্চ এখনত বহে, আৰু অনৰ্গল কথা পাতে। জানেকীয়ে কিয় বিয়াই-সবাহে ওলাই-সোমাই নুফুৰে, কিয় কাৰো লগত কাজিয়া-পেঁচাল নকৰে; মাক-বাপেকৰ

চেহেৰা তাইৰ মনত আছে নে নাই,— কত কথা, তাৰ আদি-অন্ত নাই। জানেকীৰো যেন একত্রিছ বছৰে থুপ খাই থকা কথাবিলাক গোটেই ৰাতি কল্‌কলনি তুলি ডিঙিৰ ওচৰত থুপ খাই থাকেহি আৰু লীলাকান্তৰ লগত ওলাই যায়।

তক্তা ফলোৱা হৈ গ'ল, কিন্তু লীলাকান্ত জানেকীহঁতৰ ঘৰলৈ আহিয়েই থাকিল। এদিন জানেকীয়ে হঠাতে সুধিলে, "ককাইটি, তোৰতো কাঠৰ কাম হৈ গ'ল, এতিয়াও তই সদায় আহ কিয়?"

লীলাকান্তই তাইৰ মুখলৈ ঠৰ লাগি চাই থাকি পৰিষ্কাৰ মাতেৰে ক'লে, "তোক দেখি মোৰ বৰ ভাল লাগে!"

জানেকীয়েও তাৰ মুখলৈ চাই ৰ'ল, কিন্তু তাইৰ এনেকুৱা লাগিল যেন তাই চিঞৰি দিব, "ৰাইজসকল, চোৱাহি চোৱাহি, এই মানুহটোৱে দিন দুপৰতে মোক মিছা কথা কৈছে!" কিন্তু তাই একো মাতিবই নোৱাৰিলে। এইষাৰ কথাৰ মাহাত্ম্য তাই গোটেই জীৱনটোত অনুভৱ কৰি নেপালে। কথাষাৰ তাই দুই কাণ ভৰি শুনি ল'লে, বহুত পৰলৈ শুনি থাকিবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। তাই তন্ময় হৈ গৈছিল। অলপ পৰৰ পিচত ক'লে, "হেৰি নহয়, মোক দেখি ভাল লাগিল বুলিয়েই যদি তই এনেকৈ আহিবলৈ ল'ৱ, তেনেহ'লে মৰিবি নহয়। মোৰতো একো নহয় তই জানই, গাঁৱৰ মানুহে তোক খেদাই নেৰিব।"

লীলাকান্তই লাহেকৈ ক'লে, "কি কৰিব।"

জানেকীৰ মানুহটোক কেঁচুৱা-কেঁচুৱা লাগিল। হাঁহি হাঁহি তাই ক'লে, "এটা কাম কৰ, মোক চাবৰহে মন যায় হ'বলা তোৰ, ফটো এখনকে তুলি ল, চায়ো থাকিবি, মোৰ তালৈ অহা বদনামৰপৰাও হাত সাৰিবি।"

পিচদিনা লীলাকান্ত গধূলিৰ পিচত আহিল। আহিয়েই জানেকীৰ হাতত কাগজেৰে মেৰিউৱা টোপোলা এটা দিলে। জানেকীয়ে খুলি চাই দেখে, ৰঙা ফুলাম পাৰিৰ চিক্কৰ চাদৰ এখন। "এইখন আকৌ কিয় কিনিলি?" তাই সুধিলে।

"তক্তা সোপা বেচি পইচা পালোঁ, মন গ'ল, কিনিলোঁ ল।"

"মই এইখন কি কৰিম?"

"ল ল, পিন্ধিবি, ফটো উঠিবি বুলিছিলি নহয়, সেইখনকে পিন্ধি উঠিবি।"

"এ নেলাগে বোপাই, আমাৰ এইবোৰেই ভাল। তয়ে নি থৈ দেগৈ।"

সুগন্ধী বুঢ়ী ওচৰেদি গৈছিল, ভেকাহি মাৰি ক'লে, "দিছে মৰম কৰি. ল. কি আকৌ পেন্-পেন্‌খন কৰি আছ?"

আকৌ জানেকীৰ কেইটামান টোপনি নহা ৰাতি। মনোমোহন, ৰুদ্ৰ, তপোধৰে কন্দুৱাইছিল, তাইক ভয় খুৱাইছিল; কিন্তু নিজেই নিজকে এনেকৈ গোপনে উজাগৰে ৰাখি তাই বৰ বিস্মিত হ'ল।

কিন্তু সঁচাকৈয়ে তাই আচৰিত হ'ল, যেতিয়া তাই দেখিলে লীলাকান্ত আৰু অহা নাই। সুগন্ধী বুঢ়ীয়ে এদিন গধূলি খবৰ আনিলে, গাঁৱৰ এজাক মানুহে হেঁচা মাৰি ধৰি লীলাকান্তক বিয়া কৰিবলৈ ৰাজী কৰাইছে! ছোৱালীও ঠিক হৈছে! নহ'লে হেনো তাৰ মতি-গতিয়ে আনফালে ঢাল লৈছে।

জানো! মানুহৰ মতি-গতিৰ কথা তাইনো কিটো গম পায়। এজাক মানুহে হেঁচা মাৰি ধৰিলে! .... এজাক মানুহে বিয়া কৰাবলৈ হেঁচা মাৰি ধৰাটো কেনেকুৱা বস্তু তাই অনুমান কৰিবও নোৱাৰে। তাই বৰ বেছি জানে, বিয়া কৰিবলৈ হেঁচা মাৰি নধৰিলে ৰাতি ৰে'লত উঠি গুচি যাব পাৰি। এটা কথা তাই অৱশ্যে ধৰি ল'লে, এজাক মানুহে জোৰ কৰিলে বোধহয় আৰু আপত্তি কৰিব নোৱাৰি।

এদিন ঘৰৰপৰাই তাই ঢোলৰ মাত শুনিলে। আবেলি পৰত লীলাকান্তই দিয়া চাদৰখন এবাৰ তাই মুকলি কৰি চালে। বুঢ়ীয়ে সুধিলে, "যাব নে কি বিয়ালৈ?"

"নেযাওঁ!"

আকৌ বহুদিন বাগৰিল। জানেকী আৰু শুকাল। গাৰ ৰং আৰু ক'লা হৈ গ'ল। মুখৰ বৰ আইৰ দাগবোৰ গভীৰ হৈ গ'ল। সম্পত্তিৰ ভিতৰত ছালৰ তলত হাড়কেইডাল আৰু জীৱটোক মাথোন তাই যত্নকৈ ৰাখিলে।

দিনবোৰ ঠিকেই গৈছিল, এদিন কেৱল ৰাতিপুৱাই লীলাকান্ত সিহঁতৰ চোতালত থিয় হ'লহি!

"ভালে আছ জানেকী?" সি সুধিলে।

লীলাকান্ত আগতে বহা বেঞ্চখনৰ ঠেং এটা ভাগিল, জানেকীয়ে কাঠৰ চকী এখন আগবঢ়াই দি ক'লে, "আছোঁ, তই ক'লৈ আহিলি?" একেবাৰে সৰল-সহজ তাইৰ মাত।

"আহিলোঁ বস্তু এটা বিচাৰি। মই দিয়া চাদৰখন আছে নে?"

জানেকী বৰ ব্যস্ত হৈ পৰিল, ক'লে, "আছে, কিয়?"

"পাৰ যদি মোক দেচোন, দুদিনমানৰ পিচতে আকৌ দি যাম। বেয়া পাবি নে কি?"

ভাল পোৱা বেয়া পোৱা পিচ কথা; জানেকীয়ে লৰালৰিকৈ চাদৰখন উলিয়াই আনিলে, তাৰ হাতলৈ আগবঢ়াই দি ক'লে, "মই আগতেই কৈছিলোঁ নহয়, পিচত লাগিব, তয়ে থৈ দেগৈ, মোক এইবোৰ নেলাগে।"

লীলাকান্ত নিমাত হৈ ৰ'ল। জানেকীয়ে জোৰকৈ মুখলৈ হাঁহি এটা টানি আনি সুধিলে, "হঠাতেনো আকৌ চাদৰখন লগা হ'ল কিয়? বিয়াত জানো কাপোৰ-কানি কিনা নাই?"

"বিয়াৰ কাৰণে সিদিনাহে কাপোৰ কিনিলোঁ; এইখন চাদৰ জানো তোৰ বহুদিনৰ আগতে কিনা নাই?" কথাষাৰ সুধি লীলাকান্তই স্থিৰ, শান্ত চাৱনিৰে জানেকীৰ চকুলৈ

চাই ৰ'ল। জানেকীয়ে একো বুজিব নোৱাৰিলে, কিন্তু তাই বৰ বিব্ৰত অনুভৱ কৰিলে। কথা পাতলাবলৈ তাই সুধিলে, "জানো কি ক'ব, বুজি নেপাওঁ দে। ক'চোন, চাদৰখন নি কি কৰিবি?"

"মই বিয়া কৰি অনা মানুহজনী আৰু মোৰ পছন্দৰ চাদৰখন একেলগ কৰোঁগৈ।" বৰ ঠাণ্ডা সুৰত কথাষাৰ কৈ লীলাকান্ত সাউৎকৈ উঠি গুচি গ'ল।

লিখা-পঢ়া জনা মানুহ, কি কথাত কি মেৰপাক সুমুৱাই কয়, ধৰিবই নোৱাৰি।

কিন্তু আজি এই সৰু ল'ৰাটোৱে চাদৰখন দি যোৱাৰ পিচত জানেকীয়ে বহুত কথা ধৰিব পাৰিলে। মনোমোহন, ৰুদ্ৰ, তপোধৰহঁতে তাইক ভোগৰ জুইত সেকি মাৰিব খুজিছিল, লীলাকান্তই লঘোণে থকাৰ নিৰ্মম শাস্তিৰ কথা সোঁৱৰাই দিলে। মনোমোহনহঁতে তাইৰ ৰস শুহি খাবলৈ বিচাৰিছিল, লীলাকান্তই ৰস দিবলৈ আহি তাইৰ কামিহাড়কেইডালতো বিষ ঢালি দি গ'ল।

বত্রিছ বছৰীয়া জানেকীক এইবোৰ একো নালাগে। কোনেও তাইক বিয়া কৰাব বুলি কথা দিব নালাগে, কোনেও তাইক মালভোগ কল এআখি দিব নালাগে, তাইৰ বিছনাৰ ওচৰৰ বেৰত কোনেও টুক্‌টুকাব নালাগে, আৰু— আৰু তাইক—

জানেকী বৰ অস্থিৰ হৈ উঠিল।

— আৰু তাইক ৰঙা ফুলাম পাৰিৰ চাদৰো নালাগে।

চাদৰখন সৰুকৈ জাপি লৈ জানেকী লীলাকান্তহঁতৰ ঘৰলৈ ওলাল। লীলাকান্তই নতুনকৈ বিয়া কৰাই অনা ঘৈণীয়েক এজনী আছে, তালৈ যেন তাই ভ্ৰূক্ষেপেই নকৰিলে। একেবাৰে চোতালত থিয় হৈ সহজ মাতেৰে তাই মাত লগালে, "ককাইটি ঘৰত আছ নে?"

লীলাকান্তই কিন্তু বৰ ভয় খালে। "অ' জানেকী, আহ্, সোমাই আহ, বহচোন।"

জানেকীয়ে হঠাতে কি কৈ পেলায় ঠিক নাই; সেই কাৰণে সি এবাৰ এটাইকেইটা কোঠালি ঘূৰি চন্দ্ৰিকা ক'ত আছে চাই আহিল। নাই, চন্দ্ৰিকা বোধহয় ঘাটলৈ গ'ল।

চন্দ্ৰিকা ঘাটলৈ যোৱা নাই, য'ত জানেকী বহিল, তাৰ ওচৰৰ বেৰখনত বাহিৰফালেই তাই পিৰালি মচি আছিল।

"মই তোক চাদৰখন দি যাবলৈ আহিলোঁ!" জানেকীয়ে পোনে পোনে ক'লে।

বাহিৰত চন্দ্ৰিকাই পিৰালি মোচা বন্ধ কৰি উৎকৰ্ণ হৈ ৰ'ল।

"কিয়?" লীলাকান্তই সুধিলে।

"কিয় আকৌ। তোৰ বস্তু তয়ে ৰাখ। মই এইখন ৰাখিব নোৱাৰিম। হোঁ।" ওচৰতে জানেকীয়ে চাদৰখন থ'লে।

"তইনো এইবিলাক কি কৈছ? হেঁপাহেৰে মই চাদৰখন কিনিলোঁ, মৰম কৰি তোক দিলোঁ, গাত মন গ'লে ল'বি, নহ'লে সুমুৱাই থ'বি। ৰাখিওনো থ'ব নোৱাৰ নে!"

লীলাকান্তৰ মাতটো বৰ কোমল হৈ পৰিল।

"এঃ, নেলাগে দে, মৰমৰ মানুহজনী থাকিব ইয়াত, তোৰ হেঁপাহৰ চাদৰখন থাকিব মোৰ বাকচত পৰি, এইবোৰ থানবান হৈ থকা কথা বেয়া, এটাইবোৰ থূপ খুৱাই ল'ব লাগে। বুইছ? মই যাওঁ দে।" জানেকী এক মুহূৰ্তও নৰ'ল, ওলাই গুচি গ'ল। বহুত পৰ এনেয়ে বহি থাকি লীলাকান্তও বাটৰ ফালে ওলাই গ'ল।

চন্দ্রিকাৰ পিৰালি মোচা নহ'ল। চৰিয়া-সোপা তাতে এৰি তাই উঠি আহিল। য'ত জানেকী বহিছিল, সেইখিনিত তাই অকণমান সময় থিয় হৈ ৰ'ল। পৰি থকা চাদৰখন দেখি তাইৰ বুকুখন যেন কোঁচ খাই গ'ল। কোবাকুবিকৈ ওলাই আহি তাই লীলাকান্তক বিচাৰিলে। পদূলিলৈকে ওলাই গ'ল। লীলাকান্ত নাই! অকলশৰীয়া ঘৰটোত অস্থিৰভাবে ইফালে-সিফালে ঘূৰি তাই ভাগৰি পৰিল। বহুত সময় এঠাইত তাই মনে মনে বহি ৰ'ল। তাৰ পিচত তাই ভাত ৰান্ধিবলৈ বুলি পাকঘৰত সোমাল।

নাই! চৰুকেইটা ধুই লওঁতেই তাইৰ অসহ্য লাগিল। তলৰ ওঁঠখন কামোৰ মাৰি ধৰি তাই এক মুহূৰ্ত ভাবিলে; তাৰ পিচত ওলাই আহিল। টিনৰ ছুটকেছটোৰ ভিতৰত থকা 'ব্ৰহ্মাণ্ডৰ লীলা' নামৰ হাতে লিখা নাটকখনৰ মাজৰপৰা তাই ফটোখন উলিয়ালে। ফটোখনত নিজক দেখি তাই শিয়ৰি উঠিল। চাদৰখনৰ ফুলাম পাৰিটোলৈ তাই চাব নোৱাৰিলে। ভৰিৰপৰা আৰম্ভ কৰি, কঁকাল আৰু বুকুৰ ওপৰেদি এডাল ফুটুকা-ফুটুকী গাৰ প্ৰকাণ্ড সাপে যেন তাইক মেৰিয়াই ধৰিছে। এৰিও নিদিয়ে, গিলিও নেপেলায়। ওঁঠখন সামান্য ৰকমে বেঁকা হৈছে, কিন্তু তাই ডিঙি খুলি চিঞৰিবও পৰা নাই। ফটোৰ মানুহজনীয়ে পাৰক নোৱাৰক চন্দ্ৰিকা আচল মানুহজনীৰ চিঞৰি দিবৰ মন গ'ল।

পাকঘৰত চৰু ধুই অহা হাতখন ছাই লাগি ক'লা হৈ আছিল; চন্দ্ৰিকাই হাতখন ফটোখনত তাইৰ নিজৰ ওপৰেদি জোৰেৰে ঘঁহাই লৈ গ'ল। চৰুৰ ছাইৰ তলত অকল সাপটোৱেই নহয়, গোটেই মানুহজনীয়েই মনিব নোৱৰা হৈ গ'ল। ফটোখন তাতে পেলাই থৈ তাই আঁতৰি আহিল; গাতে গা লগাই বহি থকা লীলাকান্তৰ সহজ-সৰল মুখখনতো ছাই লাগিল নে কি, তাকো নেচালে।

প্ৰয়োজন

মঙলবাৰ কদমতলিৰ হাটবাৰ। সেইদিনা বাছৰ পেছেঞ্জাৰৰ সীমা-সংখ্যা নাই। সোনকালে কিনি-কুটি উঠা বেপাৰীবোৰে আঁহত গছজোপাৰ গুৰিত বস্তু-বাহানিবোৰ গোটাই ডিঙি মেলি মেলি, মানুহবোৰৰ মূৰৰ ওপৰেদি দূৰৰ কেঁকুৰিটোলৈ চাই থাকে,— হঠাতে কেঁকুৰিটোৰপৰা বাছ বা ট্ৰাক ওখন ওলাব— এই আশাত। বাছ, ট্ৰাক— কিবা এখনৰ আগটো দেখা পালেই সিহঁতে লুঙিৰ গাঁঠি, চুৰিয়াৰ খোঁচনি ইত্যাদি ঠিক কৰে; কোন-কোন তৎক্ষণাৎ বাছৰ ওপৰত উঠিব, কোনে কোনে তলৰপৰা মালবোৰ তুলি দিব, কলৰ থোককেইটা ছাইডত থাকিব, মূলাবোৰ মাজত থাকিব, চিৰাৰ বস্তাকেইটা একদম চামনত দিব লাগিব, নহয় নহয়— চব্জিখিনি নৰম মাল, সেইখিনি ৰ'দ টান হোৱাৰ আগতেই টাউন পোৱাবগৈ লাগিব; অসুবিধা হ'লে চিৰাখিনি পঞ্চুয়ে পিচৰ গাড়ীত লৈ যাব,— এইবোৰ আলোচনা কৰে; আৰু আঁহতগছৰ ছাঁত বাছৰ চকা স্থিৰ হওতে নহওঁতেই মহাবিক্ৰমেৰে আলোচনা কৰা মতে কাম কৰে।

কদমতলিয়েদি চহৰলৈ যাবলৈ বাছ আহে তিনি মাইল দূৰৰ মৰনৈমুখৰপৰা। এই বাটেদি অহা-যোৱা কৰা বাছকেইখনৰ শেষ ঠাইৰ এমূৰে চহৰ আৰু আনমূৰে মৰনৈমুখ। মৰনৈমুখত এটা 'লাইন-বাছ-ছিণ্ডিকেট' আছে, আৰু তাৰ অফিচত ড্ৰাইভাৰ আৰু হেণ্ডিমেনৰ হুকুমমতে কাম কৰা এজন বুকিং ক্লাৰ্ক আছে। চাকৰি আৰম্ভ কৰাৰ দিনাই এই বুকিং ক্লাৰ্কক হুকুম দিয়া আছিল,— মঙলবাৰৰ দিনা চব বাছৰ ল'ৱাৰ ক্লাছৰ টিকেট বেচা বন্ধ। ল'ৱাৰ ক্লাছ ৰিজাৰ্ভ। সম্ভৱ হ'লেতো গোটেই বাছখনেই ৰিজাৰ্ভ, অগত্যা যদি কোনোবা ইয়াত উঠিব খোজে, তেনেহ'লে আপাৰত উঠিব। মঙলবাৰৰ দিনা এই ছিণ্ডিকেটত টিকেট কাটি উঠা পেছেঞ্জাৰবোৰ লোকচানৰ মূল। এটা বস্তাৰ ভাড়া মাইলত পোন্ধৰ পইচা, এটা টুক্ৰীৰ ভাড়া মাইলত দহ পইচা। কিন্তু টিকেট কটা পেছেঞ্জাৰবোৰৰ না আছে বস্তা, না আছে টুক্ৰী! ইফালে টিকেটখন কাটিলে বুলিয়েই সিহঁতক বহিবলৈ ঠাই লাগে। বেঞ্চৰ তলত টোপোলা এটা থ'বলৈ ভৰিখন অকণমান আঁতৰাবলৈ ক'লেও— "পইচা দি টিকেট লৈছোঁ, বাছত উঠিছোঁ, এতিয়া এইবোৰ গাৰ ওপৰতে কি জাপিবলৈ আনিছা?"— বুলি আৰম্ভ কৰি ওৰে বাটটোৱে গজ্গজাই গৈ থাকে। ড্ৰাইভাৰ-হেণ্ডিমেনৰ একো একো সময়ত এইবোৰ মানুহক খিৰিকীয়েদি বাহিৰলৈ পেলাই দিবৰ মন যায়। হাটবাৰৰ দিনা কদমতলিত মালখিনি তুলি দি নিজে কিবা এটা উপায়েৰে বাছখনৰ লগে লগে গৈ থাকিবলৈ কাকুতি কৰা পেছেঞ্জাৰৰ অভাৱ নাই। গতিকেই মৰনৈমুখৰ বুকিং ক্লাৰ্কক হুকুম দিয়া

আছে— মঙলবাৰৰ দিনা ইয়াত পেছেঞ্জাৰ বুক নকৰিবা, অগত্যা কৰিলেও টিকেট কটা ভদ্ৰলোকহঁতক আপাৰত বহুৱাই দিবা। ল'ৱাৰ ৰিজাৰ্ভ।

সেই হুকুম অনুসৰি, বৰ আম এজোপাৰ গুৰিৰ ৰ'দ পৰা ঠাই এডোখৰত দুখন চকী আৰু এখন মেজৰ বুকিং অফিচ বহুৱাই বুকিং ক্লাৰ্ক মানুহজনে এড়িয়া কাপোৰেৰে ঢকা আঁঠু দুটা লৰাই টিকেট বিক্ৰী নকৰাৰ মেজাজ এটা লৈ বহি আছিল। থানুৰাম বুঢ়াই মেজত থোৱা পইচাখিনি মানুহজনে কাঠ পেঞ্চিলডালৰ নকটা মূৰটোৰে লৰাই লৰাই হিচাপ কৰিলে, আৰু তাৰ পিচত প্ৰায় নিৰ্বিকাৰভাৱে ক'লে, "আৰু ডেৰটকা লাগিব।" "আৰু ডেৰটকা?"— থানুৰাম বুঢ়াৰ দুই চেলাউৰিৰ মাজৰপৰা এসোপা কোঁচ তলে-ওপৰে বিয়পি পৰিল। মানুহজনে যে আৰু ডেৰটকা লাগিব বুলি ক'লে, সেই ডেৰটকা মানে পইচাই, নে তাৰ অইন কিবা অৰ্থ আছে সেইটো যেন বুজিব পৰা নাই, তেনেকুৱা দৃষ্টিৰে তেওঁ মানুহজনৰ মুখলৈ চালে।

অৱশ্যে কেইআষাৰমান কথাৰ আদান-প্ৰদানৰ পিচত বুকিং ক্লাৰ্কজনে বুজাই দিলে ডেৰটকা মানে তেওঁ ডেৰটকা পইচাৰ কথাকে কৈছে। বুঢ়াই ল'ৱাৰ ক্লাছৰ ভাড়া দিছে, কিন্তু ল'ৱাৰ ক্লাছৰ টিকেট নাই, আপাৰ ক্লাছৰ টিকেটৰ কাৰণে আৰু ডেৰটকা লাগিব।

এহ্! এইবোৰ নো আকৌ কি কথা! থানুৰাম বুঢ়াই অবিশ্বাসৰ দৃষ্টিৰে বুকিং ক্লাৰ্কলৈ চালে। বিপিনেনো ভুল কৰিব নে? এইবোৰ মটৰ-আপিছ থকা ঠাই বিপিনৰ কাৰণে তাৰ নিজৰ ঘৰৰ মজিয়াৰ নিচিনা; এইবোৰ মটৰতে উঠি সি বছৰটোত চাৰি-পাঁচবাৰ গোটেই জিলাখন মৰণা মাৰি আহে; সি নিজে মটৰৰ ভাড়া হিচাপ কৰি দিছে; তাৰনো ইমান ভুল হ'ব নে? বিপিনৰ কথা মনলৈ আহোঁতেই থানুৰাম বুঢ়াই মনত অলপ বল পালে। বিপিনৰ ডাইল-তেলৰ দোকান আছে, বহুত মানুহে সেই দোকানৰ মাল খায়; সি খবৰ-কাগজ কিনে,— বহুত মানুহে তাৰ দোকানত বহি খবৰ-কাগজ পঢ়ে; দুখন তিনিখন গাঁৱৰ মানুহে তাৰপৰা মেণ্টল লাইট ভাড়ালৈ নিয়ে, গাঁৱত বৰঙণি তোলা চান্দা-বহীখন তাৰ হাততে জমা থাকে; সিটো উলামূলা মানুহ নহয়!

থানুৰাম বুঢ়াই মাতটো অলপ পৰিষ্কাৰ কৰি ক'লে, "এইটোনো কেনেকৈ হ'বলৈ পালে? বিপিনে নিজে মোক এখন ফুল টিকট আৰু এখন হাফ টিকটৰ পইচা হিচাপ কৰি দিছে।"—

বুকিং ক্লাৰ্কে বুঢ়াৰ মুখলৈ চালে। বিপিন? বিপিন নামৰ কোনোবা বাছৰ মালিক, ড্ৰাইভাৰ, হেণ্ডিমেন—?

মানুহজনে তেনেহ'লে থমক খাইছে? বুঢ়াই লৰালৰিকৈ ক'লে, "বিপিন, এই নঙলামুখৰ বিপিন, বিপিন দোকানী,— সি মোৰ সৰু জোঁৱাই। মইতো এইবোৰ মটৰৰ ভাড়া-চাড়াৰ একো ভু নাপাওঁ; সি যি হিচাপ কৰি দিছে—"

ইতিমধ্যে বুকিং ক্লাৰ্কৰ মুখলৈ নিৰ্বিকাৰ ভাবটো আকৌ উভতি আহিছিল। অৱশ্যমান

সময়ৰ কাৰণে বন্ধ হোৱা তেওঁৰ এড়িয়া কাপোৰৰ তলৰ আঁঠুৰ জোকাৰণি আকৌ আৰম্ভ হ'ল। উদাসীন কণ্ঠেৰে তেওঁ বুঢ়াক বুজাই দিলে— বুঢ়াৰ সৰু জোঁৱায়েকৰ হিচাপ হয়তো ঠিকেই আছে, পিচে আজিৰ বাছত সেইটো হিচাপৰ ঠাই নাই। কিন্তু তাৰ পিচতো যেতিয়া বুঢ়াই কিবা এটা উপায় কৰি টিকট দুখন দিবলৈ কাওঁ-বাওঁ কৰিলে, তেতিয়া হঠাতে এবাৰ বুকিং ক্লাৰ্কৰ কণ্ঠৰ উদাসীনতা মাৰ গ'ল; তেওঁ চকীখনত পোন হৈ বহিল, মেজৰ ওপৰত থকা পইচাখিনি বুঢ়াৰ ফালে ঠেলি দিয়াৰ উদ্দেশ্যেৰে আধলি এটাত কাঠ পেঞ্চিলৰ নকটা মূৰটোৰে খোঁচ এটা মাৰিলে, আৰু ক'লে, "মটৰবোৰতো মোৰ শহুৰৰ মটৰ নহয়! অফিচৰ নিয়ম আছে, কমিটীয়ে বান্ধি দিয়া ৰেট আছে, সেইমতেহে কাম হ'ব!"

থানুৰাম বুঢ়াৰ মুখখন বৰ করুণ হৈ উঠিল। তেওঁ দুবাৰমান মুখ টপালিলে। ফোপোলা মুখখনৰপৰা টলপ্-টলপ্‌কৈ দুটামান শব্দ ওলাল। তেওঁ এবাৰ সেপ ঢুকিলে; শুকান ডিঙিটোৰ সোতোৰা-সোতোৰ ছালৰ তলেদি সেপখিনি গুটি এটাৰ নিচিনাকৈ নামি গ'ল। চকুদুটা আধামেলাকৈ ৰাখি তেওঁ বুকিং ক্লাৰ্কৰ মুখলৈ অলপ সময় চাই ৰ'ল, আৰু তাৰ পিচত মেজৰপৰা পইচাখিনি তুলি লাহে লাহে আঁতৰি গ'ল।

কি কৰা যায় এতিয়া? ৰৈ থকা বাছ এখনৰ সিদাঁতিলৈ গৈ থানুৰাম বুঢ়াই নিজকে বুকিং ক্লাৰ্কজনৰপৰা আঁৰ কৰি ল'লে আৰু চিন্তিতভাবে থিয় দি ৰ'ল। বিপিনেনো [illegible]খন কি কৰিলে? খঙৰ ভমকতে সি ঠিককৈ হিচাপ-পাতি নকৰিলে নেকি?

পইচাখিনি দিবৰ সময়ত বিপিনৰ উঠা খংটোৰ কথা থানুৰাম বুঢ়াৰ মনত পৰিল। লগে লগে তেওঁৰ নিজৰ ওপৰতে বিৰক্তি জন্মিল। সকলোৰে গালি-শপনি খোৱা, এনেকৈ য'তে পায় ত'তে লটিঘটি হোৱাৰ দিনেই পৰিছে তেওঁৰ! এগৰাহ ভাত শান্তিৰে গিলাৰ উপায় নাই, ক'তো এষাৰ মিঠা মাত শুনিবলৈ নাই, কৰোঁ বুলি কিবা এটা কৰাৰ শক্তি নাই!

থানুৰাম বুঢ়াৰ চাৰিজনী জীয়েক। ডাঙৰ দুজনী দূৰ গাঁৱত নিজ-নিজ সংসাৰ লৈ আছে; বাপেকৰ লগত সম্পৰ্ক ৰাখিবলৈ সিহঁতৰ অৱস্থাও নাই, ব্যৱস্থাও নাই; তৃতীয়জনী বিধৱা হৈ বৰজনাক-দেওৰেকৰ অত্যাচাৰত তিষ্ঠিব নোৱাৰি তিনিজনী জীয়েকক লগত লৈ মাক-বাপেকৰ ওচৰ চাপিলহি। চতুৰ্থজনী গাঁৱৰে ল'ৰা বিপিন দোকানীলৈ পলাই গ'ল। পলাই গৈ অপৰাধ কৰাৰ অনুতাপতে হওক বা একেখন গাঁৱতে থকাৰ কাৰণেই হওক এইজনী ছোৱালীয়ে বুঢ়া বাপেকৰ খা-খবৰ ৰাখে। মাক ঢুকুৱাৰ পিচত তাই আৰু ঘন ঘনকৈ বাপেকৰ ঘৰলৈ অহা-যোৱা কৰি খবৰ ৰখা কৰিলে। বুঢ়াৰ ঘৰ-সংসাৰ চলোৱাৰ অৱস্থা এনেয়ে অতি বেয়া আছিল, তাতে তিনিজনীকৈ ছোৱালীৰে বিধৱা জীয়েকজনী টেটুত লগাৰ ফলত তেওঁৰ সংসাৰ নচলাতেই পৰিল। গতিকে বিপিনৰ সংসাৰৰপৰা এইখন সংসাৰলৈ টকাটো-আধলিটো, চাউলসেৰ-ডাইল পোৱাৰ নিয়মীয়া সোঁত এটা চলিবলৈ ধৰিলে। বিপিন কিন্তু এইটো কথাত বৰ বিৰক্ত হয়। সি ঘৈণীয়েকক কয়, "এনেকৈ চুচিবলৈ ল'লেতো আমাৰ ফালে আধ্যাই পৰিল!" ঘৈণীয়েকে

লগে লগে টিঙিচকৈ উঠে, "মানুহ-ঘৰ তেনেহ'লে খাবলৈ নেপাই মৰক, আমি চাই থাকোঁ! থাক্। ময়ো নেখাওঁ। মোৰ ভাগৰ পইচাকেইটাও বচাই বাকী সোপাৰ লগতে পুতি থওক, মই মৰিলে কাৰ নামত দ'ল সজায়, সজাব।"

তাৰ পিচত বিপিনে আৰু একো নেমাতে, কিন্তু থানুৰাম বুঢ়াক টকা দুটামান দিবলৈ লৈ গেজেৰা মাৰি সোধে, "সিদিনা দিয়া টকা পাঁচটা ঢুকালেই হ'বলা?"

বুঢ়াৰ তিনিজনী নাতিনীৰ মাজুজনী জয়মতীক বিপিনৰ পৰামৰ্শমতে চহৰৰ এক অফিচাৰৰ ঘৰত মাহে পোন্ধৰ টকা দৰমহাত বনকৰা ছোৱালী কৰি থৈছিল। তাই তিনি বছৰ তাত থাকিল; পিচে এসময়ত সেই অফিচাৰজনৰ চাকৰিৰ প্ৰমোছন হ'ল; তেওঁ অফিচৰপৰা পিয়ন এটা পালে; ঘৰৰ কাম পিয়নটোৱেই কৰিব পৰা হ'ল; গতিকে কেইমাহমানৰ আগতে তেওঁ জয়মতীক বিদায় দিলে। ঘটনাটোত আটাইতকৈ বেছি বিৰক্ত হ'ল বিপিন। মাহে পোন্ধৰ টকা মৰা পৰিল, ইফালে খাবলৈ আৰু এখন মুখ বাঢ়িল। আৰু মুখোতো এলাপেচা মুখ নহয়! তিনি বছৰ চহৰত থকা জয়মতী আহিলেই বায়েকে দোকানৰ টিনৰপৰা ফুলকটা বিস্কুট উলিয়াই নিয়ে। জয়মতীয়ে সৰহকৈ মচুৰ ডাইল দি ৰন্ধা খিচিৰি খাবলৈ বৰ ভাল পায়, তাতে ডাঙৰ ডাঙৰ আলুগুটি দুফাল দুফালকৈ পেলাই দিলেতো কথাই নাই! আটাৰ লগত অকণমান খোৱা চৌডা মিহলাই দিলে শুকান ৰুটিবোৰ যে ইমান সুন্দৰকৈ ফুলি ফুলি উঠে! পিচে কি হ'ব, এইফালে আটা-ময়দা দেখোন দেখিবলৈকে নাই!

জয়মতীক আটা-ময়দাৰ অঞ্চললৈ পঠিয়াই দি দোকানৰ ফুলকটা বিস্কুট ৰক্ষা কৰিবলৈ বিপিনে ভিতৰি ভিতৰি যিমান পাৰে চেষ্টা কৰি আছিল; কিছুদিনৰ আগতে সি খবৰ পালে চহৰত এটা গ্ৰামসেৱিকাৰ সংঘ খুলিছে, তাৰ কাৰণে কিছুমান ছোৱালী লাগে; প্ৰথমতে ট্ৰেইনিং হ'ব ট্ৰেইনিঙৰ কালছোৱাত ছোৱালীবিলাকে কেৱল বিনা পইচাত খোৱা-বোৱা আৰু সামান্য হাতখৰচ পাব; ট্ৰেইনিং শেষ হ'লে পাব খোৱা-বোৱা আৰু পঁচিছ টকা দৰমহা। ছোৱালী বাছিবলৈ চহৰত এটা ইণ্টাৰভিউ হ'ব। বিপিনে সংঘৰ অফিচলৈ চিঠি লিখিছে; কেইদিনমানৰ আগতে উত্তৰো পালে; আৰু তাৰ পিচতেই সি হুলস্থূল লগালে। যাব লাগে। জয়মতী ইণ্টাৰভিউলৈ যাব লাগে। ইণ্টাৰভিউ কি বাৰে পৰিল। মঙ্গলবাৰে? মঙ্গলবাৰে যে জয়মতীৰ লগত বিপিন যাব নোৱাৰিব! সেইদিনা সি বিলতীয়ালৈ গৈ সৰিয়হৰ কাৰবাৰ এটা পকা কৰিব লাগে; তাত মানুহ ঠিক কৰি থোৱা আছে। যাওক, থানুৰাম বুঢ়াই যাওক; জয়মতীৰো কামটো হওক, বুঢ়াও এপাক চহৰৰপৰা ফুৰি আহক। উলিয়াবগৈ নোৱাৰিব কিয়? ঠিকনা লিখা কাগজখন দেখুৱালেই যেয়ে সেয়ে সংঘৰ অফিচটো দেখুৱাই দিব। বাছৰ ভাড়া? বিপিনৰ টিঙিচকৈ খং উঠিল। ঘৰখনৰনো এনেকৈ তলি উদং হৈ থাকে নে? সিদিনাখন দিয়া টকা পাঁচটা কি হ'ল?

বিপিনৰ মনত পৰিল: ইণ্টাৰভিউলৈ যোৱা ছোৱালী আৰু ছোৱালীৰ লগত যোৱা

এজন মানুহৰ উভতি অহাৰ ভাড়া সেই সংঘটোৱে দিব। বিপিনে লৰালৰিকৈ হিচাপ কৰিলে, বুঢ়াৰ ফুল টিকেট, জয়মতীৰ হাফ টিকেট, চহৰত চাহ-তাহ খোৱা ইত্যাদি বাহিৰা খৰচ দুটকা;— আৰু ঠিক সেইখিনি পইচা গন্তি কৰি সি ওচৰৰ বিছনাখনৰ ওপৰলৈ দলিয়াই দিলে। হাত পাতি ল'বলৈ থানুৰাম বুঢ়া ওচৰতে আছিল, কিন্তু বিপিনৰ বুঢ়াক হাতে হাতে পইচা দিয়াৰ মেজাজ নাছিল।

নিজকে ধিক্কাৰ দি অলপ সময় থানুৰাম বুঢ়া বাছখনৰ কাষত থিয় দি ৰ'ল; তাৰ পিচত তেওঁ কোনোবা সহায় কৰোঁতা চিনাকি মানুহ দেখাৰ আশাত চাৰিওফালে চকু ফুৰালে। তেনেকুৱা মানুহ কোনো নাই। কি কৰা যায় এতিয়া? হাতখৰচৰ নামত আছে দুটা টকা, তাৰপৰা যদি টিকটৰ বাবদ ডেৰটকা যায়, থাকিল আঠ অনা; আঠ অনা পইচা জেপত লৈনো চহৰ ওলাবগৈ পাৰি নে? আৰু কেনেবাকৈ যদি বিপিনে কোৱামতে চহৰৰ আপিছটোৰ মানুহবোৰে উভতি অহা ভাড়াটো নিদিয়ে? বিপিনৰ কথামতে যে কাম নহয়, তাৰতো প্ৰমাণ পোৱাই গ'ল। আৰু এতিয়া চাৰি মাইল বাট খোজকাঢ়ি গৈ, বিপিনৰ পৰা পইচা লৈ আকৌ এইখিনি পায়হি মানে বেলি দুপৰ হ'ব; ইফালে এক বজাত হেনো চহৰৰ আপিছ পাবগৈয়ে লাগে।

থানুৰাম বুঢ়াই নিজে একো সিদ্ধান্ত কৰিব নোৱাৰি জয়মতীৰ লগতে কথাটো আলোচনা কৰিবলৈ বুলি খোজ লৰালে। জয়মতীয়ে অইন এজোপা গছৰ তলত থিয় হৈ সোঁফালৰ বেণীডালৰ মূৰৰ ফিটা ঠিক কৰিছিল; তাইৰ কাষ চাপি থানুৰাম বুঢ়াই ক'লে, "বাছৰ ভাড়া বোলে আৰু ডেৰটকা লাগে। হাতখৰচ বুলি বেলেগে মোক এই দুটকাহে দিছে; কি কৰোঁ এতিয়া?" জয়মতীক প্ৰতিয়ন নিয়াবলৈ বুঢ়াই দুই হাতেৰে গোটেইখিনি পইচা উলিয়াই দেখুৱালে।

বেণীডালৰ মূৰত ফিটাৰ গাঁঠিটো টানকৈ দি জয়মতীয়ে সোঁ-ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলিৰে বাওঁভৰিৰ সৰু গাঁঠিটো এবাৰ খজুৱালে; তাৰ পিচত ক'লে, "জানো!"

হয়তো। তাই কিটো জানে! বুঢ়াই হতাশভাৱে অইন ফালে মুখ ঘূৰালে। তেওঁ এবাৰ ভাবিলে, উভতিয়েই গুচি যায় নে কি! কিন্তু লগে লগে তেওঁৰ বিপিনৰ খেং-খেঙাই অহা মুখখনলৈ মনত পৰিল। বিপিনে এনে ভমকেৰে বুঢ়া আৰু জয়মতীক চহৰলৈ পঠিয়াইছে, যেন জয়মতীৰ চাকৰিটো ঠিক কৰিহে বুঢ়া ঘৰলৈ ওভোতা উচিত; তেনে অৱস্থাত বাছৰ অফিচৰপৰাই ঘৰলৈ উভতিব লাগিলে—

বুঢ়াৰ মনটো পেঁপুৱা লাগি গ'ল। অলপ সময়ৰ পিচত হঠাতে তেওঁ ঠিক কৰিলে যি হয় হ'ব, টকা ডেৰটা দি দিয়াই ভাল।

টিকেট কিনি বুঢ়া আৰু জয়মতী বাছত উঠিল। ড্ৰাইভাৰ বহা ঠাইৰ পিচত পিতলৰ চিকেৰে বেৰা দুটা আপাৰ ক্লাছ; সংকোচ কৰি কৰি বুঢ়াই জয়মতীক পিচৰ ভাগটোলৈ যাবলৈ ইংগিত দিলে। জয়মতী সোমাই গৈ একে ৰাৰে সোঁফালৰ খিৰিকীখনৰ কাষত

বহিল। বহুত দিনৰ মূৰত বাছত উঠি থানুৰাম বুঢ়াৰো খিৰিকীৰ কাষত বহিবলৈ মন গ'ল। তেওঁ ক'লে, "তই এইফালে আহ; কিনাৰেদি সাউৎ-সাউৎকৈ গাড়ী-গুড়া আহি গৈ থাকিব; তাতে ধূলি বতাহৰ দিন।"

"ই একো নহয়, মই ইয়াতে বহিম।" বুলি জয়মতীয়ে আপত্তি কৰিলে আৰু লগে লগে থানুৰাম বুঢ়াই চকু পোন্দাই ধৰিলে। মুখখন ওন্দোলাই জয়মতী খিৰিকীৰ কাষৰপৰা উঠি আহিল। পিচে তাই আৰু বুঢ়াৰ কাষত নবহিল; একেবাৰে ইটো মূৰলৈ আহি বাওঁফালৰ খিৰিকীখনৰ কাষত ভালকৈ বহি লৈ, খিৰিকীৰ তল-কাঠত থুঁতৰি থৈ বাহিৰলৈ চাই থাকিল। ছজনমান মানুহ বহিব পৰা বেঞ্চখনত অইন মানুহ কোনো নাছিল।

মৰনৈমুখ এৰিবৰ সময়ত গোটেই বাছখনতেই মানুহ কেইজনমানহে আছিল। অলপ দূৰ যোৱাৰ পিচতে থানুৰাম বুঢ়া এখন ভৰি তুলি বহিল। জয়মতীয়ে বাহিৰলৈ চাই চাই খিৰিকীৰ কাঠত আঙুলিৰে বাজনা বজাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু কদমতলিৰ আঁহত গছজোপাৰ তলত বাছখন ৰওঁতে নৰওঁতেই জয়মতীৰ আঙুলিৰ টোকৰ বন্ধ হ'ল; তাই পোন হৈ বহিল, তাৰ পিচত তাই নিজে ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে লাহে লাহে বেঞ্চখনৰ ইটো মূৰৰ ফালে আহিবলৈ ধৰিলে; আৰু এসময়ত তাই থানুৰাম বুঢ়াৰ গাত গা লগাই বহি পৰিল। জয়মতীৰ ওচৰতে এজন শকত-আৱত ধোঁৱাবৰণীয়া চুৰিয়া আৰু ক'লা জহৰকোট পিন্ধা বেপাৰী বহিল। বহিয়েই মানুহজনে ভিৰৰ মাজেদি সাৱধানে বচাই অনা পাণৰ ঠাৰি এডালৰ আগৰ চূণখিনিৰ অলপমান জোঙা জিভাৰ আগটোৰে মুখৰ ভিতৰলৈ নিলে, আৰু থানুৰাম বুঢ়াৰ নাকৰ সামান্য আঁতৰেদি পাণৰ ঠাৰিডাল বাহিৰলৈ দলি মাৰি পঠিয়ালে। তাৰ পিচত তেওঁ ইখন হাতেৰে সিখন হাত মোহাৰি মোহাৰি পাণখিলা চোওঁতে হাতত যিকণ পানী লাগিছিল সেইকণ অদৃশ্য কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে; আৰু এই কামটো কৰি কৰি তেওঁ জয়মতী আৰু থানুৰাম বুঢ়াৰ মাজৰ ঠাইকণলৈ আৰু থানুৰাম বুঢ়া আৰু বাছৰ বেৰখনৰ মাজৰ ফাঁকটোলৈ লক্ষ্য কৰিলে, কিজানি সিহঁত দুটা আৰু অলপ চাপি গ'লে অকণমান ঠাই ওলায়েই, এই আশাত। থানুৰাম বুঢ়াই ইতিমধ্যে বেঞ্চত তুলি লোৱা ভৰিখন নমাইছিল।

ঠাই একেবাৰে নাই। পাঁচ মিনিটৰ ভিতৰতে বাছখনৰ চুক-কোণ, বেঞ্চৰ তল-ওপৰ বস্তু-বাহানি, মানুহেৰে ভৰি পৰিল। কিছু সময় ধৰি বাছৰ চালৰ ওপৰৰপৰা গুদুম্-গুদুম্ শব্দ আহি থাকিল। থানুৰাম বুঢ়া বহা বেঞ্চখনত আঠজন মানুহ বহিল; দুৱাৰৰ ওচৰত দুজন মানুহ মূৰ চপৰাই থিয় হৈ থাকিল। ল'ৰাৰ ক্লাছত থিয় হৈ থকা মানুহৰ আঁৰত বহি থকা মানুহবোৰ লুকাই গ'ল। খালি হৈ থকা ড্ৰাইভাৰৰ ছিটটোৰ এটুকুৰাও এজন পেছেঞ্জাৰৰ দখলত সোমাই থাকিল। পিচে এসময়ত, চাহ-তামোল-বিড়ি খোৱা কাম শেষ, কৰি, গলাবানখনেৰে ডিঙিটো ভালকৈ মেৰিয়াই মেৰিয়াই ড্ৰাইভাৰ বাছত উঠিলহি, আৰু গহীন মাতেৰে "চাপি যাওক" বুলি কোৱাৰ লগে লগে তেওঁৰ ছিট সম্পূৰ্ণ খালী হৈ গ'ল। সেই বেঞ্চখনৰ মূৰত বহা মানুহজনে বহাৰ নামত

ইমান শাস্তি খোৱাতকৈ থিয় হৈ থকাই ভাল বুলি খিৰিকীত আউজি দিলে।

বাছ চলিল। কলৰ দাম, বন্ধাকবিৰ ছাইজ, আবতৰীয়া বৰষুণ, বিলাহীৰ বেমাৰ, বজাৰৰ ৰেট নষ্ট কৰা নতুন বেপাৰীৰ উপদ্ৰৱ আদি বিভিন্ন বিষয়ৰ ওপৰত প্ৰায় আঢ়েকুৰি মানুহে চিঞৰি চিঞৰি কৰা আলোচনাই বাছখনৰ ভিতৰত এক হুলস্থূলৰ সৃষ্টি কৰিলে। এই হুলস্থূলকো তল পেলাই মাজে মাজে পৰিষ্কাৰ হৈ উঠিল হেণ্ডিমেনৰ মাত, "ৰাস্তা দিব, ৰাস্তা দিব।" ভিৰৰ কোবত মানুহৰ নিজৰ জেপত হাত সুমুৱাৰ উপায় নাই, তাৰ মাজেদিয়েই ৰাস্তা উলিয়াই হেণ্ডিমেন আপাৰ ক্লাছৰ ফালে আগবাঢ়ি আহিল। থানুৰাম বুঢ়াহঁত আউজি থকা আপাৰ আৰু ল'ৱাৰ ক্লাছৰ মাজৰ বেৰখনৰ ওচৰ পাই হেণ্ডিমেনে খাকীৰঙৰ লংপেণ্টটো অকণমান ওপৰলৈ টানি পেটিডাল ঠিককৈ ল'লে, পথালিকৈ হালধীয়া আঁচ থকা দীঘল হাতৰ চুৱেটাৰটো তললৈ টানি ল'লে, মূৰৰ ক'লা টুপীটো খাপ খুৱাই বহুৱাই ল'লে; তাৰ পিচত সি হাত মেলি মেলি আপাৰ ক্লাছৰ প্ৰথম ভাগটোৰ পেছেঞ্জাৰৰ পৰা ভাড়া তোলা আৰম্ভ কৰিলে। এই কামটো কৰোঁতে সি টান টান মাতেৰে "এইখন গৰু গাড়ী পাইছে নেকি?— বাছত মই নতুনকৈ উঠিছোঁ নে আপুনি নতুনকৈ উঠিছে?— পাঁচ চিকি দামৰ বাছ বেলেগ আছে নহয়, সেইবোৰত নুঠিল কিয়? মইতো আপোনাক জোৰকৈ উঠুৱা নাই!"— ইত্যাদি বিভিন্ন ধৰণৰ কথাৰ আদান-প্ৰদান কৰিলে। এসময়ত সি জয়মতীৰ সোঁবাহুৰ ওপৰেদি থানুৰাম বুঢ়াৰ ওচৰলৈ হাতখন মেলি দিয়ে, "চাওঁ।"

থানুৰাম বুঢ়াই প্ৰশ্নসূচক দৃষ্টিৰে হেণ্ডিমেনৰ মুখলৈ চালে, তাৰ পিচত ক'লে, "মই টিকট কিনিছোঁ নহয়।"

"চাওঁ টিকেট।" হেণ্ডিমেনে নিৰ্বিকাৰ সুৰত ক'লে।

চেপা খাই বহি থকা বুঢ়াই খনীয়া কাপোৰৰ তলত থকা চোলাৰ জেপত হাত ভৰাওঁতে বিৰক্তি অনুভৱ কৰি গোৰ গোৱালে, "সেই অফিচতে টিকট কিনিলোঁ, এতিয়া—"

হেণ্ডিমেনে মুখতে ধৰিলে, "আপুনি কি টিকেট কিনিছে, মইতো চাই থকা নাই নহয়। চাওঁ, দিয়কচোন টিকেট।"

কথাটো সঁচা। মঙলবাৰৰ দিনা মৰনৈমুখত বাছত উঠি কোনোবা যদি কদমতলিত পইচা নিদিয়াকৈও নামি যায়, সেইটো কথালৈ হেণ্ডিমেনে মন নকৰে। আচল হিচাপটো আৰম্ভ হয় কদমতলিৰপৰা।

থানুৰাম বুঢ়াই টিকেট দুখন হেণ্ডিমেনক দিলে। হেণ্ডিমেনে সৰু সৰু কাগজ দুটুকুৰা অকণমান সময় পৰীক্ষা কৰিলে,তাৰ পিচত ক'লে, "এইখন দেখোন হাফ টিকেট!"

"হাপ্ টিকট এই ছোৱালীজনীৰ।" বুঢ়াই ক'লে।

"এইজনী ছোৱালীৰ হাফ টিকট কেনেকৈ হ'ব? ফুল টিকেট লাগিব।" হেণ্ডিমেনে দাবী কৰিলে। তাৰ চকুৰ দৃষ্টি জয়মতীৰ মূৰৰ সেওঁতাটোৰপৰা বাহুৰ ওপৰেদি, ফ্ৰকৰ পাতলিৰে ঢাক খাই থকা আঁঠু দুটাইদি নামি গ'ল। মাত্ৰ আঠ অনা পইচা সম্বল হিচাপে

ৰাখি, যি হয় হ'ব বুলি নিজকে প্ৰবোধ দি, থানুৰাম বুঢ়াই জোৰকৈ অলপ সকাহ পোৱাৰ চেষ্টা কৰি আছিল; হেণ্ডিমেনৰ কথা শুনি তেওঁ বিৰক্ত হ'ল।

"এইকণ ছোৱালীৰ আকৌ ফুল টিকট কিহৰ?" তেওঁ সুধিলে।

"আপুনি এইকণ ছোৱালী বুলি ক'লে কেনেকৈ হ'ব? আমি জানো চিনি নেপাওঁ, হাফ নে ফুল?"

আগৰ শাৰীৰ মানুহ, এই শাৰীৰ মানুহ আৰু ল'ৱাৰ ক্লাছৰ আগৰ ফালে থকা মানুহবোৰে ইতিমধ্যে কথাটোৰ প্ৰতি আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিছিল, হেণ্ডিমেনৰ কথাষাৰ শুনি তেওঁলোকৰ কোনোবাই মিচিক-মিচিককৈ, কোনোবাই মুখ টিপি, কোনোবাই মুখ খুলি নিঃশব্দে হাঁহিলে। ডিঙি মেলি, চাপৰি, মানুহৰ গাৰ মাজৰ ফাঁকেৰে চকু নি তেওঁলোকে জয়মতীক ভালকৈ চাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। জয়মতীক চকুত পেলাবলৈ তেওঁলোকৰ অৱশ্যে অসুবিধা হোৱা নাছিল, কাৰণ তিৰোতা-শ্ৰেণীৰ নামত বাছখনত তাইৰ বাহিৰে কোনো নাছিল। কাষৰ বেপাৰীজনে ডিঙি পকাই জয়মতীৰ সমুখলৈ চালে; জয়মতীৰ তেওঁৰ চকুৰে-চকুৰে পৰিল; তাই লগে লগে সমুখলৈ মূৰ ঘূৰালে, আৰু ফ্ৰকৰ পাতলিটো টানি আঁঠু দুটা ভালকৈ ঢাকি দিলে।

মানুহবোৰৰ মুখবোৰ দেখি থানুৰাম বুঢ়াৰ বিৰক্তিটো নাইকিয়া হৈ গ'ল। হেণ্ডিমেনৰ কণ্ঠস্বৰৰ শক্তিয়ে তেওঁৰ মনৰ জোৰটোক হেঁচা মাৰি ধৰিলে। তেওঁৰ সৰু সৰু চকু দুটাৰ দৃষ্টি অসহায় হৈ গ'ল। মিলা-প্ৰীতি, বুজাবুজিৰ ঘৰুৱা সুৰ এটা ডিঙিলৈ আনি তেওঁ ক'লে, "এহ, নহয় হে, মই ককাকটো হৈ নো নেজানোনে তাই কিমানজনী ছোৱালী? দেখাতহে তাই ইমানজনী হৈছে, আচলতে তাই তেনেই ফুটকলি ছোৱালী।"

"এ ককা, আমিও দেখিয়ে কৈছোঁ। আমাৰ জানো চকু নাই?" হেণ্ডিমেনৰ চকুৰে মুখে এক বিচিত্ৰ ৰসৰ হাঁহি বিয়পি পৰিল। "কিজানিবা ছোৱালী দেখাতহে সৰু হৈ আছে!"

ল'ৱাৰ ক্লাছৰ শেষলৈকে প্ৰায় সকলোৱেই নিস্তব্ধ হৈ হেণ্ডিমেনৰ কথাষাৰ শুনিলে; তাৰ পিচত এটা হাঁহিৰ গুঞ্জন বাছখনত বিয়পি পৰিল। ড্ৰাইভাৰে উভতি এবাৰ জয়মতীৰ মুখলৈ, এবাৰ হেণ্ডিমেনৰ মুখলৈ চালে, হেণ্ডিমেনে এটা চকু সৰু কৰি মুখ টিপি হাঁহিলে। টিকেট দুখন থানুৰাম বুঢ়াৰ হাতত দি হেণ্ডিমেন অলপ আঁতৰি আহি, অইন পেছেঞ্জাৰৰ ফালে হাত মেলি বুঢ়াক উদ্দেশ্য কৰি ক'লে, "দিয়ক, ফুল টিকেটৰ আৰু ডেৰ টকা দিয়ক।"

টিকেট দুখন আকৌ সুমুৱাই থওঁতে বুঢ়াৰ আঙুলিৰ আগে জেপত থকা একমাত্ৰ আধলিটো স্পৰ্শ কৰিলে। তেওঁ ক'লে, "নেলাগেহে ফুল টিকট। মই কৈছোঁ নহয় তাই সৰু ছোৱালী, হাপ্ টিকটতে হ'ব।"

হেণ্ডিমেন আৰু অলপ দূৰলৈ আঁতৰি গ'ল; দূৰৰপৰা সি ডাঙৰকৈ ক'লে, "আমি যে দেখাত ফুল দেখিছোঁ! আমাক দেখাটোহে লাগে। আচলতে হাফ নে ফুল আমি কেনেকৈ জানো?"

এজাক মানুহৰ নির্লজ্জ হাঁহি বাছখনৰ ভিতৰৰ অশ্লীল বতাহৰ লগত মিলি গ'ল।

ভাড়া গোটাই হেণ্ডিমেন এসময়ত ল'ৰাৰ ক্লাছৰ একেবাৰে শেষ বেঞ্চখন পালেগৈ। পেছেঞ্জাৰবোৰৰ মাজে মাজে জয়মতীৰ কথা কৈ কৈ, পেছেঞ্জাৰবোৰৰ মুখৰ হাঁহিৰ প্রশ্রয় পাই পাই সি ইতিমধ্যে এক বীভৎস ৰসত ডুবি গৈছিল। শেষ বেঞ্চখনৰ ওচৰত থিয় হৈ সি জয়মতীৰ টিকেটখনক কেন্দ্র কৰি এটা ৰসাল আলোচনাৰ পাতনি মেলিলে। মাজতে সি এবাৰ চিঞৰি ক'লে, "অ' ককা, ফুল টিকেটৰ দামটো দিয়ক, হাফ টিকেটৰ দিন গ'ল নহয়।"

সন্মুখলৈ চাই থানুৰাম বুঢ়া থৰ হৈ বহি আছিল। মাজে মাজে বাছখনৰ শেষৰ ফালৰ এজাক মানুহৰ উশৃংখল হাঁহিয়ে তেওঁৰ দেহ-মন অসাৰ কৰি পেলাইছিল। গাতে নিবিড়ভাৱে গা লগাই বহি থকা জয়মতীৰ ফালে তেওঁ চাব পৰা নাছিল। যেন এজাক বেপাৰীৰ উচ্ছল হাঁহিৰ মাজেৰে বয়স পাই জয়মতী ফুলি উঠিছে; চকু ঘূৰালেই যেন এজনী গাভৰু জয়মতীক দেখিবলৈ পাব,— এনে এটা আশংকাত বুঢ়াই কেৱল সমুখলৈ চাই বহি ৰ'ল।

জয়মতীয়েও সমুখৰ বাহিৰে অইন কোনো ফালে চোৱা নাছিল। হাত দুখন থোৱাৰ চলেৰে তাই আঁঠুৰ ওপৰত ফ্রকটো লৰচৰ হ'ব নোৱাৰাকৈ ধৰি আছিল। ওচৰত ইমান পৰে বহি থকা বেপাৰীজন এতিয়া তাইৰ লাহে লাহে আৰু শকত হৈ যোৱা যেন লাগিছিল। তাইৰ নিজকো আগতকৈ শকত শকত লাগিছিল। বহুত পৰৰ মূৰত তাই এবাৰ ককাকৰ ফালে চালে। থানুৰাম বুঢ়ায়ো যেন এই চাৱনিটোলৈকে বাট চাই আছিল। তেওঁ লাহেকৈ সুধিলে, "তই খিৰিকীৰ ওচৰত বহিবি নেকি?"

জয়মতীয়ে ক'লে "বহিম।"

বুঢ়া আৰু জয়মতীয়ে ঠাই সলনা-সলনি কৰিলে। লগে লগে পিচৰ মানুহবোৰৰ মাজৰপৰা কথা-বতৰা, হাঁহিৰ গণ্ডগোল এটা ওলাই আহিল। তাৰ মাজতে হেণ্ডিমেনে চিঞৰি ক'লে, "এইবাৰ তেনেহ'লে টিকেটৰ দামটো দিয়ক ককা।'

থানুৰাম বুঢ়াৰ মনটোৱে হঠাতে নেজত গছক পৰা, শুই থকা, বুঢ়া, ফপৰীয়া কুকুৰৰ নিচিনাকৈ চিঞৰি উঠিল। তেওঁ মূৰ ঘূৰাই মানুহৰ মাজত হেণ্ডিমেনক বিচাৰিলে।

"শুনাচোন, এইফালে আহাচোন।" বুঢ়াই হেণ্ডিমেনক মাতিলে।

হেণ্ডিমেন উৎসুক দৃষ্টিৰে আকৌ মানুহ আঁতৰাই আঁতৰাই আগবাঢ়ি আহিল। টিকেট দুখন জেপৰপৰা উলিয়াই থানুৰাম বুঢ়াই ক'লে, "হেৰা বোপা, ফুল টিকটখন ছোৱালীজনীৰ, আৰু হাপ্ টিকটখন মোৰ বুলি ধৰা।"

হেণ্ডিমেনে চকু দুটা ডাঙৰকৈ মেলি দিলে। "কি? গৈ থৈ আপোনাৰহে হাফ টিকেট হ'লগৈ?"

"হাপ টিকট কিয়, মোক আচলতে তোমালোকে বিনা পইচাইহে আনিব লাগে। ফুল টিকটৰ মানুহ হোৱা হ'লে মই আজি এনেকৈ আধামৰা হৈ বহি থাকোঁ নে?"

বুঢ়াৰ চকু দুটা অকণমান সময়ৰ কাৰণে যেন দপকৈ জ্বলি উঠিল, আৰু তাৰ পিচতে আকৌ নিষ্প্ৰভ হৈ গ'ল। কাকুতি ভৰা কণ্ঠেৰে তেওঁ ক'লে,"হাপ্‌ টিকটৰ মানুহ বুলি ধৰি মোকে তোমালোকে যি কোৰা, কোৰা; ছোৱালীজনীক ফুল টিকটৰ বুলি ধৰা।"

হেণ্ডিমেন নিজৰ ঠাইলৈ উভতি গ'ল। অলপ পিচতে মানুহবোৰৰ মুখেদি এটা উচ্চ হাঁহিৰ ঢৌ বাগৰি গ'ল।

বাৰমান বজাৰ সময়ত বাছ চহৰ পালেগৈ। সকলো মানুহ নমাৰ পিচত চুচুক-চামাককৈ, তলমূৰ কৰি জয়মতী বাছৰপৰা নামি আহিল। মাটিত থিয় হ'বলৈ তাইৰ বৰ অস্বস্তি লাগিল। বস্তু-বাহানিৰ লগত ব্যস্ত হৈ পৰা বেপাৰীবোৰে মাটিত থিয় হোৱা জয়মতীক একোবাৰ চাই ল'লে। থানুৰাম বুঢ়াৰ ছোৱালীজনীক আঁৰ কৰি ৰাখিবলৈ মন গ'ল!

বিপিনে দিয়া কাগজটুকুৰা দেখুৱাই, মানুহক সুধি সুধি এক বজাৰ আগতে থানুৰাম বুঢ়াই গ্ৰামসেৱিকা সংঘৰ অফিচটো উলিয়ালে। জয়মতীক কিবা অকণ খুওৱা, নিজেও চাহ-পানী এটোপা খোৱাৰ কথা তেওঁৰ মনলৈ আহিছিল; কিন্তু অফিচৰপৰা উভতি যোৱাৰ ভাড়া নোপোৱালৈকে তেওঁ আধলিটো খৰচ কৰিব নুখুজিলে।

বহুত ছোৱালীয়ে গ্ৰামসেৱিকাৰ কাৰণে ইণ্টাৰভিউ দিবলৈ আহিছে। মেখেলা-চাদৰ পিন্ধা ছোৱালীবোৰৰ মাজতে জয়মতী সেই একেটা লাজতেই ডুব গৈ বহি থাকিল।

এসময়ত জয়মতীৰ পাল পৰিল। থানুৰাম বুঢ়াই তাইক ওচৰৰে কোঠালিটোলৈ লৈ গ'ল। তিনিগৰাকী মুনিহ আৰু তিনিগৰাকী তিৰোতা মানুহ সমুখত মেজ লৈ ইণ্টাৰভিউ ল'বলৈ বহি আছে। জয়মতীক দেখিয়েই প্ৰায় আটাইকেইগৰাকীয়ে একেলগে কৈ উঠিল, "এঃ এওঁ তেনেই সৰু ছোৱালী। আমাক ইমান সৰু ছোৱালী নেলাগে নহয়!"

থানুৰাম বুঢ়াই চকু দুটা সৰু সৰু কৰি মানুহ কেইগৰাকীলৈ চালে। এগৰাকী তিৰোতাই জয়মতীৰ দৰ্খাস্তখনত বয়সটোৰ উল্লেখ বিচাৰিলে। বিপিনে দৰ্খাস্তত জয়মতীৰ বয়স চৈধ্য বছৰ বুলি লিখিছিল।

"নাই, হ'বই নোৱাৰে, বয়সটো ভুলকৈ লিখিছে। এইজনী ছোৱালীৰ বয়স চৈধ্য বছৰ হ'বই নোৱাৰে।" অইন এগৰাকী তিৰোতাই ক'লে।

থানুৰাম বুঢ়াই সৰু মাতেৰে ক'লে, "নহয় আই, দেখাতহে তাই সৰু হৈ আছে। আচলতে তাই সিমান সৰু ছোৱালী নহয়। মই ককাকটো হৈ নেজানোনে তাই কিমানজনী ছোৱালী?"

মানুহকেইগৰাকী পতিয়ন নগ'ল। সিটো কোঠালিত বহি থকা মানুহজনৰপৰা উভতি যোৱাৰ পইচা লৈ যাবলৈ পৰামৰ্শ দি তেখেতসকলে থানুৰাম বুঢ়াক বিদায় দিলে।

সিটো কোঠালিত টকা-পইচাৰ সম্পৰ্কত বৰ হিচাপী বিষয়া এজনে সকলো প্ৰাৰ্থীকে ঘৰলৈ উভতি যোৱাৰ পইচা দি আছিল। তেওঁ থানুৰাম বুঢ়াৰ হাতত মৰঙৈমুখৰ বাছৰ ল'ৱাৰ ক্লাছৰ এখন ফুল আৰু এখন হাফ টিকেটৰ দাম তুলি দিলে।

সনাতন

পাকঘৰৰপৰা থকা ঘৰলৈ সোমোৱা দুৱাৰৰ পৰ্দাখনৰ অৱস্থা নোহোৱা হৈছে। তিতা বা সেমেকা হাতেৰে যিয়েই দুৱাৰখন পাৰ হ'ব, সিয়েই পৰ্দাখন খামোচ মাৰি ধৰি হাতখন এবাৰ মোহাৰে, হাতখন শুকান কৰাৰ উদ্দেশ্যে। ইচ্ছা কৰি কোনেও পৰ্দাখনত হাত নমচে, আহোঁতে-যাওঁতে ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে হাত মচা কামটো হৈ থাকে, যেন সেমেকা বা তিতা বুলি গম পালেই পৰ্দাখনে নিজে হাতবোৰ টানি লৈ যায়! মুকুলৰ নবৌৱেকে হালধীৰ হাত ধোৱাৰ পিচতো যিকণ হালধীয়া ৰং হাতত লাগি থাকে, তাৰে অকণমান পৰ্দাখনত উঠে; ৰান্ধনি ল'ৰা মতিৰ হাতৰ চকুছাই কেনেকৈ পৰ্দাখনত লাগে, সি ক'বই নোৱাৰে। কিবা কথাত ডবিয়ালে মতিয়ে পৰ্দাখনৰ আঁৰতে থিয় হৈ নীৰৱে উচুপে, আৰু পৰ্দাখনতে চকুপানী মচে। পানী লাগিলে নাইবা চৌকাত খৰিয়ে ধোঁৱালে মুকুলৰ নবৌৱেকেও কেতিয়াবা প্ৰথমতে ইফালে-সিফালে চায়; হাতখন লেতেৰা, কঁকালৰ খোচনিৰপৰা আগটো উলিয়াই ল'বলৈ গ'লে ভাল চাদৰখন লেতেৰা হয়, গতিকেই পৰ্দাখনৰ হালধী আৰু ছাই কম থকা অংশ এটা তেওঁ বাচি লয়, আৰু তাৰে নাকৰ পানী মচে।

মুঠতে পৰ্দাখনৰ ফালে চাব নোৱৰা হৈছে। কথাটো মুকুলৰ চকুত পৰিল বহুত পলমকৈ। পঞ্চল্লিছ গজ কাপোৰ কিনি ঘৰটোৰ প্ৰত্যেকখন দুৱাৰ-খিৰিকীত নতুন পৰ্দা লগোৱা হ'ল, কিন্তু এইখন পৰ্দাৰ কথা কেনেবাকৈ মনেই কৰিবলৈ নহ'ল। দুৱাৰ-খিৰিকী গণি-গণি হিচাপ কৰি অনা কাপোৰৰ এআঙুলো ৰাহি নহ'ল, গতিকে এইখন পৰ্দা এনেকৈয়ে থাকিল; আৰু নতুন পৰ্দাৰে উজ্জ্বল হৈ উঠা ঘৰটোত এইখন পৰ্দা এজাক কলেজীয়া গাভৰু ছোৱালীৰ মাজত বুঢ়ী চকীদাৰণী যেন লাগিল। কথাটো লক্ষ্য কৰি মুকুল ব্যস্ত হৈ উঠিল— কোনোবা এটা দৌৰ মাৰি যাওক, সেই একেখন দোকানৰেপৰা আৰু দুগজ কাপোৰ লৈ আহকগৈ।

"কি হ'ল, কি হ'ল?"— অভিজ্ঞ আৰু হিচাপী মানুহ মুকুলৰ দেউতাক পৰ্দাখনৰ ওচৰ চাপি আহিল। তেখেতে পৰ্দাখন হাতেৰে চুই চালে। তাৰ পিচত তেখেতে কথাটো পৰিষ্কাৰকৈ বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। ঘৰটোৰ বাকীবোৰ পৰ্দা সঁচাকৈয়ে পুৰণি হৈছিল, ফাটিছিল; সেইবোৰ সলাই পেলোৱাটো বেয়া কথা হোৱা নাই। কিন্তু এইখন পৰ্দা বহুত পিচত অনা। আগতে এইখন দুৱাৰত পৰ্দা নাছিলেই, পিচে একেবাৰে ভিতৰৰ কোঠালিলৈ

সোমাই অহা আলহীয়ে পাকঘৰৰ ভিতৰত তেওঁলোকৰ কাৰণে কিবা আয়োজন চলিছে নে নাই, যদি চলিছে কেনেকৈ চলিছে,— এটাইবোৰ দেখি থাকে কাৰণে অলপতে এইখন পৰ্দা আঁৰি দিয়া হৈছে। বেয়াকৈ ব্যৱহাৰ কৰাৰ কাৰণে লেতেৰাহে হৈছে, কিন্তু কাপোৰখন একেবাৰে মজবুত হৈ আছে; ভালকৈ ধুই দিলেই—

নহয় নহয়। মুকুলৰ মতে— হ'ল যেতিয়া এটাইবোৰ পৰ্দা একে কাপোৰৰ হোৱাই ভাল। সেইকাৰণে কোনোবা এটা দোকানখনলৈ যাওক, ভুল কাপোৰ যাতে নাহে তাৰ কাৰণে নমুনা হিচাপে পিছ বাৰাণ্ডাৰ খিৰিকী এখনৰ পৰ্দা এখন খুলি লৈ যাওক, দেখুৱালেই দোকানীয়ে কাপোৰটো উলিয়াই দিব।

এই সময়টোত মুকুলৰ ইচ্ছাৰ মূল্য বৰ বেছি। তাৰ কাৰণেই কিছুদিন ধৰি ঘৰটোৱে এদোপ-এদোপকৈ নতুন ৰূপ লৈছে। আগফাল-পিছফাল চাফ-চিকুণ হৈছে, বেৰত চূণ, বাতামত তেলৰ নতুন লেপ পৰিছে। এইবোৰ দেখি-শুনি বেছিভাগ সময়ত মাক-দেউতাক, ককায়েক-নবৌৱেক, ভনীয়েকহঁতৰ আগত মুকুলৰ লাজ লাগি থাকে। মাজে মাজে কেৱল দুই-এটা চকুত পৰা বিষয়ত সি পৰামৰ্শ দিয়ে, আৰু তাৰ পৰামৰ্শ লগে লগে গৃহীত হয়।

"সি যদি ইচ্ছা কৰিছে, আনক নতুন পৰ্দা এখন"— এনেকুৱা ভাবত মুকুলৰ দেউতাক আঁতৰি গ'ল। দুঘণ্টামানৰ পিচত দুগজ নতুন কাপোৰ আহিল; মুকুলৰ ভনীয়েকে দহ মিনিটমান ঘৰঘৰকৈ চিলাই কলটো চলাই পৰ্দাখন চিলালে, তাৰ পিচত এইখন দুৱাৰত নতুন পৰ্দা ওলমিল। দূৰৰপৰা মুকুলে এবাৰ চাই ভাবিলে— এতিয়া এটাইবোৰ পৰ্দা একে হৈ গ'ল, ভাল হ'ল। ওচৰতে থকা পৰ্দা এখনলৈ সি এবাৰ মনোযোগেৰে চালে; কাপোৰটো তাৰ ভনীয়েকে পছন কৰি আনিছে, ভালেই পছন কৰিছে। আধা মেল খোৱা ৰঙা ফুলৰ কলিবোৰে বাকী আধা মেল খাই ফুল হৈ যাওঁ যাওঁ কৰি আছে, যেন কাইলৈ পুৱা চকু মেলি মুকুলে দেখিব এটাইবোৰ কলি ফুল হৈ গ'ল। অ'ত ত'ত সেউজীয়া পাত কিছুমান সিঁচৰতি হৈ আছে। মাজে মাজে একোটা উৰি যোৱা বগলী; সিহঁত ক'ৰপৰা আহিছে, ক'লৈ যাব, তাৰ একো ঠিক নাই, কেৱল উৰিছে। সিহঁতৰ ডেউকা নিশ্চল হৈ গৈছে, তথাপি উৰি আছে, যেন এক অনন্ত সোঁতত সিহঁতে পাখি মেলি নিজকে ওপঙাই দিছে। ইমান বিশাল ব্যাপ্তিত সিহঁত উৰিছে যে সিহঁতক একে ঠাইতে ৰৈ থকা যেন দেখি! সেউজীয়া পাতবোৰ বোধহয় ফুলবোৰৰ লগে লগে আছিল, কেৱল মাজেদি বগলীটো পাৰ হৈ যাবলৈহে যেন সিহঁতে আঁতৰি দিছে!

বিয়াৰ আঠ দিনৰ আগত, পৰ্দাখনলৈ চাই থাকোঁতে মুকুলৰ বগলীটোক তাৰ নিজৰ মন-মন যেন লাগিল। আঠ দিনৰ পিচৰ বিয়াখনৰ কথা মনলৈ অহাৰ লগে লগে তাৰ বুকুৰ ভিতৰত যেন বগলী এটাই ডেউকা কোবাই ধপধপাই উঠিল। কিয়ে

অদ্ভুত দিন এটা ওচৰ চাপি আহিছে। মুকুলৰ কোনোবা এটা কোঠালিৰ চুকত লুকাই বহি, নীৰলে আহি থকা দিনটোৰ কথা ৰহণ সানি সানি ভাবিবলৈ মন গ'ল। কোমল কোমল কলপুলি, মিঠামাতৰ উৰুলি, হালধীৰ ৰং, হোমৰ ধোঁৱাৰ স্মৰণীয় গোন্ধ, এখন দীঘল ওৰণি, আঙুলিত কেইবাটাও আঙঠিৰে এখন লাজুক, ভয়াতুৰ হাত—

নাই নাই। সেইবোৰ চিন্তা কৰিবলৈ এতিয়া মুকুলৰ সময় নাই। পৰ্বত-প্ৰমাণ কাম পৰি আছে। অলপ পিচতে যাব লাগিব মিউনিছিপেলিটিৰ অফিচলৈ ত্ৰিপাল বিচাৰি, অন্নপূৰ্ণা এম-ই স্কুলৰ হেড্‌মাষ্টৰক লগ ধৰিব লাগিব, বিয়া দেওবাৰে পৰিছে যেতিয়া স্কুলৰ বেঞ্চ কেইখনমান দিব পাৰে নে কি সুধিবলৈ। সোমবাৰে পুৱাই, স্কুল বহাৰ আগতেই ওভোতাই দিব পৰা যাব। সেইবোৰ কাম বাৰু দুপৰীয়া, স্কুল-অফিচ খোলাৰ পিচত হ'ব, সদ্যহতে চিঠিবিলাকৰ কামটোত আগবাঢ়িব পাৰিলেও হয়, এইখিনি সময়ৰ ভিতৰত অন্ততঃ এশটামান লেফাফাত ঠিকনা লিখিব পৰা যাব।

মুকুল মেজৰ ওচৰত বহিলহি। নিমন্ত্ৰিতৰ নাম-ঠিকনা দীঘলীয়া তালিকা এখন সি সন্মুখত মেলি ল'লে। লেফাফাত ভৰাবলৈ চিঠি এখন ভাঁজ কৰাৰ আগমুহূৰ্তত, সি চিঠিখনৰ প্ৰথম বাক্যটো এনেয়ে এবাৰ পঢ়িলে,— অহা আঠাইছ ব'হাগ, ইংৰাজী চৈধ্য এপ্ৰিল দেওবাৰে মোৰ বিয়া—। মোৰ বিয়া শব্দ দুটাৰ কাৰণে মুকুলৰ আকৌ লাজ লাগিল। এটাইবোৰ চিঠি ককায়েকৰ নামত ছপোৱা হ'লেই ভাল আছিল নে কি? তাতো বহুত অসুবিধা আছিল। তাৰ এটাইবোৰ চিনাকি মানুহক ককায়েকে চিনি নেপায়। সেইবোৰ মানুহে আকৌ— মোৰ ভাই শ্ৰীমান মুকুলৰ— ইত্যাদি বুলি লিখা চিঠি পালে জানোছা বেয়াই পায়!

এই কেইদিনত এইবোৰ মুকুলৰ চিন্তা আৰু কাম। আৰু এইবোৰ চিন্তা আৰু কামত লাগি সি আজি এসপ্তাহতকৈও বেছি দিন ক্লাবলৈ যাব পৰা নাই। কিবা কামত ক্লাবৰ আগেদি আহিবলগীয়া হ'লে কেইমিনিটমানৰ কাৰণে ভুমুকি এটা মাৰিছে, ক্লাবত বহি থকা লগৰীয়াকেইটাৰ ঠাট্টা-মস্কৰা শুনিছে, তাৰ পিচত কামৰ দোহাই দি গুচি আহিছে। ক্লাবটোত মানুহ এনেয়ে কম, তাতে মুকুলেও যাবলৈ এৰাৰপৰা ক্লাবটো জঁয় পৰি গৈছে, বাকীকেইটাই হাঁহি মাতি খেল-ধেমালি কৰি থাকে যদিও মাত-কথাত জোৰ, উদ্যম, প্ৰাণশক্তি অলপ কমি যোৱা যেন হৈছে; মুঠতে ক্লাবটো সেমেকি গৈছে। আগতেও অৱশ্যে কোনোবাটো কেতিয়াবা দুই-এদিন নহাকৈ থাকে, বাকীকেইটাই সি কিয় নাহিল, ক'লৈ গ'ল— সেইবোৰৰ খবৰ লয়, কিন্তু বিশেষ অস্বস্তি প্ৰকাশ নকৰে, কিয়নো সিহঁতে জানে দুই-এদিনৰ পিচত, সন্ধিয়া সময়ত সি ঠিক ওলাবহি। কিন্তু এইবাৰ মুকুলৰ কথাটো বেলেগ হ'ল। সি কি কামত লাগি নহাকৈ আছে, বাকীকেইটাই জানে; আৰু সি কেতিয়া আকৌ নিয়মীয়াকৈ ক্লাবলৈ আহিবলৈ আৰম্ভ কৰিব, সেইটো কোনেও নেজানে।

মুকুলহঁতৰ ক্লাবৰ নাম গুঞ্জন। ঘৰটোত ক্লাব আৰম্ভ কৰিবলৈ আহি প্ৰথম দিনাই সিহঁতে কোৱা-কুই কৰিছিল— "এটা কথা ভাই; দুইফালে ভদ্ৰলোকৰ ঘৰ, ফেমিলি হ'ল্ডাৰ; ভিতৰত আমি অইন যিহকে নকৰোঁ, চিঞৰ-বাখৰ কিন্তু একেবাৰে হ'ব নোৱাৰিব।"

"তেনেহ'লে আমি কথা নেপাতিমেই নে কি?" এটাই অলপ চিঞৰিয়েই সুধিলে।

অইন এটাই বুজালে, "কিয় নেপাতিম?" পাতিম। চিঞৰি চিঞৰি কথা পাতিবলৈ আমিতো কোনো কলা নহওঁ!"

এটাই বৰ বেছি বুজাৰ নিচিনাকৈ সুধিলে, "তেনেহ'লে আমি গুণগুণকৈ কথা পাতিম?"

"ওঁ, গুণ্‌গুণ্‌কৈ।"— সিহঁতৰ ভিতৰৰ আটাইতকৈ চতুৰ, দুষ্টটোৱে লগে লগে কথাষাৰ ক'লে আৰু কেঁচা থিয়েটাৰৰ যুধিষ্ঠিৰৰ নিচিনাকৈ মুখ গম্ভীৰ কৰি বহি থাকিল।

প্ৰথমতে সাৱধানবাণী শুনোৱাটো মনে মনে আহত হ'ল। সি ক'লে, "বাৰু, তহঁতে ঠাট্টা কৰি উৰাই দিছ; কিন্তু এদিনমান যদি এই দুঘৰ মানুহৰ কোনোবাই কেনেবাকৈ আমি গণ্ডগোল কৰাৰ কথা এযাৰমান কয়হি, তেনেহ'লে কিন্তু ভদ্ৰলোকৰ ল'ৰাৰ নাক-কাণ নেথাকিব, কৈ দিছোঁ।"

পিচৰ দিনবোৰত খেলা-ধূলা কৰি থাকোঁতে লাহে লাহে যেতিয়া সিহঁতকেইটা উত্তেজিত হৈ পৰে, ক'ব নোৱৰাতে সিহঁতৰ মাতবোৰ ডাঙৰ হৈ আহে, তেতিয়া হঠাতে এটাই কয়, "অই, গুণ্‌গুণ্‌কৈ!" আৰু লগে লগে এটাইকেইটাই ডাঙৰকৈ হাঁহে।

এবাৰ ক্লাবটোৰ এটা নাম দিয়াৰ কথা ওলাল। এটাইকেইটাই বহুত পৰ চিন্তা কৰিলে, তাৰ পিচত এটাই ক'লে— গুণ্‌গুণ্‌!"

সি ধেমালিতে ক'লে যদি বাকীকেইটাই নামটোত অৰ্থ বিচাৰি পালে— গুণ্‌গুণ্‌! সন্ধিয়া পৰত এটা অকণমান ঘৰত লেম এটাক বেৰি লৈ সিহঁতকেইটা বহিব; সিহঁতে যিয়েই নকৰক, এইটো এটা বহুত প্ৰাণৰ অস্ফুট গুণ্‌গুণনিৰ পৰিবেশ; সিহঁতে নকৰিলেও এই সময়খিনিয়ে গুণ্‌গুণোৱা উচিত। এই বয়সত সিহঁতৰ প্ৰাণবোৰে গুণ্‌গুণোৱা উচিত। শব্দটোৰ ভিতৰত সোমাই থকা ভাবটো সিহঁতৰ ভাল লাগিল, কিন্তু ক্লাব এটাৰ নাম হিচাপে শব্দটো ঠিক নেলাগিল। পিচত এটাই ভাবটোত সাহিত্য লগাই এটা শব্দ উলিয়ালে,— গুঞ্জন! ভাল শব্দ।

গতিকে ক্লাবৰ নাম হ'ল গুঞ্জন। তাৰ পিচত এদিন গুঞ্জন নামটোৱে ঘৰটোৰ সন্মুখত এখন ছাইন-ব'ৰ্ড লগোৱাৰ কথা ওলাল। দুটামানে ক'লে— এ-হ, ঘৰৰ চেহেৰা হ'ল এইটো, তাৰ আগত আকৌ ছাইন-ব'ৰ্ড। ভালেমান যুক্তিতৰ্কৰ পিচত অৱশ্যে সিহঁতে ঠিক কৰিলে, ছাইন-ব'ৰ্ড লগোৱা হ'ব; সিহঁতৰ নিচিনা ল'ৰাকেইটাই যদি ঘৰটোৰ ভিতৰত সোমাই থাকিবলৈ লাজ নেপায়, তেনেহ'লে ছাইন-ব'ৰ্ডখনেও

আগফালে ওলমি থাকিবলৈ লাজ নেপায়। কেইদিনমানৰ পিচৰ পৰা দুফুট দীঘল, আঠ ইঞ্চি বহল টিনপাত এচলাত গুঞ্জন শব্দটো ঘৰটোৰ আগফালৰ দুৱাৰৰ ওপৰত জিলিকি থাকিল।

ঘৰটো যে সৰু, সাধাৰণ আৰু ল'ৰাকেইটাৰ তুলনাত ক্লাবঘৰৰ উপযোগী নহয়, কথাটো সঁচা। কুৰি ফুট দীঘল, বাৰ ফুট বহল মজিয়াৰ খেৰৰ ঘৰ, মাটি লেপি চূণ দিয়া ইকৰাৰ বেৰ, খিৰিকীৰ নামত থকা তিনিটা আহল-বহল ফুটাইদি পোহৰ সোমায়, চাল আৰু বেৰৰ মাজেদি ঘৰচিৰিকা সোমায়। মালিকৰপৰা মাটিৰ অনুমতি লৈ ৰাতিৰ কলেজত পঢ়িব খোজা কোনোবা ল'ৰাই মেছ পাতিবলৈ ঘৰটো সজাইছিল, পিচে ৰে'লৱেত চাকৰি পাই সিহঁতকেইটা গুচি যোৱাত ঘৰটো খালী হৈ আছিল। মুকুলহঁতে আচলতে সৰহ পইচা দি হ'লেও ভাল ঘৰ এটা ল'বলৈ বিচাৰিছিল, পাইছিলো, কিন্তু ঘৰটো সিহঁত এটাইকেইটাৰে ঘৰৰপৰা বহুত দূৰত। গধূলি-গধূলি ইমান দূৰলৈ গৈ ক্লাব কৰাত ফূৰ্তি বহুত কম। গতিকে ওচৰতে এই ঘৰটোৱেই ক্লাব হ'ল। কিনো কথা, চালেদি পানী নসৰকিলে, বাটৰপৰা মানুহে ভিতৰত থকা সিহঁতক নেদেখিলেই হ'ল!

ক্লাবৰ মূল ল'ৰা চাৰিটা। সিহঁতকেইটাৰ বাহিৰেও, সিহঁতৰে লগ লাগি বহুত ল'ৰা ক্লাবলৈ আহে; কেতিয়াবা এনেকুৱা হয় যে বহিবলৈ ঠাই নাই; চকীত বহে এটা, দুফালৰ হাত থোৱা কাঠ দুডালত বহে দুটা; চকীত বহি খেলাকেইটাতকৈ কাঠত বহাকেইটাই চিন্তা বেছি কৰে, পৰামৰ্শ বেছি দিয়ে, আৰু পৰামৰ্শৰ কোবত কোনো কোনো মুহূৰ্তত কাৰো কাণত কাৰো কথা নোসোমোৱা হয়, হুলস্থূল লাগে, বাহিৰফালে টিনপাত চলাৰ গুঞ্জন শব্দটো এইখিনি সময়ত বোধহয় এন্ধাৰত ডুবি গোলমাল হৈ থাকে, কোনেও মন নকৰে।

আচলতে কিন্তু ক্লাবৰ ল'ৰা চাৰিটা— মুকুল, সূৰ্য, পবন আৰু অবিনাশ। ক্লাবৰ ল'ৰা মানে সিহঁতকেইটাই ঘৰটোৰ ভাৰা, চাহৰ খৰচ, কেৰম-ব'ৰ্ডৰ পাউদাৰ, নতুন তাচৰ দাম, লেমৰ কেৰাচিনৰ খৰচ, চিমনি ভাগিলে নতুন চিমনিৰ দাম— এইবোৰ দিয়ে। ক্লাবৰ পঞ্চম স্থায়ী প্ৰাণী অনন্ত; সি দিনত টেক্সটাইল অফিচত পিয়নৰ কাম কৰে, গধূলি ল'ৰাহঁতক লেম, চাহ, তামোল আদিৰ যোগান ধৰে, আৰু ৰাতি ঘৰটোৰ গাতে লাগি থকা, ৰাতিৰ কলেজৰ ল'ৰাই পাকঘৰ কৰিবলৈ সজা চালিখনৰ তলতে ৰান্ধে, খায় আৰু শোৱে। অনন্তক যোগাৰ কৰিছিল মুকুলে। ক্লাব চলি থকা সময়ত লাগ বুলিলেই অনন্তক পোৱা যায় কাৰণে মুকুলহঁতে ভাল পায়, আৰু ভাড়া নিদিয়াকৈ থকাৰ বন্দোবস্ত এটা হোৱাৰ কাৰণে আৰু গধূলি সময়কণ এজাক ভাল মানুহৰ ওচৰে-পাঁজৰে হাঁহি-ধেমালি কৰি কটাবলৈ পায় কাৰণে অনন্তও বৰ সুখী।

মুকুল, সূৰ্য, পবন আৰু অবিনাশ বিভিন্ন গতিৰ, বিভিন্ন গঢ়ৰ, নিজৰ মনটোক গভীৰভাৱে বিশ্বাস কৰা চাৰিটা বেলেগ ল'ৰা; তথাপি সিহঁতৰ কিবা এটাৰ মিল

আছে, যিটো মিলৰ কাৰণে মুখামুখিকৈ বহি থকা ল'ৰা চাৰিটাক দূৰৰপৰা একে যেন দেখি। কথাটো যেন ঘড়ীৰ দোকানত বেচিবলৈ ওলোমাই থোৱা দেৱাল ঘড়ীবোৰৰ নিচিনা; বেলেগ বেলেগ কোম্পানীয়ে সজা বেলেগ বেলেগ ঘড়ী, বিভিন্ন গতিত দোলকবোৰ লৰি থাকে, কিন্তু কম বেছি পৰিমাণে সকলো ঘড়ীয়ে একে সময় দিয়ে।

মুকুল হাঁহিমুখীয়া ল'ৰা। ক্লাবত সোমাওঁতেই সি হাঁহে, আৰু সেই হাঁহিটোকে মুখত লৈ সি ৰাতি ঘৰলৈ ওভতে। সি নথকা সময়ত বাকী তিনিটাই কেতিয়াবা আলোচনা কৰে, তাৰ দুখ বোলা বস্তু এটা নায়েই নেকি! আছে চাগে; কিন্তু মুকুলৰ মুখত যিকণ দুখৰ ছাঁ পৰে সেইকণ গুঞ্জন নামৰ ছাইন-ব'ৰ্ডখনৰ আগত মকৰাৰ জালৰ নিচিনা বস্তু; থাকিলেও লোকচান একো নহয়, অসুবিধা একো নহয়, ভালকৈ মন নকৰিলে ধৰিবই নোৱাৰি। মুকুলহঁতৰ এটা ছপাশাল আছে; ছপাশালটো চলোৱাৰ ভাৰ মুকুলৰ ওপৰতো আছে, পিচে সি কেৱল মেজৰ সন্মুখত বহি কাগজ-কলমেৰে কাম নচলায়, গোটেই ছপাশালটোত ঘূৰি ঘূৰি সি তন্নতন্নকৈ সকলো কাম চায়, আনকি তাৰ ক্ষমতাৰ ভিতৰত থকা কামত নিজে হাত দিয়ে। প্ৰায়েই তাৰ ভাল কাপোৰত, গাত ক'লা ক'লা দাগ লাগে। আবেলি ঘৰলৈ আহি সি গা ধোৱে, তাৰ পিচত মুখত হাঁহি এটা লৈ ক্লাবলৈ যাব বুলি ওলাই আহে। সি সোমোৱাৰ লগে লগে সৰু খেৰৰ ঘৰটোৰ ভিতৰখন উজ্জ্বল হৈ উঠে। তিনি চাৰি ঘণ্টা সময় সি ক্লাবটো মুখৰ কৰি ৰাখে। দিনটোৰ পৰিশ্ৰমৰ কোনো চিনেই তাৰ গাত নেথাকে; বৰঞ্চ এনেকুৱা লাগে যেন গোটেই দিন ধৰি সি এঢোক-এঢোককৈ প্ৰাণশক্তি পায়, আৰু গধূলিৰপৰা তাৰ নিচা লাগিবলৈ আৰম্ভ কৰে।

ইন্‌কমটেক্স ইন্সপেক্টৰ সূৰ্য বৰ গম্ভীৰ ল'ৰা। ল'ৰাটো শকত; দুখন তামোল একেলগে মুখত ভৰাই, চকী এখনত সি গধূলিতে এচকী হৈ বহি লয় আৰু কথা বৰ কম কয়। অনন্তই তালৈ বৰ ভয় কৰে। অনন্তৰ ধাৰণা, সূৰ্য ভিতৰি ভিতৰি খণ্ডাল মানুহ। মুকুলহঁতে জানে সি আচলতে খণ্ডাল নহয়, তথাপিও সিহঁতে তাক যিকোনো কথা ফত্‌কৰে নোসোধে, সোধাৰ আগতে এবাৰ ভাবে। কেতিয়া তাৰ মুখেদি কি ওলাই ঠিক নাই। কিবা এটা সুধিলে তাৰ উত্তৰটো সূৰ্যৰ মুখৰপৰা ওলাই অহাত এক ছেকেণ্ডো পলম নহয়। কোনোবা এটাই যেনিবা এদিন ক'লে, "অই সূৰ্য, এনেকৈ টু-হাৰ্ড্‌ছ্‌ থ্ৰী-ক্লাব্‌ছ্‌ কৰি থাকিলেই হ'ব নে? বিয়া-চিয়া কৰা, বয়সতো কম হোৱা নাই।"

সূৰ্যই হাতত মেলি লোৱা তাচখিনিৰ একেৰঙৰ পাতবোৰ একেলগ কৰি কৰি কয়, "মোৰটো হ'ব বাৰু, তই তোৰ কথা ভাবচোন। সিদিনা চিটিবাছত যাওঁতে পিছফালৰ পৰা তোৰ ভায়েৰটোৰ মূৰত পকাচুলি দেখিছোঁ। ভায়েৰে বুঢ়া হৈছে। তই বিয়া কৰাই তাৰ বাটটো মুকলি কৰি নিদিয় কিয়?"

সূৰ্যৰ কথাবোৰ এনেকুৱা। কেতিয়াবা তাৰ কথাৰ চোক ধেমালি বুলি সহ্য কৰাৰ সীমা পাৰ হৈ যায়। মুকুলহঁত মাজে মাজে আহত হয়, কিন্তু বেয়া পোৱা যেন কোনেও

নেদেখুৱায়, কাৰণ এই চাৰিটা ল'ৰাৰ মাজত বেয়া পোৱা-পুইৰ প্ৰশ্ন নাই। আচলতে সূৰ্যই বিয়া-বাৰুৰ কথা, আনকি শ্লীলতাৰ চাৰি-সীমাৰ ভিতৰত, সিহঁতৰ বয়সৰ ল'ৰাৰ কাৰণে উপযুক্ত সুৰত ছোৱালী-তোৱালীৰ কথা ওলালেও সূৰ্যই গম্ভীৰ মাতেৰে মাতে—

"অনন্ত!"

অনন্ত দৌৰি আহে; সূৰ্যই মিছামিছিকৈ তাৰ লগত কিবা কথা পাতে। লেমটোৰ চিমনিটো কিয় ভালকৈ মচা নাই, সেই ধৰণৰ কথা। আৰু অনন্ত ওচৰত থাকিলে বাকী তিনিটাই ছোৱালীৰ কথা বন্ধ কৰে।

ক্লাবৰ সোঁফালৰ মানুহঘৰত তিনিজনী গাভৰু ছোৱালী আছে; সিহঁত তিনিজনীৰ মাত ক্লাবলৈকে আহে; মুকুলহঁতে সিহঁতৰ কথা কেতিয়াবা আলোচনা কৰে সূৰ্য নথকাত।

পবন কিন্তু সূৰ্যৰ একেবাৰে বিপৰীত! তাৰ মুখখন বন্ধ হ'বই নোখোজে। সি চিগাৰেট জ্বলাবলৈ প্ৰায়েই অনন্তৰ দিয়াচলাইটো খুজি লয় আৰু যাবৰ সময়ত খালী বাকচটোত দিয়াচলাই এটাৰ দামটো ভৰাই থৈ গুচি যায়। তাৰ নিজৰ হিচাপমতে চহৰখনৰ প্ৰায় তিনিশজনীমান ছোৱালীয়ে তাক দাদা বুলি মাতে, তাৰে প্ৰায় চল্লিশজনীমানে তাক সদায় সিহঁতৰ ঘৰলৈ যাবলৈ কৈ থাকে। এতিয়ালৈকে সি ত্ৰিশজনীমান ছোৱালীক হাত চাই যি কৈছে, আখৰে আখৰে মিলি গৈছে। সি পিচে এই পেনপেনীয়া ছোৱালীবিলাকৰ ওপৰত বৰ বিৰক্ত; ভাল নেলাগে, তাৰ ভাল লাগে গুঞ্জন ক্লাবটো। আহিব, খেলিব, মন খুলি কথা পাতিব, বাচ! কি দৰকাৰ লোকৰ ঘৰৰ পৰ্টিক'ই পৰ্টিক'ই ঘূৰি ফুৰাৰ! যোৱা ছমাহে ঘৰৰপৰা আৰু বহুত ফালৰপৰা তাৰ ওপৰত বিয়া কৰোৱাৰ কাৰণে হেঁচা পৰিছে; সি পিচে এতিয়া সেইবোৰ জঞ্জালৰ কথা ভবাই নাই। যি ভাবি আছে গাইনক'ল'জী এণ্ড অবষ্টেট্ৰিক্স পঢ়িবলৈ লণ্ডনলৈ যোৱাৰ কথা। ক্লাবটোৰ নাম দিয়াৰ সময়ত প্ৰথমতে গুণ্‌গুণ্ বুলি পবনেই কৈছিল।

আৰু গুণ্‌গুণ্ শব্দটোক গুঞ্জন কৰিছিল অবিনাশে। অবিনাশ এটা ডাঙৰ লাইব্ৰেৰীৰ লাইব্ৰেৰীয়ান। লাইব্ৰেৰীৰ বেছি ভাগ কাম এছিষ্টেণ্ট লাইব্ৰেৰীয়ানে কৰে, অবিনাশে চকীখনত যিমান পাৰে আৰামকৈ আউজি বহি লয়; এটাৰ পিচত এটাকৈ চিগাৰেট খায় আৰু একান্ত মনেৰে কিতাপ পঢ়ে। মাজতে কোনোবাই কিবা সুধিবলৈ আহিলে সি লাহেকৈ মূৰ তুলি সামান্যভাৱে গাঁতত সোমোৱা চকুযোৰেৰে একেথৰে মানুহটোৰ মুখলৈ চায়, যেন মানুহটোক আগতে ক'ত দেখিছিল ভালকৈ মনত পৰা নাই, তেনেকৈ! কিতাপখনৰ পৰা মূৰ তোলাৰ পিচত কমেও দহ ছেকেণ্ড সময় সি শেষৰ শাৰীকেইটাৰ কথা ভাবি থাকে। সি কেৰম, তাচ খেলিবলৈ বেয়া পায়; কাৰণ, সেইবোৰ খেলত হাত-ভৰি বেছিকৈ লৰাব লাগে। সি চে'ছ খেলে। তাতো চকীখনত আউজি বহুত সময় ধৰি চিন্তা কৰাৰ পিচত সি ওচৰৰ অইন এটাক কয়, "সেই নাওখন দুঘৰ আগুৱাই দেচোন!" পোন হৈ নিজে নাওখন ঠেলি দিবলৈ তাৰ এলাহ লাগে।

এই চাৰিটা গুঞ্জন ক্লাবৰ মূল ল'ৰা। ক্লাবটো বাদ দিও ইহঁত চাৰিটা প্ৰত্যেকেই প্ৰত্যেকৰ বৰ আপোন। পৰস্পৰৰ মাজত থকা সম্পৰ্কটোৰ বাহিৰেও ইহঁত প্ৰত্যেকৰে প্ৰত্যেকৰ ঘৰখনৰ লগত বৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক। কোনোবা দিনা যদি খাবৰ সময়ত পবন মুকুলহঁতৰ ঘৰত ওলালগৈ, মুকুলৰ মাকে তাক জোৰকৈ সেই সাঁজ ভাত খুৱাই পঠিয়াই দিব। পিচত পবনৰ মাকে মুকুলৰ মাকক লগ পালে ক'ব— "হেৰা, তুমি যে তাক যেতিয়াই-তেতিয়াই খুৱাই দিয়া, মই তালৈ ৰন্ধা ভাত সোপা কি কৰোঁ?" মুকুলৰ মাকে ক'ব— "দকুৰি নে তিনিকুৰি কুকুৰা পুহিছা নহয়, সিহঁতকে দিবা। তোমাৰ ল'ৰাই যিকেইটা ভাত খায়, তোমাৰ দুজনীমান কুকুৰাৰ ভোক গুচিলেও হয়!"

সূৰ্যক এটাই কেইঘৰ মানুহে কম বয়সীয়া ল'ৰা-ছোৱালীবোৰৰ গাৰ্জেন পাতি দিছে, কাৰণ, নিজা ককায়েকহঁতে সিহঁতৰ খবৰেই নলয়, আৰু সিহঁতেও ককায়েকহঁতক নেমানে। পবনে মন গ'লেই ওচৰতে পোৱা ল'ৰাটো বা ছোৱালীজনীৰ চকুৰ তলৰ পতাখন তললৈ টানি চকুৰ গুৰিৰ ৰং চায় আৰু হুঁ বুলি শব্দ এটা কৰে। মুকুলে সূৰ্য, পবন, অবিনাশ এটাইকেইটাৰে দেউতাকক ওপৰত নাম ঠিকনাৰে ৰাইটিং-পেড ছপা কৰি দিছে— বিনা পইচাই। এটাই কেইঘৰ মানুহে ভিতৰি ভিতৰি অলপ বেছি মৰম কৰে অবিনাশক। সি যি ঘৰলৈকে নেযাৱক, প্ৰথমতে আৰামৰ চকী এখন বাছি লয়; যিমান আৰাম কৰি বহা সম্ভৱ, সিমান আৰামকৈ বহি লয়; তাৰ পিচত গুজগুজকৈ কথা কয়। তাৰ কথা শুনি যেতিয়া সকলোৱে হাঁহে, সি তেতিয়া অলপ গাঁতে সোমোৱা চকুযোৰেৰে পিত্‌পিত্‌কৈ চায়, যেন মানুহবোৰে কিয় হাঁহিছে বুজিবলৈ চেষ্টা কৰে। সি মুকুলৰ নবৌৱেকক গোটেই দুপৰীয়াটো ঘৰখনত মৰণা মাৰি কাম কৰি ফুৰাৰ সলনি কমেও দুঘণ্টা শুই ল'বলৈ কয়। সূৰ্যৰ দেউতাকৰ সন্মুখৰ দাঁত দুটা আৰ্টিফিচিয়েল বুলি সন্দেহ কৰে; পবনৰ মাক বুঢ়াকালত বৰ কৃপণ হ'ব বুলি ভাবে, আৰু নিজৰ মাকে তাক মাহীমাকৰ নিচিনাকৈ ব্যৱহাৰ কৰে বুলি অভিযোগ কৰে। এইবোৰ কথা সি সকলোৰে মুখৰ আগতে কয়।

এই চাৰিটা ল'ৰাৰ ক্লাব— গুঞ্জন! কোনো আসোঁৱাহ নোহোৱাকৈ চলি থকা ক্লাবটো সম্পৰ্কে সিহঁতৰ বহুত পৰিকল্পনা আছে। ৰে'লৱেত কাম কৰি থকা ল'ৰাটোলৈ চিঠি লিখি ঘৰটো কিনি লোৱাৰ বন্দোবস্ত কৰিব, তাৰ পিচতো ঘৰটো ভাঙিব। মাটিৰ মালিকৰ লগত এটা পকা বন্দোবস্ত কৰিব; তাৰ পিচত এই মাটিতে এটা নতুন ঘৰ উঠিব, পকা ভেটি হ'ব, ইলেকট্ৰিক লাইট হ'ব, ভাল চকীমেজ হ'ব। যিদিনা নতুন ক্লাবঘৰ মুকলি কৰা হ'ব, সেইদিনা চাৰিওঘৰ মানুহৰ ল'ৰা-ছোৱালী; বুঢ়া-বুঢ়ী সকলো ইয়ালৈ আহিব; এটা বিৰাট ভোজ হ'ব। ক্লাবৰ নতুন মেম্বাৰ? নাই, নেলাগে! গেষ্ট মেম্বাৰ আহিব, কিন্তু পাৰ্মানেণ্ট মেম্বাৰ মাত্ৰ এই চাৰিজন। আৰু অনন্ত? সি থাকিব নে নেথাকে?

অনন্তক মাতি আনি সোধা হ'ল— "তই ইয়াত কিমান দিন থাকিবি অ'?"

অনন্তই ক'লে, "ক্লাব যিমান দিনলৈ থাকে ককাইদেউ—"

অবিনাশে লগে লগে ক'লে, "তই মোৰ নাম কি, জান নে নেজান?"

অনন্তই লাজ কৰি ওচৰৰ খুটা এটাৰ চূণৰ দাগত নখ লগালে।

অবিনাশে আকৌ জোৰেৰে সুধিলে, "জান নে নেজান?"

অনন্তই লাহেকৈ ক'লে, "জানো।"

"জান যদি ঠিক আছে। তাতে বুজিবি, এই ক্লাবৰ বিনাশ নাই! বুজিছ? তই কিমানদিন থাকিবি?"

"থাকিম আৰু, ইয়াৰ বাহিৰে মইনো আৰু ক'লৈ যাম?" অনন্তই অসহায় সুৰত সঁচা কথা ক'লে।

অবিনাশে সন্মুখত খালী চকী এখনৰ ওপৰত ভৰি দুখন মেলি ভালকৈ আউজি ল'লে, তাৰ পিচত ক'লে, "ওঁ, থাকিবি, অনন্ত কাললৈ থাকিবি।"

তাৰ পিচত এদিন সন্ধিয়া মুকুল ক্লাবলৈ অহা নাই; ক'লৈ গ'ল সেই বিষয়ে কথা ওলাওঁতে সূৰ্যই ভিতৰুৱাকৈ ভনীয়েকৰ মুখৰপৰা পোৱা খবৰটো দিলে; মুকুলৰ বোলে বিয়াৰ কথা-বতৰা চলিছে। মাকৰ লগত সি এফালে গৈছে, কথাটো গোপন পৰ্যায়ত আছে যদিও তিৰোতা মহলে অনুমান কৰিছে, সি নিজে ছোৱালীজনী চাবলৈ গৈছে।

ক্লাবত গে'ষ্ট মেম্বাৰ কোনো নাছিল। স্তব্ধ লেমৰ পোহৰত সিহঁত তিনিওটাই তিনিওটাৰ ফালে স্তব্ধ দৃষ্টিৰে চালে। চালিখনৰ তলত অনন্তই কটাৰীৰে ধুন্দুলি এটাৰ বাকলি চোঁচোতে শ্বন্-শ্বন্কৈ শব্দ এটা হৈছিল, শব্দটো বন্ধ কৰি সি কাণ থিয় কৰি ৰ'ল।

যি বিৰক্তিৰে সূৰ্যই খবৰটো দিছিল, সেই বিৰক্তিটো তাৰ নাকৰ পাহিত, গালত লাগি ৰ'ল; তাৰ মুখখনে যেন ক'ব খুজিলে— মুকুল মূৰ্খ! পবনৰ চকুত এটা অবাক উত্তেজনা ফুটি উঠিল; সি যেন সুধিব খুজিলে, "সঁচা?" ভালকৈ মিলাবলৈ বুলি সি তাচ-পাতবোৰ সমানে দুভাগ কৰি দুইহাতেৰে ধেনুভিৰীয়াকৈ ধৰি আছিল; তাৰ মনৰ উত্তেজনাটো যেন ফিন্দ খাই পৰা তাচ দুজাপৰ গাত বহুত পৰলৈ বন্দী হৈ থাকিল। অবিনাশে অলপ গাঁতত সোমোৱা চকুযোৰেৰে দুবাৰমান পিত্পিত্ কৰিলে, বোধহয় ক'ব খুজিলে, "হ'ব পাৰে, হয় চাগৈ; হয়, এনেকুৱাই হয়।"

মুকুলৰ বিয়াৰ আয়োজন হোৱাটো সঁচা। দুমাহৰ ভিতৰতে বিয়াখন হৈ যোৱাৰ বন্দবস্ত হ'ল। বিয়ালৈ পোন্ধৰ দিনমান থকাৰপৰা সি ক্লাবলৈ একেবাৰে আহিব নোৱৰা হ'ল। কাম! এখন বিয়া বুলিলে যে ইমান কাম ওলায়, মুকুলৰ আগতে ধাৰণা নাছিল। তাৰ বাহিৰেও এটা উত্তেজনা। এটা উত্তেজনাই প্ৰতি মুহূৰ্তে মুকুলক বেৰি ধৰি থাকে। মনটো অস্থিৰ হৈ থাকে। এটা অনাগত দিনৰ বহুত মধুৰ প্ৰতিশ্ৰুতিয়ে তাক মাজে

মাজে পুলকিত কৰি ৰাখে।

ক্লাবটো জঁয় পৰি গৈছে। আনকি অনন্তও অকণমান অস্থিৰ হৈ গৈছে। গধূলি সি লেম, চাহ, তামোল দিবলৈ উপস্থিত থাকে, কিন্তু এইকেইদিন ৰাতিপুৱা ৰাতিপুৱা সি মুকুলহঁতৰ ঘৰত কাম-বন কৰিবলগীয়া হৈছে। চাৰিওঘৰ মানুহৰ লগত তাৰো এনেয়ে বৰ ঘনিষ্ঠতা; তাৰে এঘৰত ইমান ডাঙৰ বিয়া এখন, সি অলপ খাটি দিব লাগিবই। পুৱা বেলাটো কাম-বন কৰি সি মুকুলহঁতৰ ঘৰতে ভাত খায় আৰু বাহিৰে বাহিৰে অফিচলৈ যায়। গধূলি অৱশ্যে ক্লাবলৈ উভতি আহে; মুকুলেই পঠিয়াই দিয়ে; কয়— "তই যা, সিহঁত আহি আকৌ বৈ থাকিবলগীয়া হ'লে অসুবিধা হ'ব।"

মুকুলৰ বিয়া বুলি সিহঁতৰ ঘৰখনে ৰূপ সলালে। আগফাল পিছফাল বগা হ'ল, বেৰত চূণ, বাতামত মাটিতেল উঠিল, দুৱাৰ-খিৰিকীত নতুন ফুলাম পৰ্দা ওলমিল, আনকি মুকুলৰ ইচ্ছা অনুসৰি পাকঘৰৰপৰা সোমাই অহা দুৱাৰখনৰ হালধী, চৰুছাই, বোৱাৰীৰ চকুপানীৰে লেতেৰা হোৱা পৰ্দাখনৰ ঠাইত ৰঙা ফুলকলি, সেউজীয়া পাত জিলিকিল, বগলী উৰিল।

মুকুলৰ দেউতাকে কোৱা কথা সঁচা; পৰ্দাখন লেতেৰা হৈছে যদিও কাপোৰখন মজবুত হৈ আছে। মুকুলে পৰ্দাখন অনন্তক দি দিলে; অনন্তই হেঁপাহেৰে কাপোৰখন তাৰ গোলাপফুল আঁকা টিনৰ বাকচটোত থৈ দিলে, বিয়াখন হৈ গ'লে এদিন চৌডা-চাবোনেৰে সিজাই চাফা কৰি ল'ব, এই আশাত।

পিচত এদিন মুকুলৰ বিয়া হৈ গ'ল। অবিনাশে বয়োজ্যেষ্ঠসকলৰ সহজতে চকুত নপৰা চুক এটাত বহি লৈ বিয়াৰ তিনিদিনত প্ৰায় ডেৰশ চিগাৰেট খালে। পবনে আৰু পঁচিছজনীমান নতুন ছোৱালীৰ লগত চিনাকি হৈ ল'লে; সূৰ্যই অতপালি কৰা বহুত ল'ৰা-ছোৱালীক ডবিয়ালে, অবিনাশ আৰু পবনৰ আগত বিয়াঘৰত বাহাৰ দেখুৱাবলৈ অহা চঞ্চল ছোৱালীবিলাকক উদ্দেশ্য কৰি অকথ্য গালি-শপনি পাৰিলে।

ক্লাব প্ৰায় দহদিন বন্ধ আছিল। দহদিনৰ পিচত এদিন সূৰ্য, পবন আৰু অবিনাশ আকৌ ক্লাবলৈ আহিল। বিয়াৰ ভাগৰ পলোৱাৰ পিচত, এদিন অনন্তই মুকুলে দিয়া পৰ্দাখন ধুলে; চৌডা, চাবোন, উতলা পানী আৰু অনন্তৰ দুৰ্দান্ত থেকেচাৰ কোবত নতুনৰ নিচিনা চাফা হৈ পৰা পৰ্দাখন সি পাকঘৰৰ চালি আৰু ক্লাবঘৰৰ মাজৰ দুৱাৰখনত আঁৰি দিলে। তাৰ সংসাৰখন অকণমান আবুৰ হ'ল।

মুকুল ক্লাবলৈ নাহিল। ইহঁতকেইটাই তাক কয়, "আহিবিচোন।" মুকুলে প্ৰথমতে লাজ পায়, তাৰ পিচত লাহেকৈ হাঁহে আৰু কয়, "অণ্ডহী-বণ্ডহী, বন্ধু-বান্ধৱ সকলোৰে ঘৰে ঘৰে ফুৰিবলগীয়া হৈছে নহয়, সেই কাৰণে অ'। যাম দে।"

সকলোৰে ঘৰে ঘৰে ফুৰি হোৱাৰ পিচত এদিন মুকুলে অবিনাশক মনে-মনে হাঁহি-হাঁহি ক'লে, "গধূলিৰ পিচত ওলাই গ'লে বেয়া পায় অ'!"

মুঠতে মুকুল আৰু ক্লাবলৈ নাহিল! মাজে মাজে যে কেতিয়াবা আহিল, সেয়া অহা নহয়, বাধ্যত পৰি দেখা দিয়া। ক্লাবটো নিষ্প্ৰভ হৈ গ'ল।

ক্লাবটো আৰু এন্ধাৰ হৈ গ'ল, প্ৰায় আঠ মাহৰ পিচত। পবনহঁতৰ কাৰণে এইটো এটা দুৰ্ঘটনা! সূৰ্যই সকলোকে অবাক কৰি দি তাৰ অফিচৰ ওপৰৱালাৰ জীয়েকক বিয়া কৰি পেলালে! মাত্ৰ সাতদিনৰ ভিতৰতে কথাটো বাহিৰত ওলাল, বিয়াখন হৈ গ'ল, আৰু ঘটনাটো সিমানতে শেষ হ'ল। ভিতৰি ভিতৰি বোলে সূৰ্য আৰু ছোৱালীজনীৰ মাজত বহুত দিনৰপৰা প্ৰেম আছিল!

পবনে ক্লাবত অবিনাশৰ চকুলৈ স্থিৰ দৃষ্টিৰে চাই কেতিয়াবা মাতে, "অবিনাশ!"

"কি হ'ল?" আউজি থকা অবিনাশৰ মুখৰ চিগাৰেটৰ দীঘল ছাই ওঁঠখন লৰাৰ লগে লগে কোলাত সৰি পৰে।

"তই কি কৰ এতিয়া?"— পবনে সোধে। অৰ্থাৎ ইহঁত দুটাতো গ'ল, তই কি কৰিব খুজিছ?

"মই? মই চিগাৰেটটো অলপ কমাব খুজিছোঁ। মানুহে কৈছে, বৰ বেছি হৈছে। বেমাৰ হ'ব পাৰে বোলে।"

পবন বিৰক্ত হয়। সেই বিৰক্তি তাৰ বুকুৰ ভিতৰলৈ সোমাই যায়। সি প্ৰায়েই বিতিষ্ঠ হৈ উঠে। শেষত এবাৰ গাইনক'ল'জী এণ্ড অব্‌ষ্টেট্ৰিক্স পঢ়িবলৈ লণ্ডনলৈ যোৱাৰ আগতে বিয়াখন পাতিবলৈ দিয়া মাক-দেউতাকৰ পৰামৰ্শটো বেয়া নহয় বুলি তাৰ মনত খেলালে। পিচত, এটা মাঘত, এখন কলেজৰ প্ৰিন্সিপালৰ জীয়েকৰ লগত পবনৰ বিয়া হৈ গ'ল।

অকলে অকলে ক্লাবৰ চকী এখনত আউজি বহি এদিন অবিনাশে দিয়াচলাইটো খুলি চাই দেখে, কাঠি নাই! চেপত কেনেবাকৈ এটা সোমাই আছে নে কি চালে; নাই। সি অনন্তক দিয়াচলাইটো খুজিলে। লাহে লাহে চিগাৰেটটো জ্বলাই সি অনন্তক সুধিলে— "তই কি কৰ এতিয়া? ক্লাবটোতো আৰু নেথাকিব!"

অনন্তই লাহেকৈ সুধিলে, "ঘৰটোৰ কি হ'ব ছাৰ?"

"ঠিক কৈছ"— অবিনাশে ক'লে, "ময়ো তাকে ভাবিছোঁ। ঘৰটোত তয়ে থাক। ভাৰাতো একেবাৰে কম; মই বাৰু ভাৰাটো দি থাকিম। চকী-মেজ এইবোৰ তোৰ জিম্মাতে থাকিল. ভালকৈ ৰাখিবি। তই চিন্তা নকৰিবি; মই মাজে মাজে আহি থাকিম।"

অনন্তৰ চকু সেমেকি গ'ল। অবিনাশে কোঠালিটোৰ চাৰিওফালে এবাৰ চালে। তাচপাতৰ আৰু ডবাখেলৰ ৰজা, মন্ত্ৰী, ৰাণী সকলো মেজখনৰ ওপৰত ক্লান্ত হৈ পৰি আছিল; সেইবোৰলৈ অলপ সময় চাই থাকি অবিনাশ লাহে লাহে ওলাই আহিল। তাৰ অকণমান হাঁহিবৰ মন গ'ল। বহুত কিতাপৰ মাজত পোত খাই থকা অবিনাশৰ মনলৈ অকণমান দুৰ্বল কাবা আহিল— মুকুল যেন ফুল হৈ ফুলি গ'ল, সূৰ্য যেন ডুবি

গ'ল, পবন যেন এছাটি বলিয়া বতাহৰ নিচিনাকৈ পাৰ হৈ গুচি গ'ল; আৰু— আৰু সি এদিন অনন্তৰ আগত 'অবিনাশ' বুলি কৰা অহংকাৰকণ মিছাই গ'ল!

মুকুল, সূৰ্য, পবনহঁত ক্লাবলৈ নাহিল, কিন্তু সিহঁতৰ কেতিয়াবা সন্ধিয়া একেলগ হোৱাৰ অভ্যাসটো থাকিল। সিহঁত লগ হয় বসন্ত নামৰ এখন ডাঙৰ, চৌখীন চাহৰ দোকানৰ এচুকত। এখন ডাঙৰ মেজৰ কেউকাষে সিহঁত তিনিটা বহে, সিহঁতৰ মাজে মাজে তিনিজনী ধুনীয়া বোৱাৰী তিৰবিৰাই থাকে। দোকানখনত বহি থকা বাকীবোৰ মানুহে সৰু সৰু মাতেৰে গুণ্‌গুণ্ কৰে। সেই গুঞ্জনৰ লগতে তিনিজনী ধুনীয়া বোৱাৰীৰ প্ৰাণশক্তিৰে ভৰপূৰ উজ্জ্বল হাঁহি মিহলি হৈ যায়।

মুকুলহঁতে অবিনাশক কয়— "আহিবিচোন।"

অবিনাশ মাজে মাজে যায়। এটা নীৰৱ, সপ্তম মানুহ হৈ সি বসন্তৰ এচুকত চিগাৰেট খায়। তিনিজনী বোৱাৰীয়ে কেতিয়াবা একেলগে তাক আক্ৰমণ কৰে— কিয় সি এইখন মেললৈ চতুৰ্থ বোৱাৰীজনী লৈ অহা নাই। অবিনাশে আউজিব খুজি বসন্তৰ ঠিয় পিঠিৰ চকীবিলাকৰ ওপৰত বিৰক্তি প্ৰকাশ কৰে।

এদিন পবনৰ পত্নী উৰ্মিমালাই অবিনাশক ক'লে, "মই শুনিছোঁ নহয়, আপুনি সাংঘাতিক এলেহুৱা; সেই কাৰণেই বিয়া কৰিবলৈ ভয় কৰে।"

সূৰ্যৰ পত্নী নীলিমা আৰু মুকুলৰ পত্নী শেৱালিয়ে লগে লগে ক'লে, "হয় হয়, আমিও শুনিছোঁ, সেইটোৱেই আচল কাৰণ।"

দূৰৰ মেজৰপৰা পাঞ্জাবী মানুহ দুটাই তিনিজনী বোৱাৰীৰ হাঁহিটো আঁৰ চকুৰে উপভোগ কৰিলে।

পবনে ক'লে "এলেহুৱা মানে? ই এক নম্বৰৰ কানীয়া। ভাত খাওঁতে তাৰ বাহু বিষায়!"

অবিনাশে তললৈ চালে। প্ৰথমতে সি অকণমান লাজ পালে, তাৰ পিচত আহত অনুভৱ কৰিলে, পিচত সি ক্ষুব্ধ হৈ গ'ল। তাৰ অদ্ভুত উত্তৰ এটা দিবলৈ মন গ'ল। অলপ গাঁতত সোমোৱা চকুযোৰেৰে সি পৰ্যায়ক্ৰমে তিনিজনী বোৱাৰীৰ মুখলৈ চালে। উৰ্মিমালা! কলেজৰ কমনৰুমৰ ছেক্ৰেটেৰী আছিল; কলেজৰ বহুত ছোৱালীক বাওঁহাতেৰে খেলি টেবুল টেনিছত হৰুৱাইছিল, এতিয়া সোঁহাতেৰে মুকুলক হেৰুৱাব পাৰে। নীলিমা! সূৰ্যক লগ নোপোৱা হ'লে দিল্লীত হোম-ছাইন্স পঢ়িবলৈ গ'লহেঁতেন; এতিয়াও যাওঁ যাওঁ কৰে। চকীৰপৰা ওলমি থকা কাপোৰৰ আঁচলটোত চাহৰ সৰঞ্জামখিনি থ'বলৈ অহা বেয়াৰাটোৰ গা অকণমানকৈ লাগিলেও তাই বেয়াৰাটোৰ ফালে এবাৰ পোন্দোৱাকৈ চায় আৰু মুখৰ ভিতৰতে "মেনাৰছ নেজানে"— এই জাতীয় শব্দ দুটামান উচ্চাৰণ কৰে। গাটো অশুচি হোৱাৰ ভয়ত নহয়, কাপোৰ বেয়া হোৱাৰ ভয়ত; অথচ তাই যিখিনি কাপোৰৰ সাৱধান লৈ থাকিব লাগে, সেইখিনিৰ বিষয়ে উদাসীন!

আৰু শেৱালি! বিয়া হোৱাৰ আগতে মানুহবোৰে মুখে মুখে তাইৰ কথা কৈ কৈ তাইক এনেয়ে চহৰখনত বিখ্যাত কৰি তুলিছিল, আচলতে বিখ্যাত হ'বলগীয়া কাম তাই একো কৰা নাছিল। বিয়াৰ পিচত শাহু-শহুৰেৰে ভৰপূৰ ঘৰ এখনত থকাটো তাই পছন্দ নকৰে; মানুহহালে এখন সুকীয়া সংসাৰ পাতিব লাগে, বিলাতত যেনেকৈ পাতে।

এই তিনিজনী বোৱাৰীৰ প্ৰত্যেকজনীৰে হোটেলৰ মানুহবোৰক মেজৰ সন্মুখত বহুৱাই ৰাখিব পৰা ৰূপ আৰু ক্ষমতা আছে। অবিনাশে প্ৰত্যেকজনীলৈ আকৌ এবাৰ চালে, আৰু মনৰ খংটো হেঁচা মাৰি ধৰি ম্লান হাঁহিৰে সুধিলে, "কানীয়া নহৈ মই কি হ'ব লাগিছিল পৱন? পালোৱান?"

"ঠিক পালোৱান নহয়, নৰ্মেল হ, সাধাৰণ মানুহ যেনেকুৱা, তেনেকুৱা হ।" তিনিজনী ধুনীয়া বোৱাৰীৰ সমৰ্থনত পৱনে উৎসাহেৰে ক'লে।

অবিনাশে আকৌ হাঁহিলে, তাৰ পিচত সি লাহে লাহে ক'লে, "নৰ্মেল হোৱাত বহুত অসুবিধা আছে পৱন। মোক যে দেখিলেই মানুহে কানীয়া বুলি ধৰিব পাৰে, সেইকাৰণে মই বৰ সুখী! আৰু মানুহে মোক যেতিয়া কানীয়া বুলি কয়, সেইটো মোৰ একেবাৰে খাটি পৰিচয়। তাত কোনো লুক-ঢাক নাই; সেইকাৰণেই মোৰ ভাল লাগে। কিন্তু নৰ্মেল বুলিলেই ভিতৰত বহুত পৰিচয় লুকাই যায়, বাহিৰৰপৰা একো ধৰিব পাৰাৰি!"

নীলিমাই হাঁহি হাঁহি ক'লে, "আপোনাৰ কথা বুজাই টান দেখোন।"

অবিনাশৰ ভিতৰত খংটোৱে এটা বাগৰ সলালে। সি মুখৰ হাঁহিটো মাৰ যাবলৈ নিদিলে; ক'লে, "বুজিব, কিয় নুবুজিব! আপোনাক বাৰু এটা কথা সোধোঁ! যিজনী ছোৱালীৰ বেণীডাল বৰ চুটি দেখে, তাই নাইলনৰ চুলি ব্যৱহাৰ কৰিছে বুলি আপুনি সন্দেহ কৰেনে? নকৰে। যিজনী ছোৱালীৰ চুলি কঁকালৰপৰা দুফুট তললৈ ওলমি থাকে, তাই নাইলনৰ চুলি লগাই লৈছে বুলি সন্দেহ কৰে নে? নকৰে। কিন্তু এজনী ছোৱালীৰ চুলি যিমান দীঘল হ'লে দেখিবলৈ ভাল, ঠিক সিমান দীঘল বেণী যাৰ দেখে, তাইক আপুনি সন্দেহ কৰে, নকল চুলি যোৰা দিব পাৰে বুলি। অৰ্থাৎ আপুনি যাৰ চুলিৰ দীঘ নৰ্মেল, সিহঁতক সন্দেহ কৰে!"

তিনিজনী বোৱাৰীৰ মুখৰ হাঁহি সেমেকি গ'ল। পিচত অবিনাশে এবাৰ ভাবিলে এটাইখনে বোধহয় তাক বেয়া পালে। পাওক! সিহঁতে তাক বেয়া পোৱাটো যিমান ডাঙৰ কথা, সি বেয়া পোৱাটোও সিমান ডাঙৰ কথা। সি বেয়া পাইছে, যথেষ্ট বেয়া পাইছে। আৰু বোৱাৰী তিনিজনীয়ে যদি তাক বেয়া পাইছে, সি কোৱা কথাখিনিৰ অৰ্থ বুজি পোৱা নাই, অত্যন্ত সাধাৰণ স্কুলীয়া ছোৱালীৰ নিচিনাকৈ — "অ', তেখেতে আমাক নাইলনৰ চুলি যোৰা দিয়া বুলি ঠাট্টা কৰিলে" বুলি বেয়া পাইছে।

পিচৰ দিনবোৰত অবিনাশে বৰ অকলশৰীয়া অনুভৱ কৰিলে। মুকুলহঁতক সি

ঘনাই লগ নোপোৱা হ'ল। পোৱাৰ বাট নেথাকিল। এজনী পত্নীৰ অভাৱৰ বাহিৰে অবিনাশৰ আৰু একো কথাই যেন সিহঁতৰ চকুত নপৰা হ'ল। মানুহ তিনিঘৰৰ চকীবোৰ আগতে যিমান হেলনীয়া আছিল, তাতকৈ যেন কম হেলনীয়া হৈ গ'ল; অবিনাশৰ বহি আৰাম নলগা হ'ল। মাজে মাজে অবিনাশে বৰ দুখ কৰিলে। ইমান ওচৰৰ মানুহবোৰ ইমান দূৰ পালেগৈ!

কিন্তু বহুত দিনৰ পিচত, এদিন গধূলি অবিনাশ আচৰিত হৈ গ'ল। অবিনাশহঁতৰ বহা কোঠালিত মুকুলৰ মুখলৈ অবিনাশে অবাক দৃষ্টিৰে চালে। মুকুলে তাক ক'বলৈ আহিছে— "ক্লাবটো আকৌ খোলোঁ দে। সূৰ্য, পবনহঁতেও মন কৰিছে।"

অবিনাশৰ চিন্তাবোৰ তল ওপৰ হৈ গ'ল! তাৰ ইহঁতকেইটাৰ কথাবোৰ জানিবৰ মন গ'ল। এদিন পুৱা সি মুকুলহঁতৰ ঘৰলৈ গ'ল। একেবাৰে ভিতৰৰ কোঠালিটোলৈ গৈ সি সকলোৰে খবৰ ল'লে। শেৱালি পাকঘৰত আছিল, সি অহা গম পাই দুৱাৰ মুখলৈ ওলাই আহিল। অকণ অকণ হালধী, চৰুছাইৰে ফুলকলি পাত আৰু বগলীবোৰ লেতেৰা হোৱা পৰ্দাখন হাতেৰে আঁতৰাই ধৰি তাই সুধিলে, "কি হ'ল আপোনাৰ, একেবাৰে নহাই হ'ল দেখোন?" পাকঘৰত কেঁচাখৰিৰে ধোঁৱাইছে হ'বলা। কথাষাৰ কৈয়েই শেৱালিয়ে পৰ্দাখনৰ কম লেতেৰা ঠাই এডোখৰ বাছি তাৰে নাক আৰু চকুৰ পানী মচিলে।

মুকুল ঘৰত নাছিল। সি আজিকালি বেছিভাগ সময় প্ৰেছতে থাকি ভাল পায়। বুঢ়া-বুঢ়ী, কেঁচুৱা-বোৱাৰীৰে ঘৰখনত মাজে মাজে তাৰ মূৰটো গৰম হৈ যায়।

সূৰ্যৰো ক্লাবটো আকৌ খুলিবলৈ মন গৈছে। ভিতৰতে সোমাই থাকি থাকি তাৰ আমনি লাগিছে।

পবনক উৰ্মিমালাই পৰামৰ্শ দিছে, গা-মন ভাল ৰাখিবলৈ হ'লে অলপ ফুৰি-চাকি, বন্ধু-বান্ধৱৰ লগত কথা-বতৰা পাতিব লাগে। তায়ো এবাৰ দুমাহমানৰ কাৰণে মাক-দেউতাকৰ ঘৰলৈ যোৱাৰ কথা ভাবিছে।

বসন্ত হোটেললৈ যোৱাৰ আৰু এতিয়া উপায় নাই। সিহঁতৰ ভায়েকহঁতৰ নিচিনা এচাম নতুন ল'ৰা উঠিছে; বসন্ত হোটেলৰ সকলো মেজ এতিয়া সিহঁতে আগুৰি বহি থাকে।

গতিকেই ক্লাবটো আকৌ খুলিব লাগিব। মুকুলে পৰামৰ্শ দিলে— ক্লাবৰ নামটো কিন্তু সলাব লাগিব। আগৰ নামটো ভাল নাছিল। অবিনাশে সুধিলে— "নতুন নাম কিবা ভাবিছ নে?"

মুকুলে ক'লে, "আমি পিচবেলা গোট খাওঁ যেতিয়া, বিয়লি বা তেনেকুৱা কিবা এটা।"

এদিন অবিনাশহঁত সিহঁতৰ পুৰণি ক্লাব, খেৰৰ সৰু ঘৰটোলৈ গ'ল। সন্মুখত ছাইন-

ব'ৰ্ডখন নাই; বিচাৰোঁতে অনন্তই অলপ পিচত লেতেৰা টিনপাতচলা উলিয়াই দিলেহি। চালিখনৰ বেৰৰ তলেদি পাকঘৰত মেকুৰী সোমায়, সি ছাইন-ব'ৰ্ডখনেৰে সেই ফুটাটো বন্ধ কৰি থৈছিল। ভিতৰৰ দুৱাৰখনত মুকুলে দিয়া পৰ্দাখন এতিয়াও আছে। অভিজ্ঞ আৰু হিচাপী মুকুলৰ দেউতাকে কোৱা কথা সঁচা, ভালকৈ ব্যৱহাৰ কৰিলে পৰ্দাখন আৰু বহুত দিন যাব।

অনন্তই ঘৰটোত এখন সংসাৰ পাতিছে। তাৰ মাক কেতিয়াবাই ঢুকাল, বাপেক সনাতন বুঢ়াক সি লগলৈ আনি লৈছে। দুইটাই মিলি এইখন অকণমান সংসাৰ পাতিছে।

ঘৰটোত আকৌ ক্লাব হ'ব বুলি শুনি সনাতন বুঢ়াই অনন্তক সুধিলে,"আমি ক'লৈ যাম?"

অবিনাশে ক'লে, "ক'লৈকো যাব নেলাগে। থাকাচোন, থাকা। তোমালোকৰ এটা বন্দৱস্ত কৰিহে আমি ক্লাব খুলিম। তোমালোকো থাকিবা, ক্লাবো থাকিব।"

মুকুলহঁত ঘৰটোৰপৰা ওলাই আহিল।

অবিনাশে অলপ গাঁতত সোমোৱা চকুযোৰেৰে স্থিৰ দৃষ্টিৰে এফালে চাই ৰ'ল। এটা গভীৰ আৰু মধুৰ চিন্তাৰ তললৈ তাৰ মনটো ডুবি যোৱা যেন লাগিল। এইটো সনাতন বুঢা— এটা জীৱন,— বুঢ়াই জীৱন পাৰ হৈ অহাৰ সাক্ষী এইটো অনন্ত, জীৱনৰ জঞ্জাল হালধী, চকুছাইক আঁৰ কৰি ৰাখিব পৰা সৌখন মজবুত পৰ্দা, যেন দুৱাৰমুখত থিয় হৈ থকা এজনী মায়া, মোহ, প্ৰীতিৰে ভৰা গৃহিণী, আৰু এই সকলোৰে ওপৰত জিলিকি থাকক এইখন ছাইন-ব'ৰ্ড,— গুঞ্জন।

জীৱনত প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে অবিনাশে এটা কথা ভাবিলে— ইয়াতে সি এটা ক্লাব খুলিব, আৰু ক্লাবটো ঠিকমতে চলিবলৈ আৰম্ভ কৰিলেই সি বিয়া কৰাব।

সন্ধ্যাতৰা

বিমলা আৰু ৰমলাই কাপোৰ দুযোৰ বিচাৰি খৰধৰ লগালে। সিহঁতে ফাকুৰা খেলিব। ফাকুৰা খেলা মানেই এযোৰ কাপোৰ কমি যোৱা। কাৰ হাতৰ কত বৰণীয়া ৰঙে আহি সিহঁতৰ কাপোৰত বাহ ল'বহি তাৰ ঠিক নাই, তাৰ পিচত সেইযোৰ কাপোৰ আৰু কাপোৰ হৈ থাকিব নে? নেথাকে। এবাৰ ধুই ল'লে গা-পা ধুবলৈ অৱশ্যে হ'ব, কিন্তু কেৱল গা-পা ধুবৰ কাৰণেই এযোৰ কাপোৰ আচুতীয়া কৰি পেলোৱাৰ সিহঁতৰ উপায় নাই। সিহঁতৰ কপোৰ এনেয়ে কম। বেয়া হৈ গ'ল বুলি ধৰি লৈ যিবোৰ কাপোৰ পিন্ধি বিমলাই বেৰ লিপা, পিৰালি মচা কাম কৰে, মিলাব নোৱাৰি সেইযোৰকে পিন্ধি কেতিয়াবা ৰমলাই অচিনাকি আলহীক পানী এগিলাচ দিবলৈ ওলাই আহিবলগীয়া হয়।

দূৰৰপৰা মাজে মাজে একোদল চেমনীয়া ল'ৰাৰ চিঞৰ, কিৰিলিৰ শব্দ ঘৰটোলৈ সোমাই আহিছিল। এবাৰ এটা চিঞৰ-বাখৰ তেনেই ওচৰতে হ'ল, ৰমলাই "এ আহিলেই হ'বলা" বুলি আলনাখনৰপৰা চাদৰ এখন তুলি ল'লে। দুয়ো হাতেৰে ইমূৰৰপৰা সিমূৰলৈ চাদৰখন মেলি চাই তাই ক'লে, "এইখন ফাটিছেই, মই এইখনকে লওঁ দে।"

বায়েকে কোঠালিটোৰ চুকটোত এখন বেৰৰপৰা অইনখনলৈ তৰি থোৱা ৰচীডালৰ কাপোৰখিনি লুটিয়াই বগৰাই আছিল, ৰমলাৰ হাতৰ চাদৰখন চাবলৈ তাই "চাওঁ কোনখন" বুলি ওচৰ চাপি আহিল আৰু চাদৰখন চিনি পায়েই চিঞৰি উঠিল, "আইয়ু মোৰ আইজনী ঐ, কাপোৰ বিচাৰি নেপালা আকৌ? দে দে, সেইখন মোৰ ইমান মৰমৰ চাদৰ। ওঁহ, এইখন ফিচিকিছে কাৰণে মই ফাটে বুলি নিপিন্ধাকৈ থৈ দিছোঁ, তাই ফাকুৰা খেলিবলৈ উলিয়াইছে! এইখিনিৰপৰা আঁতৰি আহ, ইয়াত মই ভাল কাপোৰবিলাক বাছি বাছি থৈছোঁ।"

ৰমলাহঁতৰ কাপোৰ থোৱা আলনাডাল দুখলপীয়া; যি দুডাল কাঠৰ ওপৰত আলনাডাল থিয় হৈ থাকিব লাগে, তাৰে এডাল উঁয়ে খাই নাইকিয়া কৰিলে। বেৰৰ বাঁহৰ খুঁটা এটাৰ লগত নাৰিকলৰ ৰচীৰে সাঙুৰি আলনাডাল পোনকৈ ৰখা হৈছে। সিহঁত দুজনীয়ে কাপোৰৰ জঞ্জাল লৈ তৰ্কাতৰ্কি লাগিলে প্ৰায়েই ঠিক কৰে ওপৰৰ কাঠডালত বিমলাৰ, তলৰডালত ৰমলাৰ কাপোৰ থাকিব। কেইদিনমান তেনেকৈ

থাকেও, কিন্তু কেইদিনমানৰ পিচতে কাজিয়া থকা দুঘৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া মানুহৰ কোমল মনৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ নিচিনাকৈ দুয়োজনীৰে কাপোৰবোৰ মিলি যায়; ৰমলা আবেলি পৰত বায়েকৰ ভাল চাদৰ এখন লৈ আগফালে ওলায়।

কৃত্রিম খণ্ডত তলৰ ওঁঠখন বিকটাই দি ৰমলাই চাদৰখন আলনাত থৈ দিলে। চুকৰ ৰচীডালৰপৰা বিমলায়েই কাপোৰ দুযোৰ বাছি উলিয়ালে। ফুল থকা কপাহী মেখেলা; ফুলবোৰ উঁৱলি গৈছে, কেতিয়াবাই ছিঙি থোৱা ফুলৰ নিচিনাকৈ কোঁচমোচ খাই গৈছে। ব্লাউজে গাটো ঠিক প্রয়োজনকণ পূৰাই লুকুৱাব; আৰু, অলপ বুদ্ধি কৰি ল'ব জানিলে কোঁচবোৰৰ মাজত চাদৰৰ ফটাবোৰ লুকাই যাব।

বিমলাই এবাৰ চাদৰখনত বেজী-সূতাৰে খপকৈ অ'ত-ত'ত গাঁঠি একোটা দি লোৱাৰ কথা ভাবিছিল; কিন্তু সময় নাই, দূৰত কিৰিলি পাৰি থকা ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ কোন মুহূৰ্তত এইখিনি পায়হি ঠিক নাই। সিহঁত দুজনীৰ গা আৰু গাৰ কাপোৰৰ যে আধ্যা পৰিবই সেইটো জনা কথা; কেৱল ভিতৰৰ কাপোৰ-কানি, বিছনা-পাতি সোপা বাচিলেই হয়। গতিকেই সিহঁত দুজনী সোনকালে বাহিৰ ওলোৱাটোহে কথা।

ৰমলাই পাকঘৰৰপৰা কালি গধূলি ভিনিহিয়েকে আনি থোৱা ফাকুগুৰিৰ টোপোলা আৰু নীলৰ পেকেটটো উলিয়াই ল'লে; তাৰ পিচত "আহ, আজি কোনকিটা আহ, এটা এটাকৈ লেটিয়াম।"— বুলি হাঁহি হাঁহি তাই আগফালে ওলাই আহিল। চকোৱাখনৰ এটা মূৰ বান্ধি থোৱা তামোল গছজোপাত হাত দি তাই এবাৰ চাৰিওফালে চালে। কোমল ৰ'দ ওলাইছে, থাকি থাকি একোছাট বতাহ আহিছে। মূৰত পিৰপিৰকৈ কিবা গুড়ি গুড়ি পৰাত ৰমলাই চকুযোৰ আধামুদা কৰি ওপৰলৈ চালে; তামোল পাতবোৰ বতাহত লৰিছে। ফাকুৱা বুলিয়েই নে কিবা অজান কাৰণত ৰমলাৰ মনটো পাতল আনন্দেৰে ভৰি পৰিল।

অকণমান পিচতে বিমলাও ওলাই আহিল। মানুহ ওলোৱা-সোমোৱা কৰা বাটটোৰ ইকাষে চকোৱাখনত ধৰি তাই থিয় দিলে; আৰু তাৰ পিচত দুয়োজনীয়ে বাটটোৰ যিমান দূৰলৈকে দেখি, চাই ৰ'ল।

দূৰত কেইদলমান ল'ৰা-ছোৱালীয়ে লৰা-ঢপৰা, খেদা-খেদি কৰি আছে; কোন মুহূৰ্তত সিহঁত একে চোঁচাই এইখিনি পায়হি ঠিক নাই। দূৰৰ ল'ৰা-ছোৱালী অৱশ্যে আহিবই নেলাগে; এইটো চুবুৰিৰ ল'ৰা-ছোৱালীজাক বাটলৈ ওলালেই গোটেইখন একেবাৰে হুলস্থূল লাগি পৰিব।

এইটো চুবুৰিত এটাইবোৰ অৱস্থাপন্ন মানুহৰ ঘৰ। তিনিটা ঘৰত দুখন দুখন গে'ট, তাৰে এঘৰত মটৰগাড়ী আছে। প্রায়বোৰ মানুহৰে সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ একে ৰঙৰ সাজ পিন্ধি স্কুললৈ যায়। এঘৰ মানুহৰ বৰ ধুনীয়া ছোৱালী এজনীয়ে বৰ ভাল গান গায় আৰু কিবাকিবি বজায়। এঘৰত এটা প্রকাণ্ড কুকুৰ আছে, তাৰ ভুকনিয়ে

গোটেই চুবুৰিটো তাল-ফাল লগাই থাকে। ৰমলাহঁতৰপৰা অলপ দূৰতে থকা মানুহ ঘৰৰ মূল মানুহজনে কোনোবাই ফুলনিৰ ফুলত হাত দিলেই দপদপাই আহে। চুবুৰিটোৰ মাজৰে এঘৰ মানুহ মৰি-হজি খাস্তাং হ'ল, ঘৰ-দুৱাৰ জহি-খহি নাইকিয়া হ'ল; বাচি থকা একমাত্ৰ মানুহটো বোম্বাই নে ক'ত থাকে, তেওঁ তাতে থাকিবই। মানুহ ঘৰৰ চিন হিচাপে প্ৰকাণ্ড চৌহদটোত কেইবাপুৰুষৰ আগতে খনা পুখুৰী এটা আছে; আৰু পুখুৰীটোৰ তলিত পানী অকণমান আছে। পিছফালে পুখুৰীটো ৰাখি এৰাবাৰীখনত ৰমলাৰ ভনিহিয়েক পদ্মই আঠমাহমানৰ আগতে খেৰ-বাঁহৰ ঘৰ এটা সাজি লৈছে। বিমলাক পদ্মই বিয়া কৰোৱাৰ পিচত ৰমলাৰ আপোন বুলিবলৈ আৰু কোনো নেথাকিল; সেই কাৰণে তায়ো বায়েকৰ লগতে থাকে।

এই চুবুৰিৰ মানুহবোৰৰ লগত ৰমলাহঁতৰ আহ-যাহ, মাত-বোলৰ সম্বন্ধ বৰ শিথিল। কেতিয়াবা কোনোবা ল'ৰাই উৰোৱা চিলা ছিগি আহি এৰাবাৰীখনত পৰিলে এজাক সৰু ল'ৰা পিলপিলকৈ ৰমলাহঁতৰ ঘৰটোৰ চাৰিওফালে ঘূৰি ফুৰে; বিমলা আৰু ৰমলাই কোনটো কাৰ ঘৰৰ ল'ৰা চিনাক্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। বাটত খেলি ফুৰা সৰু সৰু ছোৱালী কেতিয়াবা দৌৰি আহি ৰমলাহঁতৰ পদূলিত বৈ ফোঁপায়; ৰমলা আৰু বিমলাই আথেবেথে সিহঁতৰ নাম সোধে। সিহঁত গুচি যোৱাৰ পিচত বহুত পৰলৈ দুয়োজনীয়ে সিহঁতৰ চেহেৰা, চুলি, গালৰ ৰঙৰ প্ৰশংসা কৰি থাকে, সিহঁতে কৈ যোৱা দুআষাৰ তিনিআষাৰ কথাকে দৰিদ্ৰ ল'ৰাই হাতত লগা মিঠাইৰ ৰস চেলেকাদি চেলেকি থাকে।

এইজাক ল'ৰা-ছোৱালীয়ে সিহঁতক চাগৈ আজি ফাকুৱাৰ দিনা শুদাই এৰিব নে? ৰমলাই ডিঙি মেলি যিমানকেইটা পদূলি দেখি চালে; অ'ত ত'ত দুটা এটা ল'ৰা-ছোৱালীয়ে লৰি-ঢাপৰি ফুৰিছে, কিন্তু তেনেকৈ দল বান্ধি ওলোৱা নাই। হয়তো ৰাতিপুৱাই সিহঁত অইন চুবুৰিলৈ ওলাই গ'ল, গ'লেও নিশ্চয় আহিব।

হঠাতে এবাৰ অলপ দূৰৰ চাৰিআলিটোত এদল মানুহ দেখা গ'ল। মানুহবিলাকৰ চুলিবোৰ বগা, মুখবোৰ ক'লা, গাৰ কাপোৰৰ ৰঙৰ কোনো বৰ্ণনা নাই।

বিমলাই মানুহজাকৰ অন্ততঃ এটাক চিনিবলৈ চেষ্টা কৰিলে, কিন্তু নোৱাৰিলে। তাই সুধিলে, "কোন অ' সেইজাক, ভিনদেৱেৰহঁতৰ দলটো নে কি?"

ৰমলাই যিমানদূৰ মনিব পাৰি মানুহবোৰৰ প্ৰত্যেকটোকে খুটিয়াই খুটিয়াই চালে, তাৰ পিচত ক'লে, "নহয়, ভিনদেৱে লংপেন্ট পিন্ধিহে গৈছে। ভিনদেউ এতিয়া ক'ত এইফালে আহিব!"

পদ্মৰ লগৰীয়াকেইটা সিহঁতে কাম কৰা কাৰখানাটোৰ ওচৰতে থাকে। সেই অঞ্চলতে, সিহঁতৰ লগতে, পদ্মৰ ফুৰা-চকা, ৰং-তামাচা সকলো। ফাকুৱা বুলি সি পুৱাই সিহঁতৰ লগ ল'বলৈ ওলাই গৈছে।

পদ্ম এনেয়েও ঘৰত প্ৰায়েই নাথাকে। ৰাতিপুৱাই ওলাই যায়; সন্ধিয়া আঠমান বজাত বজাৰৰ টোপোলা এটা লৈ ঘৰ সোমায়হি। তেতিয়াৰপৰা শোৱাৰ আগলৈকে এইকণ সময়ো তাৰ ভিতৰত মন নবহে। সেই কাৰণেই নে কি, আহিলেও সি প্ৰায়েই দুটামান সমনীয়া লগত লৈ আহে। বিমলা আৰু ৰমলাই সিহঁতক চাহ কৰি দিব লাগে; কেতিয়াবা এনামেলৰ কাঁহী এখনত একাঁহী মুৰি, নিমখ, তেল, পিয়াঁজ, কেঁচা জলকীয়াৰে জুতি লগাই দিব লাগে। এই লগৰীয়াকেইটাৰ ভিতৰত এটা সদায় আহেই; তাৰ নাম কংস। পদ্ম আৰু বিমলাই ঠিক কৰিছে, ৰমলাক কংসৰ লগত বিয়া দি দিব। বিমলাই কিন্তু সদায় সন্দেহ প্ৰকাশ কৰে, সি সঁচাকৈয়ে ৰমলাক বিয়া কৰাব নে? নে শেষত টুপাই বুৰ মাৰিব? পদ্মই জোৰ দি কয়, ''কৰাব, কৰাব, নকৰাব কিয়?''

আৰু এই সন্দেহ, জোৰ, প্ৰতিশ্ৰুতিৰ মাজে মাজে ৰমলা তিনিডাল বাঁহৰ দীঘল দলঙেদি সিপাৰৰ ঘাঁহনিলৈ যোৱা ছাগলীৰ নিচিনাকৈ ইতিমধ্যে বহুদূৰ আগুৱাই গ'ল; সিপাৰৰ ঘাঁহনিলৈ যিমানদূৰ, উভতি আহিবলৈও সিমানেই দূৰ।

চাৰিআলিৰ মানুহজাক হঠাতে এইফালে ঘূৰিল। সিহঁতৰ চেহেৰাকেইটা দেখিয়েই ক'ব পাৰি, সিহঁতে বৰ লেতেৰা ৰং খেলিছে; আলকতৰা, চুটকেচৰ ৰং, এই জাতীয়। বিমলা আৰু ৰমলাই এবাৰ চকুলৈ চোৱাচুই কৰিলে। মানুহজাক আগবাঢ়ি আহিছে। ৰমলাই বায়েকক সুধিলে, ''আমাকো দিব নে কি অ'?''

''সুদাই এৰিব!'' বিমলাই ক'লে।

'ইস্ ৰাম, সেই সোপা ৰং ল'ব নোৱাৰি দে! পলাওঁ ভাই।''— বুলি ৰমলা চকোৱাখনৰ আঁৰলৈ আহিল। মানুহজাক আৰু অলপ আগুৱাই অহাৰ পিচত বিমলাও পিছুৱাই আহিল। মানুহজাকে সিহঁত দুজনীক যে দেখিছে, সেইটো নিশ্চিত; সিহঁতজাক যদি গিৰগিৰকৈ সোমাই আহে! বিমলা আৰু ৰমলাই যেনিবা দৌৰ মাৰি ভিতৰ সোমাই দুৱাৰখন মাৰি দিলে; সিহঁতজাকে যদি দুৱাৰ-বেৰ ভুকুৱাই, পিছফালৰ দুৰ্বল দুৱাৰখন ভাঙি, ভিতৰ সোমাই দুইজনীকে লুতুৰি-পুতুৰি কৰে? অৱস্থাটো কি হ'ব ভাবি ৰমলাৰ হাঁহিয়েই উঠিল।

মানুহজাক আগুৱাই আহিছে; সিহঁতৰ কথাবোৰ স্পষ্টকৈ বুজিব পৰা হৈছে কোনোবা এটা বুঢ়াৰ চীনা-বাদাম বুলি জোকোৱা নামটো কেনেকৈ ওলাল, সেই বিষয়ে সিহঁতে আলোচনা কৰি আহিছে। মানুহজাক ঠিক সিহঁতৰ পদূলি পালেহি। ঠিক সিহঁতৰ পদূলিতে চীনা-বাদামৰ বৃত্তান্তটো শেষ হ'ল; ইটোৰ গাত সিটো ঢলি পৰি পৰি সিহঁতে মুক্ত কণ্ঠেৰে হাঁহিলে; আৰু হাঁহি হাঁহি মানুহজাক পদূলিটো পাৰ হৈ গুচি গ'ল।

বিমলা আৰু ৰমলা আকৌ ওলাই আহিল। ৰমলাই লাহে লাহে ক'লে, ''বৰ বাচিলোঁ দে।'' অকণমান পৰ ৰৈ তাই আকৌ ক'লে, ''আৰু আমাকনো কিয় দিব নহয় জানো? সৰু ল'ৰা-ছোৱালী হোৱা হ'লেও এক কথা!''

দুপৰীয়া হৈ গ'ল; চুবুৰিৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ উভতি অহাই নাই। ৰমলাই এবাৰ ভাবিলে, সিহঁত বহুত দূৰলৈ গ'ল চাগৈ। তাইৰ অকণমান বিৰক্তিও লাগিল। নিজৰ চুবুৰিটো থাকোঁতেনো অইনৰ চুবুৰিত ৰং খেলিবলৈ যাব লাগে নে? অইন চুবুৰিৰ ল'ৰা-ছোৱালী ইয়ালৈ কিমান আহিছে?

ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ আচলতে এখন ট্ৰাকত উঠি ৰং খেলিবলৈ গৈছিল। একমান বজাত ট্ৰাকখনে চাৰিআলিটোত বৈ সিহঁতজাকক নমাই দিলে। লেতেৰা-পেতেৰা হ'লে গা-পা ধুই ভাত ৰান্ধি খায় মানে আবেলি হ'বগৈ, সেইকাৰণে বিমলা আৰু ৰমলাই ইতিমধ্যে সাউৎকৈ ভাত-পানী খাই আজৰি হৈ ওলোৱা-সোমোৱা বাটটোৰ দুয়োকাষে দুজনী থিয় হৈছিলহি। চাৰিআলিটোত ল'ৰা-ছোৱালীজাক নমাৰ লগে লগে চুবুৰিটোৰ ইটো মূৰৰপৰা কেইটামান ল'ৰা-ছোৱালী দৌৰি আগুৱাই আহিল। ৰমলাহঁতৰ পদূলি মূৰতে সিহঁত দুদলৰ ভেটাভেটি হ'ল। ট্ৰাকত যাবলৈ নোপোৱা ল'ৰা-ছোৱালীহঁতে খেদাখেদি কৰি বটলেৰে ইদলৰ গাত ৰং ছটিয়াবলৈ ধৰিলে, ঠিক বিমলা আৰু ৰমলাৰ সমুখতে। সিহঁত দুয়োজনীয়ে ল'ৰা-ছোৱালীজাকলৈ চাই চাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। এবাৰ ৰমলাই ডাঙৰকৈ ক'লে, "ই— ৰং-চং নায়েই, খালী পানীকে মাৰিছে।"

ঠিক সেই মুহূৰ্ততে এটা ল'ৰাই অইন এটাক ৰমলাহঁতৰ ফালে খেদি লৈ আহিল। খেদি যোৱা ল'ৰাটো সিহঁত দুয়োজনীৰে মাজেদি সিহঁতৰ ঘৰটোৰ ফালে সোমাই গ'ল। পুখুৰীটোৰ পাৰেদি ওলাই যাবপৰা বাট এটা আছে, বোধহয় সেইফালেদি ওলাই যোৱাৰ উদ্দেশ্যে। খেদি অহা ল'ৰাটো ঠিক ৰমলাৰ সমুখ পালেহি, আৰু লগে লগে ৰমলাই "আমাক নিবিদা ভাই" বুলি হাঁহি হাঁহি অকণমান পলোৱাৰ নিচিনা কৰিলে। পুখুৰীৰ পাৰেদি পলোৱা ল'ৰাটোক "বাৰু তই ক'লৈ সাৰিবি, চাম নহয়" বুলি চিঞৰ মাৰি কৈ ল'ৰাটো আঁতৰি গ'ল।

প্ৰায় দুই বজামানত চৰকাৰী কলটোত পানী ওলাল। বিমলাই ক'লে, "মানুহ-দুনুহ নেথাকোঁতেই পানীখিনি ধৰি থওঁ দে।"

ৰমলাই কথাটো শলাগিলে। পিচত কলত মানুহৰ ভিৰ হ'লে নাইবা পানী বন্ধ হৈ গ'লে মহা মস্কিল হ'ব; ৰঙৰ গাৰেই ৰাতি শুই থাকিব লাগিব। এতিয়ালৈকে অৱশ্যে গাত ৰং পৰা নাই; কিন্তু হঠাতে কোন মুহূৰ্তত কি হয় ঠিক নাই। কিছুমান মানুহে আকৌ দিনটো শেষ হোৱাৰ আগে আগে আবেলি পৰত ৰং খেলাৰ জাউৰ তোলে।

পানীকলত কোনো মানুহ নাই; ৰমলাই কলহে কলহে পানী কঢ়িয়াই ঘৰৰ এটাইবোৰ বাচন ভৰাই পেলালে। পিছফালৰ চোতালৰ ডাঙৰ বাল্টি দুটা চপচপীয়াকৈ পানীৰে ভৰাই থ'লে; ভালকৈ ঘঁহি-পিহি গা ধুব। এবাৰ ঘৰত পানী থৈ আকৌ কলটোৰ ওচৰলৈ গৈ ৰমলাই দেখিলে,— সৰু ল'ৰা এটাই বটল এটা নলী-ডালৰ মুখত পাতি দি পানী ধৰিছে। তাৰ মুখত বিভিন্ন ৰঙৰ লেপ পৰিছে, তথাপিও সিয়ে দেখিবলৈ

ধুনীয়া সেই কথাটো ঢাক খোৱা নাই। ৰমলাই হাঁহি হাঁহি ল'ৰাটোক সুধিলে, "ৰং চং নাই, খালী পানীকে ভৰাইছা হ'বলা?"

ল'ৰাটোৱে মূৰ তুলি ৰমলাক চালে। তাৰ পিচত লাহেকৈ ক'লে,— "ইস্ আছে।"

"চাওঁ বাৰু"— কলহটো মাটিত থৈ ৰমলাই গাটো অকণমান এনেকৈ ঘূৰাই দি থিয় হ'ল যে ল'ৰাটোৰ ধাৰণা হ'ল-- তাই তাক ৰং মাৰিবলৈ কৈছে। যিঘৰ মানুহৰ প্ৰকাণ্ড কুকুৰটোৰ ভুক-ভুকনিয়ে এই গোটেই চুবুৰিটো তালফাল লগাই থাকে, ল'ৰাটো সেইটো ঘৰৰ। সি একো বুজি নোপোৱাৰ নিচিনাকৈ ৰমলাৰ মুখলৈ চালে— ডাঙৰ মানুহ, তিৰোতা মানুহ; কোনো দিনেই মাত-বোল কৰি পোৱা নাই। লাজ কৰি ল'ৰাটোৱে ঘৰৰ ফালে লৰ মাৰিলে।

লাহে লাহে ৰ'দৰ তাপ কমি আহিল। ৰমলাহঁতৰ পদূলিৰপৰা পানীকলৰ ওচৰলৈকে দীঘল দীঘল তামোল গছৰ ছাঁ পৰিল। এবাৰ পিছফালৰ পুখুৰীটোৰ চাৰিওফালে এজাক ল'ৰা-ছোৱালীয়ে খেদাখেদি কৰি চিঞৰ-বাখৰ কৰিলে; সিহঁতৰ লগে লগে ৰমলাহঁতেও হাঁহিলে। এসময়ত মাটিত পৰা গছৰ ছাঁবোৰে আহল-বহল হৈ গোটেই চহৰখন সামৰি ল'লে; মানুহৰ হাই-উৰুমিও যেন লাহে লাহে সেই ছাঁত লুকাই পৰিল।

তাৰ পিচত এবাৰ এদল আদবয়সীয়া মানুহ তাল-খোল সংকীৰ্তন গাই গাই চুবুৰিটোত সোমালহি। ফুলনি আৰু খণ্ডাল গিৰিহঁত থকা ঘৰটোত দলটো সোমাওঁতে ৰমলাই বায়েকক ক'লে, "মানুহজাক যদি সোমায়?"

নোসোমাল। ৰমলাহঁতৰ পদূলিটো পাৰ হৈ অইন এঘৰৰ গে'টলৈ লক্ষ্য ৰাখি তেওঁলোক আগবাঢ়িল। বিমলাই ক'লে, "ভালেই হ'ল দে; ভঙা পইচা এটাও নাছিল। এওঁলোকক আকৌ শুদা হাতেৰে বিদায় দিব নেপায় নহয়।"

ফাকুৱা উকলিল। ৰমলাই এবাৰ বায়েকৰ কাপোৰযোৰলৈ চাই সাউৎকৈ অইনফালে চকু ঘূৰালে। অলপ পৰ ইফাল-সিফাল কৰি থাকি তাই ভিতৰলৈ যোৱাটোকে ঠিক কৰি ঘূৰিল। ভিতৰত অৱশ্যে কামো নাই। দুবাল্টি পানী চপচপীয়া হৈ আছে; কিন্তু গাও ধুব নেলাগে।

তামোল গছজোপাৰ গুৰিতে ফাকুৰ টোপোলা আৰু নীলৰ পেকেটটো পৰি আছিল; সেই দুটা ৰমলাই হাতলৈ তুলি ল'লে। ফাকু থকা কাগজৰ মোনাটো অকণমান ফাটিছিল; সেই ফালেদি ওলাই অকণমান গোলাপী ৰঙৰ ফাকু ৰমলাৰ হাতত পৰিল। এক মুহূৰ্ত হাতখনলৈ চাই থাকি তাই সাউৎকৈ বিমলাৰ ডিঙিত ৰংখিনি সানি দিলে। বিমলাই "চাচোন চা, কি কৰিলে এইজনীয়ে" বুলি তৎক্ষণাৎ ফাকুৰ মোনাটো ৰমলাৰ হাতৰ পৰা কাঢ়ি ল'লে।

তাৰ পিচত প্ৰায় আধাঘণ্টা সময়, পুখুৰীটোৰ পাৰে পাৰে গোটেই চৌহদটোত লৰি-ঢাপলি ৰং খেলোঁতে খেলোঁতে সিহঁত দুয়োজনী ভাগৰি পৰিল। হাঁহোতে হাঁহোতে

সিহঁতৰ পেটৰ বিষ উঠি গ'ল। ফাকু আৰু নীল কেতিয়াবাই শেষ হৈছিল; তাৰ পিচত সিহঁতৰ হাতত পুখুৰীৰ পাৰৰ বোকা উঠিছিল।

গধূলিৰ আগে আগে দুয়োজনীয়ে ভালকৈ গা ধুলে। এযোৰ চাফা কাপোৰ পিন্ধাৰ পিচত ৰমলাৰ গাটো পাতল পাতল লাগিল; কিন্তু এক নজনা কাৰণত তাইৰ মনটো বৰ উৰুঙা হৈ গ'ল। বিমলা ভাত বহাবলৈ সোমাওঁতে তাই অকলে দুৱাৰদলিত বহি ৰ'ল।

আঠমান বজাত পদ্ম আহিল; লগত আহিল কংস। সিহঁতে দিনৰ চেহেৰা সলোৱাই নাই; ৰমলাৰ সিহঁতক ভূত যেন লাগিল।

অকণমান পিচতে পদ্ম ওচৰৰ দোকানখনত বুটৰ ডাইল পায় নে বিচাৰি গ'ল। বিমলা পাকঘৰত আছিল। সেই সময়তে কংসই ৰমলাৰ কাষ চাপি সুধিলে, "ফাকুৱা খেলিলা?"

ৰমলাই একো নেমাতিলে। ঠাইডোখৰ এন্ধাৰ। কংস আৰু ওচৰ চাপি আহিল। পেণ্টৰ জেপৰপৰা সি এমুঠি ফাকু উলিয়ালে আৰু ৰমলাৰ গালে-মুখে-ডিঙিয়ে, ধুই উঠা গাটোৰ যিমানলৈকে হাত যায় সিমানলৈকে লাহে লাহে সানি দিলে; ইমান লাহে লাহে, ইমান নিবিড়ভাৱে আজি যেন চহৰখনত কোনেও কাকো ফাকু দিয়া নাই।

ৰমলাই তাইৰ দেহত প্ৰাণ থকাৰ চিনাকিও নিদিলে। অলপ পিচতে তাইৰ দুই চকুৰেদি পানী বৈ আহিল। আঁঠু দুটাৰ মাজলৈ তাই মুখখন সুমুৱাই নিলে। তাইৰ চিঞৰি চিঞৰি সুধিবৰ মন গ'ল— "তহঁত দিনত ৰং খেলিবলৈ আহিব নোৱাৰ নে?"

দেওবাৰ

সোমবাৰ। আলাউদ্দিন খিলিজীৰ ব্যক্তিগত আৰু সাম্ৰাজ্য লালসা, পপুলাৰ আৰু পপুলাচৰ পাৰ্থক্য, মৌচুমী বতাহৰ গতিপথ, জোৱান-ডা-আৰ্কৰ শেষৰ চাৰিটা পেৰাগ্ৰাফ, এই সৰু চহৰখনৰ বিষয়ে এখন ৰচনা,— আৰু শ্বেড্ ন' টিয়েৰ অ' শ্বেড্ ন' টিয়েৰ, আশাৰ বাণীৰে মনক জীপাল কৰি ৰাখিব খোজা সেই কবিতাটো!

জাপি লোৱা মেখেলাখনৰ ওপৰত উদাসীনভাৱে আধা গৰম ইস্ত্ৰিটো চোঁচোৰাই চোঁচোৰাই আভাই এইটৰপৰা টেনলৈকে বিভিন্ন ক্লাছৰ ছটা পিৰিয়ডৰ ৰুটিনখন মনত পেলালে। ইস্ত্ৰিটো পাৰ হৈ যোৱাৰ পিচত মেখেলাখনৰ পাতলিৰ ফুলৰ মাজত কোৰশলা বৰণৰ গুটি এটা তাইৰ চকুত পৰিল; গুটিটো চিকুট মাৰি উলিয়াই পেলাই সেইডোখৰ ঠাহত তাই ইস্ত্ৰিটো দুবাৰমান ঘঁহিলে, তাৰ পিচত "এ হ'ব"— এনেকুৱা এটা ভাবত ইস্ত্ৰিটো নিৰাপদ ঠাইত থিয়কৈ থৈ দিলে। এনেকুৱা সোমবাৰ বহুত আহিছে, বহুত গৈছে; আজিৰ এই সোমবাৰটোত কাপোৰত বিশেষধৰণৰ ইস্ত্ৰি তোলাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই; তথাপিও সোমবাৰটো মঙলবাৰতকৈ অলপ বেলেগ! কাপোৰত ইস্ত্ৰি যদি থাকিবই লাগে তেনেহ'লে মঙলবাৰ বুধবাৰতকৈ সোমবাৰেই থকা ভাল, এনেকুৱা এটা গুৰুত্বহীন ভাবেৰে আভাই মেখেলাখন ইস্ত্ৰি কৰিলে। দীঘলীয়া, আমনি লগা কথা এসোপা লিখি থাকিলেও নতুন পেৰাগ্ৰাফ এটাৰ প্ৰথম আখৰটোৰ চেহেৰা অইনবোৰ আখৰতকৈ অলপ ভাল হয়। সোমবাৰটোৰ প্ৰতি আভাৰ মনলৈ তেনেকুৱা এটা ভাব আহিল।

ইস্ত্ৰি কৰিবলৈ পাৰি লোৱা কম্বলখন জাপি জাপি আভাই আকৌ ৰুটিনখন ঠিকমতে মনত পৰিছে নে নাই, সেইটো পৰীক্ষা কৰি চালে। ঠিকেই আছে। ক্লাছ এইটৰ দুটা চেক্সন, নাইনৰ দুটা চেক্সন, টেনৰ দুটা চেক্সন, ছটা ক্লাছ। ঠিকেই আছে। আৰু দুই-এটা ক্লাছৰ ইফাল-সিফাল হ'লেও একো ক্ষতি নাই। আলাউদ্দিন খিলিজীৰ কথা ভাবি ভাবি এটা ক্লাছত সোমাই যদি তাই গম পায় যে সেইটো আচলতে মৌচুমী বতাহৰ ঘণ্টা, তথাপিও তাইৰ একো অসুবিধা নহয়। আজিকালি ঘণ্টাবোৰ চলি যায়।

এসময়ত অৱশ্যে কথাবোৰ বেলেগ আছিল। চাকৰিটো আৰম্ভ কৰাৰ দিনা আভাই বৰ আগ্ৰহেৰে এটুকুৰা কাগজত ক্লাছৰ ৰুটিনখন টুকি লৈছিল, পিচত ঘৰলৈ আহি সেইদিনাই এখন নতুন ন'টবুকৰ প্ৰথম পৃষ্ঠাত ঘৰ-ঘৰকৈ আঁচ টানি গোট গোট আখৰেৰে

ৰুটিনখন লিখি লৈছিল। আনকি পৃষ্ঠাটোৰ ওপৰৰ চুকত তাই কায়দা লগোৱা আখৰেৰে "সত্যম্ শিৱম্ সুন্দৰম্' বুলি লিখি লৈছিল। গুৰুত্বপূৰ্ণ কিবা এটা লিখাৰ আগতে ওপৰ চুকত এই কথাষাৰ লিখি লোৱাটো তাইৰ কলেজীয়া দিনৰে অভ্যাস। পৰীক্ষাৰ উত্তৰ লিখা বহীটো প্ৰথমতে তাই কণ কণ আখৰেৰে এই কথাষাৰ লিখি লৈছিল, আৰু বহীখন জমা দিয়াৰ আগতে আখৰকেইটা পৰীক্ষকে ধৰিব নোৱাৰাকৈ কাটি পেলাইছিল। তাইৰ মনত এটা ধাৰণা সোমাই গৈছিল যে এই কথাষাৰে তাইলৈ মংগল আনে, তাইৰ ভাগ্য সুপ্ৰসন্ন কৰে। কথাষাৰৰ অৰ্থ সম্পৰ্কে অৱশ্যে তাই কেতিয়াও চিন্তা কৰা নাছিল। শিৱ, মানে মহাদেৱৰ প্ৰতি একান্ত ভক্তি প্ৰদৰ্শন কৰাটো আভাইতৰ এটা পৱিত্ৰ কৰ্তব্য; সুন্দৰ— সুন্দৰ মানে নিজৰ চেহেৰাটোৰ পৰা আৰম্ভ কৰি চাৰিওকাষৰ সকলো বস্তু সুন্দৰ হোৱাটো অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয়। আৰু সত্যম্ শব্দটো হয়তো এনেয়ে লগাই দিয়া হৈছে; কাৰণ, অকল শিৱম্ সুন্দৰম বুলিলে কিবা খৰা খৰা লাগে, সত্যম্ শিৱম্ সুন্দৰম্ বুলিলে কথাষাৰ ছন্দময় হৈ পৰে। হয়তো এনেকুৱাও হ'ব পাৰে যে পৃথিৱীখনত শিৱ আৰু সুন্দৰ এই দুটাই সঁচা, বাকী এটাইবোৰ মিছা। এই বিষয়ে আভাই আৰু বেছি চিন্তা কৰা নাছিল। শ্ৰীহৰি, ওঁ, গড ইজ গুড— এইবোৰতকৈ সত্যম্ শিৱম্ সুন্দৰম্‌টো তাইৰ বেছি ভাল লাগিছিল কাৰণে সেইটোকে তাই এসময়ত লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিছিল; এই বিষয়ে তাইৰ আৰু চিন্তা কৰিবলগীয়া একো নাছিল।

এইখন ৰুটিন মতে প্ৰথম যিদিনা চাকৰি কৰিবলৈ যাব, তাৰ আগদিনা গধূলিৰেপৰা আভা ভয়ত পেপুৱা লাগিছিল। দিনে ছটা ক্লাছ; ইংৰাজী, গণিত আৰু প্ৰাকৃতিক ভূগোল, বুৰঞ্জী;— তাই পঢ়াব পাৰিবনে? তাইৰ মাত ছোৱালীহঁতে শুনিবনে? তাইৰ মাত ঠিকমতে ওলাবনে? তাইৰ কথা সিহঁতে শুনিবনে? ৰেজিনাই কৈছে প্ৰত্যেকটো ক্লাছতে হেনো কেইজনীমান অঘাইতং ছোৱালী আছে। সিহঁতক যদি প্ৰথমতেই ঠাণ্ডা কৰি ল'ব পৰা যায়, তেনেহ'লে দিগদাৰী নাই; বাকীবোৰ ছোৱালীয়ে বৰ বেছি গণ্ডগোল নকৰে। কিন্তু প্ৰথমতেই যদি ছোৱালীহঁতে বাইদেউ ঢিলা বুলি ধৰি ওপৰ উঠি লয়, তেনেহ'লে সিহঁতক নমোৱা বৰ টান।

আভাই বৰ ভয় কৰিছিল। ছোৱালী চম্ভালাতো বাৰু পিচৰ কথা, পঢ়াখিনিতো ঠিক কৰি ল'ব লাগিব! ৰুটিনখন আগত লৈ আভাই সেইদিনা পৰীক্ষা দিবলৈ ওলোৱা ছোৱালীৰ নিচিনাকৈ বহু ৰাতিলৈকে ইংৰাজী কবিতা, ব্যাকৰণ, ভূগোল, বুৰঞ্জী পঢ়িছিল। পিচদিনা দোক-মোকালিতে শোৱাৰপৰা উঠিও তাই কিতাপ মেলি লৈছিল, আৰু গা ধুই উঠি সাতবাৰমান মনে মনে গোঁসাই সেৱা কৰিছিল। প্ৰতিটো ক্লাছলৈ যোৱাৰ আগতে তাই কমনৰুমত কোনেও নেদেখাকৈ সোঁহাতখন প্ৰথমবাৰ কপালত, আৰু দ্বিতীয়বাৰ বুকুত লগাই কোনোবা ইষ্ট দেৱতাক প্ৰাৰ্থনা কৰিছিল।

লাজ-ভয়ক হেঁচা মাৰি ৰাখি গম্ভীৰ হ'বলৈ প্ৰাণপণে চেষ্টা কৰি ছোৱালীহঁতক

পঢ়াবলৈ শিকা সেই দিনবোৰত আৰু এটা উত্তেজনাই আভাক প্ৰায়েই আৱৰি ৰাখিছিল। তেতিয়া স্কুলৰ ঠিকনাত তাইলৈ প্ৰতাপৰ চিঠি আহিছিল। চাকৰি আৰম্ভ কৰাৰ দিনটো ঠিক হোৱাৰ দিনাই তাই প্ৰতাপলৈ স্কুলৰ ঠিকনাটো দি চিঠি লিখিছিল। প্ৰতাপৰ চিঠিৰ কাৰণে ইমান নিৰাপদ, ইমান নিজঞ্জাল ঠিকনা এটা দিবলৈ পাই তাই পৰম আনন্দ অনুভৱ কৰিছিল। তাইৰ চাকৰিটো এটা সুন্দৰ ঠিকনা— একমাত্ৰ সেই কাৰণেই তাই চাকৰিটোক প্ৰাণ ভৰি ভাল পাইছিল। সেইবোৰ দিনত তাই মাজে মাজে ক্লাছৰপৰা ওলাই গৈয়ো পিয়ন আহিল নে নাই খবৰ কৰিছিল। খিৰিকীয়েদি দেখি থকা বাটৰ অলেখ মানুহৰ মাজতো তাই পিয়নটোক ফৎকৰে চিনি পাইছিল; কোনদিনা প্ৰতাপে চিঠি ডাকত দিলে কোনদিনা এইখিনি পাবহি লাগে, তাৰ বহুত ধৰণৰ হিচাপ কৰিছিল আৰু পাবলগীয়া দিনা চিঠি নেপালে— পিয়নবোৰে লেটাৰ বক্সবোৰ ঠিকমতে ক্লিয়েৰ নকৰে, চাবি বজাৰ পিচত প'ষ্ট কৰিলে চাগৈ সেইখন চিঠি পিচদিনাহে লেটাৰ বক্সৰপৰা উলিওৱা হয়, বৰষুণীয়া বতৰৰ কাৰণে চাগৈ এৰোপ্লেন উৰিব নোৱাৰিলে,— ইত্যাদি নানা ধৰণৰ যুক্তিৰে নিজকে শান্ত কৰিছিল, আৰু সেইখিনি সময়ত ছোৱালীহঁতক এফালৰপৰা গাইপতি দহশাৰীকৈ 'ৰিডিং' কৰিবলৈ লগাই দিছিল। সোমবাৰে কিন্তু তাই ৰাতিপুৱাৰেপৰা স্কুললৈ যাবলৈ উথপ্‌থপ্‌ লগাইছিল। অধীৰ আগ্ৰহেৰে পিচবেলা পিয়ন অহাৰ সময়লৈ বাট চাইছিল; কাৰণ, সোমবাৰে পিয়নে প্ৰায়েই বহুত বহুত চিঠি আনিছিল। বৃহস্পতি, শুকুৰ আৰু শনিবাৰে ডাকত দিয়া চিঠি সোমবাৰে যেনেতেনে এইখিনি পাইছিলহি। সোমবাৰেও যদি চিঠি নাহে তেনেহ'লে এক অসহ্য যন্ত্ৰণাত চট্‌ফট্‌ কৰিছিল, আৰু মেজত কিলাকুটি থৈ আঙুলিৰে কপালখন পিহিছিল।

লাহে লাহে কিন্তু আভাৰ এই যন্ত্ৰণা সহ্য হৈ গ'ল! লাহে লাহে সোমবাৰবোৰ নিৰুত্তেজ, নিষ্প্ৰাণ হৈ আহিল। বৰ আপোন যেন লগা পিয়নটোক আভাই সাধাৰণ চৰকাৰী চাকৰিয়াল বুলি চিনি পালে। প্ৰতাপে লাহে লাহে চিঠিবোৰৰ প্ৰাণশক্তিটো টুটাই আনিলে, আৰু শেষত এদিন সি সিহঁতক মাৰিয়েই পেলালে। এসময়ত মঙলবাৰে ৰাতিপুৱা আভাই প্ৰায়েই নবৌৱেক ৰুণুৰ লগত পাকঘৰৰ কাম কৰি কৰি প্ৰতাপৰ চিঠিৰ প্ৰত্যেকটো বাক্যৰ অৰ্থ উলিয়াবলৈ আলোচনা কৰিছিল, হাঁহিছিল, লাজ কৰিছিল; আজিকালি আভাই কয়, "তোমাৰ সেইখন নমাবৰ হ'লে মোক ক'বা, মই ভাজিখন বহাই দিম।"

মঙলবাৰে আভাই পাঁচজনী মানুহৰ কাৰণে ঘৰত টিফিন কৰি নিয়াৰ দিন। বহুত দিনৰেপৰা আভাহঁত পাঁচজনী মাষ্টৰণীৰ দুপৰীয়া একেলগে চাহ খোৱা মেছ এটা চলি আহিছে। সপ্তাহৰ পাঁচদিন পাঁচজনীয়ে ঘৰত এটাইকেইজনীৰ কাৰণে খোৱা বস্তু কৰি নিব লাগে। চকীদাৰে কেৱল পাঁচ পিয়লা চাহ আনি দিয়ে। সপ্তাহৰ শেষৰ দিনটোত চাহ খাবলগীয়া নহয়েই। বহুবাৰ আভাহঁতৰ এই মেছটো ভাগো ভাগো হৈছিল, কিন্তু

শেষ পৰ্যন্ত মেছটো তিষ্ঠি আছে। মেছটোৰ আৰম্ভণিৰেপৰা আভাই মঙলবাৰে ৰাতিপুৱা পাকঘৰত সোমাই লুচি ভাজি, চুজি, মালপোৱা, বৰভাজি আদি বিভিন্ন ৰুচিৰ বস্তু কৰি টেমাত ভৰোৱা কাম কৰি আহিছে। প্ৰতাপৰপৰা সোমবাৰে অহা চিঠিখন ৰাতি তাই পাঁচবাৰমান পঢ়ে, আৰু মঙলবাৰে পুৱা পাকঘৰৰ চুকত বহি নবৌৱেক ৰুণুৱে পঢ়ে। তাৰ পিচত দুয়োজনীয়ে কেতিয়াবা পাতল হাঁহিৰ খলকনি তুলি, কেতিয়াবা এক শান্তিময় ভৱিষ্যৎ গঢ়াৰ পৰিকল্পনা কৰাৰ গাম্ভীৰ্যৰে, কেতিয়াবা প্ৰবাসী প্ৰিয়জনৰ বিষণ্ণতাৰে প্ৰতাপৰ চিঠিখনৰ কথাবোৰ আলোচনা কৰে।— "এইটো চাকৰিনো কি বেয়া? পালেতো বেছি পইচা মানুহক লাগেই; কিন্তু অকল পইচাৰ কথাকে ভাবি থাকিলে হ'ব জানো!"— আভাই প্ৰতাপৰ প্ৰতি অভিযোগ প্ৰকাশ কৰি ক্ষুণ্ণ কণ্ঠেৰে কয়। প্ৰতাপে এটা স্বচ্ছল জীৱনৰ পম খেদিছে। এই পৃথিৱীৰ বিচিত্ৰ ৰং সি টকাৰ নিচিনা নগণ্য বস্তু এটাৰ ছাঁত ম্লান হৈ যাবলৈ দিব নোখোজে। এমাহৰ আয়ুস লৈ অহা তাৰ বৰ্তমানৰ দৰমহাটোৰ কেৱল এটা দেহৰ, এখন মুখৰ তদাৰক কৰোঁতেই দহ দিনৰ মূৰত মৃত্যু হয়। মাহটোৰ বাকী দিনখিনিয়ে হেনো প্ৰতাপৰ শক্তি আৰু সামৰ্থ্যক বৰ বেয়াকৈ ইতিকিং কৰে। সেই ইতিকিং সহ্য কৰিবলৈ বৰ টান।

সেই কাৰণে সি হেনো এনেকুৱা এটা জীৱন, অৰ্থাৎ দৰমহা বিচাৰিছে, যাতে সি হাঁহিমুখেৰে এই পৃথিৱীৰ সকলো উজ্জ্বল ৰং কিনি পেলাব পাৰে।

আভাই ইমানবোৰ কথা নুবুজে। তাই কেৱল বুজে এই খেদা-খেদিবোৰ কৰি থাকোঁতেই হাতৰ মুঠিৰ ৰং হাততে পমি নগ'লেই হয়।

ৰুণুৱে কথাবোৰ পাতল কৰি দিয়ে,— "আমাৰ অমৰ দাদাও ঠিক তেনেকুৱা আছিল বুইছা? দেউতাই কিমান ক'লে কলেজৰ চাকৰি কৰিবলৈ, দাদা কোনোমতে মান্তি নহ'ল! এতিয়া দেখিছা, সেয়া কোম্পানীৰ চাকৰি লৈ টলৌ-টলৌকৈ ঘূৰি ফুৰে।"

দেখিছে; আভাই অমৰক দেখিছে। কোম্পানীৰ কামত সি প্ৰায় শনিবাৰে এইখন চহৰলৈ আহে। ডাক বঙলাত থাকে; পদূলিমুখত গাড়ীখন থৈ কেইবাঘণ্টাও সি আভাইঁতৰ ঘৰত কটাই যায়।

"ভালেই হ'ব বুইছা; প্ৰতাপে কলিকতীয়া কোম্পানীৰ চাকৰি কৰিব, এৰোপ্লেনত উঠি পুতুক্-পুতুক্কৈ কলিকতালৈ যাব, তুমিও লগতে যাবলৈ পাবা।" ৰুণুৱে আভাক হঁহুৱাবলৈ চেষ্টা কৰে। আভাই হাঁহেও, হাঁহে পৃথিৱীৰ সমস্ত উত্তাপৰ মাজতো নিৰ্বিকাৰ হৈ কেঁচুৱাৰ নিচিনাকৈ শুই থাকিব পৰা ৰুণুৰ মনটোৰ কথা ভাবি। ৰুণুৱে মন্ত্ৰীৰ নিচিনাকৈ একো পৰামৰ্শ দিব নোৱাৰে, কিন্তু নিৰ্বোধ লগুৱাৰ নিচিনাকৈ আনন্দ দিব পাৰে; সেইকাৰণে আভাই তাইক ভাল পায়।

ৰুণু আৰু আভাই একেলগে পঢ়িছিল। বহুত দূৰৰ এখন চহৰৰ একেটা হোষ্টেলতে সিহঁত দুয়োজনী আছিল। সিহঁত দুজনী থকা কোঠালি দুটাৰ মাজত কেৱল এটা কোঠালিৰ

ব্যৱধান আছিল। প্ৰথম অৱস্থাত সিহঁত দুজনীৰ মাজত বাৰাণ্ডাত, কমনৰুমত, খোৱাৰ সময়ত পতা দুই-এষাৰ কথাৰ বাহিৰে বিশেষ কথা-বতৰা নাছিল। ৰুণুৰ লগত বেছি কথা-বতৰা হোৱাৰ উপায়ো নাছিল। এটা ক্ষীণ, লাজকুৰীয়া হাঁহিৰ বাহিৰে তাইৰ মুখত সবাক হোৱাৰ কোনো লক্ষণ কোনো ছোৱালীয়ে দেখা নাছিল। যি সময়ত ডাইনিং হলত এজাক ছোৱালীয়ে একেলগে ঠাকুৰ ঠাকুৰ বুলি চিঞৰ-বাখৰ কৰি বুঢ়া ঠাকুৰটোৰ ধৈৰ্যখিনি গিলিবৰ উপক্ৰম কৰিছিল, সেই সময়ত শূন্য কাঁহী-বাটি এযোৰ আৰু এগিলাচ পানী লৈ ৰুণু দুইখন হাত কোলাৰ ওপৰত মুঠি মাৰি মনে মনে বহি আছিল। সেই সময়ত তাইক দেখি এনেকুৱা লাগিছিল যেন বুঢ়া ঠাকুৰে হঠাতে সাদিনৰ ছুটী লৈ গুচি গৈ, ছুটীৰ পিচত আহি কাঁহীত ভাত দিলেও তাইৰ আপত্তি নাই। ভালেমান ছোৱালীয়ে কোৱাকুই কৰিছিল— "এইজনী ছোৱালীক হোষ্টেলত থাকিবলৈ পঠিয়াই মাকৰনো বেয়া লগা নাই নে? হেৰা ঠাকুৰ, আমাক বাৰু পিচত দিবা, সৌ ৰুণুক আগতে ভাত দি আহাগৈ যোৱা!"

হঠাতে এদিন আভাই ৰুণুৰ লগত এটা ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্কৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ কৰিলে। সেই সময়ত আভাই দিনটোৰ ছঘণ্টামান প্ৰতাপৰ সান্নিধ্যত কটায়। দিনটোৰ ভিতৰত সেই ছঘণ্টাই তাইৰ কাৰণে দিন, বাকীখিনি সময় মহ-ডাঁহ, ভূত-প্ৰেত, এনাচিন, মেছ ডিউজ, যোৱা পাঁচ বছৰৰ পুৰণি প্ৰশ্ন কাকত আদিৰে ভৰা অন্ধকাৰ ৰাতি! এই অন্ধকাৰৰ মাজৰ পৰা আৰু দুটামান ঘণ্টাক দিনৰ ভাগলৈ উলিয়াই আনিবলৈ তাইক এজনী বান্ধৱীৰ সাহায্যৰ প্ৰয়োজন হ'ল। মানুহৰ চেহেৰা লৈ জন্ম হোৱা এই পৰশ্ৰীকাতৰ, পংগু, বিকৃত মনৰ কাউৰীবোৰৰপৰা তাইৰ মৰমৰ বাৰীখন ৰক্ষা কৰিবলৈ তাইক মাটিৰ টেকেলিত চূণ ঘঁহি, ফটা কামিজ পিন্ধাই, বাঁহৰ খুটিত থিয়কৈ থোৱা ৰখীয়া এটাৰ প্ৰয়োজন হ'ল। আৰু এটা কথা হ'ব পাৰে। হয়তো তাইৰ বুকুত ইমান সম্পদ গোট খালে যে মাজে মাজে সেইবোৰ হিচাপ কৰি চাবলৈ আৰু এটা ফোঁপোলা বাচনৰ প্ৰয়োজন হ'ল। এই প্ৰয়োজন পূৰাব পৰা বান্ধৱী হিচাপে আভাই ৰুণুক গ্ৰহণ কৰিলে।

আভাৰ লগত ফুৰিবলৈ ওলাই, বাটৰ শোভা দেখি ৰুণু বিস্ময়ত হতবাক হৈ গৈছিল। এদিন তাই আভাক সুধিছিল, "তোমাৰ ভয় নেলাগে নে?"

"ভয়! কিহৰ ভয়?" আভাই অবাক হৈ সুধিছিল।

"এইবোৰে জানো তোমাৰ জীৱনটোত দাগ নবহুৱাব?"— বৰ কষ্টেৰে ৰুণুৱে শব্দকেইটা বাছি বাছি উচ্চাৰণ কৰিছিল!

শব্দকেইটা শুনিয়েই আভাৰ হাঁহি উঠি গ'ল। হাতত যেন এটুকুৰা চকমাটি আছে এনে এটা ভংগীৰে আভাই বুজালে, "শুনা ৰুণু, ল'ৰাবোৰৰ ওপৰ ভ্ৰেপত কেতিয়াবা এবখলা চিয়াঁহীৰ দাগ লাগে, মন কৰিছা? সেই দাগটোৰ কাৰণে সিহঁতে অস্বস্তি অনুভৱ কৰি থাকে, কিন্তু লাজ নেপায়; কাৰণ, সেই দাগটোৰ ইতিবৃত্ত সকলোৱে জানে। হয়

পে'নটোৱে লিক্ কৰিছে, নাইবা ভুলতে খোলা পে'নটোকে জেপত ভৰাই থ'লে। তেনেকুৱা মুকলি বুৰঞ্জীৰ দাগৰ কাৰণে কোনো লজ্জিত বা শংকিত নহয়, বুইছা?"

ৰুণুৰ কিন্তু শংকা আঁতৰ হোৱা নাছিল। অইন এদিন তাই ভয়ে ভয়ে আভাক কৈছিল, "তুমি ঘূৰা-পকাটো অলপ কমাই দিয়ানা। সকলোৱে চকুত পৰিছে।"

আভাৰ খং উঠি গৈছিল, "সকলোৱে মানে কাৰ? মই সকলোকে চিনি পাওঁ বুইছা? কোনোবাই ঘূৰা-পকা কম কৰে, কোনোবাই বেছি কৰে।" অলপ পিচত ৰহস্যময় হাঁহি এটা মাৰি আভাই কৈছিল, "আচল কথা কি জানা? ঘূৰা-পকা কৰিবলৈ সকলোৰে মনে লক্‌লকাই থাকে। কিন্তু কথা হ'ল— যিবোৰে বাট চিনি পায়, সিহঁত লেঙেৰা। যিবোৰ লেঙেৰা নহয়, যিবোৰৰ ভৰিত জোৰ আছে, সিহঁতৰ বাট বিচাৰি উলিওৱাৰ ক্ষমতা নাই। কণাই ৰাজপথ বেয়া পায়, লেঙেৰাই ফুটবল খেলা বেয়া পায়।"

ৰুণুৱে পিচলৈ আভাক এই বিষয়ে কথা ক'বলৈ এৰি দিছিল। ক'বলগীয়া কথা তাই বিচাৰি নেপাইছিলো। কেৱল এবাৰ আভাৰ ককায়েকৰপৰা দীঘলীয়া চিঠি এখন অহাৰ পিচত তাই আকৌ মুখ মেলিছিল।

সেই সময়ত প্ৰতাপৰ গৰিমাৱে আভাৰ হৃদয় আৰু ৰুণুৰ কাণ ভৰি থাকে। এনেতে ককায়েকে চিঠি লিখিলে— এজন অৱস্থাৱান, ভাল ল'ৰাই তেওঁলোকৰ লগত সম্বন্ধ কৰিব খোজে; আভাই মত দিলে ভাল হয়।

আভাৰ ককায়েক তিনিজন। দ্বিতীয়জনে অইন এঠাইত চাকৰি কৰে, তৃতীয়জনে এতিয়াও পঢ়ি আছে, প্ৰথমজনে এইখন চিঠি লিখিছে। দ্বিতীয়বাৰ চিঠিখন পঢ়ি আভাই আৱিষ্কাৰ কৰিলে যে ককায়েকৰ কথাবোৰত তেওঁৰ নিজৰ বিয়াখন পতাৰ ইংগিত এটা প্ৰচ্ছন্ন হৈ আছে। আভাৰ বিয়াখন হৈ গ'লে তেতিয়া এজন এজনকৈ ককায়েক দুজনে সংসাৰ পাতিব পাৰে। যিজনে পঢ়ি আছে, তাৰ কথা বাৰু পিচত।

পিচদিনাই আভাই ককায়েকলৈ চিঠি লিখিলে; পঢ়া-শুনা শেষ নকৰোঁ মানে সেইবোৰ কথা মই নেভাবোঁ। মোৰ কাৰণে লৰালৰি কৰিবৰ সময়ো হোৱা নাই; কিন্তু এটা কথা দাদা, আপোনাৰ বিয়াখনহে আগতে পাতিব লাগিছিল; তাৰ পিচতে মাজু দাদাৰ—।

ৰুণুৱে ক'লে, "তুমি কথাটো আৰু কেইদিনমান সময় লৈ ভাবি চাব লাগিছিল নে কি?"

"কিয়?—" আভাই সুধিলে।

"মানে— তোমাৰ দাদাই ভাল ল'ৰা বুলি কৈছিল, এতিয়া—"

আভাই ৰুণুক কথাষাৰ সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ নিদিলে; তাই সুধিলে, "ভাল ল'ৰা মানে কি, ক'চোন ৰুণু।"

"ভাল ল'ৰা?" ৰুণু থতমত খাই গ'ল। তাই মহা বিপদত পৰিল। ভাল ল'ৰা মানে— যিটো ল'ৰাৰ কথা আভাৰ ককায়েকে লিখিছে, সেইটোৱেই ভাল ল'ৰা। তাৰ বাহিৰে

ভাল ল'ৰা? মুঠৰ ওপৰত ৰুণু নিৰ্বাক হৈ বহি থাকিল।

সেইদিনা ৰাতি ৰুমমেট নথকা সময়ত আভাই নিজৰ বিছনাত ৰুণুক বহুৱাই লৈ, নিজে দুটা গাৰুৰ ওপৰত মূৰ থৈ ক'লে, "আই হেট অল দিজ থিংছ। তুমি ফায়াৰ ইঞ্জিনৰ নিচিনাকৈ নিৰ্বাক নিষ্কৰ্মা হৈ বহি থাকিবা, পলিচ কৰি নিজকে চিক্‌চিকীয়া কৰি ৰাখিবা, আৰু ক'ৰবাত জুই লাগিছে বুলি খবৰ পালেই টং টং কৈ দৌৰ মাৰিবা। জুই নুমুৱাবা, তাৰ পিচত আকৌ জুই নলগালৈকে বহি থাকা, নিজকে পলিচ কৰা। এনেকুৱা জীৱন মোৰ সহ্য নহয়!"

সেইকেইদিন লগৰ ছোৱালীহঁতৰ আগত এজন ভাল ল'ৰাক বিদায় জনোৱাৰ কথাটো কৈ কৈ আভাই এক অদ্ভুত তৃপ্তি লাভ কৰিলে। "তেনেহ'লে আমালৈকে ৰিডাইৰেক্ট কৰি দে"— বুলি কেইজনীমানে তাইৰ লগত ধেমালি কৰিলে।

প্ৰতাপে কথাটো শুনি গম্ভীৰ মুখেৰে ক'লে, "চোৱা ভালকৈ ভাবি চোৱা।"

"ভাবি চোৱা মানে?"

"মইতো শেষ পৰ্যন্ত ইমান ভাল ল'ৰা বুলি প্ৰমাণিত নহ'বও পাৰোঁ।"

আভা বৰ ক্ষুণ্ণ হৈছিল। অভিমানত তাইৰ মাত বন্ধ হৈ গৈছিল। প্ৰতাপে ইমান পলমকৈ নতুন পৰিচয়, নতুন প্ৰমাণৰ কথা উত্থাপন কৰাটো তাইৰ প্ৰতি বৰ নিষ্ঠুৰ ব্যৱহাৰ।

আভাক শান্ত কৰিবলৈ সেইবাৰ প্ৰতাপৰ প্ৰায় এমাহ লাগিছিল।

পিচৰ দুমাহত ককায়েকৰপৰা ঘন ঘনকৈ চিঠি পালে। তাই বুজিলে নিজৰ বিয়াখন আগতে পাতিবলৈ ককায়েকক তাই দিয়া পৰামৰ্শটো তেওঁ ভাল পাইছে। এইটো কথাও তাই বুজিলে যে অভিভাৱক বুলিবলৈ আভাহঁতৰ কোনো নাই, গতিকে ভাই-ভনীহঁতেই ইটোৱে সিটোৰ মংগল চিন্তা কৰাৰ বাহিৰে উপায় নাই ; অৰ্থাৎ তাই নবৌৱেক এজনী বিচাৰি উলিয়াব লাগে।

নবৌৱেক এজনীৰ কথা ভাবি থাকোঁতে এদিন আভা নিজৰ বিছনাত প্ৰায় জাঁপ মাৰিয়েই উঠিল। হয়তো! দৌৰ মাৰি গৈ তাই ৰুণুৰ কোঠালিত সোমাল, আৰু নিষ্পলক দৃষ্টিৰে অলপ সময় ৰুণুৰ মুখলৈ চাই ৰ'ল। সদায় একেলগে উঠা-বহা কৰা ছোৱালীজনীক তাই নতুন দৃষ্টিৰে চাই ল'লে। তাইৰ ভাল লাগিল। ধীৰ, শান্ত— তাইৰ ককায়েকৰ নিচিনা— ধীৰ, শান্ত।

ৰুণুৱে আচৰিত হৈ সুধিলে, "কি চাইছা?"

সেইদিনা ৰাতিয়েই আভাই ৰুণুক ক'লে, "এটা কথা ক'ম, শুনিবাহে, মুখেৰে কিন্তু এটা শব্দও নকৰিবা।"

কথাটো শুনাৰ পিচত ৰুণুৰ মুখৰ শব্দ কৰিব পৰা শক্তি নাছিল। পিচদিনাই আভাই সিহঁত দুজনীৰ একেলগে তোলা ফটো এখন ককায়েকলৈ পঠিয়াই দিলে।

তাৰ পিচৰবাৰ ঘৰলৈ যাওঁতে পেহীয়েক এগৰাকীয়ে আভাক সুধিলে, "অইন কথা-বতৰাবোৰৰ খবৰ লৈছ?"

"অইন কথা— ?"

"অইন কথা মানে— ছোৱালীজনীৰ স্বভাৱ-চ—"

"ই-ছ্ ৰাম— পেহীদেৱেনো কি কথাবোৰ কৈছে! মইতো তাইৰ চেহেৰাটো হিচাপত ধৰা নাই, মই একমাত্র স্বভাৱ-চৰিত্ৰ চাইহে আগবাঢ়িছোঁ। নিজৰ নবৌজনী কেনেকুৱা হ'ব লাগে মই ভবা নাই নে?"

ঘৰুৱাভাৱে কথাটো পকা হোৱাৰ পিচৰ দিনখিনি হোষ্টেলত ৰুণু আভাৰ সন্মুখলৈ নহাই হ'ল। হোষ্টেলৰ প্ৰত্যেকজনী ছোৱালীয়ে তাইক নবৌ বুলি মাতিবলৈ ধৰিলে। ছোৱালীহঁতে তাইক ডাইনিং হলত মূৰত ওৰণি এখন তুলি দিবলৈ বিচাৰি ফুৰে, আৰু তাই মূৰে-গায়ে লেপ লৈ শুই থাকে।

এইখন ঘৰত ভৰি দিয়াৰ পিচত ৰুণুৰ আভাৰ ককায়েকতকৈ বহুত বেছি লাজ লাগিছিল আভালৈ। বিয়াৰ পিচৰ তৃতীয়দিনা সন্ধিয়াৰেপৰা ৰুণুৱে আভাৰ মুখলৈ চাব পৰা নাছিল। ৰাতি এঘাৰমান বজাত অৱশ্যে আভায়েই তাইক আলফুলকৈ নতুন জীৱনৰ দুৱাৰডলিটোৰ ফালে আগবঢ়াই দিছিল। তাৰ পিচত ঠিক বিপৰীত ফালে ঘূৰি আভা তাইৰ নিজৰ শোৱা কোঠালিটোলৈ সোমাই গৈছিল। আভা আৰু ৰুণুহঁতৰ কোঠালি দুটাৰ মাজত কেৱল এটা কোঠালিৰ ব্যৱধান আছিল। সেইদিনা বহু ৰাতিলৈকে বহি বহি আভাই প্ৰতাপলৈ এখন দীঘলীয়া চিঠি লিখিছিল।

তাৰ পিচত আভাই এদিন স্কুলৰ চাকৰি লৈছিল। মঙলবৰীয়া টিফিনৰ টেমা পূৰ কৰিবলৈ তাই বুকুত প্ৰতাপৰ চিঠি লৈ ৰাতিপুৱা পাকঘৰত সোমাইছিল, আৰু লাহে লাহে সাঁথৰ যেন লাগি অহা প্ৰতাপৰ কথাবোৰৰ অৰ্থ ৰুণুক সুধিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। পিচলৈ সোমবাৰে প্ৰতাপৰ চিঠি নহা হৈছিল, আৰু মঙলবাৰৰ ৰাতিপুৱাৰ পাকঘৰটো আভাৰ উকা উকা লাগিছিল। এবাৰ প্ৰতাপে অসংযত আখৰেৰে, অসংলগ্ন কথাৰে চিঠি এখন লিখিছিল। সি লিখিছিল, "পৃথিৱীখন বৰ বিচিত্ৰ ঠাই; ইয়াত সকলো মানুহৰ ৰং চাবলৈ জন্ম নহয়, ইয়াত বহুত মানুহৰ চকুৰ আগৰপৰা ৰং মচিবলৈও জন্ম হয়। স্বচ্ছল জীৱনৰ পম খেদি, ভাগৰি পৰি, এদিন ঘৰলৈ উভতি গৈ সি দেখিলে, তাৰ অবিবাহিতা বায়েক এজনীয়ে কম দামৰ চছমা এযোৰ লৈছে। সেইযোৰ চছমাই বায়েকৰ দৃষ্টি কিমান শুদ্ধ কৰিব প্ৰতাপে নেজানে; কিন্তু চছমাযোৰে যে তাইৰ গাঁতত সোমোৱা চকুযোৰ লুকুৱাব তাত কোনো সন্দেহ নাই। তাৰ ডেকা ভায়েক এটাই এম এ পঢ়িবলৈ পইচা নেপাই— দাদাই ক'ৰপৰা পইচা পাইছিল বুলি বাপেকৰ ওপৰত তৰ্জন-গৰ্জন কৰি ঘৰৰপৰা ওলাই গ'ল।

চিঠিখনৰ শেষত প্ৰতাপে আভাক মৰম জনাবলৈও পাহৰিছিল। মূৰ্চ্ছা যোৱাৰ

আগমুহূৰ্ত্তত আহত সৈন্যই ডায়েৰী লিখাৰ নিচিনাকৈ সি চিঠিখন লিখিছিল।

হঠাতে এইবোৰ কথা প্ৰতাপে কিয় লিখিবলগীয়া হ'ল আভাই বুজা নাছিল। বাৰে বাৰে তাইৰ ডিঙিৰ ওপৰত কিবা এটাই সোপা মাৰি ধৰিছিল, আৰু বাৰে বাৰে তাই সেপ গিলি ৰুণুৰ আগত স্থিৰ হৈ থাকিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তাইৰ এবাৰ প্ৰতাপৰ ঘৰখন চাই আহিবলৈ বৰ মন গৈছিল। প্ৰতাপক শান্ত হ'বলৈ, এখন দীঘলীয়া শান্ত চিঠি লিখিবলৈ অনুৰোধ কৰি তাই চিঠি লিখিছিল। কিন্তু প্ৰতাপৰ চিঠি আৰু নাহিল; কোনোদিনেই নাহিল! এবাৰ আভাই ৰেজিষ্টাৰ্ড কৰি দিয়া চিঠি এখন বৰ বেয়া আখৰেৰে লিখা নট ফাউণ্ড বোলা শব্দ দুটা পিঠিত লৈ তাইৰ ওচৰলৈ উভতি আহিল।

এসময়ত ৰুণুৰ এটা ল'ৰা হ'ল। তাৰ ঘৰত মতা নাম হ'ল জোন। সি খোজ কাঢ়িব পৰা হৈ বৰ উদ্ভণ্ডালি আৰম্ভ কৰিলে। পাকঘৰত ৰুণুৱে হেতা-খন্তি, পটাগুটি, জালুক-জিৰাৰ টেমা একো ঠিক ঠাইত ৰাখিব নোৱৰা হ'ল। এহাতে তাক লৈ ইহাতেৰে তেলত কিবা এটা দিলে, তেল ছিটিকি আহি তাৰ আঁঠুত পৰে আৰু সি চিঞৰে। মঙলবৰীয়া টিফিনৰ টেমাত লুচি জাপি থকা আভাক ৰুণুৱে কয়, "তোমালোকৰে ভাল ভাই। মই যে কেনেকৈ চম্ভালোঁ"—

আভাৰ চাঁৎ কৰে বহুত দিনৰ আগৰ হোষ্টেলৰ কথা মনত পৰে। তাই ৰুণুক কৈছিল— "তোমালোকৰে ভাল ভাই, প্ৰেক্টিকেলত তোমালোকে বহুত বহুত নম্বৰ পাবা। আমাৰ চব থিয়ৰী।" বহুত দিনৰ পিচত আভাই নিজে কোৱা কথাষাৰ তাইৰ নিজৰ কাণতেই যেন কেইবাবাৰো ঘূৰি গুচি গ'ল।

ৰুণুৰ কথাষাৰৰ উত্তৰত আভাই ক্ষীণ হাঁহি এটা মাৰিলে। তাই ৰুণুৰ গাটোৰ ফালে চালে। ৰুণুৰ চাদৰত অ'ত-ত'ত হালধীৰ দাগ লাগি আছে। অদ্ভুত ৰং। অকণমান সময় চাই থাকোঁতে তাইৰ দৃষ্টিত হালধীৰ ৰঙৰপৰা যেন লাহে লাহে বহুত ৰঙৰ সৃষ্টি হ'ল; ৰুণুৰ গোটেই দেহজুৰি যেন এখন বহুৰঙৰ ৰামধেনুৰ সৃষ্টি হ'ল। পশ্চিমত বেলি ডুবাৰ কাৰণে ৰামধেনু নষ্ট হোৱা আভাই দেখিছে, কিন্তু ৰুণুৰ গাৰ ৰামধেনু, অদৃশ্য কৰিবলৈ তাই জোৰকৈ চকু দুটা মুদি দিবলগীয়া হ'ল। তাৰ পিচত আভাই টিফিনৰ টেমাটো লৈ ওলাই গ'ল।

জোনৰ উৎপাত বেছি হৈ যোৱাৰ কাৰণে এদিন মঙলবাৰে ৰুণুৱে কাতৰ কণ্ঠেৰে আভাক ক'লে, "তোমাৰ টিফিন ময়েই কৰি দিম, তুমি ইয়াক অকণমান ৰাখানা!"

আভাই জোনক ৰাখে। জোনক ৰখাৰ সময়খিনিত তাইৰ বুধবাৰৰ ৰুটিনখনলৈ মনত পৰে।

বুধবাৰে আভাৰ মাত্ৰ চাৰিটা ক্লাছ। কিন্তু সেইদিনা তাইৰ স্কুল পোৱাৰ পিচত প্ৰথম কাম হ'ল— কোন কোন মাষ্টৰণীয়ে ছুটী লৈছে তাৰ হিচাপ লোৱা। ছুটী লোৱা মাষ্টৰণী কেইজনীৰ দুটা ক্লাছ আভাই ল'ব লাগে। লোকৰ ক্লাছ, কি পঢ়াব লাগে তাই একো

নেজানে; সেইবোৰ ক্লাছৰ কাৰণে তাইৰ কোনো প্ৰস্তুতি নাই;— আভাৰ বৰ বিৰক্তি লাগে। সেই ক্লাছ দুটাৰ ছোৱালীহঁতে কিন্তু অইন মাষ্টৰণীতকৈ আভাই ক্লাছ ল'বলৈ আহিলে বেছি ভাল পায়; ঠিক জোনে তাইক ভাল পোৱাৰ নিচিনাকৈ। ইমান শান্ত আৰু মৰমিয়াল আভা বাইদেউ! এটা ক্লাছৰ ছোৱালী কেইজনীমানেতো মৰমতে আভাক একো থোপা ফুলকে আনি দিয়ে। সিহঁতৰ মাজৰ এজনীয়ে কয়, "সেই অকণমান বগা ফুলপাহ আপুনি মূৰত মাৰিব বাইদেউ; বৰ ভাল দেখিব।"

এই ফুলবোৰকে আভাই পিচদিনা কামত লগায়।

বৃহস্পতিবাৰে আভাই লঘোন দিয়ে। বহুত দিনৰ আগতে হোষ্টেলত ৰুণুৰপৰাই আভাই লঘোন দিবলৈ শিকিছিল। লঘোন দিলে কি হয় তেতিয়া তাই নেজানিছিল, এতিয়া তাই ভাবি পাইছে দেহ-মনক দুৰ্বল কৰিবলৈ এই লঘোনৰ প্ৰয়োজন। স্কুলৰপৰা অনা ফুলবোৰ থাপনাৰ সন্মুখত থৈ বৃহস্পতিবাৰে আভাই এনেয়ে অলপ সময় আঁঠুকাঢ়ি থাকে, প্ৰাৰ্থনা বুলিবলৈ কিবা কৰে নে নকৰে, সেইটো কথালৈ তাইৰ হুঁচেই নেথাকে। তাই প্ৰাৰ্থনা কৰে পিচদিনা।

শুকুৰবাৰে স্কুলত এখন প্ৰাৰ্থনা সভাৰ আয়োজন কৰা হয়। আভাই এই প্ৰাৰ্থনা সভাখন পৰিচালনা কৰিব লাগে। আগতে আভাই অলপ দূৰৰপৰা ছোৱালীহঁতে প্ৰাৰ্থনা কৰা চাই থাকিয়েই নিজৰ দায়িত্ব শেষ কৰিছিল; কিন্তু এবাৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ক'ৰবাত এমাহৰ ট্ৰেইনিং এটা লৈ আহি আভাক বুজাই দিলে যে প্ৰকৃত শিক্ষাদানৰ কাৰণে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত এটা আপোন ভাবৰ সৃষ্টি হোৱাটো একান্ত প্ৰয়োজনীয়। ক্ল'জ আণ্ডাৰষ্টেণ্ডিং থাকিব লাগে; ফ্ৰী মিক্সিং হ'ব লাগে; অ'পেন ডিছকাছন হ'ব লাগে।

ফলস্বৰূপে এজাক সৰু সৰু ছোৱালীৰ মাজত বহি আভাই হাত চাপৰি বজাই প্ৰাৰ্থনা কৰে— হে ভগৱান, সকলোকে সজ মতি দিয়া। এজন দুজনক সজ মতি দিয়াৰ কথা আৰু আজিকালি আভাই নেভাবে;— সকলোকে দিয়া— সকলোকে, সবকো।

শনিবাৰে মাত্ৰ চাৰিটা ক্লাছ। সেইদিনা আভাৰ গাটো--- গাটো ঠিক নহয়,— মনটো পাতল পাতল লাগে; উৰুঙা, শীতল, ক্লান্ত যেন লাগে। সেইদিনা খিলিজী বংশৰ পতন হয়; জোৱান-ডা-আৰ্কক জুইৰ শিখাই বেৰি ধৰে, শ্বে'ড ন' টিয়েৰ, অ' শ্বে'ড ন' টিয়েৰ বুলি চকুপানী নুটুকিবলৈ অনুৰোধ কৰা সেই কবিতাটোৰ সান্ত্বনাবাণী শেষ হয়; আৰু আগতে দিন দীঘল থকা উত্তৰ গোলাৰ্ধত লাহে লাহে ৰাতি দীঘল হৈ আহে।

উত্তৰ গোলাৰ্ধৰ বহুত উত্তৰলৈ ক'ৰবাত হেনো ছমাহ ৰাতি হৈ থাকে। এনেকুৱা এখন ঠাই নাই নে য'ত চিৰদিনেই কেৱল ৰাতি, কেৱল নিষ্কতেজ, নিষ্প্ৰাণ অন্ধকাৰ আৰু অবিচ্ছিন্ন সুদীৰ্ঘ অৱসৰ? এটা শূন্য, উদাস মন আৰু ক্লান্ত দেহ লৈ শনিবাৰে আভা স্কুলৰপৰা ওলাই আহে।

সন্মুখত এটা দিনৰ অৱসৰ। এই দিনটোক আভাৰ এখন অনন্ত দীঘল ৰে'লগাড়ীৰ দুটা দবাৰ মাজৰ ফাঁকটো যেন লাগে; উন্মুক্ত, কোনো যাত্ৰীৰ কামত নহা, এটা প্ৰয়োজনীয় অংগ। বৰযুণীয়া বতৰত বাহত সোমাই থকা অভুক্ত চৰাইৰ নিচিনাকৈ আভা এই অৱসৰটোৰ বুকুত পৰি থাকিব লাগে। কোনো উত্তাপ নাই, কোনো চাঞ্চল্য নাই, কোনো ব্যস্ততা নাই।

চাঞ্চল্য একেবাৰে নহা নহয়; আহিছিল; মাজতে ৰুণুৰ ককায়েক অমৰে শনিবাৰে-দেওবাৰে এই ঘৰখন উত্তপ্ত কৰি তুলিছিল। কোম্পানীৰ ছাব মৰা গাড়ীখন পদূলিত থৈ, ফ্লাম হাৱাইন চাৰ্টৰ তলেদি পেণ্টৰ জেপত হাত ভৰাই সি জঁপিয়াই জঁপিয়াই সোমাই আহিছিল আৰু আভাক দেখিলেই ডাঙৰ মাতেৰে সুধিছিল, "হেল্লো মিছ, হাও আৰ ইউ?"

আভাৰ মুখৰ ভিতৰতে উচ্চাৰণ কৰা শব্দকেইটা আৰু আধামুকলি হাঁহিটোলৈ বাট নেচাই অমৰে চিএৰিছিল, "ভালে থাকিব লাগে বুইছা? সদায় ভালে থাকিব লাগে। আনন্দ কৰিব লাগে— আনন্দ। লুক্, দেয়াৰ আৰ ন' চাচ্ ব্ৰ'ৰীজ,— পৃথিৱীত এনে কোনো দুঃখ নাই যাক তুমি ভৰিৰ তলত মোহাৰি নিশ্চিহ্ন কৰিব নোৱাৰা। লুক এট্ মী!— অমৰে ৰাইফলৰ নলীৰ সন্মুখত আত্মসমৰ্পণ কৰা মানুহৰ নিচিনাকৈ হাত-ভৰি মেলি থিয় দি নিজকে প্ৰদৰ্শন কৰিছিল,— লুক্, এট্ মী! এক আনন্দময়, নিশ্চিন্ত জীৱনৰ প্ৰতীক!

"লে'ট মী টে'ল ইউ এ ষ্টৰী,"— "লোৱা টফী খোৱা,— ব'লা একচক্কৰ ফুৰি আহোঁ; ৰুণু ব'ল, ওলা,— এক চক্কৰ ফুৰি আহোঁ।"— অমৰে হুলস্থূল কৰিছিল। সি আভাক কলিকতীয়া হোটেলৰ গল্প কৈছিল, গোটেই ঘৰখনক সুদৃশ্য টেমাৰ টফী খুৱাইছিল, ফুৰাইছিল, জোনৰ নামটো মুন নকৰাৰ কাৰণে ৰুণুক ধমক দিছিল, তাক যে কনভেণ্টৰ বাহিৰে অইন ক'তো পঢ়োৱা উচিত নহ'ব, সেইটোৰ ওপৰত সদায় জোৰ দিছিল, আৰু যাবৰ সময়ত প্ৰায়েই আভাক কৈছিল,— "তোমাক মই কেইটামান কথা ক'ম মিছ্!"

অমৰে কি কথা ক'ব, তাকে চিন্তা কৰি আভা বিপাঙত পৰিছিল। এটা কথা ক'ম বুলিলে পুলকিত হৈ পৰাৰ ইচ্ছা আভাৰ নাছিল; কিন্তু অমৰে প্ৰায়েই কথা কেইটামান ক'ম বুলি কওঁতে কওঁতে তাইৰ কাণ দুখন কথাকেইটা গ্ৰহণ কৰিবলৈ সাজু হৈছিল; কাণৰ ফুটাত খৰিকাৰ সংখ্যা বঢ়াই গৈ থাকিলে এসময়ত যেনেকৈ ফুটাটো অলংকাৰ গ্ৰহণ কৰিবলৈ সাজু হৈ যায়, তেনেকৈ। অচিনাকি আখৰৰ ঠিকনা থকা লেফাফাৰ মুখ খোলাত যিকণ ব্যগ্ৰতা, সেইকণ ব্যগ্ৰতা আভাৰ আছিল। সেইকণ ব্যগ্ৰতা তাই বিচাৰিছিল। কিন্তু তাই বিপাঙত পৰিছিল অমৰে কথাটো নকয় কাৰণে।

এদিন অমৰে কথাখিনি ক'লে। সেইদিনা সি বৰ ৰঙীন হৈ আহিছিল। আহিয়েই সি

চিঞৰিছিল, "মিছ্ হোৱাট এবাউট এ আউটিং টুম'ৰ'? ৰুণু, ব'ল যাওঁ কাইলৈ, হাবিয়ে-বননিয়ে ঘূৰিম, আৰু দোকানে দোকানে খাম। ৰেডী মিছ্?"

"ৰেডী।"— আভাই লাহেকৈ হাঁহিলে। কিনো বেয়া, অন্ততঃ এটা দেওবাৰ হাবিয়ে-বননিয়ে হেৰাই যাওক।

অমৰে কোনোবা মাজবাটৰ দোকানৰপৰা এবাকচ মিঠাই আনিছিল; সেইখিনিকে কেন্দ্র কৰি সেইদিনা সন্ধিয়াৰ পিচলৈকে ঘৰটোত হুলস্থূল লাগি থাকিল। সন্ধিয়াৰ পিচত আগফালৰ বাৰাণ্ডাত চকী এখনত অমৰ বহিল। অলপ দূৰৈত থিয় হৈ থকা আভাক সি মাতিলে, "আহাঁ মিছ্, বহাঁ।"

আভা ওচৰৰ অইন এখন চকীত বহিল। সিহঁতে কথা-বতৰা বিশেষ পাতিবলৈ নেপাওঁতেই এবাৰ আভাৰ ককায়েক বাৰাণ্ডালৈ ওলাই আহিল। অমৰে তেওঁক সুধিলে, "কাইলৈ ওলাব নহয় চৌধুৰী?"

"ওলাম বুলি ভাবিছোঁ, পিচে বেয়াও লাগে দিয়ক।" আভাৰ ককায়েকে বিমর্ষ সুৰত ক'লে।

"হোৱাই?"

"মানে কথাটো হ'ল— আপুনিয়েই সদায় আমাৰ কাৰণে কিবাকিবি কিছুমান কৰি থাকে, আমি আপোনাৰ কাৰণে একোৱেই কৰিব নোৱাৰোঁ। এই ধৰি লওক ভালকৈ এসাঁজ"—

"অ—হ, ড'ণ্ট ব'ৰী।"— অমৰে কথাষাৰ একে চিঞৰে উৰুৱাই দিলে। আভাৰ ককায়েকে লুঙিৰ নিচিনাকৈ পিন্ধা চুৰিয়াৰ খোঁচনিটোৰ ওপৰলৈ গেঞ্জিটো টানি নমাই ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল।

অকণমান সময় আভা আৰু অমৰ মনে মনে বহি ৰ'ল। বাৰাণ্ডাৰ বতাহখিনি যেন অকণমান গোমোঠা হৈ গ'ল। অলপ পিচত অমৰে কথা আৰম্ভ কৰিলে।

"বুইছা মিছ্, মই তোমাক কেইটামান কথা ক'ম বুলি ভাবি আছিলোঁ। ইউ হেভ বীন এ গ্রেট হেল্প টু দিছ ফেমিলি। তুমি চাকৰি কৰিছা, ঘৰখনক সহায় কৰিছা; তাৰ কাৰণে চৌধুৰী তোমাৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ। তেওঁ মোক কেইবাদিনো এই বিষয়ে কৈছে। ইমান কষ্ট কৰি তেওঁ দুটা ভায়েকক পঢ়াই মানুহ কৰিলে, আৰু আজি সিহঁতে এওঁৰ কোনো খবৰেই নলয়। ভেৰী ছেদ্। ভেৰী আন্‌ফৰ্চুনেট। এজন অৱস্থা নোহোৱা ককায়েকক তেওঁলোকে চাব লাগিছিল। ইট ইজ এমেজিং টু ন'ট দেট্, এজনী ছোৱালী হৈ তুমি তেওঁক চাইছা। ৰুণুও তোমাৰ প্রতি বৰ কৃতজ্ঞ। জোন ডাঙৰ হৈ আহিছে, লায়েবিলিটি দিনে দিনে বাঢ়ি গৈছে,— সেই কাৰণে আই হ'প,— ইউ উইল কণ্টিনিউ টু বী হেল্পফুল টু দেম। নহয় জানো?"

বহুত দূৰৰ কিবা এটাত দৃষ্টি নিবদ্ধ কৰি থৰ হৈ থকা আভাৰ মুখলৈ অমৰে অলপ

পৰ চাই ৰ'ল। হঠাতে তাৰ কণ্ঠস্বৰত সহানুভূতিৰ সুৰ মিহলি হৈ গ'ল। সি ক'লে, "এণ্ড্— এবাউট ইয়'ৰ একেয়াৰ্ছ,— ইট ইজ ৰিয়েলি ভেৰী ছেদ্। মই প্ৰতাপ নামৰ ল'ৰাটো ইতিমধ্যে কোনোবা কোম্পেনীত সোমাইছে নে কি খবৰ লৈছিলোঁ। তাৰ কোনো পাত্তা পোৱা নাই। আই থিংক হি ইজ লষ্ট। এনেকুৱা হয়েই, বুইছা? হি ৱাজ জাষ্ট এ ইয়ং ম্যান। ইয়ং মানে তুমি সৰু ল'ৰা বুলিও ধৰিব পাৰা; বৰ বেছি ডেকা তেজ থকা ল'ৰা বুলিও ধৰিব পাৰা। নাথিং ম'ৰ দেন দেট। তোমাৰ ভুল হ'ল— তুমি কথাবোৰ বৰ ছিৰিয়াছলি লৈ ল'লা! এনেকুৱা হয়েই। আই কোৱাইট আণ্ডাৰষ্টেণ্ড,— মই তোমাৰ মনটো বুজিব পাৰিছোঁ, এনেকুৱা ক্ষেত্ৰত হয়তো ইট ইজ নট পছিবল্ টু অ'পেন দি দ'ৰ এগেইন ফৰ ছামবডি এল্চ। ইউ টুক ইট ভেৰী ছিৰিয়াছলি। কি কৰিবা!"

পিচদিনা পুৱা ৰুণুৱে বৰ উৎসাহেৰে আভাক ক'লে, "এ, তুমি দেখোন গুলোৱাই নাই।"

আভাই ক'লে, "মই নেযাওঁ দিয়া।"

"কিয়?"

"এনেয়ে, ভাল লগা নাই।"

পদুলিত অমৰৰ কোম্পানীৰ গাড়ীয়ে হৰ্ণ বজাবলৈ আৰম্ভ কৰোঁতে ৰুণুৱে আভাক ক'লে, "তেনেহ'লে এটা কাম কৰোঁ আভা! জোনক থৈ যাওঁ; আমি বা ক'ত ঘূৰি ফুৰোঁগৈ; সি আমনিহে কৰিব।"

অলপ সময়লৈ জোনে আমনি কৰিছিল, কিন্তু পিচত সি শান্ত হৈ গ'ল। আভাক সি ইতিমধ্যে ভাল পাই গৈছে। আভাই তাক ৰাখিব জনা হৈছে। ফাউণ্টেনপেন, ধোঁৱা, বল, ফটা কিতাপ, পুৰণি কেলেণ্ডাৰৰ মাজত জোনক লৈ আভা নীৰৱ হৈ বহি থাকিল; এটা দীঘল দেওবাৰৰ বেলি পশ্চিমৰ ফালে বৰ লাহে লাহে আগুৱাই গ'ল। এই দেওবাৰৰ যেন শেষ নাই। যেন অনন্তকাললৈ ব্যাপ্ত হৈ পৰিব এই দেওবাৰ।

নিজৰ কাম কৰিবলৈ আভাই সময় নেপালে।

পিচদিনা ৰাতিপুৱা কাপোৰ ইস্ত্ৰি কৰিবলৈ তাই বিছনাৰ ওপৰত কম্বল এখন পাৰি ল'লে।

নীলাম

থিয়েটাৰত শ শ মানুহৰ আগত অভিনয় কৰিব কি, তিনিটা ল'ৰাই নাটক এখনত অভিনয় কৰাৰ কথা সোধোঁতেই শান্তিৰ মুখত গোটেই গাৰ তেজ থূপ খাব খুজিলে। নাম জনা, প্ৰায়েই দেখা, কিন্তু কথা-বতৰা পতাৰ প্ৰশ্নটো ভাগাৰ বাহিৰত বুলি ধৰি লোৱা চহৰৰ নাম কৰা ল'ৰা তিনিটাই কলেজৰ দীঘলীয়া বাৰাণ্ডাখনত মাত্ৰ দুহাত আঢ়ৈহাত দূৰত থিয় হৈ শান্তিৰ লগত কথা পাতিছে; দূৰেদি, ওচৰেদি লগৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে অহা-যোৱা কৰি আছে; শান্তিয়ে লাজ-ভয় মিহলি দৃষ্টিৰে সিহঁতলৈ তৎক্ষণাত একোবাৰ চাই লৈছে; ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক থকা ছোৱালী/সুজনীমানৰ চকুৰে চকুৰে পৰোঁতে তাই হাঁহিব, নে "আহচোন আহ, তয়ো ওচৰতে থিয় হৈ থাক" বুলি মাতিবই, ঠিক কৰিব পৰা নাই; এইটো অৱস্থাত শান্তিয়ে এটা বাক্যও শান্তিৰে শেষ কৰিব নোৱাৰিলে। তাইৰ কথাবোৰ কিবা থোকাথুকি, বেৰেৰিবাং, অসংযত হৈ গ'ল। তাই ক'লে, "মইতো কেতিয়াও থিয়েটাৰ-চিয়েটাৰ কৰাই নাই, আৰু মই-- মই কলেজৰ শ্ব'-ট' বিলাকৰ বাহিৰে ভাল থিয়েটাৰ দেখাও- -"

ল'ৰাকেইটা বৰ উৎসাহী; সিহঁতৰ এটাই শান্তিৰ মুখৰপৰা 'নাই' শব্দটো ওলোৱাৰ অপেক্ষাও নকৰিলে, ক'লে, "আমাৰ এটাইবোৰ তেনেকুৱা, এটাইবোৰ নতুন মানুহ, আগতে কোনেও ষ্টেজত উঠিয়েই পোৱা নাই। কিন্তু সুবিধাটো হৈছে কি, থিয়েটাৰ কৰি কৰি এক্সপাৰ্ট হৈ যোৱা ভাল মানুহ এটাইকেইজনে আমাক দেখুৱাই শুনাই ঠিক কৰি দিয়াৰ দায়িত্ব লৈছে।"

দ্বিতীয় ল'ৰাটোৱে ক'লে, "আৰু আপুনি যে আগতে থিয়েটাৰ চোৱাৰ কথা কৈছে, সেইটোতো একো ডাঙৰ কথা নহয়। থিয়েটাৰৰ নামত যিহকে পায় তাকে এসোপা চাই এক্টিং সম্পৰ্কে বিকৃত ধাৰণা এটা মনত বহুৱাই লৈ থকাতকৈ একো নোচোৱাকৈ ফ্ৰেছ হৈ থকাই ভাল। তেতিয়া যেনেকৈ শিকায়, তেনেকৈ শিকিব পাৰিব।"

শান্তিয়ে বাওঁহাতেৰে বুকুৰ ওপৰত লৈ থকা কিতাপৰ চুক এটা চিকুটি ওচৰৰ মাটিলৈ চালে, যেন মাটি ফুটি কোনোবা এজন ওলাই তাইক পৰামৰ্শ দিব, এই আশাত। অলপ সময় মনে মনে থাকি তাই ক'লে, "অইন-ছোৱালী দেখোন বহুত আছে।"

এইবাৰো তাইৰ কথা শেষ হ'বলৈ নেপালে; এটাই মুখতে ধৰিলে, "স্বৰ্ণপিত যে

আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ, তাৰ নিশ্চয় কাৰণ আছে। আমাকতো যেই-সেই ছোৱালী এজনী নেলাগে; আমাৰ এখন নাটক আছে, তাত কেইটামান ডে'ফিনিট কেৰেক্টাৰ আছে, সেই কেৰেক্টাৰকেইটা ঠিকমতে ডেপিক্ট কৰিব পৰা মানুহ লাগে।"

শান্তিয়ে কোঁচমোচ খাই সন্দেহ প্ৰকাশ কৰিলে, "মই পাৰিম জানো?"

"আপুনি চিন্তা নকৰিবচোন;" অইন এটাই অভয় দি ক'লে "আমাৰ অন্ততঃ পোন্ধৰ দিন ৰিহাৰ্ছেল হ'ব, এই পোন্ধৰ দিনৰ ভিতৰত দেখিব সকলো ঠিক হৈ যাব।"

শান্তি আকৌ অকণমান সময় দূৰেদি যোৱা ছোৱালী কেইজনীমানৰ ফালে চাই মনে মনে ৰ'ল। এটা ল'ৰাই কাম হৈ যোৱাৰ সুৰত ক'লে, "ঠিক আছে তেনেহ'লে, আমি আপোনাক ৰিহাৰ্ছেল কেতিয়াৰপৰা হ'ব ফাইনেল খবৰটো কাইলৈকে জনাম।"

শান্তিয়ে বাধা দি ক'লে, "কিন্তু মইতো ঘৰত সুধিব লাগিব—"

"ঠিক আছে, সুধিব। আজিয়েই আপুনি সকলো কথা সুধি ঠিক-ঠাক কৰি পেলাব।"

"আমি সুধিব লাগিব নেকি?" অইন এটাই সুধিলে।

এইকণ সময়ত শান্তিয়ে দ্ৰুতভাৱে বহুত কথা চিন্তা কৰি ল'লে। নিজে অভিনয় কৰাৰ প্ৰস্তাৱ এটা ঘৰলৈ কঢ়িয়াই নি দেউতাকৰ অনুমতি বিচৰাটো এজনী ছোৱালীৰ প্ৰকৃতিৰ ভিতৰৰ কথা হ'ব নেলাগে; অনুমতি দিবলৈ দেউতাকক পৰামৰ্শ হয়তো তাই নিজেই আগতে দি থ'ব, তথাপি মানুহ ঘৰলৈ আহি দেউতাকক ধৰিছেহি, দেউতাকে অনুমতি দিছে, তেতিয়া তাই অভিনয় কৰিছে,— এইটো নিয়মৰ কথা। অন্ততঃ লগৰ ছোৱালীৰ আগত তাই এইটো নিয়মৰ মাজত আছে বুলি কৈ ভাল পাব, আশ্বস্ত অনুভৱ কৰিব।

কিন্তু চহৰৰ এই নাম কৰা ল'ৰাকেইজনক তাই সিহঁতৰ ঘৰলৈ মাতিব? তিনিওজন ল'ৰা যদি ওলায়গৈ তেনেহ'লেতো বহিবলৈ দিবলৈকে অসুবিধা হ'ব। চকী আছে দুখন, আউজিব নোৱৰা বেঞ্চ এখন আছে; হ'ব জানো? হয়তো হৈ যাব। গধূলিৰ পিচত গ'লে আগফালৰ কোঠালিটোৰ চালবেৰবোৰ হয়তো লেমটোৰ খীণ পোহৰে ঢুকি নোপোৱাৰ কাৰণে লুকাই থাকিব। লেম দুটাৰো দুটা চিম্‌নী ফাটি আছে, এটাৰ ফাঁটটোত কাগজৰ পটি এডাল এঠাই খোৱা আছে। তাৰে এটা ছাই দি ভালকৈ মাজিব লাগিব, লেমৰ ফিটাডালৰ আগটো ধেনুভিৰীয়াকৈ কাটিব লাগিব; ল'ৰাকেইটা ওলাই আহোঁতে সেইটো লেমেৰেই আকৌ ঘৰৰপৰা বাটলৈ ওলোৱাৰ মাজৰ খালটোৰ ওপৰত পাৰি থোৱা আধা পঁচা কাঠ দুচলা পোহৰাই দিব লাগিব; অস্থিৰ ডেকা ল'ৰা, কেনেবাকৈ সিহঁতৰ ঘৰৰ আগত খালত পৰিব লাগিলে শান্তিয়ে লাজ লুকুৱাবলৈ ঠাই নেপাব। আৰু দেউতাক? চুৰিয়াখনৰ এটা আগ ফিৰি, ইটো আগ ফটা বনিয়নটোৰ ওপৰেদি গাত মেৰিয়াই দেউতাক ওলাই আহিব, তাৰ পিচত তেখেতে বা ল'ৰাকেইজনৰ লগত কেনেকৈ কথা পাতে। মিছকে পায় তাকে ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে তাই মুখ পাতি লৈ

হাঁহি হাঁহি কথাবোৰ পোনাই দিব লাগিব, হঠাতে কেনেবাকৈ দেউতাকৰ ডেকাকালত যাত্রা কৰাৰ স্মৃতিয়ে উক দিব লাগিলে তাই কোঠালিটো এৰি পলাব লাগিব। ইমানৰ পিচতো এই ল'ৰাকেইজনৰ চকুত কলেজৰ বাবাণ্ডাৰ জাক জাক ছোৱালীৰ মাজত তাই মিলি থাকিব নে? নে ইয়াৰ পিচত পাটৰ যেন লগা তাইৰ মেখেলাখন চাৰে আঠটকীয়া নকলি বস্তু বুলি ল'ৰাকেইজনেও চিনি পোৱা হৈ যাব!

"কি ভাবিছে?" ল'ৰা এটাই শান্তিক কথা কোৱাত সহায় কৰিলে— "ঠিক আছে, যাব লাগে যদি যাম আমি।"

"এৰা, মই সুধিলে দেউতাই বা কি কয়? আপোনালোকৰ এজন বা দুজনমান গ'লে ভাল হয়।" শান্তিয়ে লাহে লাহে ক'লে।

"দেউতাকক কেতিয়া গ'লে লগ পাম?" একেটা ল'ৰায়েই সুধিলে।

"গধূলিৰ পিচত দেউতা সাধাৰণতে ঘৰতে থাকে। তেতিয়া গ'লেই লগ পাব চাগৈ।"

"ঠিক আছে, আমি আজিয়েই যাম। আপোনাৰ দেউতাকে আপত্তি নকৰিব চাগৈ, নহয় জানো?" কেইবাজনো দেউতাকৰ মেজাজ সম্পৰ্কে অভিজ্ঞতা থকা ল'ৰাটোৱে নিজৰ মনটোক অকণমান সান্ত্বনা দিয়াৰ চেষ্টা কৰিলে। "পিচে আপোনালোকৰ ঘৰটো?"

শান্তি আৰু অলপ সেমেকি গ'ল। তাই এটা বৰ্ণনা দিলে— ট্রাংক ৰোডেদি পোনে পোনে গৈ নৈৰ পাৰত সোঁফালে ঘূৰিলে এটা সৰু মছজিদ পাব—

"কৰবী, জানো আপুনি চিনি পায় নে নেপায়, কৰবী দাস, পূৰবী দাস— তেওঁলোকৰ ঘৰৰ ওচৰত নেকি?" ল'ৰাটোৱে সুধিলে।

শান্তিয়ে একেলগে স্বস্তি আৰু অস্বস্তি দুয়োটা অনুভব কৰিলে। ক'লে, "হয়, হয়, তেওঁলোকৰ ঘৰৰ কাষেদিয়েই সৰু ৰাস্তা এটা সোমাই গৈছে; সেইটো ৰাটেদি সোমাই গ'লে বাওঁফালে প্ৰথম ঘৰটো।" কৰবী-পূৰবীহঁতৰ ঘৰৰ পিছফালেই শান্তিহঁতৰ ঘৰ। আজি যদি ল'ৰাকেইজনক চাহ দিবলগীয়া হয়, তেনেহ'লে মাকৰ হতুৱাই কৰবীহঁতৰ ঘৰৰপৰাই পিৰিচ-পিয়লা কেইযোৰ নিয়াব লাগিব। শান্তিহঁতৰ নিজৰ ঘৰতে দুটা নভগা পিয়লা ওলাব, তাৰো আকৃতি, ৰং বেলেগ হ'ব; যি দুখন পিৰিচ লগত দিব লাগিব, সিহঁতৰ লগত পিয়লা কেতিয়াবাই ভাগিল, তাৰে এটাৰ বিকল অৱশিষ্ট আছেগৈ, তাত মাকে চ'ডা ৰাব থয়।

ঘৰৰ কথা ওলাওঁতে শান্তিয়ে আন্তৰিকতাৰে অথচ কলেজৰ বাবাণ্ডাৰ জাক জাক ছোৱালীৰ কৌশলী হাঁহিৰে চাকি সিহঁতৰ ঘৰটোৰ এটা আভাস দিবলৈ চেষ্টা কৰিলে, যাতে গধূলি ল'ৰাকেইটাই এই কলেজৰ বাবাণ্ডাৰ শান্তিৰ কথা ভাবি ভাবি সিহঁতৰ ঘৰটো পাব হৈ গৈ একাউণ্টেণ্ট মজুমদাৰৰ ৰঙৰ পকা বাবাণ্ডাত নুঠেগৈ, আৰু শেষ পৰ্যন্ত এটা আচম্বিত চক নেখায়। তাই ক'লে, "পিচে আমাৰ ঘৰলৈনো কি যাব। যিহে

ভগা-ছিগা ঘৰ; আপোনালোকক দেখুৱাবলৈকে লাজ লাগে।''

এটা ল'ৰাৰ মনত হঠাতে তত্ত্ব আৰু ৰসে উজাৰ দিলে; সি ক'লে, ''বাৰু বাৰু ঠিক আছে, আপোনালোকৰ ঘৰটোৰেতো অভিনয় নকৰে, আপুনিহে কৰিব!''

ঠিক হ'ল, গধূলি চাৰে সাত বজামানত ল'ৰাকেইটা শান্তিহঁতৰ ঘৰলৈ যাব। ল'ৰাকেইটা আঁতৰি যোৱাৰ পিচত শান্তিয়ে অনুভৱ কৰিলে তাই ঘামিছে। তাই অধৈৰ্য হৈ ইফালে-সিফালে চালে; ঘৰলৈ যাবলৈ লগবোৰ গ'লগৈয়ে নে কি! তাই লৰালৰিকৈ বাৰাণ্ডাইদি খোজ ল'লে। কিনো বুদ্ধিবোৰ তাইৰ! ল'ৰাকেইজনে লগ পাবলৈ মাতোঁতে তাইতো এজনীমানক লগত লৈ আহিব লাগিছিল। এনেকৈ কথাৰ ভাগ নিদিয়াকৈ কথা পাতি থাকিলে শান্তিহঁতে নিজেও আগতে লগৰ ছোৱালীক বিৰক্তিৰে এৰি থৈ গৈছে। এনেয়ে আজি তাই ঘামি-জামি উঠিছে তাতে ইমান দূৰ বাট অকলে যাবলগীয়া হ'লে বৰ মস্কিল হ'ব। পিচে কৰিড'ৰটোত ঘূৰিয়েই শান্তিয়ে বৰ সকাহ পালে: তাই চিঞৰি উঠিল, ''মন্তি তই যোৱা নাই? ভাল বাচিলোঁ দে।''

মন্তিৰ খং উঠিল, ''কি আকৌ যোৱা নাই মাৰিবলৈ আহিছ? তাইৰ কাৰণেই ৰৈ আছোঁ, তাইৰ ইফালে মেল শেষেই নহয়।''

''এ হয় নেকি? তই ওচৰ চাপি নগ'লি কিয়?'' শান্তিয়ে সৰলভাৱে সুধিলে।

''ই-স্, যাম হে হয়!'' মন্তিয়ে মুখ বিকটালে।

বাটত শান্তিয়ে মন্তিক সকলো কথা ভাঙি ক'লে। মন্তিয়ে মন্তব্য প্ৰকাশ কৰিলে—ভাল হৈছে। এইবাৰ শান্তি এক্‌ট্ৰেছ হৈ গ'ল। তাকো কলেজৰ হলত নহয়, একেবাৰে চহৰৰ বিখ্যাত নাট্য মন্দিৰত। এইখন থিয়েটাৰ মন্তিয়ে চাবই।

শান্তিয়ে বহুত সময় মনে মনে খোজ কাঢ়িলে। হঠাতে এবাৰ তাই সুধিলে, ''মই এটা কথা বুজা নাই মন্তি! ইমানবোৰ থাকোঁতে তেওঁলোকে বাৰু মোক কিয় ধৰিলে?''

মন্তিয়ে বুজাই দিলে, অলপ দিনৰ আগতে হৈ যোৱা কলেজৰ সৰস্বতী পূজাত শান্তিয়ে যি যোগ্যতাৰ পৰিচয় দিলে, তাৰ সূত্ৰ ধৰি চাগৈ ল'ৰাহঁত আগবাঢ়ি আহিল। ছোৱালী এবাৰ কেনেবাকৈ চকুত পৰিবহে লাগে।

সৰস্বতী পূজাত! হয়, সৰস্বতী পূজাত এইবাৰ শান্তিয়ে বৰ কাম কৰিলে, ফূৰ্তিও কৰিলে যথেষ্ট। এইবাৰ ফাইনেল পৰীক্ষা আছে, তাৰ বাবে সৰস্বতী আই সন্তুষ্ট হৈ থাকক বুলিয়েই তাই আন্তৰিকতাৰে খাটি দিলে। কিন্তু সেই বুলি চকুত পৰিবলগীয়াতো বিশেষ একো তাই কৰা নাই! ঘৰত তাই পিৰালিত বহে, পাকঘৰৰ চুকত পৰা উই হাঁফলু উলিয়াই চাফা কৰে, কেলেণ্ডাৰ ওলোমাই দেৱালৰ ফুটা বন্ধ কৰে, চোতালত উধান পাতি থাবলৈ কাপোৰ সিজায়। পুৱা সৰি পূজাত উঠি বাঢ়নী হাতত লৈ তাই দিনটো আৰম্ভ কৰে; নিশা পাকঘৰৰ চুকত পোটাটো আউজাই থৈ শেষ কৰে; আৰু ইয়াৰ মাজত পঢ়িবলৈ তিনি ঘণ্টামানতকৈ বেছি সময় উলিয়ালে মাকৰ কঁকালৰ বিষ উঠে

তাৰ তুলনাত সৰস্বতী পূজাত তাইতো বিশেষ একো কৰা নাছিল। গোসানীৰ থাপনাৰ ওচৰৰ ঠাইকণ মচি দিছিল, আমন্ত্ৰিতসকলক চাহ খুৱাবলৈ টিউটৰিয়েল ক্লাছৰ বেঞ্চ-ডেস্কবোৰ উলিয়াই কোঠালিটো চাফা কৰোঁতে লগৰ ছোৱালীক সহায় কৰিছিল, গোসানীৰ ওচৰৰ ক'লা কাপোৰখনত কাগজত কটা আল্পনা কিছুমান এঠাবে লগাইছিল, তাৰ পিচত চকী এখনত বহি আধাকেৰাহী ঘিউত আৰামেৰে লুচি ভাজিছিল।

এটা কাম অবশ্যে তাই আনন্দত আৰু আই সৰস্বতীৰ প্ৰতি থকা ভক্তিত কৰিছিল, তাই গধূলি আৰতিৰ সময়ত নাম গাইছিল। নাম তাই ঘৰৰ গোসাইঘৰ নামৰ পাকঘৰৰ চুকটোতো প্ৰায় সদায় গায়। নাম আৰু সুৰ তাই বহুত জানে। এইবোৰ তাই মাকৰ পৰা শিকিছে। তাইৰ মাকে কেতিয়াবা ওচৰৰ নামঘৰৰ নামত নাম লগাই দিয়ে; প্ৰায়বোৰ ঘৰৰ সেৱা সকামত মাহ-প্ৰসাদ তিউৱাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি কেতিয়াবা নামতীৰ কামলৈকে সকলো কৰে। শান্তিৰ কেতিয়াবা ভয় লাগে, আৰু অলপ সুটী হ'লে, মাতৰ জোৰটো আৰু অলপ কমিলে কৰবী-পূৰবীহঁতে এদিন মাকক বাই বুলি মাতি দিব পাৰে।

কৰবী পূৰবীহঁতৰ কথা মনত পৰোঁতেই শান্তিৰ মনটো কেঁচা হৈ গ'ল। আৰু অলপ দূৰ নিঃশব্দে যোৱাৰ পিচত তাই সুধিলে "থিয়েটাৰত পাট কৰিবলৈ চেহেৰা অকণমানো নেলাগে জানো মন্তি?"

মন্তিয়ে বিজ্ঞৰ নিচিনাকৈ উত্তৰ দিলে, "আচলতে চেহেৰাটো যদি স্টেজৰ ওপৰত চলালহেঁতেন, তেনেহ'লে লাগিলহেঁতেন। এনেয়ে বাটে-ঘাটেহে আচল চেহেৰা দেখিবলৈ পোহোৱা হ'ল, আকৌ থিয়েটাৰত।" আবেলি চাৰে তিনি বজাৰ ৰ'দত মন্তিৰ মুখৰ দহ বজাৰ ঔজ্জ্বল্য ম্লান হৈ গৈছিল, কেৱল মন খোলা হাঁহিটোৰ জোৰতে তাইৰ মুখখন জিলিকি উঠিল।

শান্তিয়ে নেহাঁহিলে। মন্তিৰ হাঁহি থকা মুখখনলৈ শান্তাৰ মানুহ এটাই ধ্ৰুৱ লাগি চাইছিল, তাকে লক্ষ্য কৰি তাই তলমূৰকৈ আগুৱাই গ'ল।

শান্তিৰ চেহেৰা ভাল নহয়। গাটো পাতল নহয়, ক্ষীণ। গালৰ হাড় দুডাল ওলাই গাল দুখন সোমাই গৈছে। গাৰ ৰংটো পাউডাৰ অকণমান পেছি হ'লেই ধৰা পৰাকৈ ক'লা। কপালখন লগৰ বহুত ছোৱালীতকৈ বহল, শান্তিৰ নিজৰে ভাল নেলাগে। মুঠতে গোটেই গাটোৰ, আঙুলিৰ আগলৈকে আটাইবোৰৰে ওপৰত শান্তিৰ নিজৰে বিৰক্তি। হাতৰ আঙুলিৰ পেটবোৰ পাচলি কুটোঁতে কুটোঁতে খাঁকখাঁক গৈ গৈছে; তলা ভৰিৰে মাটিৰ ঘৰত খোজ কাঢ়োঁতে কাঢ়োঁতে গেৰোৱা ফাটি চিৰাচিৰ হৈছে; ঘহোঁতে ঘহোঁতে ঝাও ইটা মসৃণ হৈ গৈছে, ফাঁটবোৰ কিন্তু পিৰালিৰ পেলুৰেৰ নিচিনা অক্ষয় হৈয়েই আছে; কমিছে, কিন্তু গুচা নাই।

মন্তিৰ লগ এৰি আৰু কিছুদূৰ আগুৱাই যেহেতো। দুৰিবৰ সময়ত বিবিকীৰ গৰ্ভাখন

অকণমান আঁতৰাই পূৰবীয়ে সুধিলে, "আহিলা শান্তি?"

"আহিলোঁ বাইদেউ।" শান্তিয়ে হাঁহিমুখে উত্তৰ দিলে; ভিতৰি ভিতৰি তাই কিন্তু আজি বেছি বিৰক্ত হ'ল। সাৰে থকা সময়খিনিৰ এক মুহূৰ্তনো ছোৱালীজনী খিৰিকীৰ কাষৰপৰা আঁতৰ হ'ব নেপায়নে?

"কেনে, কলেজৰ খবৰ ভাল নে?" পূৰবীয়ে সুধিলে।

"ভালেই।"— সংক্ষেপে উত্তৰ দি শান্তি আগবাঢ়িল।

ছোৱালী দুজনীক শান্তিয়ে সদায় কলেজৰ খবৰ দি থাকিব লাগে। যিমানে বেছি ৰহস্যজনক, মাকৰ আগত ক'ব নোৱৰা খবৰ শান্তিয়ে দিব পাৰে, শান্তি সেই কেইদিনৰ কাৰণে পূৰবী-কৰবীহঁতৰ বেছি আপোন, বেছি ঘনিষ্ঠ হৈ গৈ থাকে; একেবাৰে কেইবাদিনো কোনো উল্লেখযোগ্য খবৰ নেথাকিলে, দুয়োজনীয়ে "আমি কলেজ এৰাৰ পিচৰপৰা কলেজ একেবাৰে ঠাণ্ডা হৈ গ'ল" বুলি দুখ কৰে। আৰু পৰীক্ষাৰ সময়ত যেতিয়া শান্তিয়ে কলেজলৈ যোৱা বন্ধ কৰি পঢ়া-শুনা কৰে, তেতিয়া পিঠাগুৰি খুন্দি দিবলৈ যোৱা তাইৰ মাকৰ আগত— কলেজৰ পৰীক্ষাবোৰ বৰ টান, উলামূলা মগজেৰে চন্তালাই মস্কিল, ফাইনেল পৰীক্ষাৰ সময়ত ফিজো দিব লাগে এসোপা, আনহাতে টাইপিষ্ট বা টেলিফোন অফিচৰ চাকৰিৰ আজিকালি বহুত দৰমহা, বহুত ছোৱালীয়ে এনে চাকৰি কৰি ডাঙৰ ডাঙৰ ফেমিলি পুহিছে, ইত্যাদি বক্তৃতা দিয়ে। শান্তিৰ বৰ বেয়া লাগে। মাকৰ মুখৰপৰা কথাবোৰ শুনি তাইৰ বুকুত এটা অদ্ভুত পোৰণি উঠে। সেই ৰাতি তাই বহুত নিশালৈকে পঢ়ে।

মেজত কিতাপ বহী থৈ শান্তিয়ে এবাৰ অকণমান আয়নাখনত মুখখন চালে। কোনোবাই তেলৰ হাতেৰে আয়নাখন ছুইছিল হ'বলা। য'তে ত'তে আঙুলিৰ দাগ পৰি আছে। ফটাকানি এটুকুৰাৰে আয়নাখন মচি তাই আকৌ এবাৰ ভালকৈ মুখখন চালে। ভাল লাগিল নে বেয়া লাগিল তাই একো ধৰিব নোৱাৰিলে। ঘৰটোৰ কোঠালিকেইটা ঘূৰি-পকি চাই তাই দেখিলে মাক নাই। ওচৰৰ কাবোবাৰ ঘৰলৈ গৈছে চাগে। এতিয়া হাত-মুখ ধুব লাগিব, তাৰ পিচত পাকঘৰত কি আছে উলিয়াই লৈ খাব লাগিব। শান্তিৰ বিৰক্তি লাগিল। তাই সেই সাজেৰেই বিছনাত দীঘল দি পৰিল।

তাই নাটকত অভিনয় কৰিব? নাট্যমন্দিৰৰ ৰংগমঞ্চ, সমুখত শ শ মানুহ। তাইবা কি কৰিব লাগে? তাইৰ মাত ওলাবনো? তাই মঞ্চৰ ওপৰত ঠিকমতে খোজ কাঢ়িব পাৰিবনো? নহয় তাই নকৰে অভিনয়। গধূলি ল'ৰাকেইটা আহিলে তাই সিহঁতৰ ওচৰত ক্ষমা খুজিব। ল'ৰাকেইটাই ঘৰটো উলিয়াব পাৰিবনো? ঘৰটোৰ কথা মনলৈ আহোঁতে শান্তিয়ে ওপৰলৈ চালে। খেৰৰ চালখনৰ অ'ৰ-ত'ৰ ফুটাবোৰ তৰা-তৰা যেন লাগিছে। কেতিয়াবা কৰেষ্টগাৰ্ড ককায়েকে মনত পৰিলে টকা কেইটামান পঠিয়াব, দেউতাকে সস্তা দামত খেৰ বিচাৰিব, তাৰ পিচত এইবোৰ দিনৰ তৰা লুকাব। চালখন

এলাহ্নুৰে ক'লা হৈ গৈছে। শান্তি উঠি বহিল। আগফালৰ কোঠালিটোৰ অৱস্থাটো চাব লাগিব। অলপ জাৰি জোকাৰি ঠিককৈ থ'ব লাগিব।

কিন্তু! শান্তিৰ হঠাতে এটা অভিমান হ'ল। তিনি বছৰ তাই কলেজত পঢ়িলে অথচ তাইৰ ঘৰটোৰ ঠিকনা কলেজৰ ল'ৰাহঁতে নেজানিলে? সৰস্বতী পূজাত কাম কৰি, নামতী হৈহে তাই মানুহৰ চকুত পৰিল? পূৰবী-কৰবীহঁতৰ ঘৰৰ ঠিকনাৰে তাই ঘৰৰ ঠিকনা দিবলগীয়া হ'ল? তাই কি ইমান নিঃসম্বল, ইমান নগণ্য, ইমান দৰিদ্ৰ? হয় চাগে? হয় চাগে নহয়, হয়েই। আৰু নহ'বলে তাইৰনো আছে কিটো, তাই কৰিছে কিটো! এইবোৰ। এইবোৰ এলাহ্নু, মকৰাজাল, ইকৰা, খেৰৰ দ'মৰ মাজত এইজনী তাই মানুহ; এটা পোন বাটেদি কলেজলৈ গৈছে, কেইটামান ইয়েছ ছাৰ, ইয়েছ প্লীজ কৈছে আৰু পোন বাটেদি ঘৰলৈ উভতি আহিছে। আৰু যিমানেই তাই পোন বাটটো গ্ৰহণ কৰিছে, সিমানেই বহুৰৰ চঞ্চল বাট-পথ তাইৰ কাৰণে স্থিৰ হৈ গৈছে, জীৱনৰ কোলাহল তাইৰপৰা আঁতৰি গৈছে, চহৰৰ চুক-কোণৰ বৈচিত্ৰ্য ম্লান হৈ গৈছে, আৰু লাহে লাহে পূৰবী-কৰবীহঁতৰ ঘৰৰ ঠিকনাৰ আঁৰত তাইৰ ঘৰৰ ঠিকনাটো লুকাই গৈছে।

নহয়। শান্তি বহাৰপৰা উঠিল, পঢ়া মেজত হাত দুখনেৰে ভেজা দি তাই অলপ সময় থিয় হৈ ৰ'ল। এটা অদ্ভুত উত্তেজনাই তাইৰ মনটোক আৱৰি ধৰিলে। আই সৰস্বতীৰ আগত নাম গাওঁতে যদি তাইৰ সমুখত নাট্যমন্দিৰৰ ৰংগমঞ্চলৈ যোৱা বাট মুকলি হ'ব পাৰে, তেনেহ'লে ৰংগমঞ্চৰ ওপৰত থিয় হৈ তাই নিশ্চয় আৰু ওপৰলৈ যোৱা বাটৰ সন্ধান পাব। এলাহ্নু, মকৰাজাল, ইকৰা, খেৰৰ দ'ম, ফটা বনিয়ন পিন্ধা দেউতাক, লোকৰ ঘৰত পিঠাগুৰি খুন্দি দি এবাতি পিঠাগুৰি লৈ অহা মাকৰ আবেষ্টনীৰ পৰা তাই এবাৰৰ কাৰণে হ'লেও উৰা মাৰিব। নাট্যমন্দিৰৰ ৰংগমঞ্চৰ পোহৰ। শান্তিৰ চকুযোৰ উজ্জ্বল হৈ উঠিল।

দুপৰীয়াৰ ভাত-ডাইল অলপমান খাই লৈ শান্তি আগফালৰ কোঠালিটো সজোৱাত লাগিল। সজাবলৈ একো নাই, কেৱল চকী দুখন আৰু মেজখনৰ ধূলিবোৰ আঁতৰিল। মাকে বটল এটাৰ পানীত পাতফুলৰ ডাল এটা কেতিয়াবাই ডুবাই চুকৰ সৰু মেজখনত থৈ দিছিল, ডালটোৰ শিপা গজি দীঘল দীঘল হৈছিল; বটলটো শান্তিয়ে ইটো কোঠালিৰ চুকত থৈ গ'লহি। তাইৰ সেইটো ফুলদানী মানুহক দেখুৱাবলৈ লাজ লাগিল।

গুৰা চাহ একোপিয়লা হ'লেও ল'ৰাকেইজনক দিব লাগিব। কিবা এটা অনাবলৈ মাকৰ হাতত পইচা আছে জানো? ক'ত আছে চাগে! থকা হ'লে মাকে বাতিপুৱা তাইক কলেজলৈ যাওঁতেই অন্ততঃ চাৰি অনামান পইচা দিলেহেঁতেন।

চাৰে সাত বজাৰ অকণমান পিচতে ল'ৰা দুটা আহিল। তৃতীয়টো নহাৰ কাৰণে শান্তিয়ে মনে মনে বৰ ভাল পালে; অন্ততঃ এটাক বেঞ্চত বহিবলৈ দিয়া লাজকণৰ

পৰা তাই বাচি গ'ল। দেউতাকক তাই ভিতৰত মনে মনে "পাঞ্জাবীটোকে পিন্ধি যাওক" বুলি কৈ চাইছিল, দেউতাকে "এ হ'ব দে, মোৰনো আকৌ কিটো?" বুলি চুৰীয়াখনৰ আগটো আৰু অকণমান ভালকৈ গাৰ ওপৰেদি টানি লৈ ওলাই আহিল। কোম্পানীৰ পিয়ন শান্তিৰ দেউতাকে অফিচত খাকীচোলা পিন্ধিব লাগে, তাৰ বাহিৰে তেখেতৰ এটা পাঞ্জাবীচোলা আছে, সেইটো শোৱা কোঠালিৰ খুঁটাৰ গজাল এটাতে ওলমি থাকে, অনাহকত চোলাটোক কোনেও আমনি নকৰে।

ল'ৰা দুটাৰ সন্মুখত বেঞ্চত বহি শান্তিৰ দেউতাকে এবাৰ তেওঁলোকৰ মুখকেইখন চাই ল'লে, ল'ৰা দুটায়ো বুঢ়াৰ মুখলৈ চালে। তেখেতৰ খীণ, গাল সোমাই যোৱা মুখখন, চুটি চুটি, আধাপকা আধাকেঁচা ডাড়িৰে ভৰি আছে; বুঢ়াই বোধহয় সাদিনমানৰ মূৰত এদিন দাড়ি খুৰায়। চকু দুটা গাঁতত সোমাইছে যদিও উজ্জ্বল হৈ আছে।

অইন বাহিৰা কথালৈ নগৈ বুঢ়াই পোনে পোনে, লাহে লাহে আৰম্ভ কৰিলে, "ছোৱালীজনীৰ মুখত মই তোমালোকৰ কথা শুনিছোঁ বোপাহঁত। মই নো কি ক'ম? এয়া ঘৰ-দুৱাৰ দেখিছাই। আচলতে ছোৱালীক কলেজত পঢ়োৱাৰ কোনো শক্তিয়েই মোৰ নাই। তথাপি কেনেবাকৈ মগজত সোমাল— শিক্ষা বৰ ডাঙৰ বস্তু; শিক্ষাটো লুহক লাগে। ল'ৰা দুটাকো পঢ়াবলৈ বৰ চেষ্টা কৰিছিলোঁ, নোৱাৰিলোঁ। এটা জংঘলত কে, মন গ'লে কেতিয়াবা দুই চাৰি টকা পঠিয়ায়। এটা ৰাস্তাৰ মহৰী, সি তাইৰ কিতাপৰ খৰচ, পৰীক্ষাৰ মাচুলটো দিয়ে। দুখীয়া কাৰণে এই কলেজৰ মাহিলী মাচুলটো মাফ পাইছে: এইবোৰ মিলাইহে তাইৰ কলেজত পঢ়া: মই এশটকীয়া পিয়ন, তাইক দুপৰীয়া পানী এটোপা খোৱাৰ পইচাকেইটাও সদায় দিব নোৱাৰোঁ।"

ইতিমধ্যে সিটো কোঠালিৰপৰা হাত লৰাই লৰাই শান্তিয়ে কেইবাবাৰো দেউতাকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ, এইবোৰ অলাগতিয়াল কথা বন্ধ কৰিবলৈ ক'বলৈ চেষ্টা কৰিছিল, লাভ নহ'ল, দেউতাকে ইখন দুৱাৰেদি বাহিৰৰ এন্ধাৰলৈ চাই নিৰ্বিকাৰভাৱে কথা কৈ গৈ আছে।

"এয়া অৱস্থা! এই অৱস্থাৰপৰা ছোৱালীজনীক তোমালোকে ভাও দিবলৈ নিব খুজিছা; মই আজিকালিৰ এইবোৰ থিয়েটৰ বায়স্কোপৰ কথা নুবুজোঁ; নিব খুজিছা নিয়া; কিন্তু চাবা বোপাহঁত, দুখীয়া মানুহৰ ছোৱালী, তাই নাম-যশ টকা-পইচা এসোপা লৈ ঘৰলৈ অহাৰ কথাটো মই নেভাবোঁ, কিন্তু যিখিনি লৈ তাই ঘৰৰপৰা ওলাই গৈছে, সেইখিনিকে লৈয়েই ঘৰ সোমাওকহি, সেইটোহে আমি বৰকৈ ভাবি থাকিম। তাইৰ সদনামৰ ভাগ পালেতো ভালেই, কিন্তু বদনামৰ বোজা এই বয়সত ব'বলৈ বৰ টান হ'ব বোপাহঁত।"

বুঢ়া ৰ'ল। 'ৰঙা পলাশ আৰু আলিবাটৰ চকুলো' নামৰ নাটক লিখি প্ৰয়োজনা কৰা ল'ৰা দুটাৰ এনেকুৱা পৰিবেশত কোনো কথা নোলায়; সিহঁত মনে মনে ৰ'ল।

এসময়ত দুপিয়লা চাহ খাই সিহঁত গ'লগৈ; ঠিক কৰি গ'ল, পিচদিনাৰপৰা আবেলি পাঁচ বজাত নিয়মিতৰূপে ৰিহাৰ্ছেল আৰম্ভ হ'ব, নাট্য মন্দিৰত।

প্ৰথম দিনা ৰিহাৰ্ছেলৰপৰা আহোঁতেই শান্তি বিস্মিত, পুলকিত হৈ উভতি আহিল। মঞ্চৰ মজিয়াত ভৰি দিওঁতেই তাইৰ বুকুৰ কি ধপ্‌ধপনি! কি অদ্ভুত অভিজ্ঞতা! নহয় নহয়, তাই পাৰিব! তাইৰ নিজৰে বিশ্বাস জন্মিছে, নাট্য-মন্দিৰৰ উজ্জ্বল পোহৰ তাইৰ সহ্য হৈ যাব। আৰু কেনেবাকৈ যদি সেই পোহৰ তাই গাত সানি নিজকে উজ্জ্বল কৰি তুলিব পাৰে! ৰাতি বিছনাত পৰি শান্তিয়ে গুণ্‌গুণকৈ বহু নিশালৈকে বচন মুখস্থ কৰিলে।

শান্তিয়ে বুবুল নামৰ ওচৰ সম্বন্ধীয়া ল'ৰা এটাক ৰিহাৰ্ছেললৈ লগত লৈ যায়; আহিবৰ সময়ত সহকাৰী প্ৰযোজক এজনে তাইক ৰিক্সাভাড়া বুলি টকা দুটা দিয়ে, আৰু বুবুলক লৈ তাই খোজকাঢ়ি গুচি আহে। পাঁচ দিনৰ পইচা দহ টকাৰে তাই এখন বাটৰ কাষত বেচা কাঠৰ চকী আৰু এখন ফুলাম মেজত পৰা কাপোৰ কিনিলে। আৰু অন্ততঃ বাৰ দিনমান ৰিহাৰ্ছেল হ'ব, এইখিনি পইচাৰে তাই এযোৰ কাপোৰ ল'ব নে কি? নাই নাই, নেলাগে। থিয়েটাৰ কৰিবলৈ গৈয়েই এযোৰ নতুন কাপোৰ গাত উঠোৱাৰ কথাটো তাইৰ অসহ্য হ'ব। পূৰবী-কৰবীহঁতে তাইৰ প্ৰতিটো ব্লাউজৰ হিচাপ ৰাখে।

এদিন ৰাতি ভাত খাওঁতে মাকে শান্তিক ক'লে, "ছোৱালী মানুহে বোলে থিয়েটাৰ কৰাটো বেয়া দেখি।"

শান্তিয়ে ভাত চোবোৱা বন্ধ কৰি সুধিলে, "কোনে কৈছে?"

"পূৰবীহঁতে।" মাকে লাহেকৈ ক'লে।

শান্তিৰ মগজুৰ ভিতৰত যেন জুই জ্বলি উঠিল, এক মুহূৰ্তৰ ভিতৰতে তাই শালীনতাৰ কথা পাহৰি গ'ল, টান মাতেৰে তাই ক'লে, "সিহঁতক কৈ দিবি, মই শ শ মানুহৰ আগত, সকলোৰে দেখাকৈ থিয়েটাৰ কৰিম, চব্বিছ ঘণ্টা ঘৰৰ আগফালে বহি মনে মনে থিয়েটাৰ নকৰোঁ।"

ভয় খাই মাকে, এস তই সিহঁতৰ লগত কিয় কাজিয়া কৰ, ওচৰ-চুবুৰীয়া মানুহ, সহায়-সাৰথি— ইত্যাদি কিবাকিবি কৈছিল, সেইবোৰলৈ মন নিদি শান্তিয়ে ভাবিলে, এনেকুৱা দিন এটা যদি আহে যে এজন মানুহে আন এজনক সুধিছে পূৰবী দাসৰ ঘৰটো কোনখিনিত, তাক ইজনে উত্তৰ দিয়ে - শান্তিহঁতৰ ঘৰৰ ওচৰত।

আগতে এবাৰ শান্তিয়ে থিয়েটাৰৰ সাজপাৰ অলপমান অইন ঠাইত নেপালে পূৰবী-কৰবীহঁতৰ পৰাই নিয়াৰ কথা ভাবিছিল, কিন্তু সেই ভাব তাই বাদ দিলে কলেজৰ লগৰ ছোৱালীৰপৰা তাই পৰিচালকৰ পৰামৰ্শ অনুসৰি পাঁচটা দৃশ্যৰ কাৰণে চাৰিযোৰ কাপোৰ যোগাৰ কৰিলে। এটা চিনত কাপোৰ সলাবলৈ সময় নেপাব।

থিয়েটাৰৰ দিন ওচৰ চাপি আহিল। শান্তিৰ বুকুৰ ধপ্‌ধপনি, শংকা, ভয়, আনন্দ, উত্তেজনা এটাইবোৰ সমানে বাঢ়ি গ'ল। হঠাতে তাই লক্ষ্য কৰিলে এতিয়া যেন তাই দিনটোৰ ভিতৰত এটা পোন বাটেদি অহা-যোৱা আৰু কেইটামান ইয়েছ ছাৰ, ইয়েছ প্লীজ কোৱাৰ বাহিৰেও বহুত কিবাকিবি কৰিব লাগে, বহুতৰ বহুত প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব লাগে। শান্তিয়ে অকলে অকলে অকণমান গৰ্বিত অনুভৱ কৰিলে।

থিয়েটাৰৰ দিনা পুৱা সাৰ পাওঁতেই শান্তিৰ বুকুখন চিৰিংকৈ উঠিল। নাট্যমন্দিৰৰ শাৰী শাৰীকৈ সজোৱা শ শ চকী বাৰে বাৰে তাইৰ চকুৰ আগত ভাহি উঠিল, বাৰে বাৰে তাইৰ কাণ-মূৰ গৰম হৈ গ'ল। এবাৰ খবৰ কাগজেৰে মেৰিয়াই থোৱা লোকৰ কাপোৰকেইযোৰ উলিয়াই তাই জাপ খুলি খুলি চালে, তাৰ পিচত আকৌ ভালকৈ কাগজেৰে ঢাকি থৈ দিলে; চালখনৰপৰা এলান্ধুবোৰ খহি পৰোঁ পৰোঁ হৈ আছে।

অভিনেতা-অভিনেত্ৰীসকলৰ প্ৰত্যেককে অভিভাৱক বা বন্ধু-বান্ধৱৰ কাৰণে দুখনকৈ প্ৰৱেশপত্ৰ দিয়া হৈছিল; শান্তিয়ে এখন লৈ বুবুলক দিলে। বহুত কাৰণত দৰ্শকৰ মাজত তাই মাক আৰু দেউতাকক আশা নকৰিলে।

শান্তিৰ দেউতাকে এনেয়ে থিয়েটাৰ চোৱাৰ কথা ভৱাই নাছিল, কিন্তু ৰাতিপুৱাৰেপৰা তেখেতৰ এটা চিন্তা হ'ল, কিনো কৰিব বাৰু ছোৱালীজনীয়ে? এটা ল'ৰা থাকে জংঘলত, এটা থাকে চৰকাৰী ৰাস্তাত; সিহঁতে কি কৰে তেখেতে একো দেখা নেপায়; সেইকাৰণে ছোৱালীজনীয়ে আজি ইমানবোৰ ৰাইজৰ আগত কি কৰে. চাবলৈ তেওঁৰ মন গ'ল। লাহে লাহে তেওঁৰ মন যোৱাটো এটা তীব্ৰ হেঁপাহ হৈ গ'ল।

সেইদিনা দুপৰীয়া কোম্পানীৰ অফিচ দুপৰীয়াতে ছুটী হ'ল। ইয়াৰ বৰচাহাব অইন ঠাইলৈ বদলি হৈছে, কাইলৈ তেখেত যাবগৈ। এখন সভা পাতি তেখেতক বিদায় দিয়া হ'ল, বৰচাহাবৰপৰা আৰম্ভ কৰি পিয়নবিলাকলৈকে সকলোকে পেট ভৰাই চাহ-মিঠাই খুউৱা হ'ল। খোৱাৰ সময়তে কাৰোবাৰ মুখত আজি চহৰত এখন নাটকৰ অভিনয় থকাৰ কথাটো ওলাল। শান্তিৰ দেউতাকে তেখেতৰ ছোৱালীজনীৰ নাম কেনেবাকৈ ওলায় নে কি শুনিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কোনোবাই কিবা কৈছিল যদিও তেখেতে ধৰিব নোৱাৰিলে। মানুহ ঘৰাঘৰি যাবৰ সময়ত বৰচাহাবে একাষৰীয়াকৈ মাতি নি শান্তিৰ দেউতাকৰ হাতত টকা পাঁচোটা গুজি দি ক'লে, "এনেকৈয়ে ভালকৈ কাম কৰি থাকিবা বুজিছা? নতুন চাহাবক তোমাৰ কথা মই কৈ যাম। তেবেঁা তোমাক মৰম কৰিব।"

বুঢ়াই পৰম কৃতজ্ঞতাৰে বৰচাহাবক নমস্কাৰ এটা জনালে। ঘৰলৈ আহিয়েই তেখেতে শান্তিৰ মাকক ক'লে, "ব'লা, থিয়েটাৰ চাই আহোঁগে।" বুঢ়ীয়ে কেৰোঁমেৰোঁ কৰিছিল, বুঢ়াই উচ্ছ্বসিত হৈ ক'লে, "ব'লাহে ব'লা, জীয়েৰাই থিয়েটাৰ কৰিব, এয়া বৰচাহাবে টিকেটৰ দাম দিছে, ব'লা। দুটকা দি থিয়েটাৰ চাম, বাকী তিনি টকাৰে কাইলৈ মাহ

খাম।"

আবেলি চাবি বজাতে মটৰ এখনে শান্তিক ঘৰৰপৰাই লৈ গ'লহি। ঠেক বাটটোত নোসোমায় কাৰণে গাড়ীখন পূৰবীহঁতৰ ঘৰৰ আগতে ৰৈছিল।

থিয়েটাৰ ঘৰ মানুহেৰে ঠাহ্ খাই পৰিছে। এটকীয়া টিকেটৰ অঞ্চলটো চেমনীয়া-ডেকা ল'ৰাৰ অঞ্চল; শান্তিৰ মাক-দেউতাকে চকীৰ মাজে মাজে সোমাই গৈ সিহঁতৰ মাজতে বহি ল'লে। চাৰিওফালৰ মানুহবিলাকলৈ এবাৰ চাই বুঢ়াই এটা সৰল গৰ্ব অনুভৱ কৰিলে। এবাৰ তেখেতৰ ওচৰৰ মানুহখিনিক কৈ দিবলৈ মন গ'ল, তেখেতৰ ছোৱালীজনীয়ে মেইন পাৰ্ট কৰিব। কিন্তু তেখেতে নক'লে, এক অজান আনন্দৰ খীণ হাঁহি এটা মুখত লৈ তেখেত বহি থাকিল। মাজে মাজে বুঢ়ীকো তেখেতে ৰহইচৰ কথা একোষাৰ ক'লে, বুঢ়ীয়ে হাঁহিলে।

এসময়ত ঘৰটোৰ লাইটবোৰ নুমাই গ'ল; ভিতৰত কিবাকিবি বাজনা বাজিল, তাৰ পিচত লাহে লাহে মঞ্চৰ সমুখৰ কাপোৰখন আঁতৰি গ'ল। শান্তিৰ দেউতাকে গাটো লৰাই-চৰাই পোন হৈ বহি লৈ সমুখলৈ চালে। ক'লী-ম'লী ছোৱালী এজনীয়ে মঞ্চৰ ওপৰত সৰু ল'ৰা এটাক ওমলাইছে। সেইজনীয়ে নে কি শান্তি? বুঢ়াই বুঢ়ীক সুধিলে, বুঢ়ীয়েও ধৰিব পৰা নাই। বুঢ়াই দেখোন ঘৰত কৈছিল, ৰং-বৰণ ঘঁহি, পিন্ধি-উৰি ওলালে তাই দেখিবলৈ হ'ব এজনী। ক'তা? পিচ মুহূৰ্ততে মঞ্চত ছোৱালীজনীয়ে কথা ক'লে, আৰু লগে লগে বুঢ়া আশ্বস্ত হ'ল। এবাতো, এইজনী শান্তি হ'বই নোৱাৰে।

সেইজনী অইন ছোৱালী। তাই চাকৰণীৰ ভাও কৰিছে। বুজা গ'ল ল'ৰাটো তাইৰ পুতেক। ঘৰৰ গৃহস্থৰ ড্ৰইংৰুমত তাই তাক ওমলাইছে। অলপ পিচতে মঞ্চলৈ সোমাই আহিল এক সুন্দৰী যুৱতী। শান্তিৰ মাকে ঘৰত শান্তিয়ে পিন্ধিবলৈ থোৱা কাপোৰবোৰ দেখিছিল, তেওঁ বুঢ়াৰ হাতত লাহেকৈ ঠেলা এটা মাৰিলে। সেয়া শান্তি সোমাই আহি মঞ্চৰ মাজ পাইছে। আৰু লগে লগে বুঢ়া-বুঢ়ীৰ চাৰিওকাষৰপৰা হাই-হই চিঞৰ-বাখৰ আৰম্ভ হ'ল, কেইবাটাও ল'ৰাই মুখত আঙুলি ভৰাই তীক্ষ্ণ শব্দেৰে সুঁহুৰি বজালে; কোনোবা এটাই ডাঙৰকৈ চিঞৰ মাৰি ক'লে, "আৰু অলপ আগলৈ আহা, আমি দেখা নাই।" ইতিমধ্যে মঞ্চত শান্তিয়ে চাকৰণীজনীক কিবা এষাৰ ক'লে; চিঞৰি চিঞৰি বুঢ়াৰ পিছফালৰপৰা কোনোবাই ক'লে, "কি ক'লা? কি ক'লা? আকৌ কোৱা, আমি শুনা নাই।"

শান্তিৰ দেউতাকে অবাক দৃষ্টিৰে পিছফালে মূৰটো ঘূৰাই সকলোলৈকে এবাৰ চালে। কি হৈছে তেখেতে একো ধৰিব নোৱাৰিলে।

মাকে ইংগিত নিদিয়া হ'লে অকণ অকণকৈ শান্তিৰ মাতটো কাণত নপৰা হ'লে, বুঢ়ায়ো সেইজনী শান্তি বুলি ধৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। তকিৰপৰা মূৰলৈকে শান্তিৰ গাৰ গঢ় এনেকুৱা বুলি তেখেতে ইমান দিনে লক্ষ্যই কৰা নাছিল। কেনেকৈ হ'ল তাইৰ

এনেকুৱা ৰূপ? সাজটোৰ কাৰণে নে কি?

শান্তি বাগানৰ মেনেজাৰৰ পত্নী বাসৰী হৈছে। ভৰিত তাই হাইহিলৰ জোতা পিন্ধিছে, এখন বগা ছিল্কৰ শাৰী টানকৈ পিন্ধিছে, ওঁঠ-গাল ৰঙেৰে বোলাই পেলাইছে, তাইৰ চুলিকোচাই এক বিশেষ পদ্ধতিত টৌ খেলি আছে।

বাগানৰ মেনেজাৰ অনিৰুদ্ধ চৌধুৰীয়ে চাকৰণীজনী আৰু তাইৰ ল'ৰাটোক প্ৰশ্ৰয় দিয়ে; এই অহেতুক প্ৰশ্ৰয় বাসৰীয়ে সহ্য কৰিব নোৱাৰে। বাসৰীক অনিৰুদ্ধই আনন্দ মনেৰে তাৰ জীৱনলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰি আনিছে, গতিকেই বাসৰীয়ে বিচাৰিছে জীৱনৰ, সংসাৰৰ সম্পূৰ্ণ মৰ্যাদা; সেয়া তাই পাইছেও, কিন্তু এই চাকৰণীজনী, বিশেষকৈ ল'ৰাটোৰ প্ৰশ্ন উঠিলেই তাইৰ সকলো পোৱা, সকলো অধিকাৰ ধূলিসাৎ হৈ যায়। ল'ৰাটো যেন বাসৰীৰ জীৱনৰ এক নিষ্ঠুৰ অংশীদাৰ। মুহূৰ্তে-মুহূৰ্তে মঞ্চৰ ওপৰত সংঘাতৰ সৃষ্টি হৈছে, মাজে মাজে সংঘৰ্ষও হৈছে। এবাৰ বাসৰীয়ে চাকৰণীজনীক চৰ মাৰিছে, এবাৰ উদভ্ৰান্ত অনিৰুদ্ধ চৌধুৰীয়ে ল'ৰাটোক টেঁটুত চেপা মাৰি হত্যা কৰিবলৈ উদ্যত হৈছে, এবাৰ ধুমুহাৰ ৰাতি তেওঁ নিৰ্মমভাৱে বাসৰীক ঘৰৰপৰা খেদি দিছে। আৰু কেইবাবাৰো নিবিড় প্ৰেমৰ মধুৰ অনুভূতিত অনিৰুদ্ধ আৰু বাসৰী মঞ্চৰ ওপৰতে উন্মনা হৈ গৈছে!

মুঠতে 'ৰঙা পলাশ আৰু আলিবাটৰ গান' নিজস্ব গতিত আগবাঢ়িছে। শান্তিয়ে তাইৰ জীৱনৰ একুৰি বছৰে গোটোৱা প্ৰতিকণা শক্তি খৰচ কৰি বাসৰী হ'বলৈ চেষ্টা কৰিছে।

শান্তিৰ দেউতাকে কিন্তু নাটকৰ একো ধৰিবই নোৱাৰিলে। শান্তিয়ে মঞ্চত কিবা এবাৰ ক'লেই তেখেতে শুনিবলৈ আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰি অকণমান আগফালে হ'লি যায়, আধাখিনি অলপ অলপ শুনে, পিচৰ আধাখিনি ওচৰৰ, পিছফালৰ মানুহবোৰৰ চিঞৰৰ তলত লুকাই যায়, আৰু তেওঁ অসহায়, একো নুবুজা বেঙা দৃষ্টিৰে পিছফালে ঘূৰি চায়। এবাৰ বাসৰীয়ে ৰুদ্ৰমূৰ্তি ধৰি চাকৰণীজনীক সুধিলে, "মই কোন তই জান?" সেইটো দৃশ্যত তাই গোলাপী ৰঙৰ শাৰী এখন পিন্ধিছিল; পিছফালৰপৰা কোনোবা এজনে ডাঙৰকৈ ক'লে, "জানো, তোমাৰ নাম গোলাপী।" দৰ্শকৰ এক অংশই গিৰ্জনি মাৰি হাঁহিলে।

মঞ্চৰ ওপৰত শান্তিয়ে এক মুহূৰ্তৰ কাৰণে অইনফালে চালে, তাৰ পিচত তাই আকৌ বাসৰী হৈ গ'ল।

ব্যাকুল হৈ বাসৰীয়ে নিজকে নিজে "মই কি কৰিছোঁ" বুলি সুধিলে, শান্তিৰ দেউতাকৰ ওচৰৰ মানুহবোৰে "থিয়েটাৰ কৰিছা।" বুলি কয়, তাই "মোৰ কি হৈছে" বুলি সুধিলে তেওঁলোকে "নিউমোনিয়া" বুলি কয়, "মোৰ কিয় এনেকুৱা হ'বলৈ পালে" বুলি সুধিলে "আৰু দুটামান আইচক্ৰীম খোৱা!" বুলি কয়। ধুমুহাৰ ৰাতিৰ দৃশ্যটোত বাসৰী আউলী-বাউলী হৈ ওলাইছিল, শাৰীখন তাই সাধাৰণভাৱে পিন্ধিছিল, মানুহবোৰে

মন্তব্য কৰিলে, "এইটো ড্রেছ ভাল হোৱা নাই, আগৰটো পিন্ধি আহাগৈ।" পিছৰ দৃশ্যত তাই নতুন কায়দাত সেউজীয়া কাপোৰ এযোৰ পিন্ধি আহিল; কোনোবা এজনে আনন্দ প্ৰকাশ কৰিলে, "বাবে বা, এইবাৰ আহি গ'ল হেট্টুলুকা পখী!" এবাৰ বাসৱীয়ে চাকৰণীজনীক "তেখেত আহিলে ক'বি, মোৰ আহোঁতে অলপ পলম হ'ব বুলি" কৈ ওলাই যাব খোজোঁতে এজনে ডাবি মাৰি সুধিলে, "অকলে অকলে ক'লৈ যোৱা?" পিছৰ এইন এজনে অনুচ্চ মাতেৰে ক'লে, "আমাক লৈ গ'লেই হয়, স্পেয়াৰ হৈ আছোঁ।"

শেষ দৃশ্যত নাটকৰ শীৰ্ষ বিন্দুলৈ আৰোহণ আৰু উত্তেজনাময় পৰিসমাপ্তিৰ বাবে আছে। দৃশ্যটো আৰম্ভ হ'ল অনিৰুদ্ধ আৰু বাসৱীৰ মাজত মৰম মিহলি কথোপকথনেৰে। এবাৰ বাসৱীয়ে অনিৰুদ্ধৰ কাষ চাপি কোটৰ ফুলটো চুই চুই কিবা এবাৰ ক'লে। লগে লগে এজন ল'ৰাই ডাঙৰকৈ মাত লগালে, "পৰীক্ষা আহিছে, পঢ়া-শুনা নকৰি এইবোৰ কৰিবলৈ আহিছা? ৰ'বা দেউতাৰাক কৈ দিম।"

শান্তিৰ দেউতাক তলমূৰ কৰি, একো কথা যেন তেখেতৰ কাণত নোসোমাই তাকে ভাবি বহি আছিল। মঞ্চৰ ওপৰত জীয়েক ওলালেই তেখেতে তলমূৰ কৰিছিল। পিছৰত যে শান্তিৰ মাক বহি আছিল, সেই কথা তেখেতে মনতে নালিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। মানুহজনীৰ ফালে এবাৰ কেৰাহিকৈ চাবলৈও তেখেতৰ সাহ নাছিল। শেষৰ দৃশ্যটোত তেখেতৰ বহি থকাৰ ধৈৰ্যকণ নোহোৱা হৈ আহিল। অৰ্দ্ধ যন্ত্ৰণাত তেখেতৰ থিয় হৈ, হাতযোৰ কৰি চিঞৰি চিঞৰি ক'বৰ মন গ'ল, "বোপাইত, সেইজনী মোৰ ছোৱালী। মোৰ ছোৱালী বোপাইত। তাই এনে থিয়েটাৰতে কৰিছে, এনেয়ে তাই ভাল ছোৱালী বোপাইত; কাইলৈ তোমালোক আমাৰ ঘৰলৈ যাবা, দেখিবা তাই ভাল ছোৱালী।"

বুঢ়াই একো নক'লে। তলমূৰ কৰি থাকোঁতে এসময়ত তেখেতৰ চকু দুটা পানীৰে ভৰি গ'ল। পাঞ্জাবী চোলাটোৰ আস্তিনেৰে তেখেতে, বুঢ়ীয়ে যাতে মন নকৰে, তেনেকৈ চকু দুটা এবাৰ মচি ল'লে।

শেষ দৃশ্যৰ শেষৰ ফালে প্ৰকাশ হ'ল, অনিৰুদ্ধ চৌধুৰী নীলগিৰি পৰ্বতত থাকোঁতে এজনী ছোৱালীৰ প্ৰণয় পাশত আবদ্ধ হৈছিল, সেই প্ৰণয়ৰ উপহাৰ হ'ল সেই সৰু ল'ৰাটো! ছোৱালীজনী ঢুকাল, জীৱনৰ সেইটো অধ্যায়ৰ দ্বিতীয় সাক্ষী থাকিল এই চাকৰণীজনী! সেই কাৰণে অনিৰুদ্ধ চৌধুৰীয়ে দুয়োটা প্ৰাণীকে লগে লগে ৰাখিছে।

বাসৱীৰ সমুখত অনিৰুদ্ধ এক অবাঞ্ছিত পিতৃৰূপে থিয় হৈ ৰ'ল। বাসৱী প্ৰায় উন্মাদ হৈ গ'ল। এক প্ৰৱঞ্চনাময়, পংকিল জীৱনলৈ তাইক নিমন্ত্ৰণ কৰি অনাৰ বেদনা ব্যক্ত কৰি তাই কান্দি পেলালে। এইকণ সময়ত দৰ্শক মনে মনে থাকিল। মঞ্চৰ ওপৰত বাসৱীয়ে নহয়, শান্তিয়ে কান্দিলে, সঁচাসঁচিকৈ! হৈ যোৱা দৃশ্যবোৰত লোকে এটাইবোৰ উপহাৰে হেঁচা মাৰি ধৰি খেৰ-বাঁহ-ইকৰা-উঁই-হাঁফলু-এলান্ধুমৰ শান্তিক

মুমূর্ষু পৰি পেলাইছিল।

থিয়েটাৰ ভগাৰ পিচত ডেকাইঁতৰ মাজেদি বুঢ়া দেহাৰে বাট উলিয়াই উলিয়াই যিমান পাৰে সোনকালে শান্তিৰ দেউতাক আৰু পিচে পিচে মাক বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। বাহিৰ ওলায়েই তেখেতৰ কোম্পানীৰ বৰচাহাবৰ লগত মুখামুখি হৈ গ'ল। তেখেতে সোনকালে স্পেচিয়েল ক্লাছৰপৰা ওলাই এটা চিগাৰেট জ্বলাইছিল। বুঢ়াক দেখি তেওঁ হাঁহি হাঁহি সুধিলে, "থিয়েটাৰ চালা নে কি?"

"হয় চাহাব।" বুঢ়াই ক্ষীণ মাতেৰে ক'লে।

বৰচাহাবে সুধিলে, "তোমাৰ ছোৱালীজনীয়েও পাৰ্ট কৰিছে বোলে? কোনজনী তোমাৰ ছোৱালী?"

শান্তিৰ দেউতাকৰ জীৰ্ণ দেহাটো যেন এবাৰ কঁপি উঠিল। তেখেতৰ ক'বলৈ মন গ'ল, "হয়, চাহাব। কৰিছে। সেই যে চাকৰণীৰ ভাও লৈছে ছোৱালীজনী, সেইজনী।"

বস্ত্ৰদাহ

ঠিক অফিচ ঘৰ পোৱাৰ আগতেই সোঁ-ভৰিখনত সি ভালকৈয়ে উজুটিটো খালে। কোনোমতে নপৰাকৈ বৈ সি উভতি চালে, কিহতনো উজুটি খালে। এচপৰা ইটা আধা পোত খাই আছে। তাৰ কথা কোনেনো কি কয় জানো— তাকে ভাবি সি নাক কোঁচাই এটা অস্ফুট বিৰক্তি প্ৰকাশ কৰিলে। ভৰিত সি দুখ বিশেষ নেপালে। যোৱা মাহত উজুটিটো খোৱা হ'লে সি চালেহেঁতেন জোতাপাটৰ আগটো থেতেলা খাই মুখমেলা হৈ গ'ল নে কি; কিন্তু আজি সি ভৰিখনৰ আগটো তুলি, মূৰটো অলপ চপৰাই চালে, নতুন জোতাপাটৰ 'শ্বেপ'টো নষ্ট হ'ল নে কি? নতুন বস্তু, এতিয়াৰপৰাই আদৰ কৰি নৰাখিলে বেছি দিন টিকোৱা টান। বেছি দিন নিটিকিলে সতকাই এযোৰ লোৱা আক টান। সি ছাতিটো জপালে। উভতি আহি ছাতিৰ আগেৰে আধা-এলাই থকা ইটাটোত খুন্দা কেইটামান মাৰি চালে। এনেকৈয়ে আক যা কোনে ক'ত উজুটি খায়' ইটাটো লৰাৰ লক্ষণ দেখা নগ'ল। বেছি কষ্ট কৰি তুক উঘালি উলিয়াবলৈও মন নগ'ল। ছাতিটোৰ কাপোৰখনৰ পাক কেইটামান দি ফিটাডালেৰে বান্ধটো দি দি সি অফিচ-ঘৰৰ ফালে আগবাঢ়িল।

আজি যে অফিচলৈ ওলাই অহাৰ যাত্ৰাটো বৰ অমংগলীয়া হ'ল, উজুটিটোৱে তাক সেই কথাকে আকৌ মনত পেলাই দিলে। জপনামুখৰ ওচৰতে থকা কচু গছৰ জোপটোৰ ওপৰত তামোলৰ পিকখিনি পেলাই সি ছাতিটো মেলি লৈছে, এনেতে শুনিলে— "অফিচলৈ যায় মোমাইদেউ?"— বাওঁকালে মুখ ঘূৰাই সি দেখিলে— হেমপ্ৰভা।

"এৰা অ', আহিলোঁ দে, ক'লৈ গৈছিলি?"

"সৌ অনিতাহঁতৰ চোতালত তাঁত-বাতি কৰিছোঁ নহয়, কাটি হ'ল, [illegible] নিবলৈ আহিছোঁ।"— হেমপ্ৰভাই ক'লে।

"বাৰু তই আহি থাক, মই আগবাঢ়োঁ।"

"ভাল।"

ঘৰ নোপোৱালৈকে হেমপ্ৰভা তাৰ লগে লগে আহি থাকিলহেঁতেন, কিন্তু তাইৰ লগ এৰিবলৈকে সি বেগাই খোজ পেলালে। ভাল মুখেৰেই তাইৰ কথাকেইষাৰ ক'লে যদিও, তাৰ পেটে পেটে অলপ খং উঠিল। হেমপ্ৰভাক [illegible]

কাম কৰা মানুহ এটালৈ বিয়া দিয়া আজি নবছৰমান হ'ল। গিৰিয়েকৰ লগতে কেইবাবছৰো থাকিল। কিছুদিন হ'ল মাক-বাপেকৰ ঘৰত আছেহি। প্ৰথম কিছুদিন চুবুৰিটোত বিয়া দিয়া ছোৱালী মাক-বাপেকৰ ঘৰলৈ আহিলে যেনেকৈ থাকিব লাগে, তেনেকৈয়ে আছিল। ওৰণি-বাৰণি লৈ ইঘৰ-সিঘৰলৈ অহা-যোৱা কৰিছিল। শৰতহঁতক লগ পালে পাতল হাঁহিৰে দুই-এটা কথা পাতিছিল, 'কেতিয়ালৈ যাবি' বুলি সুধিলে 'কেইদিনমান থাকিম' বুলি কৈছিল। কিন্তু তাই মাক-বাপেকৰ ঘৰত থকা বহুত দিন হ'ল আৰু লাহে লাহে তাইৰ বোৱাৰী-বোৱাৰী ভাবটোও গ'ল। আজিকালি তাইক কপাহী মেখেলা-চাদৰ পিন্ধি, কুটুৰা-কুটুৰ চুলিসোপা নটকাকৈ, বহল কপালখনত সেন্দুৰৰ ফোঁটটোৰ যতন নোলোৱাকৈ ইঘৰ-সিঘৰ কৰি ফুৰা দেখিলে জীয়াৰী যেনো নেলাগে বোৱাৰী যেনো নালাগে, বাঁৰী যেনো নেলাগে। ওলায়েই তাইক দেখি শৰতৰ অলপ খং উঠিল। মোমাইদেউ চেলাবলৈ আৰু যেন সময়েই নেপালে! বিয়া দিয়া ন-বছৰ হ'ল, আজিলৈকে তাইৰ ল'ৰা-ছোৱালীও একো নাই।

কিছুদূৰ গৈ শৰতে সিফালৰপৰা আহি থকা ডাক-পিয়নটোক দেখি সুধিলে, "কিবা আছে নে কি হে?"

"নাই দিয়ক।"

নথকাৰেই কথা, শৰতে ভাবিলে। সি আগবাঢ়িব খুজিছিল; পিয়নটোৱে ক'লে,— "হেৰি শুনকচোন, গজেন্দ্ৰ মেধি বোলা কোনোবা এইখিনিত থাকে নে কি?"

"গজেন্দ্ৰ মেধি? ক'তা? এইখিনিত কোনো মেধি নাই, তুমি অলপ আগলৈ গৈ খবৰ কৰা।" বিৰক্তিখিনি সি চেষ্টা কৰি লুকুৱাই উত্তৰটো দিলে। সি আকৌ আগবাঢ়িল। প্ৰতিদিনৰ অভ্যাস মতে মুখটো চপৰাই সি বহিকুল মাষ্টৰৰ ঘৰৰ আগফালৰ কোঠালিটোৰ খোলা দুৱাৰখনেদি ঘড়ীটো চাব, এনেতে তাৰ কাণত পৰিল— "দেউতা।"

সি থমকি ৰ'ল। উভতি চাই দেখিলে গাত পানী চলা অৱস্থাৰেই ঘৰত কাম কৰা ল'ৰা মদন দৌৰি আহিছে। শৰতৰ ওচৰ পাই সি ক'লে, "আইদেৱে আপোনাক মাতিছে।"

"কিয়?" শৰতে টান মাতেৰে সুধিলে।

"মই ক'ব নোৱাৰো।" সি কথা কওঁতে ফোঁপনিটো বন্ধ কৰি ৰাখিছিল। শৰত গোঁ গোঁৱাই উভতি আহিল।

সমুখৰ কোঠালিটোতে সুমিত্ৰা থিয় হৈ আছিল। শৰতে খোলা ছাতিটো বাৰাণ্ডাতে পেলাই ভিতৰ সোমাই খঙেৰে সুধিলে, "এই গৰুটোৱে কিয় পিছফালৰপৰা চিঞৰেগৈছে? কুলক্ষণীয়াবোৰ ক'ৰবাৰ!"

"নাই, মই মাতিবলৈ কৈছো কাৰণেহে সি মাতিছে।"

"কৈছা, কৈছা; সিমানো বিধ নোৱাৰা— কেনেকৈ মাতিব লাগে? এবাৰলৈ ওলাই গ'লে পিছফালৰপৰা এটা মহৰ এটা কৰি লাগিছে!"

সুমিত্ৰাই সুধিলে, "কিয়, মনে মনে ৰ'ল দেখোন।"

"তুমিনো বুজা নাই নে কিয় মনে মনে ৰ'লোঁ?"

"বুজিছোঁ, আজিতো সাতাইশ, আঠাইশ তাৰিখ হ'লেই, তিনি-চাৰিটা দিনৰ কাৰণে কাৰোবাৰপৰা ধাৰলৈ টকা তিনিটা নেপাব নে আৰু? অফিচৰে লগৰ কাৰোবাৰপৰা ল'ব, দৰমহা পালেই দি দিব।"

শৰতে হাঁহিলে। ঘৈণীয়েকৰ সহজ কথাখিনি শুনি তাৰ বৰ ভাল লাগিল। সুমিত্ৰাই শৰতৰ অসময়ৰ হাঁহিটো দেখি আচৰিতেই হ'ল। কি ক'ব ভাবি নেপাই তাই মোমায়েকৰ কথাকে আকৌ উলিয়ালে। তেওঁ ক্লাছ ছেভেনলৈকে পঢ়িছিল। কিন্তু এতিয়া সকলো পাহৰিলে। কেৱল অসমীয়া আখৰকেইটা লিখিব পাৰে। যিহে আখৰৰ গোট! সুমিত্ৰাই চিঠিখন আনি দেখুৱাবও খুজিলে। শৰতে পিচত চাম বুলি ক'লে। কিন্তু পঢ়া-শুনা নাই যদিও খেতি-বাতি কাৰবাৰত তেওঁৰ বৰ বুদ্ধি। দুটা ডাঙৰ গুটিধানৰ ভঁৰাল। টকা-পইচাৰ হিচাপ-পাতিও শৰতহঁততকৈ ভালকৈহে জানে। টাউনৰ চাকৰিয়ালক বৰ ডাঙৰ মানুহ বুলি ভাবে— মানে শৰতকো।

শৰত খপ্‌জপকৈ থিয় হ'ল। কথা ভাল লগাত শুনোতে শুনোতে পলমেই হ'ল।

"তেনেহ'লে মই দুপৰীয়াৰ পিচতে মদনক পঠিয়াই দিম।"

একে আষাৰে হয়ভৰ দিবলৈ শৰতৰ সাহ নহ'ল। দুৱাৰডলিটোত ভৰি দি আসোঁৱাহ মিহলাই ক'লে, "বাৰু— দিবাচোন।"

ৰাস্তাত ভৰি দি শৰতে সুমিত্ৰাৰ মোমায়েকৰ কথা ভাবিলে। হোজা মানুহ। পঢ়া-শুনা বিশেষ নেজানে, টকা-পইচাৰ হিচাপ বৰ ভাল জানে। তাক বাবু মানুহ বুলি ভাবে। গাঁৱতে দিন কটাইছে। কিন্তু সুমিত্ৰাই গাঁৱতে দিন কটাওঁ নিজক তাৰ কাৰণেই যেন গঢ়ি তুলিলে। তাক বিয়ানখিনি লাগে ঠিক সিমানখিনি গোটাই লৈ সুমিত্ৰাই যেন বাট চাই আছিল। টকা-পইচা শৰতৰো নাই, তায়ো নিবিচাৰে। মাক থাকোঁতেই ডেৰবছৰৰ আগতে ঘৰখন পাতিবলৈ চপাই অনা সুমিত্ৰাই সঁচাকৈয়ে তাক বৰ সহায় কৰিছে। কাম কৰা ল'ৰা মদনক লৈ তিনিটা মানুহৰ ঘৰখন ইমান ভাল লাগিব বুলি বিয়াৰ আগতে ভৰা নাছিল কাৰণেই সি বিয়াৰ নামত ইমান ওজৰ-আপত্তি কৰিছিল। এতিয়া সুমিত্ৰাক ঘৰখনৰে জীৱ যেন লাগে। অনবৰত খুচুৰ-মুচুৰকৈ ইটো-সিটো কৰি ফুৰা, গধূলি পাকঘৰত চাকি আৰু আগফালৰ কোঠালিত লেমটো জ্বলাই দিয়া, মদনৰপৰা বজাৰ কৰিবলৈ দিয়াৰ লগৰ উভতি অহা পইচাৰ হিচাপ লোৱা, অফিচলৈ যাবৰ সময়ত টেমাটোত তামোল কেইখনমান ভৰাই দুৱাৰমুখত দি যোৱা সুমিত্ৰাক তাৰ ভাল লগাৰ অন্ত নাই। আনকি ৰাতিপুৱা গা ধুই সুমিত্ৰাই তিতা ভৰিৰে চোতালৰ ধূলিবোৰ লগাই মজিয়াত ভৰিৰ সাঁচ বহুৱাই ভিতৰ সোমাই গ'লেও তাৰ চাই ভাল লাগে। দেওবাৰে গা ধোৱাৰ আগতে যেতিয়া-তেতিয়া পুলিকেইটাৰ ভৰিত বাতি চপাই দিওঁতে সুমিত্ৰাই

তাৰ চুৰিয়াখন এচাৰি থকা চাই ৰ'বলৈ সি ভাল পায়। সুমিত্ৰাই গান গাব পাৰে বুলিও তাৰ বিশ্বাস। গুণ্‌গুণাই থাকে, কিন্তু সি সুধিলে নেজানো বুলি কয়। তাই কাম কৰি গুণ্‌গুণাই কৰিলে সি চুৰকৈ শুনিব লাগে। এদিন অনামিকা-বুলবুলিহঁতৰ মাজত বহি গান গাই থাকোঁতেই সি অফিচৰপৰা আহি পাইছিলহি। তাই সেইদিনা বৰ লাজ পাইছিল।

এই সুমিত্ৰাক মোমায়েকে স্কুলত পঢ়াইছিল। মানুহজনলৈ তাৰ শ্ৰদ্ধা হ'ল। তেওঁ যেন সুমিত্ৰাক পঢ়াই তাকহে সহায় কৰিলে। মানুহজনক ভালকৈ আদৰ-সাদৰ কৰি খুৱাই-বুৱাই পঠিওৱা বৰ ভাল হ'ব। তাৰ উপৰি টাউনৰ বাবু মানুহৰ সন্মানটোও ৰাখিব লাগিব।

কিন্তু;— হঠাতে তাৰ মনটো বেয়া লাগি আহিল। সুমিত্ৰাৰ মোমাইদেৱক যদি আৰু পাঁচদিনৰ পিচত নাইবা পোন্ধৰ দিনমানৰ আগতে আহিলহেঁতেন। তেওঁ যদি সদায় আহি থকা মানুহ হ'লহেঁতেন নাইবা কেৰাণীৰ জীৱন বুজা এজন হৈ ভালকৈ চাহ খুৱাব লাগে বুলি ধৰিলেহিহেঁতেন, তেনেহ'লে হয়তো শৰতে তাৰ দুবছৰৰ 'মাহৰ শেষ'ৰ অভিজ্ঞতাৰ কাহিনীৰে বুজাই-বঢ়াই একাপ শুদা চাহ খুৱাই পঠিয়াই দিলেহেঁতেন। কিন্তু বৰ্তমান পাত্ৰৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰশ্নটো একেবাৰে সুকীয়া হ'ল। চাকৰি কৰাৰ আগতে কেৰাণী, স্কুল-মাষ্টৰৰ দুৰ্দশাৰ কথা সি বহুত শুনিছিল, কেইবাবাৰো মাষ্টৰৰ দৰমহা বঢ়োৱা 'প্ৰছেছন'তো গৈছিল; কিন্তু মাহৰ শেষত যে এওঁলোকৰ হাতত এটা টকাও নথকাটো সম্ভৱ সেইটো পথাৰত নামিহে সি গম পাইছে। এতিয়াও বহুতে অবিশ্বাস কৰাত তাৰ আপত্তি নাই। সকলোতকৈ ডাঙৰ কথা হ'ল অন্ততঃ সুমিত্ৰাই বিশ্বাস কৰাতেই তাৰ স্বস্তি। যদি অগত্যা কেৰাণী জীৱনৰ মাহৰ শেষটোৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হয়, তেন্তে অন্ততঃ সুমিত্ৰাৰ নিচিনা এজনী গৃহিণী লাগে!

বাহিৰা কথাবোৰ ভাবিবলৈ বাদ দি সি টকা তিনিটাৰ কথা ভাবিলে। সুমিত্ৰাই সহজেই মুখেৰে সমাধান কৰি থৈ দিলে। হওক— তাই এইবোৰ জঞ্জালৰ মাজলৈ নাহি সকলো সহজ বুলিয়েই ভাবি থাকক। কিন্তু আচলতে আঠাইছ তাৰিখে একেলগৰ কেৰাণী এজনক টকা ধাৰলৈ খোজাৰ কোনো অৰ্থই নাই।

ৰবপ্ ৰকপ্ শব্দ শুনি সি উভতি চালে। তিনিজনী ছোৱালীয়ে ফুলনে বৰ বেগ দিছে। তাৰ গাৰ কাবেদিয়েই সিহঁত আগবাঢ়ি গ'ল। কথা ভাবি ভাবি সি বৰ লাহে লাহে খোজ কঢ়াটো তুলনামূলকভাৱে ওলাই পৰাত সিও অলপ বেগ দিলে। সোনকালে অফিচ পালেগৈও সুস্থিৰ হৈ এটা উপায় উলিয়াব পৰা যাব।

অলপ দূৰ যোৱাৰ পিচত আগে আগে যোৱা ছোৱালী তিনিজনীৰ এজনীয়ে বাওঁ বাহুৰ ওপৰলৈ ধুঁতৰিটো আনি কেৰাহিকৈ শৰতলৈ চালে। ছোৱালীজনীৰ চকুৱে চকুৱে পৰাত তাৰ সংকোচ জন্মিল। হঠাতে তাৰ বেগ বঢ়াই যোৱাটো সন্দেহজনক বুলি যেন ছোৱালীজনীৰ চাৱনিটোৱেই উনুকিয়াই দিলে। সি লাজতে খোজৰ বেগ কমাই দিলে।

হাজৰিকাৰ চিগাৰেট-পাণ-তেল-চাবোন-বিস্কুটৰ দোকানৰ আগ পাওঁতেই হঠাৎ তাৰ কথা এটা মনত পৰি গ'ল। ছাতিটো জপাই সি দোকানখনলৈ চাপি গ'ল। ঘড়ীটোলৈ চাই বুজিলে, পলম হোৱা নাই; ছোৱালীকেইজনীয়ে আইন কৰাতহে বেগ দিছিল। হয়তো কাৰোবাৰপৰা নতুন গান এটা শিকিব, নাইবা স্কুলৰ ওচৰৰ একেলগে পঢ়া ছোৱালী এজনীৰ ঘৰলৈ যাব, নাইবা ঘণ্টা পৰাৰ আগতে ঘৰত কৰিবলৈ দিয়া অংককেইটা কাৰোবাৰপৰা টুকিব।

"কি হে, আহিলা?"— স্কুলীয়া দিনৰে উমেহতীয়া ককাইদেউ, বুঢ়া হাজৰিকাই সৰু ল'ৰা এটাক আঠোটা লজেঞ্চ গণি দি সুধিলে।

"আহিলোঁ দিয়ক, ঘড়ীটোৰ সময় ঠিক আছে নহয়?"

"আছে,— দুই-এক মিনিটৰ ইফাল-সিফাল।"

"দোকানী, এটা লগাই দিবিয়া?" সৰু ল'ৰাটোৱে লজেঞ্চ আঠোটা হিমানীৰ বটল এটাত ভৰাই থৈ ক'লে।

"ওঁ, পইচা দি কিনাকেইটা বটলত ভৰাই থ'বি, আৰু তোক বাস্তাত খাবলৈ মই এটা লগাই দিব লাগে। হো ল।"

বুঢ়া ককাইদেউৰ হাতৰপৰা কাওৰ লজেঞ্চটো খাপ মাৰি লৈ ল'ৰাটোৱে লৰ মাৰিলে। ওচৰতে পাঠশালা স্কুলখন।

"ককাইদেউ, ল'ৰাটোৱে আপোনাক ককাইদেউ বুলিব পৰা হোৱাহি নাই নহয়?" শৰতে হাঁহি হাঁহি সুধিলে।

"হ'ব, হ'ব, আৰু কেইদিন? কিন্তু আৰু নহ'ব, ইমানবোৰ ভাই অকলে চম্ভালিব নোৱাৰাত পৰিছোঁ। নতুন ভৰ্তি বন্ধ কৰিব লাগিব এইবাৰ।"— চিৰকুমাৰ বুঢ়া ককাইদেৱে পুৰণিকলীয়া হাঁহিটো মাৰিলে।

শৰতে অলপ পৰ মনে মনে থাকি পাতল সুৰেৰে ক'লে, "ককাইদেউ, আপুনি মোৰ সেই টকা দুটা নিদিলে আৰু।"

"কিহৰ টকাহে? কি টকা।"

"ই—, এতিয়া মনত নপৰাই হ'ল। সেই লটাৰীৰ টিকটৰ টকা। মোৰ পকেটৰপৰা নগদ দি দিছোঁ। আপুনি আৰু মোৰ টকা দুটা মাৰিলে।"

বুঢ়াই হো হোকৈ হাঁহিলে। "ওঁ, ওঁ, মনত পৰিছে। দিম দিয়া, এসময়ত মনত পেলাই দিবা, দি দিম।"

"আকৌ এসময়ত। আজিয়েই দিয়ক চোন ককাইদেউ, মোৰ এটা বৰ ডাঙৰ কামত লাগিব।"

"ঐ বোপাই, এই সৰুসুৰা টকাৰ নামলৈ নলবা। এতিয়া কাটি পেলালেও এক পইচাও নোপোৱা। তোমাতকৈ মোৰ ৰকম ডাঙৰ কাম আছে।"

কি ডাঙৰ কাম আছে বুঢ়াইহে জানে। কিন্তু ককাইদেউৰ কথাৰ ওপৰত কথা নচলে। বেছিকৈ পেৰাপেৰি কৰিলে তেওঁ দুটকাৰ সলনি দহটকীয়া নোট এখন উলিয়াই দিব। ককাইদেউৰ মেজাজ শৰতৰ জনা আছে কাৰণে সি হাঁহি হাঁহি একো নোকোৱাকৈ ব'ল। দোকানৰ অলপ দূৰতে কলেজত পঢ়া বাবুল আৰু দিলীপ থিয় হৈ তাৰ ফালে চাই থকা দেখি সি বুজিলে তাৰ যাবৰ সময় হ'ল। সিহঁত দুজনে চিগাৰেট কিনিবলৈ বৈ আছে; সি থকাৰ কাৰণে কিনিব পৰা নাই। ইয়াতে চিগাৰেট কিনি লৈ কুলী বস্তিৰ বাস্তাটোৰেদি সিহঁত কলেজলৈ যায়।

টকা খোজাটোৰেই যে উদ্দেশ্য নাছিল তাকে বুজাবৰ কাৰণে শৰতে "সাতাৰীৰ টকা পালে কিন্তু মোক আধা দিব লাগিব ককাইদেউ" বুলি টেমাটোৰপৰা কেইটুকুৰামান কুটি থোৱা শুকান তামোল লৈ যাবলৈ ওলাল।

"বাৰু মই পালে এটাইসোপা তুমিয়েই ল'বা। মোৰ লেইগাল টকা নহ'লেও চলিব।" বুঢ়াই ক'লে।

শৰত আগবাঢ়িল।

যাত্ৰাটো অমংগলীয়া বুলি ভাবি ভাবিয়েই সি অফিচ-ঘৰত সোমাল।

নিত্যনৈমিত্তিক অভ্যাস মতে লগৰ কেৰাণী জগদীশে কলমটোৰে সৈতে কপাললৈ হাতখন তুলিলে। হাকোঁটাভালত ছাতিটো ওলোমাই থৈশৰতে মুখটো অলপ চপৰালে। অইন দিনাৰ দৰে হাঁহি এটা মাৰি কপাললৈ হাতখন তুলিব নোৱাৰিলে। তাৰ মেজখনৰ কাষ পোৱাৰ লগে লগেই তাৰ চিকিচ্ কৰে খং উঠিল। "এই ধনী, মোৰ চকীখন গ'ল ক'লৈ?"

পিয়ন ধনীৰাম কোঠালিত নাছিল, আন এটা চুকৰপৰা সহকৰ্মী অকিকে মাত লগালে, এইখন ইয়াতে আছে ভাই, মই অনাইছিলোঁ, মানুহ কেইজনমান আহিছিল।"

"অঃ, ঠিক আছে", বুলি সি নিজে গৈ চকীখন লৈ আহিল। আজি যেন তাৰ কাৰো ওপৰত বিৰক্তি প্ৰকাশ কৰাৰ দিন নহয়। চকীত বহি সি মেজৰ তলেদি ভৰি দুখন মেলি দিলে; ফাইলৰ জাপটোৰ তলৰপৰা ডাঠ কাগজখন উলিয়াই দুখনমান নিজকে বিচিলে: তাৰ পিচত পোন হৈ বহি কলমডাল তুলি ল'লে।

হাতেৰে কাম কৰি থাকোঁতে সি টকা তিনিটাৰ কাৰণে মনে মনে এখন কাৰ্যসূচী তৈয়াৰ কৰি পেলালে। প্ৰথমতে যোৱা সপ্তাহত বাহিৰা কাম কৰা পইচাৰ বিলখন আজি যাব বজাৰ আগতে পাছ কৰাই টকাকেইটা উলিয়াই লোৱাৰ চেষ্টা কৰিব। দ্বিতীয়তে, চিকন্তাদাৰক দহটকা ধাৰলৈ খুজিব; তিনি টকা খোজাটো বেয়া দেখি। তৃতীয়তে, জগদীশক; তাৰ পিছত আৰু-আৰু, যাকে পায় তাকে।

অফিচৰ কাম তাৰ মন বেছি নাছিল; অলপ সময় কাম কৰি সি বিলৰ কেৰাণী সত্য মহন্তৰ ওচৰ পালেগৈ। বস্তা চিয়াঁহীৰ আৰুবোৰৰ ওপৰত ব্লটিং কাগজখন হেঁচি মাৰি

ধৰি মহন্তই সুধিলে, "কি খবৰ? ভাল নে?"

"আছোঁ একৰকমে। অলপ কষ্ট কৰি মোৰ সেই একট্টা বিলখন আজি উলিয়াই দিব পাৰিব নে? দিলে মোৰ অলপ কাম হয়।"

"কোনখন একট্টা বিল?"

"এই যোৱা সপ্তাহৰ বাহিৰা কাম কৰাৰ। এযাৰ টকা ছ'পইচাৰ বিল এখন।"

"এ, সেইবোৰত হাতেই দিব পৰা নাই! বাকী জেনেৰেলবোৰেই শেষ হোৱা নাই। এইবোৰৰ পেমেণ্ট হোৱাৰ পিছত, মানে অহা সপ্তাহতহে যদি—।"

"নহয়, মোৰ আজি এটা বিশেষ ঠেকা কাৰণেহে আজিয়েই বিলখনৰ কিবা এটা কৰাৰ কথা কৈছোঁ। নহ'লেনো কিহৰ লৰালৰি!"

আলপিন এটাৰে কাগজ কেইখনমানৰ এচুকত গাঁথনি এটা দি মহন্তই ক'লে, "মইনো কি কৰোঁ কওকচোন বাৰু? এইসোপা দেখিছেই নহয়, চব দ'ম হৈ পৰি আছে। এইকেইদিন আপ-টু ছিন্ন কাম কৰিছোঁ। আহোঁও চাবে ন বজাত।"

"মোক আৰু কি বুজাব লাগিছে? আমাৰো জানো ঠেকা নাহে? ময়েই বাৰু সহায় কৰি দিওঁ, যেনেতেনে—।"

মহন্তই অলপ বিৰক্তি মিহলাই ক'লে, "এতিয়া আৰু সেইবোৰ জঞ্জাল নবঢ়াব বুইছে। আপোনাৰ যদি বিশেষ ঠেকা, তেনেহ'লে আজি আইন এঠাইৰপৰা চলাই দিয়ক। এই কেইটকাৰ বিলখন পিচে-পৰেও হ'ব, কিটোনো কথা?"

"হোৱা হ'লেতো কথাই নাছিল, পিচে কোনো উপায় নাই কাৰণেহে এইটোকে কৰিবলৈ ওলাইছোঁ। চাওক, আপুনি পাৰে যদি, পোন্ধৰ মিনিটৰ কাম।"

"এ—হ, আপুনি বাৰে বাৰে একেটা কথাকে পেঘেনিয়াই আছে।"— মহন্তৰ খঙেই উঠিল।— "ইফ ইউ ডু নট মাইণ্ড, আই কেন হেল্প ইউ, কিন্তু সেই বুলি আপুনি আনডিউ এড্ভান্টেজ লৈ এজন কৰ্মীক হেৰাছ্ কৰিব কিয়? উই আৰ নট্ মেছিন্‌ছ আফটাৰ অল। কিমান লাগে কওক, মই দিওঁ।"

মহন্তই লংপেণ্টৰ জেপত হাত ভৰালে। শৰত একমুহূৰ্ত সময় ঠৰ হৈ ৰ'ল, কিন্তু মহন্তৰ হাতটো লংপেণ্টৰ জেপৰপৰা ওলাই অহাৰ আগতে সি লৰালৰিকৈ উভতিল। ওৰে বাটটো সি অলপুৰকৈ পাৰ হ'ল। তাৰ মূৰত গজগজনি উঠিছিল। চকীখনত বহি সি বস্তা চিঠিহীন কলমডাল তুলি ল'লে। সন্মুখৰ আঁকবাকী কাগজ এখনত সি বিহুকে পাৰ ভাকে আঁকিলে, কাটিলে,— বোধহয় কথ লোৱাবাতে।

এনেয়েত তাৰ মনলৈ আহিল— সময় লৈ আছে, নিজকে ভাবি থাকিলে হয়তো শেষত মনন আহি ওলাহ্যাতে উকতি বাব নুবিনাম এচেজলে। জগদীশক কেবল সি সজ্জ- মহজন মনটো কথ; আৰু বাহিৰে এতিয়া সকলো লিখি থৈ দিব, এদিন হয়তো তজনিয়াৰৰ সময় আহিবও পাৰে।

ওচৰৰ মেজখনত বৈঠক বহিছে। ধৰণী, তফিক, দেৱ, প্ৰেমেশ্বৰ। দেৱ আৰু প্ৰেমেশ্বৰে অইন অফিচৰপৰা আহি অলপ মেল মাৰিছেহি। টাউনত হৈ থকা ম্যাজিক পাৰ্টিটোৰ কথা ওলাইছে। দেৱ আৰু তফিকে চালে। প্ৰেমেশ্বৰে আন দুই-চাৰিজনৰ মুখৰপৰা ভাল বুলি শুনিলে চাব। ধৰণীৰ 'দেখা যাওক, পইচাকড়ি পাওঁ, তাৰ পিচত',— এনেকুৱা ভাব।

"বাৰু, সেই যে বটলৰ খেলটো দেখুৱালে, সঁচাকৈয়ে তাত কিবা যাদু-তাদু আছে নে কি?" দেৱ যেন মহা দোধোৰ-মোধোৰত পৰিছিল।

"ক'ৰ যাদু অ'? খালী পাঁচ আঙুলিৰ খেলা, হাত চাফাই। পিচে কিছুমান আছে দেই, সিহঁতে মেছমেৰিজম্ কৰে"— প্ৰেমেশ্বৰে ক'লে।

"ধুৰ, ধুৰ"— তফিকে অস্থিৰ হৈ চিঞৰি উঠিল— "সেইবোৰ চব ফাং-ফুং, হাত চাফাই তাত চাফাই একো নাই। এবাৰ দেখুৱাই দিলে আমিও কৰিব পাৰিম।" এটাইকেইটাই হাঁহিলে। যাদু বুলিতো বিশ্বাস নকৰেই, আনকি খেল দেখুৱা মানুহটোৰ কৌশলখিনিকো সি স্বীকাৰ কৰি নলয়, যেনেকৈ কোনোবাই শৰতক অফিচৰ কামত বৰ একাগ্ৰতীয়া বুলি শলাগিলে সি কয়, "তেনেকুৱা হিন্দুস্থানৰ আৰু বহুত আছে।"

"বাৰু, মইতো আজি চাবলৈ যাম, চামচোন তাৰ কায়দাবোৰ।"— তফিকে ক'লে।

"তই আজি আকৌ যাবি কিয়?"

"ছিট্টাবইত যাব অ'। আৰু ঝুলনা খেলটো মোৰো বৰ ভাল লাগে।"

কথাবোৰ শৰতে মনে মনে শুনিলে। এবাৰ সি ধনীৰামক মাতি সুধিলে, "চিৰস্তাদাৰৰ ওচৰত কোনোবা বহি আছে নে কি?"

"চিৰস্তাদাৰতো আজি অহাই নাই হুৰ। ছুটী লৈছে বোলে।"

শৰতে অলপ সময় চকু টিপ মাৰিবলৈ পাহৰি গ'ল; সি সুধিলে, "তই ঠিক জান?"

"নেজানিবলৈ কিটো আছে হুৰ? মইতো সেই কোঠালিতে কাম কৰি আছোঁ।"

"বাৰু যা।"

শৰত এইবাৰ বহি থাকিব নোৱাৰিলে। সি জগদীশৰ ওচৰ পালেগে। কম সময়ৰ ভিতৰতে সি তাক এটাইখিনি কথা ক'লে। জগদীশে গোজোৰা এটা মাৰি ক'লে, "সি ছুলা ক'ত সাৰিব, তাক চাই ল'ম এবাৰ, কিন্তু তোমাৰ টকা তিনিটাৰ কাৰণেহে—। তুমিতো জানাই, মোৰো সেই। বাৰু ব'বাচোন, মই চিতিল ক্লাৰ্কৰপৰা আহোঁ। এটা সুবিধা হ'বও পাৰে।" জগদীশ লগে লগে উঠি বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল। শৰত আকৌ তাৰ নিজৰ চকীখনত বহিলহি।

শেষ পৰ্যন্ত টকা তিনিটা লেপালে সি বিষম কষ্ট পাব তাৰ ছুলনাত এতিয়া সি একো কৰিব নাই জেনো, সি ভাবিলে। মতলিবে স্বীকৃত এটা পুৰণি সত্য, কেৰাণীৰ দৰমহা সকলো মিলাই ছুৱৰিশ টকা, কিন্তু আইনতকৈ তাৰ এটা ডাঙৰ বেছি। সি আহে

দহ টকাকৈ বিয়াৰ সময়ত কৰা ধাৰ মাৰিব লাগে। বাকীকেইটা টকাকে সুমিত্ৰাই যেন দুগুণ কৰি পেলায়। মাহটো তাই চলাই দিয়ে, কিন্তু দুই-এটা পইচা বাহি হোৱাৰ কোনো প্ৰশ্নই নেথাকে। যি মাহত বাহিৰা কাম কৰি শৰতে কেইটকামান পায়, সেই মাহতে সুমিত্ৰাৰ সাধাৰণ পানীলগাই নিউমোনিয়াৰ ফালে ঢাল ল'বৰ উপক্ৰম কৰে। যি মাহতে হাত ধৰি চলাৰ কাৰণে দুটকা বাচিব, সেই মাহতে সুমিত্ৰাই আবিষ্কাৰ কৰি পেলাব, শৰতৰ গেঞ্জিটো জোতা মচা কামত লগাবৰ হ'ল। যোৱা মাহতো সেইদৰে পোন্ধৰ দিন বাহিৰা কাম কৰি পোৱা টকা চৈধ্যটাৰে জোতা কিনিবলৈ কওঁতে, সি দুয়ো হাতেৰে জোতাপাট টানি দেখুৱাইছিল যে অন্ততঃ আৰু এমাহ তাক চলাব পৰা যাব। কিন্তু শেষত গৈ সি জোতা কিনিলে। ঘৰমৰ জিদত বা দাবীত পৰাজিত হোৱাত আনন্দ আছে; কিন্তু এক এক শ্ৰেণীৰ দাবী এক এক শ্ৰেণীৰ মানুহৰ কাৰণে সুৰক্ষিত কৰা দৰকাৰ। আজি আবেলি সুমিত্ৰাৰ মোমায়েকে তাৰ ভৰিৰ জোতাযোৰলৈ নেচাবও পাৰে। সুমিত্ৰাৰ এনেকুৱা আব্দাৰক ভৱিষ্যতলৈ প্ৰশ্ৰয় নিদিয়াৰ কথা সি এবাৰ ভাবিলে। অৱশ্যে পিচৰ মাহত মোমায়েক আহিব বুলি জানিবলৈ তাইতো ভৱিষ্যৎ-বক্তা নহয়! তেতিয়া হ'লেতো তাই জোতা কিনিবলৈ এবাৰ টকা দি বাকী তিনি টকা বাকচত, শৰতৰ দেউতাকৰ দিনৰ পুৰণি ৰত্নাৱলী পুথিখনৰ মাজত সুমুৱাই থৈ দিলেহেঁতেন। সুমিত্ৰাৰ ওপৰত উঠা খংটো তাৰ আকৌ নাইকিয়া হৈ আহিল।

মাহৰ শেষ দিনকেইটা চৰকাৰৰ ঘৰৰপৰা বিনা পইচাই দিয়া চাউল-দাইল-তেলৰ ওপৰত চলিছে। কিন্তু সেই বুলি দৰকাৰ হ'লে শৰতৰ নিচিনা ডেকা এটাই টকা তিনিটা যোগাৰ কৰিব নোৱাৰাটো সম্পূৰ্ণ অবিশ্বাস কৰিবলগীয়া কথা, হাঁহিবলগীয়াও; কিন্তু এতিয়ালৈকে কথাটো সঁচা, তিনি কল্পাৰ আগতে মিছা হয় নে নহয়গৈ সেইটোও নিৰ্ভৰ কৰিছে জগদীশৰ ওপৰত।

অফিচৰ কামৰ বেছি হেঁচা নাই; সি আকৌ বাহিৰা কামকে কৰিবলৈ ল'লে। নকল কৰা কাম। আগৰদিনা য'লৈকে শেষ কৰিছিল, তাৰপৰা সি লিখি যাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। এটা হত্যাকাণ্ডৰ ঘটনা। জুবেদালী মিঞাৰ বৈণীয়েক নুৰবিবি বিয়াৰ এবছৰৰ পিচত বাপেকৰ ঘৰলৈ গৈ নহা হ'ল। আবুহোচেনে নুৰবিবিহঁতৰ ঘৰলৈ সদায় অহা-যোৱা কৰে। জুবেদালীয়ে বৈণীয়েকক পঠিয়াই দিবলৈ চিঠি লিখিলে শহুৰেকে উত্তৰ নিদিয়ে। জুবানমান সি নিজে যাওঁতেও নুৰবিবিৰ ককায়েকে ওভোতাই পঠিয়ালে। কিন্তু এবাৰ শহুৰেকৰ চিঠি পাই জুবেদালীয়ে গৈ দেখে ছুৰীৰ আঘাতত নুৰবিবিৰ মৃত্যু হৈছে। কে'চ চলিছে।— নুৰবিবিয়ে আত্মহত্যা কৰিলে নে আবুহোচেনে তাইক হত্যা কৰিলে? জুবেদালীয়ে বৈণীয়েকক আগতে মাৰপিট কৰাৰো প্ৰমাণ আছে।

কত ৰকমৰ যে ঘটনা! নকল কৰি থাকোঁতে শৰতে ভাবিছিল।— এনি জোতা হ'লে, আজি সি টকা তিনিটা নেপালে। মোমায়েকৰ আগত সুমিত্ৰাই বৰ লাজ পালে।

"ভাল হ'চৰ, বৰ উপকাৰ হয়"— আনন্দ মনেৰে মানুহজন ওলাই গ'ল।

বাবাগুই বাবাগুই এপাক ঘূৰি শৰৎ আকৌ চকীত বহিলহি। অলপ পিচতে জগদীশ সোমাই আহিল। শৰতে বৰ আশাৰে তাৰ মুখলৈ চালে। সি ক'লে "একপ্ৰকাৰে হ'ল, একপ্ৰকাৰে নহ'লো। মই যিটো ল'বাৰ ওচৰলৈ গৈছিলোঁ, তাৰ হাতজো নাই। সি আকৌ অইন এজনৰপৰা বিচাৰিব। চাবে তিনি বজাৰ আগতে ইয়াতে দি যাবহি।"

শৰতে বিশেষ উৎসাহ নেপালে। জগদীশে আকৌ ক'লে, "তুমি অইনকালেও বিচাৰ-খোচাৰ কৰা। তাৰ আশাতে বহি নেথাকিবা।"

"ক'তনো বিচাৰিবা আৰু!"

"তফিকক কৈ চোৱাচোন, তাৰ হাতত পইচা থাকে। অগত্যা নহ'লে তুমি শেষত গোলাপ উকীলৰ ওচৰলৈ যাবা, বুইছা?"

শৰতে বুজিলে। কিছু সময় এনেয়ে গ'ল। এবাৰ উঠি সি তফিকৰ ওচৰত বহিল।

"কি ভাই, কেনে চলিছে?" তফিকে চকীখনত আঁউজি সুধিলে। শৰতৰ পাতনি মেলাৰ ইচ্ছা নাছিল, সি ক'লে, "মোক অলপ সহায় কৰা ভাই। বৰ মছিলত পৰিছোঁ। মোক তিনিটা টকা দিয়া ধাৰলৈ, পেমেণ্টৰ দিনা দি দিম।"

"মই লগততো পইচা অনা নাই ভাই! এক পইচাও লগত নাই।"

তফিকৰ কথাৰ সুৰত শৰতে অলপ আশা দেখিলে। সি ক'লে, "ভাই, বেয়া নোপোৱা যদি যোৱাচোন চাইকেলখন লৈ ঘৰৰপৰা টকা তিনিটা আনি দিয়া। মই ক'তো পোৱা নাই। দৰকাৰটোও বৰ জৰুৰী।" শৰতে নিজকে কিমান তললৈ নমাইছে, সেইটো বুজিও ক'লে।

তফিকে এক মুহূৰ্ত মনে মনে থাকি ক'লে, "নাই ভাই, ঘৰতনো ক'ৰ পইচা আছে? মা-বাবা ঘৰত কোনো নাই, ছিষ্টাৰ অকলে আছে। তাইৰ হাততো পইচা নাই।"

শৰতৰ মুখখন ক'লা পৰি গ'ল। তফিকৰ ঘৰত ভনীয়েক অকলে থকাটো সঁচা। হয়তো ভেওঁক লৈ তফিক যে সজিয়া ছৰ্কাছ চাবলৈ যাব, সেইটোহে মিছা।

চকীখনত বহি শৰতে ভাবিলে, অকল বাকী থাকিল। নাই, লগৰ কেৰাণী আৰু কাকো খুজিব নোৱাৰি। অকণে যদি কৈ দিয়ে, "ইস, অলপ আগতে মই টকা পাঁচোটা এজনক দিলোঁ। আৰু আধাঘণ্টাৰ আগতে কোৱা হ'লেই আপুনি পাই গ'লহেঁতেন। এইমাত্ৰ লৈ গ'ল", — তেনেহ'লে সি আৰু এজন সহকৰ্মীক মিছা মাতিবলৈ সুবিধা দিয়া হয়। কলমডাল লৈ আকৌ সি কামত মন দিবলৈ চেষ্টা কৰিলে, অৱশেষে জগদীশৰ বন্ধুজনৰ ওপৰত ভৰসা কৰি।

কিছু সময় গ'ল।

এবাৰ ওচৰৰ চকীখনৰপৰা কেৰাণীজনে তকিয়াই উঠিল, "এই কি লাগে? ক'ৰ ল'ৰা তই?"

শৰতে দেখিলে, দুৱাৰমুখত বুকুফটা চোলা এটা পিন্ধি মদনে থিয় হৈ ভালে চাইছে। সি অলপ ভয় খাই গৈছে। শৰত উঠি বাহিৰলৈ গ'ল। পাছে পাছে মদনো গ'ল। মানুহৰ মাজৰপৰা তাক একাষৰলৈ মাতি নি সি ভেকাহি মাৰি সুধিলে, "তোৰ সিটো চোলা কি হ'ল?"

"ধুই দিছোঁ, শুকোৱা নাই।"

"ধুবলৈ আৰু দিন নেপালি? যাঃ, সৌ গছৰ গুৰিত বহি থাকগৈ। মই নেমাতাওঁ মানে কলৈকো নাযাবি।" সি গ'লগৈ। শৰত উভতি আহি কোঠালিত সোমোৱাৰ লগে লগে জগদীশে ক'লে, "নহ'ল শৰত, ল'ৰাটোৱে নেপালে, এতিয়াই আহি কৈ গ'লহি।"—জগদীশৰো সহানুভূতিত মাতটো কোমল হৈ পৰিল।

শৰত অলপ পৰ থিয় হৈ ৰ'ল। সি মুখেৰে একোকে ক'ব নোৱাৰিলে। জগদীশৰো ক'বলৈ যেন আৰু একো নাছিল। শৰতে আকৌ এবাৰ বাহিৰলৈ ওলাব খুজিলে। বোধহয় গোলাপ উকীলৰ ওচৰলৈ। দুৱাৰডলিটোত ভৰি দিওঁতেই তাৰ লগত এবিয়া-কোট পিন্ধা মানুহজনৰ মুখামুখি হৈ গ'ল। তাৰ বিৰক্তিটোৱে খিতাতে মূৰ দাঙি উঠিল। সি ক'লে, "নাই, নহ'ব বুইছে, আজি কোনোমতেই নোৱাৰিম। আপুনি আৰু এদিন নাহিলে নহ'ব।"

মানুহজনে আগৰপৰা আঁতৰিব নুখুজিলে। কাতৰ ভংগী এটা মুখলৈ আনি কিবা এষাৰ তেওঁ ক'ব খুজিছিল, শৰতে বাধা দি ক'লে, "মোক আজি আৰু আমনি নকৰিব। মোৰ আহৰি নাই। এইবাৰ আহোঁতে নম্বৰটো লৈ আহিব।"

সি গুচি গ'ল। মানুহজন বোধহয় হাত দুখন জাপ খুৱাই তাতে থিয় হৈ থাকিল, সি লক্ষ্য নকৰিলে। এক মুহূৰ্তৰ পিছতে তাৰ বেয়া লাগিল। হঠাতে তাৰ সত্য মহন্তৰ কথাটোলৈ মনত পৰিল। বাৰাণ্ডাখনত সি এনেয়ে এবাৰ ইফাল-সিফাল কৰিলে। তাৰ পিচত উকীলখানাৰ ফালে যাবলৈ ওলাইছে, এনেতে দেখিলে, সন্মুখত এবিয়া কোট পিন্ধা মানুহজন।

"চাওঁ, কথা এটা কওঁ, শুনকচোন।" তেওঁ তাক মাতিলে।

সি খট্‌খটি কেইটাইদি নামি মানুহজনৰ ওচৰলৈ আহিল। মানুহজন বাৰকিৰণৰ মাজে মাজে আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে। লগে লগে সিও গ'ল। মানুহজনে কোমল সুৰেৰে কিছুমান কথা কৈ গ'ল। গাঁৱৰ মানুহ, এদিন কাম-কাজলৈ চকু দিয়া বন্ধ হ'লেই বহুত লোকচান হয়। এতিয়া হাল-কোৰৰ বতৰ। কেইটা দিনত তেওঁৰ মনে মনে বৰ অশান্তি। আচলতে তেওঁ এইবোৰ গণ্ডগোলৰ মাজলৈ সোমোৱা মানুহ নহয়। মিছামিছিকৈ কাম-কাজৰ ক্ষতি।

দুয়োজন আহি আহি যেতিয়া বাৰকিৰ চাহৰ দোকানখনৰ আগ পালেহি তেতিয়া মানুহজনে ক'লে, "আহক, চাহ এটোপা খাওঁ।"

শৰতৰ উচপ্ খাই উঠিল। কথা শুনি শুনি কোনখিনি পাইছিলহি সেইটো তাৰ খবৰেই নাছিল। কথাবাৰ শুনি তাৰ কাণ দুখন গৰম হৈ উঠিল। মানুহজনে তাক কি বুলি ভাবি এই কথাবাৰ ক'লে? সি আজি মানুহজনক প্ৰথম দেখিছে, কিন্তু মানুহজনে বোধহয় তাক চিনি নেপালেও কেৰাণীকুলটোক চিনি পায়। নহ'লে...।

"আহক, কি ভাবিছে?"

"নাই, নাই মই চাহ নেখাওঁ। অসময়ত চাহ খোৱা মোৰ অভ্যাস নাই। আপুনি খাওক, মোৰ অলপ কাম আছে, মই যাওঁ।"— শৰত যাবলৈ ওলাল।

"ব'বচোন, চাহ নেখায় নেলাগে, বহি দুবাৰ কথাকে পাতোঁ। এটোপা গুৱা পানীকে খাব।" মানুহজনে আৰু কিবাকিবি কিছুমান ক'লে। শৰতৰ বৰ অস্বস্তি লাগিল। সি ইফালে-সিফালে মদনক চালে; সি বোধহয় জুপুকা মাৰি বহি আছে, আঁহত গছজোপাৰ আঁৰত।

মানুহজনে এবাৰ প্ৰকাশ কৰিলে শৰতে হয়তো তেওঁ খুৱাৰ খোজা চাহখিনি খাবলৈ লাজ আৰু খিং কৰিছে। শৰতে "নহয়, নহয়, ইয়াত লাজ আৰু খিংৰ কি কথাটো আছে" বুলি সন্ত্ৰস্তভাৱে উত্তৰ দিলে। তাৰ পিচত এবাৰ সি সময়ৰ অভাৱ দেখুৱাই আপত্তি কৰিব খুজিলে; কিন্তু মানুহজনৰ কাতৰ মুখখন আৰু দাং খাব খোজা হাত দুখনলৈ চাই মনে মনে ব'ল। তাৰ পিচত সি অলপমানকৈ তেওঁৰ পিচে পিচে দোকানখনত সোমাল।

ভিতৰ সোমাই তাৰ মূৰ তুলি চোৱৰ সাহ নহৈছিল; কিন্তু এবাৰ চাই দেখিলে দোকানখন মানুহেৰে ভৰি আছে— তৰুণ-যুৱতি, মকেল, সাক্ষী, বাদী, বিবাদী। এটা চুকত মুছলমান চিনাকি কেৰাণীকো দেখিলে। আনে তাৰ তেওঁলোকৰ চকুকে চুৰকে নপৰিল। মানুহজনক একপ্ৰকাৰ টানিয়েই সি চাহ খোৱা ঠাইকণৰ কাষত থকা সৰুকামান কোঠালিটোলৈ লৈ গ'ল। কোনোবাই দেখিলে আৰু বৰ লাজ লাগিব।

চাহ দিয়া ল'ৰাটোক বাহিৰলৈ মাতি নি মানুহজনে কিবাকিবি কথা ক'লে, আৰু মুহূৰ্তৰ অলপ পিচতে সি দুখন পিৰিচ মিঠাইৰে ভৰাই সিহঁতৰ সন্মুখত থৈ গ'লহি। দুপিয়লা পানীও।

"ইমানখিনিক কিয়?" শৰতে সুধিলে।

"কিমানখিনিকনো? খাওকচোন, খাওক।"

লাজ, অপমানত শৰতৰ খাদ্যনলীটোৰ কেনেবাকৈ বাই বন্ধ হৈ গৈছিল। ইমান পৰিমাণৰ মিঠাই যদি আজি সুবিধাই মোৰ ঘৰলৈ আনিব পাৰিলে তেওঁলোকে সকলোৱে খাব পাৰে।

আৰম্ভ কৰাৰ পিচত মিঠাইখিনি শেষ কৰিবলৈ তাৰ বেছি সময় নেলাগিল। পানী এঢোক খাই আঙুলিৰ আগকেইটা পিয়াহতৈকে চুহি চুহি উঠোতেই সি দেখিলে মানুহজনে বেইখনমান এটকীয়া নোট মুঠিত কৰি তাইৰ আগফালে দিছে।

"আপুনি এইবোৰ কি কৰিছে?"— শৰতে অতি আচৰিত হৈ সুধিলে। দুবছৰৰ কেৰাণীগিৰিৰ পিচত আজি নতুন দৃশ্য এটা দেখি তাৰ মনৰ অৱস্থা আৱস্তৰ বাহিৰলৈ গুচি যোৱা যেন লাগিল। জগদীশৰ মুখে এনেকুৱা ঘটনাৰ কথা সি অৱশ্যে শুনিছিল।

"ৰাখি থওকচোন, চাহ-তাহ খাব।" মানুহজনে বিনয় মিহলাই ক'লে।

"নাই, নহয়, নহয়, নেলাগে; আপোনাৰ কামটো মই আজিয়েই কৰি দিম, এনেয়ে কৰি দিম, ব'লক।"

"এই কামটো হ'ল হ'ল, নহ'ল নাই। কামৰ কাৰণে নহয়, এনেয়ে ৰাখকচোন। মোৰ কামটোৰেই ডাঙৰ কথা নে?" মানুহজনে শৰতৰ চোলাৰ ওপৰ জেপত টকাকেইটা সুমুৱাই দিলে। শৰতে লগে লগে টকাকেইটা উলিয়াই ওভোতাই দিব খোজোঁতে তেওঁ দুয়োখন হাতেৰে শৰতৰ হাতখন হোঁচোকাই দিলে।

"ৰাখি থওকচোন— কিনো কথা?"—

শৰতৰ চিন্তাত বা-মাৰলি উঠিল।— বোধহয় তিনি টকাতকৈ বেছি,— বাহিৰত আঁহত গছৰ গুৰিত মদন বহি আছে,— ঘৰত সুমিত্ৰাই বাট চাই আছে,— সুমিত্ৰাৰ মোমায়েকে চাগে কোনোবা এটা বাস্তাত থিয় হৈ কাৰোবাক সুধিছে— হেৰি শৰত বাবুৰ ঘৰটো কোনখিনিত?— নাইবা ঘৰত কোন আছে— বুলি বন্ধ দুৱাৰখনৰ ওচৰত থিয় হৈ মাতিছে,— আৰু উকীলখানাত হয়তো গোপাল উকীলে শূন্য জেপ এটা লৈ বহি আছে।

মানুহজনৰ হাত দুখনৰ মাজৰপৰা হাতটো উলিয়াই আনি সি প্ৰথমে ওপৰ জেপত, তাৰ পিচত তল জেপত টকাকেইটা থৈ দিলে।

সি ক'লে, "আপুনি অফিচলৈ যাওক, অকণমান কাম এটা কৰি মই গৈছোঁ।"

দোকানৰপৰা বাহিৰলৈ ওলাই সি আঁহত গছজোপাৰ গুৰিত মদনক বিচাৰিলে। অলপ বিচাৰি, দাঁতৰ ঔষধ বেচা মানুহটোৰে দেখুওৱা মেজিক চাই থকা অৱস্থাৰপৰা শৰতে তাক উলিয়াই আনিলে। বাটত যাতে ক'তো নপৰে, তেনেকৈ সি মদনৰ জেপত টকা তিনিটা ভৰাই দি ক'লে, "বেগাই যাবি, ইটো চাই সিটো চাই দেৰি নকৰিবি।" সি গ'লগৈ।

অফিচ ঘৰ সোমোৱাৰ লগে লগে জগদীশে তাৰ হাতত টকা তিনিটা দিলে।

"মই টকা পালোঁ।"

"পালি? ক'ত পালি?"

"পালোঁ এঠাইত" বুলি কওঁতে শৰতে বিশেষ উৎসাহবোধ নকৰিলে। বোধহয় জগদীশো মনে মনে আহত হ'ল। সি অনা টকাকেইটা কামত নলগাৰ কাৰণে।

মানুহজনৰ কে'চৰ তাৰিখটো উলিয়াই দিওঁতে কিছুসময় লাগিল। তাৰ পিচত আইন কিতাপকে অলপ লোৰকালে সি কাউণ্টৰ উলটিল।

পাকঘৰৰ দুৱাৰমুখত থিয় হৈ শৰতে দেখিলে, সুমিত্ৰাই পিৰিচ দুখনত মিঠাই সজাইছে। ভাল লাগিব লগীয়া তাৰ একো নাছিল। সুমিত্ৰাই কিন্তু হাঁহি হাঁহি ক'লে, "ইস্, ঠিক সময়তে আহি পাইছেহি। মোমাইদেউ অথনিয়েই আহিল। হাত-ভৰি ধুই ভিতৰতে এনেয়ে দীঘল দিছে। আপুনিও ধুই-পখালি আহককৈ যাওক। ইয়াতে একেলগে খাই খাই কথা পাতিব।" সুমিত্ৰাৰ মনত বৰ আনন্দ, সি বুজিলে।

হাত-ভৰি ধুই সি আকৌ পাকঘৰৰ দুৱাৰমুখতে থিয় দিলেহি।

"আপুনি বহকচোন, মই মোমাইদেউক মাতি আনোগৈ।" সি বহিল। সুমিত্ৰা ওলাই গ'ল।

পিৰিচত সজোৱা মিঠাইখিনিলৈ সি ঠৰ লাগি চাই ৰ'ল। সি খাব নোৱাৰিব, তথাপিও সমিত্ৰাৰ মোমায়েকৰ লগত বহি বহি কথা পাতিব।

অলপ পিচতে সুমিত্ৰা সোমাই আহিল আৰু তাৰ পিছে পিছে...

পলকৰ ভিতৰতে শৰতৰ গোটেই দেহ-মন যেন অসাৰ হৈ আহিল।

সুমিত্ৰাৰ মোমায়েক! এড়িয়া কোট পিন্ধা গাঁৱলীয়া মানুহজন!

শৰতৰ চকুলৈ তীব্ৰ অন্ধকাৰ নামি আহিল। তাৰ মূৰ ঘূৰাই গ'ল।

এন্দুৰ

ওচৰতে লাঠিডাল থৈ জিৰণি লোৱা কপাৰ হাতখনে, হঠাতে এটা হৈ-চৈৰ সৃষ্টি হ'লে যেনেকৈ প্ৰথমতে লাঠিডাল খামোচ মাৰি ধৰি লয়, আৰু তাৰ পিচত ক'ত কি হৈছে তাৰ উমান ল'বলৈ চেষ্টা কৰে, এই ঘৰকেইটাৰ তিৰোতা মানুহবোৰে তাকে কৰিলে। সাধাৰণতে এই তিৰোতাবোৰে সিহঁতৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ ক'ত আছে, সিহঁতে ক'ত কি কৰিছে, তাৰ খবৰ নেৰাখে। ভোক লাগিলে আপুনিয়ে ঘৰলৈ আহিব— এনেকুৱা এটা ভাব লৈ সিহঁত নিশ্চিন্ত হৈ থাকে। কিন্তু আজি জলফুলটো লগাৰ লগে লগে এটাইবোৰ তিৰোতা সিহঁতৰ জুপুৰিবোৰৰপৰা উধাতু খাই ওলাই আহিল। সিহঁত সকলোৱে একেলগে নিজৰ নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ নাম ধৰি ধৰি চিঞৰি লৰা-ঢপৰা কৰিবলৈ ধৰিলে। কোনোবা এজনীয়ে হয়তো পৰিষ্কাৰকৈ দেখিলে— তাইৰ ল'ৰাটো সৌটো, তাতে থিয় হৈ আছে; কিন্তু তাই সিমানতে সন্তুষ্ট নহ'ল; দৌৰ মাৰি গৈ তাই ল'ৰাটোৰ হাতত মুঠি মাৰি ধৰি মানুহৰ মাজৰপৰা একাষৰীয়া ঠাইলৈ টানি আনিলে; নিজৰ পেটৰ ওপৰত ল'ৰাটোৰ মূৰটো লগাই তাক দুইখন হাতেৰে ধৰি ল'লে আৰু তাৰ পিচতহে ঘটনাটোৰ সবিশেষ জানিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। মাত্ৰ দুই মিনিটমানৰ ভিতৰতে তিৰোতাবোৰে নিজৰ নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালী চম্ভালি ল'লে; সিহঁতৰ নাম ধৰি ধৰি চিঞৰাটো বন্ধ হ'ল। কেৱল মতিৰ মাকৰ মাতটো লাহে লাহে ডাঙৰ— আৰু ডাঙৰ হৈ যাবলৈ ধৰিলে। বহুত মানুহৰ চিঞৰ-বাখৰৰ মাজতো তাইৰ তীক্ষ্ণ কণ্ঠস্বৰ পৰিষ্কাৰকৈ শুনা গ'ল। প্ৰথমতে, তাই লগৰ তিৰোতাবোৰৰ নিচিনাকৈয়ে মতি মতি বুলি মাতি ইফাল-সিফাল কৰিছিল, পিচত তাই লৰা-ঢপৰা কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু শেষত উৰাউল হৈ চিঞৰিবলৈ ধৰিলে।

লগৰ আইন ল'ৰাবোৰে ক'লে, "মতি সিহঁতৰ লগতে আছিল, এইখিনিতে আছিল।" এইখিনিতে আছিল? কিন্তু ক'তা? "তহঁতে ঠিক জান সি এইখিনিতে আছিল? কোনখিনিত, কোনখিনিত আছিল সি?"— আতুৰ হৈ মতিৰ মাকে প্ৰত্যেকটো ল'ৰা, প্ৰত্যেকজনী ছোৱালীকে সুধিবলৈ ধৰিলে। সি কিজানি তহঁতে মন নকৰোঁতে আইন ক'ৰবালৈ গ'ল!— মতিৰ মাকে আকুল হৈ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰৰপৰা শুনিবলৈ আশা

কৰিলে— হয়, সি ক'ৰবালৈ যাবও পাৰে। কিন্তু প্ৰত্যেকটো ল'ৰা, প্ৰত্যেকজনী ছোৱালীয়ে তাইক বাৰে বাৰে নিশ্চিতভাৱে জনাই দিলে, মতি এইডোখৰ ঠাইতে আছিল— যিডোখৰ ঠাইত এতিয়া এসোপা আঢ়ে মোনীয়া বস্তা দ'ম হৈ পৰি আছে।

এইডোখৰ কিছুমান বিৰাট বিৰাট গুদামৰ্মলৈ যোৱা ঠেক বাটৰ কাষৰ সৰু মুকলি ঠাই। এটা লেতেৰা, বিচিত্ৰ ধৰণৰ ব্যৱসায়ে পহুৰা দি থকা অলপ বহল বাট, সেই বাটৰ পৰা দুটা ঘৰৰ মাজেদি কোনোমতে সোমাই আহিছে এই ঠেক বাটটো। বাটটোৰ একাষে পৰিছে এক চাবোন কোম্পানীৰ চৌহদ বেড়ি ৰখা দীঘল টিনপাতৰ বেৰ, আনফালে পৰিছে এই মুকলি ঠাইডোখৰ। অলপদূৰ আগুৱাই গৈ বাটটো ভাগ ভাগ হৈ গুদামবোৰৰ মাজে মাজে বিয়পি পৰিছে। এইবোৰ গুদামেই হ'ল নগৰখনৰ হাজাৰ হাজাৰ মানুহৰ খাদ্যৰ ভঁৰাল। এক সুন্দৰ যুৱকৰ মুখখনৰ লগত তেওঁৰ পেটৰ কুৎসিৎ নাড়ী-ভুৰুবিলাকৰ যি সম্পৰ্ক, এই নগৰখনৰ লগতো এই গলিৰ সেই সম্পৰ্ক। অবিচ্ছেদ্য, অপৰিহাৰ্য, কদৰ্য। অসংখ্য প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড ট্ৰাক বিকট গৰ্জন কৰি কৰি গলিটোত সোমায়, শ শ মোন খাদ্য-সামগ্ৰী গুদামবোৰত নামে, আকৌ অসংখ্য ট্ৰাকে শ শ মোন বস্তু ক'ৰবালৈ লৈ যায়। আনাড়ী ৰিক্সাৱালাই য'ত ৰিক্সাখন ঘূৰাবলৈ দুবাৰ অগা-পিছা কৰে সেই ঠাইত কি কৌশলেৰে একো একোখন প্ৰকাণ্ড ট্ৰাক ঘূৰোৱা হয়, সেইটো কেৱল ট্ৰাকৰ ড্ৰাইভাৰে জানে। কেতিয়াবা ক'ৰবাত কোনোবা এখন গাড়ীয়ে অথালি-পথালি কৰিলে গলিটো গাড়ীৰে ঠাহ খাই পৰে, আৰু বাটটোৰ ওচৰ-পাঁজৰৰ দুৰ্গন্ধময় বতাহ ঠাহ খাই পৰে ড্ৰাইভাৰ-হেণ্ডিমেনৰ উচ্ছৃংখল চিএৰ-বাখৰেৰে। ড্ৰাইভাৰবোৰৰ চেহেৰা ট্ৰাকবোৰৰ লগত খাপ খাই পৰা; দেখিলে এনেকুৱা লাগে যেন আগতে সিহঁতৰ জোখ-মাখ লৈ পিচত কোম্পানীয়ে গাড়ীবোৰ সাজিছে। গোটেই নিশা গাড়ী চলোৱাৰ কাৰণেই নে, কিম্বা খোৱাৰ কাৰণেই সিহঁতৰ চকুবোৰ ৰঙা পৰি থাকে। পৰাপক্ষত সিহঁতে চিএৰ-বাখৰ কম কৰি ছিটিতে গপচ হৈ থাকিবলৈ চেষ্টা কৰে; কিন্তু ভীষণ হাল্লা কৰে হেণ্ডিমেনবোৰে। কাৰ দোষত বাটত 'জাম' হৈ গৈছে, সেইটো সিহঁতে মালৰ ওপৰত বহি বহিয়েই ঠিক কৰিব খোজে। কেতিয়াবা ঘণ্টাৰ পিচত ঘণ্টা 'জাম'টো লাগি থাকে; ঠেক বাটটোতো গাড়ীৰে ঠাহ খাই পৰেই, মেইন বাটটোতো ইখনৰ পিচত সিখনকৈ বহুত দূৰলৈকে গাড়ীয়ে শাৰী পাতে। 'জাম' ভাঙিবলৈ কোনেও নিজৰ গাড়ীখন অলপ পিছুৱাই দিবলৈ সন্মত নহয়। "মোৰ কি দৰকাৰ? যি হয় হৈ থাকক"— বুলি ড্ৰাইভাৰ গাড়ী এৰি ওচৰৰ চাহৰ দোকানত বহেগৈ। কেতিয়াবা মাজনিশা গাড়ীবোৰ মালেৰে সৈতে ঠেক বাটটোত সোমায়হি। কিন্তু গুদাম খোলে ৰাতিপুৱা। তেনেকুৱা দিনত কেতিয়াবা ঠাইডোখৰ আৰু কদৰ্য, দুৰ্গন্ধময় হৈ উঠে; কেতিয়াবা আকৌ ড্ৰাইভাৰ-হেণ্ডিমেনবোৰ কেঁচুৱাৰ নিচিনাকৈ নিজ নিজ গাড়ীত শুই থাকে।

এই মুকলি ঠাইডোখৰৰ প্ৰায় আধাখিনি ঠাই এৰিব ক'লা সেউজীয়া ৰঙৰ অদ্ভুত

পনীয়া বস্তুত ডুব গৈ থাকে। বস্তুটো মূলতে চাগে বৰষুণৰ পানীয়েই আছিল, তাৰ পিচত শেলুৱৈ, ম'বিল আদি বিচিত্ৰ বস্তু মিহলি হৈ তাৰ বং এনেকুৱা হৈছে। ওচৰৰ শুকান ঠাইডোখৰ লেতেৰা কৰি সক সক ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে এই পানীৰে নিজকে চাফা কৰে। মুকলি ঠাইডোখৰৰ সিটো পাৰে বাঁহ, খেৰ, আলকতৰাৰ ড্ৰাম কাটি কৰা টিনপাত, ঢাৰি, বাঁহৰ হলা, থৈলা, পেকিং বক্সৰ কাঠ আদি সামগ্ৰীৰে বজা এশাৰী জুপুৰি। এইবোৰ জুপুৰিত আগতে দিন হাজিৰা হিচাপত গুদামৰ মাল উঠোৱা-নমোৱা কৰা মজদুৰ কিছুমান আছিল; কিন্তু আজিকালি গুদামৰ কৰ্তৃপক্ষই স্থায়ী বন্দবস্তত মজদুৰ কিছুমান নিয়োগ কৰিলে; এইকেইটা ঘৰৰ কোনেও সেই চাকৰি নেপালে; গতিকে সিহঁত ইয়াৰপৰা গুচি গ'ল। এতিয়া ঘৰবোৰত ল'ৰা-ছোৱালী লৈ কিছুমান তিৰোতা মানুহ থাকে। বাসিন্দা হিচাপে ইয়াত মতা মানুহ নেথাকেই। যি দুই-এটা মতা মানুহ মাজে মাজে দেখা যায়, সিহঁত ল'ৰা-ছোৱালীবোৰৰ বাপেক নহয়। মতিৰ মাকৰ নিচিনা দুই-এজনীৰ বাহিৰে বাকীবোৰ তিৰোতা মানুহ বুঢ়ী; সিহঁতৰ দুজনীমান বাতিপুৱাই ভিক্ষা কৰিবলৈ ওলাই যায়, দুজনীয়ে ওচৰৰ হোটেলবোৰত চাউল জাৰি, মছলা পিচি দিয়ে; এজনীয়ে ড্ৰাইভাৰ-হেণ্ডিমেনক নিমখ-তেল-পিয়াঁজ-কেঁচা জলকীয়া সানি মুৰিৰ যোগান ধৰে— ইত্যাদি।

কিন্তু প্ৰত্যেকজনী তিৰোতাক পেটৰ ভাতমুঠি যোগাৰ কৰাত আটাইতকৈ বেছি সহায় কৰে ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে। সিহঁতে খৰাহী-পাচি-ডলা-খালী টিং আদি সামগ্ৰী একোটা লৈ দিনটোৰ প্ৰায় গোটেইখিনি সময় বাটটোৰ কাষতে কটায়। কাম নেথাকিলে সিহঁতে-চিএৰ-বাখৰ, কন্দা-কটা কৰি খেলি থাকে, কিন্তু যেতিয়া গুদামত মাল নমাই খালী ট্ৰাকবোৰ উভতি আহে, আৰু 'জাম' হোৱাৰ কলত এইখিনিতে ট্ৰাকবোৰ ৰৈ যায়, তেতিয়াই সিহঁত টপাটপ্‌কৈ ট্ৰাকবোৰত উঠে, মুহূৰ্তৰ ভিতৰতে ট্ৰাকৰ মাল থোৱা ঠাইৰ মজিয়াখন সিহঁতে পোটাৰে সাৰি পেলায়। জাৰৰখিনি পাচি-খৰাহীত ভৰাই সিহঁত ঘৰলৈ দৌৰে, আৰু ঘৰত মাকহঁতে জাৰৰবোৰ জাৰিলে তাৰ মাজৰপৰা চাউল, দাইল আদি ওলাই পৰে। ল'ৰা-ছোৱালীহঁতৰ এই কামটো ড্ৰাইভাৰ-হেণ্ডিমেনহঁতে ভাল পায়; কাৰণ লগে লগে সিহঁতৰ গাড়ীখন চাফা হয়। আৰু ল'ৰা-ছোৱালীহঁতে ভাল পায় 'জাম' বিমানে বেছিকৈ লাগে সিমানে। তেতিয়া সিহঁতে এটাইবোৰ গাড়ী চাফা কৰাৰ সুবিধা পায় আৰু সুবিধাটো সিহঁতৰ এটাইবোৰে পায়।

ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে একোডাল লোহাৰ আগ জোঙা মাৰিও যোগাৰ কৰি লৈছে। মালভৰ্তি গাড়ীৰ 'জাম' লাগিলে, সিহঁতে বস্তাবোৰত মাৰিডালেৰে খুচি একোটা সক ফুটা উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰে আৰু সেই ফুটাটোত আঙুলি ভৰাই অলপ অলপকৈ চাউল-দাইল-চেনি-নিমখ আদি উলিয়ায়। হেণ্ডিমেনে খেদা ধৰিলে সিহঁতে আনন্দত কিৰিলি পাৰি অলপ দূৰলৈ দৌৰ মাৰে, অলপ পিচতে আকৌ নিৰ্ভয়ে ওচৰ চাপি

আহে। ড্ৰাইভাৰ-হেণ্ডিমেন গাড়ী এৰি থৈ চাহৰ দোকানত সোমালেগৈ ল'ৰা-ছোৱালীহঁতৰ অবাধ ৰাজত্ব আৰম্ভ হয়। গাড়ীবোৰক সিহঁতে সদায় 'জাম' লগাৰ আশীৰ্বাদ দিয়ে। দুফালৰপৰা দুখন গাড়ী দেখিলেই সিহঁতে হাত-চাপৰি বজাই সমস্বৰে চিঞৰে— "লাগ, লাগ, লাগি যা।" মানে 'জাম' লাগ।

আজি পিছে তেনেকুৱা ডাঙৰ 'জাম' লগা নাছিল। নোদোকা-নোদোকা চাউলৰ বস্তা বহু ওখলৈকে বোজাই দিয়া এখন ট্ৰাক গুদামলৈ আহিছিল আৰু গুদামৰপৰা ওলাই আহিছিল কোনোবা সমবায় ভাণ্ডাৰৰ চাউল-দাইল-নিমখ-চেনি-আটা-ময়দাৰে ঠিক তেনেকৈয়ে বোজাই কৰা অইন এখন ট্ৰাক। দুয়োটা ড্ৰাইভাৰে দূৰৰপৰা আশা কৰিলে যে সিটোৱে গাড়ী ৰখাব আৰু অলপ পিছুৱাই নিব। কিন্তু আচলতে এটায়ো নৰখালে, ফলত এঠাইত দুইখন গাড়ী মুখামুখি হৈ গ'ল। দুয়ো ড্ৰাইভাৰৰ মাজত কিছু সময় ধৰি তৰ্কাতৰ্কি, চিঞৰ-বাখৰ চলিল। ল'ৰা-ছোৱালীহঁতে চিঞৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে— "লাগ, লাগ, লাগি যা।"

মাত্ৰ দুখন গাড়ী মুখামুখি হ'লে, এই মুকলি ঠাইডোখৰৰ সুবিধা লৈ, অলপ কৌশল খটুৱাই সাধাৰণতে গাড়ী দুখন দুয়োফালে পাৰ হৈ যায়। তৰ্কৰ শেষত ড্ৰাইভাৰ দুটাই আক্ৰমণ কৰিবলৈ উদ্যত হ'ল। কিন্তু সিহঁত দুয়োটাৰে মুখ দুখন খঙত গোমোঠা হৈ ৰ'ল। দুয়োটাই বৰ বেছি কিনাৰলৈ গৈ আনটোক ঠাই এৰি দিয়াৰ কোনো দৰকাৰ অনুভৱ নকৰিলে। অলপ পিছুৱাৰ পিচত দুয়োখন গাড়ী বিৰাট গৰ্জন কৰি কৰি, ধোঁৱা এৰি এৰি, আগুৱাই আহিল। ল'ৰা-ছোৱালীহঁতে চিঞৰিবলৈ ধৰিলে— লাগ— লাগ— লাগি যা। লাগিলও সঁচা। সমবায় ভাণ্ডাৰৰ মাল দিয়া গাড়ীখন যিমান কিনাৰলৈ যাব পাৰিলেহেঁতেন সিমান কিনাৰলৈ নগ'ল; চাউলৰ বস্তা অনা গাড়ীখন কিনাৰলৈ আহোঁতে বাওঁফালৰ চকাযোৰ কোমল মাটিত পৰিল, আৰু মুহূৰ্তৰ ভিতৰতে দুৰ্ঘটনাটো ঘটি গ'ল। গাড়ীখন বৰ বেছিকৈ এঢলীয়া হৈ গ'ল আৰু চকুৰ পচাৰতে এটা এটাকৈ বহুত বস্তা গাড়ীখনৰপৰা মাটিলৈ নামি আহিল। ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে বোকাপানী মহতিয়াই দৌৰ মাৰিলে। কেৱল মতিৰ বিকট চিঞৰটো এটা বস্তাই হেঁচা মাৰি ধৰিলে। সেইটো বস্তাৰ ওপৰত পৰিল আৰু এটা বস্তা, আৰু এটা বস্তা।

মূল বাটটোৰপৰা বহুত মানুহ ওচৰ চাপি আহিল। সিহঁতে মতিৰ খবৰ ল'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে তাৰ মাক উৰাউল হোৱাৰ পিচত। এটা এটাকৈ সিহঁতে বস্তাবোৰ আঁতৰালে। প্ৰথমতে, মতিৰ এখন ভৰিৰ পতা দেখা গ'ল, পতাখনৰ চেহেৰাত অস্বাভাৱিকতা একো নাই। কিন্তু শেষ বস্তাটো আঁতৰাই মানুহবোৰে অইনফালে চকু ঘূৰালে। তেজৰ বৰটোৰ বাহিৰে মতিৰ পিতৃৰ কোনো অংগৰ কথা মনত পেলাবলৈ কোনেও চেষ্টা নকৰিলে।

পুলিচ আহিল। আজিৰদৰে গুদামৰপৰা মাল দিয়া বন্ধ হ'ল। এনেয়েও আবেলি হৈ

আহিছিল। গুদামলৈ মাল নিয়াটোও বন্ধ হ'ল। ট্ৰাকবোৰ মূল বাটতে শাৰী পাতি ৰৈ গ'ল। মতিৰ মাকক আনবোৰ তিৰোতা মানুহে ধৰি ৰাখিলে, মতিৰ দেহাৰ হাড়-মঙহৰ টোপোলাটো পুলিচে হস্পিতাললৈ লৈ গ'ল।

লাহে লাহে এন্ধাৰ হৈ আহিল। ট্ৰাক দুখন থানালৈ গ'ল। চাউলৰ বস্তাবোৰ তাতে পৰি ৰ'ল। ইখন ট্ৰাকৰপৰাও কেইটামান বস্তা খহি পৰিছিল— বাটটোৰ সিটো পাৰে থকা টিনপাতৰ বেৰৰ গাত। সেইবোৰ বস্তাত দাইল আৰু নিমখ আছিল।

ল'ৰা-ছোৱালীবোৰৰ প্ৰায়বোৰেই নিমাত-নিস্তব্ধ হৈ সিহঁতৰ ঘৰবোৰৰ মাজত থকা চোতালখনত বহি আছিল। সিহঁতৰ মাজৰ ডাঙৰকেইটাই মাজে মাজে কথা পাতিছিল। বহুত ৰাতিলৈকে সিহঁতৰ টোপনি নাহিল। কিন্তু বহুত পলমকৈ শোৱা সত্ত্বেও সিহঁতৰ বহুতৰে দোকমোকালিতে টোপনি ভাগিল। কাৰণ সিহঁতৰ মাকহঁত হয়তো শেষ নিশাৰ পৰাই সাৰে আছিল। সিহঁতৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কেইটাই হাতত পাটি আৰু আগ-জোঙা লোহাৰ মাৰি লৈ দোকমোকালিতে বস্তাবোৰৰ ওচৰলৈ ওলাই আহিল। চাউল-দাইল-নিমখ-চেনি। যিটো বস্তাত মতিৰ তেজ লাগি আছিল, সিহঁত কেৱল সেই বস্তাটোৰ পৰা সাৱধানে আঁতৰত থাকিল।

পোহৰ হৈ অহাৰ পিচত কেইজনমান অলপ ভাল সাজ-পাৰ পিন্ধা মানুহৰ তত্ত্বাৱধানত মজদুৰ এজাকে বস্তাবোৰ আঁতৰাবলৈ ধৰিলে। সেই মানুহ কেইজনৰ কোনে সিদ্ধান্তটো ল'লে বুজা নগ'ল, কেৱল দেখা গ'ল দুটা মজদুৰে ধৰাধৰিকৈ তেজ লগা, আঢ়ৈ মোন চাউল থকা বস্তাটো মতিৰ মাক থকা জুপুৰিটোলৈ লৈ গ'ল। গোটেই নিশা খাটিয়াখনত বহি থকা মতিৰ মাক— নেলাগে নেলাগে বুলি জাঁপ মাৰি নামি আহিল, আৰু বস্তাটো আঁকোৱালি ধৰি চিঞৰিবলৈ ধৰিলে। আঢ়ৈ মোনী বস্তাটোৰ তেজ লগা ফালটো মজদুৰ দুটাই বেৰৰ ফালে পেলাইছিল। চাউলৰ ভৰত জীৰ্ণ বেৰখনে মেৰ মেৰ কৰিছিল।

ভালেমান দিনলৈ মতিৰ মাকে 'উলিয়াই নে উলিয়াই নে, মোক চাউল নেলাগে, উলিয়াই নে।'— বুলি চিঞৰি থকা কৰিলে। ওচৰৰ তিৰোতাবোৰে তাইৰ কাৰণে বৰ দুখ প্ৰকাশ কৰিলে।

দেশত এই মানুহজনীৰ মাক-বাপেক নাছিল। খুড়ায়েকৰ ঘৰত থাকি তাই বুটমাহ, মচুৰ দাইলৰ খেতি কৰিছিল। এটা মানুহে বিয়া কৰাম বুলি তাইক ইয়ালৈ লৈ আহিছিল। মানুহটো বদমাচ আছিল। মতিৰ জন্মৰ আগতে সি কানিৰ বেপাৰৰ পৰা খেদি ক'ৰবালৈ গ'লগৈ। সি উভতি আহিব বুলি মতিৰ মাকে বহুত দিনলৈ বাট চাইছিল। ওচৰৰ জুপুৰিটোত তেল-পিয়াজ সনা মুৰি খাবলৈ অহা ড্ৰাইভাৰ-হেণ্ডিমেনবোৰে তাইক কয়, "দুৰ দুৰ, সি আৰু ক'ত উভতি আহিব? আৰু অযোনো কি ধৰণৰ মানুহ। আমি ইমানজন মানুহ থাকোঁতে তই সেই এটা মানুহৰ কথা ভাবি থাকিব লাগে নেকি?" সিহঁতৰ কথা

শুনি ওচৰৰ মানুহে হাঁহে, মতিৰ মাকৰ খং উঠে।

অকলে থাকিবলৈ তাইৰ ভয় লাগে সঁচা। লোকলৈয়ো ভয় লাগে, নিজলৈকো ভয় লাগে। তাইৰ বয়সটোৱে মাজে মাজে লাঠি-তৰোৱাল, লোহা-লক্কৰ লৈ তাইক বেঢ়ি ধৰিব খোজে; কিন্তু মতিৰ মুখটো বুকুত সুমুৱাই লৈ তাই বয়সটোক ম্লান কৰি পেলাব পাৰে। আৰু কেইটামান বছৰ পাৰ কৰি দিব পাৰিলে, তাইৰ বয়স ভিখাৰীৰ বয়স হৈ যাব। অন্ততঃ ফটা-ছিটা কাপোৰ-কানিৰে তাই নিজকে ভিখাৰী কৰি তুলিব পাৰিব। এদিন নহয় এদিনতো মতিয়ে ডাঙৰ হৈ কিবা এটা কৰিব। আৰু নকৰিলেও নাই, কেৱল সি থাকিলেই হয়। এটা গিৰিয়েকতকৈ এটা সন্তান বহুত ডাঙৰ সম্পত্তি। তাইৰ কাণত কেৱল মা মা বুলি মতা শব্দবোৰ সোমাই থাকিলেই হ'ল। তাতকৈ ডাঙৰ গণ্ডগোল তাইক আৰু নেলাগে।

কিন্তু হঠাতে ঘৰখনলৈ নামি অহা এই নিৰ্জনতাৰ ৰূপ দেখি মতিৰ মাক বাউলী হৈ গ'ল। আঢ়েমোনীয়া চাউলৰ বস্তাটোলৈ চাই চাই তাই নীৰৱে উচুপি আৰু পিচলৈ নিস্তব্ধ হৈ বহি থকা কৰিলে। ওচৰৰ কোনোবা কোনোবাই জাবৰ সাৰি পোৱা, ভিক্ষা কৰি পোৱা চাউল-দাইল একোমুঠি তাইক দি যায়; কেতিয়াবা তাই সেইবোৰ সিজায় কিন্তু নোখোৱাকৈ থৈ দিয়ে। কেতিয়াবা নিসিজায়েই। যিখন ট্ৰাকৰপৰা এই বস্তাটো খাইছিল, সেইখন ট্ৰাকৰ হেণ্ডিমেনটোৱে প্ৰায়েই তাইৰ খবৰ কৰে। সি ওচৰৰ দোকানৰ পৰা জেলেপী আৰু গজাৰ সৰু টোপোলা এটা তাইলৈ লৈ আহে। মতিৰ মাকে তাৰ লগত কথা নেপাতে।

দিনবোৰ পাৰ হৈ গৈছে। ভোক মতিৰ মাকৰ সদায় লাগে, কিন্তু ওচৰৰ মানুহবোৰে চাউল-দাইল সদায় নিদিয়ে। লাহে লাহে মতিৰ মাকে অনুভৱ কৰিলে— ভোকৰ যন্ত্ৰণাটো বৰ তীব্ৰ। নাৰিকলৰ বৰ্হীৰ খাটিয়াখনত পৰি থাকোঁতে তাই ইতিমধ্যে লক্ষ্য কৰিছিল— বেৰত আঁউজি থকা বস্তাটোৰ এঠাইত এন্দুৰে কুটিছে। সদায় বাতিপুৱা দুটামান চাউল ওচৰত সিঁচৰতি হৈ পৰি থাকে। শোটাটোৱে চাউলবোৰ সাৰি পেলাওঁতে মাজে মাজে তাইৰ চকুযোৰ সেমেকি উঠে। এদিন খালী পেটেৰে বহুত সময় খাটিয়াখনত পৰি থকাৰ পিচত তাই লাহেকৈ উঠিল। ডলাখন আনি তাই বস্তাটোৰ ওচৰত ধৰিলে, আৰু এন্দুৰে কৰা ফুটাটোৰেদি আঙুলিৰ আগ ভৰাই অলপ অলপকৈ চাউল উলিয়ালে। ফুটাটো সৰু, এসাঁজৰ জোখাৰে চাউল উলিয়াওঁতে যথেষ্ট সময় লাগিল।

বস্তাৰ ফুটাটো আঙুলি লগাই লগাইয়েই ডাঙৰ হ'ল, সে আঙুলিয়ে অকণমান সুবিধা কৰি দিয়াৰ কাৰণে এন্দুৰেই বহল কৰিছে ঠিক ধৰিব পৰা নগ'ল; কিন্তু কেইদিনমানৰ পিচত দেখা গ'ল, ৰাতিপুৱা বহুত চাউল মাটিত পৰি আছে। এন্দুৰে চাউল নষ্ট কৰা কথাটো মতিৰ মাকৰ ভাল নেলাগিল। তাই ফটা কাপোৰ এখন ভাঁজ কৰি বস্তাটোৰ ওপৰত পাৰি দিলে, আৰু ঠিক ফুটাটোতে হেঁচা পৰাকৈ ডলাখন আউজাই থ'লে।

পিচলৈ ৰাতি ক'ৰবাত কিহবাই খৰ্‌মৰ্ কৰিলে তাই উঠি চোৱা কৰিলে। এন্দুৰে অইন কোনোবা ফালে বস্তাটোত ফুটা উলিয়াইছে নেকি!

মাজে মাজে সেই হেণ্ডিমেনটোৱে আহি মতিৰ মাকক কয়, "অকল চাউলেৰেই ভাত খাব পাৰে নে? দাইল-চাইল কিবা অলপ আনি দিওঁ দে!"

মতিৰ মাকে নেলাগে বুলি কয়।

বস্তাটো লাহে লাহে টোটোৰা পৰি আহিল। ফুটাটো বহল হৈছিল যদিও আঙুলি সুমুৱাই চাউল উলিওৱাটো লাহে লাহে অসুবিধাৰ কথা হৈ আহিছিল। পিচলৈ ফুটাটোৰেদি মতিৰ মাকৰ গোটেই হাতখন সোমাই গৈছিল। তাৰ পিচত এদিন হাতখন কিলাকুটিলৈকে ভৰাই দি খেপিয়ায়ো তাই বেছি চাউল নেপালে। চাউলবোৰ বস্তাটোৰ চিলাইৰ মাজে মাজে সোমাই আছে।

সেইদিনা পুৱা মতিৰ মাকে বস্তাটোৰ মুখৰ চিলাইবোৰ খুলিলে। বস্তাটো লুটিয়াই তাই মজিয়াৰ ওপৰত ভালকৈ জোকাৰিলে। ৰাতিৰ সাঁজৰ জোখাৰে চাউল ওলাল। সোতাৰে সাৰি, ডলাখনত তুলি লৈ তাই চাউলখিনি ভালকৈ জাৰিলে।

তাৰ পিচত তাই বস্তাটো ৰ'দত দিলে। ৰ'দত দিওঁতে বস্তাটোৰ ইমানদিনে বেৰৰ কালে থকা ফালটো মাটিৰ ফালে পৰিল। আবেলি পৰত তাই বস্তাটো আৰু এবাৰ ভালকৈ জোকাৰি খাটিয়াখনত পাৰি ল'লে।

ৰাতিৰ ভাত সাঁজ খাই মতিৰ মাক বিচনাত পৰিল। ইতিমধ্যে জাৰৰ দিন পৰিছিল। যোৱা কিছুদিনৰপৰা মতিৰ মাকে ৰাতি বেচ জাৰ পাইছিল। আগৰ বছৰবোৰত মতিয়ে সাবট মাৰি ধৰি আছিল কাৰণেই নেকি, তাই সিমান জাৰ পোৱা নাছিল। আজি বস্তাটো পাৰি লোৱাৰ কাৰণে তলকালৰপৰা ঠাণ্ডাটো কমি আহিছে, সেই কাৰণেই হ'বলা মতিৰ মাকৰ উম লাগিল।

আৰু এনেকুৱা উম লাগিলেই তাইৰ গাটোত এক অদ্ভুত এন্দুৰে খুটখুটাই খুৱা যেন লাগে। আজি সেই এন্দুৰটো খেদিবলৈ বুকুৰ কাষত মতিও নাই। অলপ পিচত তাইৰ এনেকুৱা লাগিল— এই মুহূৰ্তত যদি সেই হেণ্ডিমেনটোৱে তাইক সোধেহি, "দাইল-চাউল কিবা অলপ আনি দিওঁ দে"— তেতিয়া হয়তো তাই কৈ দিব, "দে।"

অন্ততঃ এটা মতিৰ কাৰণে।

বান্দৰ

পোনামাকে পদুমৰ ওকণি চাই আছিল; হঠাতে পদুমে চিঞৰি উঠিল, "এ বান্দৰ বান্দৰ বান্দৰ, হেই, হেই!"

পোনামাকে লগে লগে পদুমৰ মূৰটো দুই হাতেৰে চেপা মাৰি ধৰিলে, "হেই এইজনী!" তাই তালুৰ অলপমান তললৈ নতুনকৈ ফালি লোৱা সেওঁতাটোৰ কাষতে ওকণি এটা দেখি, চিকুটটো মাৰিবলৈ আঙুলি দুটা সাজু কৰি লৈছিল, এনেতে পদুমে বান্দৰ দেখি মূৰটো লৰাই দিলে। গতিকে ওকণিটো যাতে হেৰাই নেযায়, সেই উদ্দেশ্যে পোনামাকে পদুমৰ মূৰটো লগে লগে চেপা মাৰি ধৰিলে।

বান্দৰটোৱে চজনা গছৰ চাপৰত থকা ডাল এটাৰপৰা তিয়াঁহৰ হেঁদালিখনলৈ জাঁপ মাৰি দিছিল, আৰু তেতিয়াই পদুমে চিঞৰটো মাৰিছিল। গতিকে সি আকৌ সাউৎকৈ [illegible]না গছৰ ডালটোলৈ উভতি গ'ল আৰু তাতে থমক খাই বৈ পদুমহঁতৰ ফালে চালে, পদুমে চিঞৰটো মাৰিয়েই ক্ষান্ত থাকে নে দলি-ফমুটি লৈ খেদি আহে তাৰে উমান লোৱাৰ আশাত। অকল পোনামাকে ওকণিটোৰ আশাত মূৰটো চেপা মাৰি ধৰিলে কাৰণেই নহয়, এনেয়েও পদুমে আৰু বেছি ব্যস্ততা দেখুৱাবলগীয়া নহ'ল, কাৰণ বান্দৰৰ নাম শুনি কুন্তীবুঢ়ী লৰালৰিকৈ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। টুঁচৰি অহা চাদৰৰ আগটো কঁকালৰ খোচনিৰ ওচৰত জুকিয়াই জুকিয়াই বুঢ়ী তিয়াঁহৰ হেঁদালিখনৰ ফালে গ'ল। বুঢ়ীক দেখি বান্দৰটোৱে অকণো চাঞ্চল্য প্ৰকাশ নকৰিলে, সি কেৱল দুবাৰমান ঘনঘনকৈ চকু পিৰিকিয়ালে, আৰু মানুহে গুৱামুৰি খোৱাৰ বহুত পিচত দাঁতৰ ফাঁকত সোমাই থকা গুৱামুৰি এটা উলিয়াই অন্যমনস্কভাৱে চোবোৱাদি কুটকুটকৈ কিবা এটা চোবালে। কুন্তীবুঢ়ীয়ে অলপ সময় বান্দৰটোলৈ চকু দুটা সৰু কৰি কৰি চাই বুজিলে— নহয়, এইটো এটা বেলেগ বান্দৰ। তাৰ পিচত তেওঁ ঘৰৰ মুখৰ ফালে আহিল। ঘৰৰ মুখৰ বেৰত লাঠি এডাল আওজাই থোৱা থাকেই; বুঢ়ীয়ে সেইডাল হাতত লৈ দুখোজমান আগবাই গ'ল; তাৰ পিচত তেওঁ প্ৰায় মুখস্থ কৰি লোৱা কথা কেইষাৰ ক'লে, 'আহিছ? আহ, তিয়াঁহ খুৱাম আহ। চকলিয়াই চকলিয়াই জুতি লগাই দিম আহ। এইডাল দেখিছ? একে কোবে কঁকাল দুটুকুৰা হ'ব।'

বান্দৰটোৱে বুঢ়ীৰ লাঠি বা তাৰ কঁকালৰ সম্ভাব্য দুৰৱস্থা সম্পৰ্কে বুঢ়ীয়ে উচ্চাৰণ কৰা বাণীৰ প্ৰতি বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ নকৰিলে; কিন্তু সি বুজিলে যে সদ্যহতে তাৰ তিয়াঁহ খোৱা নহ'ব। আৰু অলপ ওপৰলৈ উঠি সি শকত ডাল এটাইদি কিছুদূৰ নিৰ্বিকাৰভাৱে খোজ কাঢ়িলে, তাৰ পিচত জঁপিয়াই জঁপিয়াই গুচি গ'ল।

বান্দৰটো নেদেখা হোৱালৈকে চাই থাকি কুন্তীবুঢ়ীয়ে আকৌ এবাৰ সংকল্প কৰিলে— এইবাৰ গছৰ ডালবোৰ কটাবই লাগিব। পিছফালৰ হাবিখনৰপৰা সোণাৰু, তেতেলি, কৰ্দৈ, চজনা— এই এসোপামান গছে বান্দৰৰ কাৰণে একেবাৰে যেন চৰকাৰী ৰাস্তাহে সাজি থৈছে। গছবোৰ গুৰিতে কাটিব নেলাগে, কেৱল ইজোপাই সিজোপাক ছুই নথকাকৈ ডালবোৰ ডলি দিলেই হয়; তাকে নকৰে মানুহবোৰে। সংৰামহঁতৰ ওপৰত থকা বুঢ়ীৰ পুৰণা খংটোৱে আকৌ এবাৰ উক দিয়াৰ উপক্ৰম কৰিলে। গছবোৰৰ গুৰিবোৰ আছে সংৰামহঁতৰ ফালে; অৰ্থাৎ গছবোৰ সংৰামহঁতৰ। গছবোৰৰ ডাল কটা-নকটাটো সিহঁতৰ বিবেচনাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। সেইৰূপ বিবেচনা-জ্ঞান নাই সিহঁতৰ। কাৰ চিন্তা সাজিবলৈ গছৰ ডালবোৰক এনেকৈ সাৰ-পানী খুৱাই পুহি আছ তহঁতে? বান্দৰৰ প্ৰতাপত বাৰীখনত গুটি এটা গুজি থ'ব নোৱাৰি, সেই কথাটোতো তহঁতৰ আকলে ছুব লাগিছিল।

সোণাৰু, তেতেলি, কৰ্দৈ, চজনা গছৰ ডালবোৰ বাঁতিটোৰ ভিতৰতে বঢ়া নাই; বহুদিনৰপৰা সিহঁত প্ৰায় তেনেকৈয়ে আছে, কুন্তীবুঢ়ীয়েও বহু দিনৰপৰা ভোৰভোৰাই আছে, পিচে গছৰ ডাল, সংৰামহঁত, বান্দৰ— কাৰো একো লোকচান হোৱা নাই। এদিন যেনিবা বান্দৰে হেঁদালিত ওলমি থকা কিবা এটাৰ একাল খালে; সেইদিনা বুঢ়ীয়ে সংৰামহঁতৰ ঘৰৰ ফালে লাঠিডাল টোৱাই তিনিখৰমানলৈ শুনাকৈ বকি থাকে। এসময়ত সংৰামে কয়— "অ' জেঠাই, তই কিন্তু সেই লাঠিডাল ঘূৰাই ভাল কাম কৰা নাই, কৈ দিছোঁ। টাউনত এটা পাৰ্টিয়ে লাঠিখেল শিকাবলৈ মানুহ বিচাৰি ফুৰিছে, তেনেকৈ থকা দেখিলে তোকো লৈ যাব, গম পাবি!" বুঢ়ীহঁত পিছফালে থিয় হৈ পুতেক লক্ষ্মীয়েও হাঁহে।

বাৰীখনৰ শাক-পাচলিখিনি কুন্তীবুঢ়ীৰ সম্পত্তি। সম্পত্তি মানে— বুঢ়ীৰ পুতেকে কোৰ মাৰে, মাটি চহায়, কোনডোখৰ মাটিত কি গুটি পঁচাব লাগিব সেই হিচাপে মাটিডোখৰ ভাগ ভাগ কৰে, হেঁদালি দিয়ে, বুঢ়ীয়ে সময়মতে টেকেলিৰপৰা সৰু সৰু টোপোলা বান্ধি থোৱা পাচলি গুটি উলিয়াই দিয়ে আৰু ফলৰ ৰূপে সকলো শাক-পাচলি বুঢ়ীৰ সম্পত্তি হৈ যায়। "এই কোমোৰা জালিটো সৌ বজনীহঁতৰ ঘৰত দি আহগৈ, পোনামাক আহিলে এই জিকাকেইটা দিবি, অই সংৰাম, পুতেৰক পঠিয়াই দে, ভাতকেকেৰা খাব বলি"— ইত্যাদি বুলি ওৱে বছৰটো বুঢ়ীয়ে শাক-পাচলিৰ হিচাপ ৰাখে আৰু সদায় আবেলি পাতি এটাত তিয়াঁহ, কোমোৰাজালি, জিকা, ভেণ্ডি, অলসবা তেতেলী, কৰ্দৈ— যি থাকে তাকে ভৰাই পাচিটো লৈ ডেৰমাইল খোজকাঢ়ি চৰকাৰী ৰাস্তাৰ তিনিআলিটো পায়গৈ। তিনিআলিটোত দুপুৰিমান মানুহ গেটখোৱা বজাৰ এখন বহে, তাতে বহি বুঢ়ীয়ে পাচলিবোৰ বেচে। বেচি যি পইচা পায়, তাৰে উভতিবৰ সময়ত বিস্কুট, কল আদি কিনি আনে। নাতি-নাতিনীয়েকহঁতে সদায় বুঢ়ী ওভতাৰ সময়লৈ পদূলিমুখতে বাট চাই থাকে।

পুতেকহঁতে পাচলি বেচিবলৈ যোৱা সম্পৰ্কে মাকক বহুত বুজাইছিল, গালি-শপনি

পাৰিও চাইছিল, পিচলৈ সিহঁতে মনে মনে থকা কৰিলে। সিহঁত ভাগৰিল। তিনিআলিলৈ যোৱাটো হেনো বুঢ়ীৰ কাৰণে অকণমান ফুৰা। গাত শক্তি থাকে মানে বুঢ়ীয়ে এইকণ ফুৰিবই। আৰু গুদামাহাতে ফুৰা-চকা কৰিলে বুঢ়ীৰ সুত নালাগে; হাত-ভৰি-মন এটাইবোৰে কিবা কুটকুট কৰি থাকে। "থাক, যি কৰ কৰি থাক" বুলি পুতেকহঁতে বুঢ়ীৰ লগত এই ধৰণৰ ফুৰা-চকাৰ বিষয়ে কথা পাতিবলৈ এৰি দিলে। বুঢ়ীয়ে অনা বিস্কুট-চিস্কুট কিবা ভাগত পৰিলে সিহঁতে কেৱল নিঃশব্দে খাই থৈ দিয়ে।

লাঠিডাল আকৌ মূধৰ বেৰত আওজাই থৈ কুন্তীবুঢ়ী চোতাললৈ আহিল। পদুমহঁতৰ ওচৰ পাওঁতে তেওঁৰ ভৰিৰ গতিটো অলপ কমিল। এঠাইত তেওঁ বৈয়েই গ'ল। চুলি-কোছাৰ মাজেদি বাওঁহাতৰ আঙুলিকেইটা সুমুৱাই তেওঁ তালুখন খজুৱাবলৈ ধৰিলে। লোকে লোকৰ মূৰৰ ওকণি চোৱা দেখিলে বুঢ়ীৰ মূৰটোত খজুৰতি উঠে, চুলিৰ গুৰিবোৰ পিৰপিৰ কৰে; এঘৰত জুই লাগিলে ওচৰৰ ঘৰৰ মানুহে বস্তু-বাহানিৰে যেনেকৈ লৰা-ঢপৰা কৰে, তেনেকৈ বুঢ়ীৰ মূৰৰ ওকণিবোৰেও যেন লোকে লোকৰ মূৰৰ ওকণি চোৱা গম পালেই য'তে ত'তে একো কামোৰ মাৰি বলিয়াৰ নিচিনাকৈ পিনপিনাবলৈ ধৰে। অলপ পিচতে বুঢ়ীয়ে ইটো হাতৰ আঙুলিকেইটাও চুলিৰ মাজলৈ সুমুৱাই দিলে। লাহে লাহে তেওঁৰ মূৰৰ খজুৰতিটো বাঢ়ি গ'ল; এঠাইত থিয় হৈ তেওঁ দহো আঙুলিৰে মূৰটো বাঁকুহিবলৈ ধৰিলে।

পোনামাক পদুমহঁতে মুখৰ কথা বন্ধ কৰি একান্তমনে ওকণি চোৱাত লাগিল। ওচৰতে থিয় হৈ থকা বুঢ়ীৰ ফালে চালেই যেন এইমাত্র দেখা ওকণিটো হেৰাই যাব, এনেকুৱা এটা ভাবত সিহঁতে কাম কৰি থাকিল।

চুলিৰ মাজে মাজে পিনপিনাই ফুৰা তিনিজনী মানুহৰ ডেৰকুৰি আঙুলি দেখি কুন্তীবুঢ়ীৰ মনটো লকলকাই উঠিল। পদুমহঁতৰপৰা পাঁচহাত আঁতৰত থিয় হৈয়ো বুঢ়ীয়ে যেন সিহঁতৰ দুই বুঢ়া আঙুলিৰ নখৰ চেপাত লেখি-পিঁয়াজলী ফুটাৰ মিটিক-মিটিক শব্দ শুনিবলৈ পালে। চুলিকোছা মেলি পদুমৰ আগতে বহি দিবলৈ তেওঁৰ ৰৰ মন গ'ল; কিন্তু তেওঁৰ সাহ নহ'ল। ইহঁতৰ হতুৱাই ওকণি চোওৱাৰ সুখৰ কথা ভাবিবলৈ তেওঁ কেতিয়াবাই এৰি দিছে।

পদুমহঁত চাৰিজনীয়ে শাৰী পাতি ওকণি চাবলৈ বহিছিল। পদুমে কাৰো ওকণি চাবলগীয়া হোৱা নাছিল। তাই একেবাৰে আগত বহিছিল। তাইৰ চাইছিল পোনামাকে, পোনামাকৰ চাইছিল আজলীয়ে, আজলীৰ চাইছিল লক্ষ্মীৰ বৈণীয়েকে, লক্ষ্মীৰ বৈণীয়েকৰ কোনেও চোৱা নাছিল। অলপ সময়ৰ পিচত পদুম শাৰীটোৰ পিচলৈ আহিব, লক্ষ্মীৰ বৈণীয়েক আগলৈ যাব,— এনে ধৰণৰ ওকণি-চোৱা-মেল বহাটো এই চুবুৰীৰ বহুদিনীয়া কথা। কেতিয়াবা হয়তো আজলী নাছিল; কণমাই আহিল; কেতিয়াবা পদুম পলমকৈ আহিল, ছিতে সোনকালে আহিল; কেতিয়াবা মনো, সোণমাই, তিলকা, পৰ্বা, কাঞ্চী—

আটাইমখা আছিল। মেলখন কিন্তু নবহাকৈ নেথাকে। প্ৰথম অৱস্থাত যাৰ ঘৰত যেতিয়াই মানুহ গোট খায় তেতিয়াই তাতে মেল বহিছিল, কিন্তু পিচলৈ মেলখন লক্ষ্মীহঁতৰ ঘৰৰ চোতালতে নিয়মীয়াকৈ বহা হ'ল। লক্ষ্মীহঁতৰ চোতালখনত ব'দ পৰা ঠায়ো আছে, ছাঁ পৰি থকা ঠাইয়ো আছে। ইয়াত তেতেলী-কৰ্দৈৰ নিয়মীয়া যোগান আছে, লক্ষ্মীৰ দোকানৰ নিমখ আছে, ভঁৰাল ঘৰৰ চাৰিওকাষে থকা গছবোৰত সুকময়ৰী জলকীয়াবোৰ পকি পকি আছে; মুঠতে মেলখন বহাৰ সকলো সুবিধা ইয়াতে আছে; কেৱল নিমখৰ হাতেৰে কোনেও কাৰো চুলি নুছুলেই হ'ল। ইহঁত আটাইমখাৰে যে এসময়ত সোপাসোপে চুলি সৰিছিল, এই নিমখৰ হাতেৰে ওকণি চোৱাই তাৰ একমাত্ৰ কাৰণ।

কুন্তীবুঢ়ী যাওঁ-নেযাওঁকৈ আঁতৰি যোৱাৰ পিচত পদুমহঁতৰ মাজত বান্ধৱৰ কথা ওলাল। আজলীয়ে ক'লে, "হয় নে? মানুহবোৰ বোলে আগতে বান্দৰ আছিল? বান্দৰৰ পৰা গৈ গৈ হেনো পিচত মানুহ হ'ল।"

"কোনেনো ক'লে অ' তোক এনে নোহোৱা-নোপজা কথা।" লক্ষ্মীৰ বৈণীয়েক ঘোৰ অবিশ্বাসৰ সুৰত জকজকাই উঠিল।

"সিদিনাখন বিপিনে সক আইটিৰ আগত কৈছে। বিপিনহঁতক হেনো সেইবোৰ কলেজত পঢ়ায়। সি বন্ধত ঘৰলৈ আহিছে নহয়।" আজলীয়ে ক'লে।

পদুমে মুখ এচাৰি ক'লে, "থ' দে। এন্ সেইসোপা পঢ়াবলৈহে তাৰ কাৰণে কলেজখন পাতিছে। সি বিপিন নিজে গধূলি গধূলি নঙলাই নঙলাই বগাই ফুৰা বান্দৰ, সেইকাৰণেহে তাৰ মুখত তেনেকুৱা কথা!" কথাষাৰৰ শেষত পদুমে ওঁঠ দুটা বিকটাই বিপিন সম্পৰ্কীয় এক গভীৰ ৰহস্যৰ ইংগিত দিলে। লগে লগে কথাৰ সোঁত দুৰ্বাৰ গতিৰে বৰলৈ ধৰিলে, আৰু সেই সোঁতত উটি-বুৰি গাঁওখনৰ এপাল মানুহৰ দুৰৱস্থাৰ অন্ত নোহোৱা হ'ল। বিপিন যে কলেজ বন্ধ বুলি ঘৰলৈ আহে, আচলতে সি গাঁৱৰ জুতি ল'বলৈহে আহে। সক আইটীক সি কলেজৰ কথা ক'বলৈনো পালে কেনেকৈ? সক আইটিয়ে পিচে তাৰ লগত মুখৰ মহলা মাৰি থাকোঁতেই গ'ল, ইফালে বিপিনে টাউনৰপৰা অনা কিটা উঠিলগৈ কমলাৰ মুখত। অ' কমলাৰ মাকৰ আকৌ ছোৱালী একনী হ'ল নহয়। এইজনীৰে সৈতে কমলাৰ মাকৰ ল'ৰা-ছোৱালী নটা হ'ল। আৰু তিনিটা হ'লেই ভোলাই পণ্ডিতৰ বৈণীয়েকৰ সমান সমান হ'বগৈ। ভোলাই পণ্ডিতৰ বৈণীয়েকজনীও যে একনীহে বুলিছোঁ। সেহতৰ অৱস্থা সেয়া, ইফালে ইটোক গাখীৰ খুৱালে সিটোৱে কান্দে, সিটোক খুৱালে ইটোৱে কান্দে। এ, কেঁচুৱাৰ কান্দোনৰ কথানো কি ক'বা? গোনামাকৰ ঘৰৰ ছালে ছালে লাগি থকা বাঢ়েৰকৰ কেঁচুৱাটো,— ঔ মোৰ গোঁসাই, এনেনো চিঞৰিব পাৰে কেঁচুৱাটোৱে। শুনি শুনি বিকৃতিনা লাগিছে নিজা। বাঢ়েৰৰে কবিৰাজৰ বৰিসোপা খুৱাইছেই আছে, খুৱাইছেই আছে। এই কবিৰাজটোকো মহেন্দ্ৰহঁতে গাঁৱৰপৰা খেদাঁহে বুলিছে। সিদিনা বোলে তাৰ আগৰজনী বৈণীয়েক ওলাইছিলহি। তাই পিচে নিজে অকৰ নাই, কণীয়ে টো আনিছিল: কিবা এটা

মকামিলা কৰি দিব পাৰে বুলি। এঃ, বংশী যে আকৌ সেইসোপাৰ মাজত সোমাবলৈ গ'ল, সি নিজৰ ঘৰৰ সোপাকে চিজিল কৰি নলয় কিয়? শহৰেকে তিনি চাৰিবাৰ নিবলৈ আহোঁতেও সি খুলশালীয়েকজনী নপঠিয়ায়; ইফালে সিদিনা ঘৈণীয়েক আৰু খুলশালীয়েকৰ লাগিল সেয়া চুলিয়াচুলি। হেৰা! মণ্ডলৰ বোৱাৰীয়েকৰ চুলিকোছা মন কৰিছা নে? বৰ একোছা দিয়া; দীঘলো দীঘল একেবাৰে—। তুমিও ভাল, সেইসোপা মৰাপাটৰ নকল চুলি নহয়?— এ, নকল নে কি? নকলতো। আৰু অকল চুলিকোছাইহে নকল নে? জিলাৰ ছোৱালী— আৰু বা কি ক'ত নকল আছে সেইটো মণ্ডলৰ পুতেকেহে জানে!

তাৰ পিচত মণ্ডলৰ বোৱাৰীয়েকৰ আৰু কি কি নকল থাকিব পাৰে, তাৰ আলোচনা কৰি কৰি বোৱাৰীহঁত উচ্ছৃংখল হাঁহিত বাগৰি বাগৰি পৰিল।

এয়া বোৱাৰীহঁতৰ ওকণি চোৱা মেল। বিচিত্ৰ গতি, বিচিত্ৰ উত্তাপ এই মেলৰ। জীৱন-যৌৱনৰ বাবে-বৰণীয়া অভিজ্ঞতা সানি, গ্যাৰ মগুহৰ অ'ত ত'ত খোপনি পুতি পুতি, মনৰ চাৰিআলি আৰু কেঁকুৰিবোৰৰপৰা অসংযত, উদ্দাম গতিৰে কথাবোৰ ওলাই আহে মেললৈ। কেতিয়াবা মাজনিশাৰ ৰহস্যঘন পৰিৱেশৰ লগত খাপ খোৱা অস্ফুট কথা-বতৰাৰ শব্দক কেন্দ্ৰ কৰি বোৱাৰীহঁতৰ মূৰবিলাক এঠাইত থুপ খায়, আৰু পিচ মুহূৰ্ততেই হয়তো কোনো এক গোপন আনন্দৰ উত্তেজনাময় প্ৰকাশত সিহঁত ছিটিকি পৰে। মূৰবো প্ৰতিটো ওকণিৰ মৃত্যুক অভিনন্দন জনাবলৈ সিহঁতৰ যেন অলেখ কথাৰ প্ৰয়োজন; প্ৰতিটো ওকণিৰ মৃত্যুৰ তৃপ্তি, ঠিক খজুৱাই থকা ঠাইত পৰা প্ৰতিটো নখৰ আঁচোৰৰ তৃপ্তিক পৰিপূৰ্ণ কৰি তুলিবলৈ সিহঁতৰ মুখ আৰু মনৰ পৰম চাঞ্চল্যৰ প্ৰয়োজন।

এইখন মেলৰ কাষলৈ কুন্তীবুঢ়ী চাপি আহিলে বোৱাৰীহঁতৰ দীপাম্বিতাৰ দিনা সন্ধিয়া সময়ত ৰৰযুগ অহা যেন লাগে। কেইবাদিনো বুঢ়ীয়ে সোধপোচ নোহোৱাকৈ "চাওঁ আই, মোৰো চাচোন" বুলি শাৰীটোৰ আগত বহি দিছে; শাৰীটোৰ সমুখত ভৰি দুখন দীঘলকৈ মেলি বহি পৰম স্বাচ্ছন্দ্য অনুভৱ কৰি থকাজনীয়ে বিৰক্তিৰে ভৰি দুখন কোঁচাইছে; পিচৰ কেইজনীবো মুখবিলাক ওলমি পৰিছে। তাৰ পিচত যিবোৰ ওকণি মৰিছে, সেইবোৰ বোৱাৰীহঁতৰ মানত বেমাৰত পৰি আপোনা-আপুনি মৰা যেন লাগিছে।

এদিন হয়তো পদুমইতে চক্ৰধৰৰ পুতেক এটা আৰু জী-নাতি এটা সাদিনৰ আগা-পিচাকৈ জন্ম হোৱা কথাটোৰ বস উলিয়াই আছে, এনেতে কুন্তীবুঢ়ীয়ে শাৰীটোৰ আগত বহি চুলিকোছা মেলি দিলে। "কাৰ কথা কৈছিলি?" বুলি বুঢ়ীয়ে কথাৰ আঁত বিচাৰি ল'লে, তাৰ পিচত কতবাৰ তেওঁ সেই আঁত হেৰুৱালে, কতবাৰ নতুন আঁত বিচাৰি ল'লে, তাৰ হিচাপ নোথাকিল। অনৰ্গলভাৱে তেওঁৰ মুখৰপৰা কথাৰ সোঁত বৈ থাকিল। চক্ৰধৰৰ বাপেক এবাৰ কুঁৱাত পৰিছিল। লখীৰ বাপেকে তৎক্ষণাৎ গছৰ ডালুকা বাঁহ কাটি, পাঁচিবোৰত একোডোখৰ জেং বান্ধি মৈ এটা সাজিছিল; সেই মৈৰে কুঁৱাত নামি তেওঁ চক্ৰধৰৰ বাপেকক তুলি আনিছিল। আজিকালিহে মানুহবোৰে পাৰতে পা থুই

কাপোৰ ধুই কুঁৱাটো বেয়া কৰিলে, আগতে গাঁওখনৰ একাল মানুহে সেইটো কুঁৱাৰ পানী খাইছিল। পানীও কি চাবি, একেবাৰে গংগাজলৰ নিচিনা। এইখন গাঁৱলৈ প্ৰথমে গংগাজল আনিছিল মুহিলাৰ আতাক জয়ৰাম আতৈয়ে। মৰণৰ সময়ত তাৰে একো চলু মুখত দি আতৈয়ে কত মানুহক তাৰিলে। বৰ ধৰ্মৰ মানুহ আছিল জয়ৰাম আতৈ। আৰু এজন ধৰ্মৰ মানুহ আছিল— তহঁতৰ— এই গোলাপৰ ৰৰপিতাক— যোগ বায়ন। অস্ অস্ অস্ মনত পৰিলে এতিয়াও মনটো শাঁত পৰি যায়। মণিকূটৰ ওচৰৰ লাইখুঁটাটোৰ গুৰিত বহি, চকু দুটা জপাই, গলগলীয়া মাতেৰে গায়নে গায়— হৰি মোৰ যাদৱ-অ পৰম-অ বান্ধৱ-অ—

কুন্তীবুঢ়ীয়ে চকু দুটা জপাই, ফোপোলা মুখৰ আধাভগা মাতেৰে নামবাৰ গাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। ইতিমধ্যে লক্ষ্মীৰ ঘৈণীয়েক শাৰীটোৰপৰা উঠি গৈ জেওৰাত মেলি দিয়া কাপোৰ চপোৰাত লাগিল; চোতালত ধান মেলি দি আহিছিল কাৰণে আজলী সোনকালে ঘৰলৈ গ'ল; পোনামাকৰ ৰাতি টোপনি খটি হৈছিল কাৰণে ঘনঘনকৈ হামি আহিল; মুঠতে মেলখন ভাগিল।

প্ৰায়েই এনেকৈ ৰস শুকাই যোৱাৰ কাৰণে মেলখন কুন্তীবুঢ়ীৰ চোতালৰপৰা একেবাৰে উঠিবই খুজিছিল। দুদিনমান আৰু-তাৰ চোতালত বহিলো; কিন্তু লক্ষ্মীৰ ঘৈণীয়েকে মেলখন ভাগিবলৈ নিদিলে। চুবুৰীৰ ইমানবোৰ মানুহ থাকোঁতে সিহঁতৰ ঘৰত যে আটাইখন গোট খায়, সেইটো কম কথা নে? মেলখন ইয়াত নবহিলে লক্ষ্মীৰ ঘৈণীয়েকৰ বৰ নিজান নিজান লাগিব, আৰু ইয়াত নবহি আইনৰ চোতালত বহিলে তাই বৰ লাজ পাব।

গতিকে তাই কথাটো লক্ষ্মীক ক'লে। লক্ষ্মীয়ে মাকক লগে লগে ধৰিলে, "তইনো আকৌ সিহঁতৰ মাজত সোমাবগৈ কিয়?"

বুঢ়ীয়ে প্ৰথমবাৰত পুতেকৰ কথাষাৰ যেন ভালকৈ নুবুজিলে। তেওঁ চকু দুটা সৰু কৰি, দুবাৰমান ঘনঘনকৈ পিৰিকিয়াই পুতেকৰ মুখলৈ চালে। তাৰ পিচত তেওঁ ক'লে, "মইনো সিহঁতক কি আমনি কৰিছোঁ? আগত এজনী এনেয়ে বহি থাকে কাৰণে মুখটো চোবাওঁ। আৰু সিহঁতক মই দুআষাৰ ভাল কথাৰ বাহিৰেতো একো কোৱা নাই!"

"নহয় নহয়, এইটো আমনি পোৱা-নোপোৱাৰ কথা নহয় নহয়। সিহঁত থাকে এক ধাওাত, তোৰ হ'ল এক ধাওা। সিহঁতে ক'ব এক লাইনৰ কথা, তই ক'বি এক লাইনৰ কথা।" লক্ষ্মীয়ে কাৰ পক্ষ লৈ কথা ক'লে, সেইটো তাৰ কথাৰ সুৰত ধৰা নপৰিল। সুৰটো শুনি কিন্তু ঘৈণীয়েকেও বেয়া পালে, মাকেও বেয়া পালে।

কুন্তীবুঢ়ীয়ে বেয়া পালে বেছি। বুঢ়ী সিহঁতৰ মাজত সোমালে সিহঁতে বেয়া পায়? বুঢ়ীৰ হাঁতে সিহঁতৰ মুখৰ মাত কুটিল, সিহঁতৰপৰাই বুঢ়ীৰ মুখত পিলৌ-পিলৌ ওকনি হ'ল. এতিয়া সিহঁতে বুঢ়ীৰ মুখৰ দুটা ওকনি কমাবলৈ বেয়া পোৱা হ'ল? বুঢ়ীয়ে মনত

বৰ দুখ পালে। তেওঁ বৰ অকলশৰীয়া অনুভৱ কৰিলে।

পিচৰ দিনবোৰত চোতালত বোৱাৰীহঁতৰ ওকণি-চোৱা মেল বহিলে কুন্তীবুঢ়ীয়ে আলেঙে আলেঙে ফুৰা কৰিলে। পৰাপক্ষত তেওঁ সেইখিনি সময় ভিতৰতে সোমাই থকা কৰিলে। কিন্তু ভিতৰত সোমাই থাকিও তেওঁ বৰ অশান্তি অনুভৱ কৰিলে। বাহিৰৰ ওকণি মেলৰ হাঁহি-খিকিন্দালিবোৰ শুনিলে তেওঁৰ চুলিৰ গুৰিবোৰ যেন পিৰ্‌পিৰাবলৈ ধৰে; ওকণিবোৰে চুলিৰ মাজে মাজে পিনপিনাবলৈ ধৰে; সিহঁতে বুঢ়ীৰ তালুখনত কামোৰে, আৰু শেষত অসহ্য যন্ত্ৰণাত বুঢ়ীৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহি কাৰোবাৰ আগত চুলিকোছা মেলি দিবলৈ মন যায়।

কিন্তু বাহিৰলৈ আহি পদুমহঁতৰ মুখবোৰ দেখিলেই বুঢ়ীৰ মনটো কোঁচ খাই যায়।

পিচত এদিন কুন্তীবুঢ়ীয়ে দহোটা আঙুলিৰে মূৰটো বাঁকুহি বাঁকুহি পিছফালৰ তেতেলী তললৈ খোজ ল'লে।

পিছফালৰ তেতেলীজোপাৰ তলত লক্ষ্মীৰ গাভৰু জীয়েক অমলাহঁতৰ মেল বহে। স্কুল পঢ়া, স্কুল এৰা, কেতিয়াও স্কুল নেদেখা বিভিন্নধৰণৰ দহ-বাৰজনী ছোৱালীয়ে এইখন মেল বহুৱায়। সিহঁতৰ বুদ্ধি বোৱাৰীহঁতকৈ বহুত বেছি; সৰহ ছোৱালী গোট খালে সিহঁত ওকণি চাবলৈ গোল পাতি বহে, যাতে কোনেও লোকৰ ওকণি নোচোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰে, আৰু কাৰো মূৰ বাদ পৰি থাকিবলগীয়া নহয়। সিহঁতৰ মেললৈ বগৰী আহে, জলফাই আহে, টেঙা আম আহে, আৰু ওপৰৰপৰা তেতেলীৰ দিনত তেতেলী পৰে। আগতে সিহঁতো লক্ষ্মীহঁতৰ চোতালতে বহিছিল, কিন্তু মাক, মাহীয়েক, পেহীয়েকহঁতৰ ওচৰত সিহঁতৰ বহুত অসুবিধা হ'ল। সেইবোৰ মানুহৰ কথাবোৰ বৰ পেন্‌পেনীয়া। দেবেনে সাবিত্ৰীক বগৰী আনি দিলে, এই কথাটো কিমান ডাঙৰ, তাক সিহঁতে পৰীক্ষা কৰি চাবতো নোৱাৰেই, বৰঞ্চ সেইজাক মানুহ ওচৰত থকা কাৰণে সিহঁতে কথাটো লুকুৱাব লগীয়াহে হয়। এনেকৈ সিহঁতৰ বহুত ডাঙৰ ডাঙৰ কথা লুকাই গৈছে, হেৰাই গৈছে। সেইকাৰণে সিহঁত এদিন সেইখন চোতালৰপৰা আঁতৰি আহিল। তেতেলীজোপাৰ তলখন বৰ ভাল ঠাই। তেতেলীজোপাৰ গুৰিটো যদিও সংৰামহঁতৰ ফালে আছে, ডাল-পাতৰ বেছিভাগ এইফালেই আছে। আহল-বহল ঠাইডোখৰ বৰ আবুৰত আছে। স্কুলত পঢ়াকেইজনীয়ে মাজে মাজে ইয়াত স্কুলত শিকা বসন্তৰ আগমন নামৰ নাচ এটাও নাচে। সুবলাই মাজে মাজে নাচ শিকোৱা ধৰণী মাষ্টৰৰ ভাও লৈ শাস্তিক জোকায়। ধৰণী মাষ্টৰে হেনো শান্তিক আঙুলিত ধৰি ধৰি নাচ শিকায়। এইডোখৰ ঠাইত সিহঁতক কোনেও নেদেখে। তিনিফালে মানুহৰ ঘৰ, বাৰীৰ গছ-গছনি, পিছফালে হাবি। সিহঁতৰ মনবোৰৰ কাৰণে হাবি যিমান ডাঠ হ'ব লাগে, সিমান ডাঠ হাবি। সেই হাবিত মানুহ-দুনুহ কেতিয়াও নেথাকে; কেৱল বান্দৰবোৰ থাকে; কিন্তু বান্দৰবোৰ বৰ শিষ্ট; সিহঁতে ছোৱালীহঁতক কেতিয়াও আমনি নকৰে।

গাৰ চাদৰ টনা বান্দৰ তাত এটাও নাই। গাৰ চাদৰৰ বলি কেতিয়াবা টনাটনি হয়, তেনেহ'লে ছোৱালীহঁতৰ নিজৰ মাজতে হয়। তেনেকুৱা সময়ত সিহঁতৰ হাঁহিৰ খলকনি আৰু চিঞৰৰ শব্দত বান্দৰবোৰ হাবিৰ আৰু ভিতৰলৈ সোমাই যায়।

এই তেতেলী তলত কুন্তীবুঢ়ী উপস্থিত হোৱাৰ লগে লগে যেইবাজনী ছোৱালীয়ে একেলগে চিঞৰি উঠিল, "আই জেঠাই ববমাই— তই ক'লৈ আহিলি?"

"তহঁতৰ কোনোবা এজনীয়ে মোৰ মূৰটো চাই দে অ'।" খজুৰতিত থাকিব নোৱৰা হৈছোঁ।"

"আই তোৰ মূৰত দেখোন ওকণি নায়েই।" সুবলাই লগে লগে বুঢ়ীক আঁতৰাই পঠিয়াব খুজিলে।

"নাই বুলিনো তই কেনেকৈ জানিলি? ওকণিৰ কামোৰত মই শুব নোৱাৰোঁ।" বুলি বুঢ়ী সুবলাৰ আগতে বহি পৰিল। সুবলাই বুঢ়ীৰ মূৰত হাত থৈ অইন এজনীৰ ফালে চাই ওঁঠ দুখন বিকটাই দিলে। বুঢ়ীৰ মূৰৰ ছালখনেই বেলেগ। চিকুট মাৰি লেখি-বিঢ়া কিবা এটা আনিব খুজিলেই দুই আঙুলিৰ চেপাত ছালখনো ওপৰলৈ উঠি আহিব খোজে।

সুবলাই মাজে মাজে বুঢ়ীৰ মূৰত খোঁট দুটা-এটা মাৰে, তাৰ পিচত তাইৰ মূৰত ওকণি চাই থকা সুভদ্ৰাৰ ফালে হাতটো আগবঢ়ায়। সুভদ্ৰাই সুবলাৰ মূৰৰপৰা ওকণি এটা ধৰি আনি তাইৰ হাতত দিয়ে, আৰু তাই ওকণিটো বুঢ়ীৰ চুলিৰ মাজত এৰি দিয়ে। শাৰীটোৰ মাজত বহি শান্তিয়ে লক্ষ্মীৰ জীয়েকৰ ওকণি চাইছিল, তাই এবাৰ চিঞৰি চিঞৰি কৈ দিলে, "অ' জেঠাই, সুবলাই তোৰ মূৰত তাইৰ মূৰৰ ওকণিবোৰ এৰি দিছে।"

"নিদিলে কিভাল চাবি? আইৰ মূৰত ওকণিয়েই নাই, সেইকাৰণে দুটামান এৰি দিছোঁ, পিচত সৰহ হ'লে চাই থাকিম।" সুবলাই ক'লে।

মুখত খং আৰু বুকুত বেজাৰ ভাব এটা লৈ কুন্তীবুঢ়ী আঁতৰি গ'ল।

আৰু এদিন তেতেলী তললৈ আহোঁতে জানেকীয়ে কুন্তীবুঢ়ীক সুধিলে, "ববমাই, তই নাচিব জান নে?"

পিচত এদিন লক্ষ্মীৰ জীয়েকে বুঢ়ীমাকক পোনে পোনে ক'লে, "সদায় সদায় তোৰ মূৰত এটাইখনে ওকণি তুলি দিয়ে, তইনো ইমানে কিয় আহ?"

সঁচাকৈয়ে বুঢ়ীয়ে মূৰত ওকণি আগতকৈ বহুত বেছি হোৱা যেন পালে। এদিন তেওঁ তেতেলী তললৈ নগৈ ছোৱালীহঁতক গালি পাৰি পাৰি ঘৰৰ ভিতৰতে বহি থাকিল। গালিবোৰ তেওঁৰ ভিতৰৰপৰা ওলাইছিল, কিন্তু তিনিৰ তলৰ পেটেই বুকুখন এক অবুজ বেদনা, এক তীব্ৰ যন্ত্ৰণাই আৱৰি ধৰিছিল।

তাৰ পিচত এদিন কুন্তীবুঢ়ীয়ে দহবছৰীয়া নাতিনীয়েক এজনীক ওচৰলৈ মাতি

আনিলে। মূৰটো খজুৱাই খজুৱাই তেওঁ নাতিনীয়েকক ক'লে, "আইজনী অ', মই ৰাক আজিৰপৰা তোলৈ দুটাকৈ মালভোগ কল আৰু বিস্কুট আনিম, তই মোৰ ওকণি কেইটামান চাই দেচোন।"

আইজনীয়ে গধূলি পৰত এটা কল আৰু এটা বিস্কুট বেছি পোৱাৰ আশাত অকণমান সময় বুঢ়ীৰ চুলিবোৰৰ গুৰিয়ে গুৰিয়ে আঙুলি চলালে, তাৰ পিচত হঠাতে দূৰত ল'ৰা-ছোৱালী এজাকৰ চিঞৰ শুনি লৰ মাৰিলে। যাবৰ সময়ত তাইৰ হাত দুখনে বুঢ়ীৰ মূৰত যিটো ঠেলা দি গ'ল, তাৰ কোবত বুঢ়ীৰ কঁকালৰ গাঁঠিটো সিৰিক্কৈ উঠিল।

আইজনীহঁতৰ লগৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে বিষ্ণুহঁতৰ ঘৰৰ চৌহদত কল-মাৰলিৰে ঘৰ এটা সাজিছে। দুদিনমানৰ আগতে সিহঁতে এহাল ভেকুলী ধৰি থৈছে, অলপতে সিহঁতৰ বিয়া পাতিব। চাউল-দাইল, তেল-নিমখ এই এটাইবোৰ বস্তু সিহঁতে মানুহৰ ঘৰে ঘৰে ঘূৰি বৰঙণি হিচাপে তুলিছে; বিয়াৰ দিনা সিহঁতে ভোজ খাব। পুৰোহিতৰ যোগাৰ কৰিব লাগে, কলপুলি পুতিবলৈ চিপ্‌ৰাংখন লাগে, হাবিৰপৰা খৰি লুৰি আনিব লাগে; আইজনীহঁতৰ বহুত কাম।

ভেকুলীহালৰ বিয়া হৈ গ'ল, তাৰ পিচদিনাৰেপৰা আইজনীহঁতৰ গুদু খেলাৰ দিন পৰিল। মৌজাদাৰে গুচৰতে এটা পুখুৰী খনাইছে। এতিয়াও পুখুৰীটোত পানী ওলোৱা নাই। পুখুৰীটোৰ তলিখন বৰ সুন্দৰ, সমান হৈ আছে। গুদু খেলাৰ ইমান ভাল ঠাই এই চুবুৰীৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ কাৰণে আগতে কেতিয়াও ওলোৱা নাই।

গধূলি বজাৰৰপৰা অহাৰ পিচৰ সময়কণৰ বাহিৰে কুন্তীবুঢ়ীয়ে আইজনীহঁতক দেখাই নোপোৱাৰ নিচিনা হ'ল।

কিন্তু ওকণিবিলাকৰ কাৰণে বুঢ়ীৰ মূৰৰ যন্ত্ৰণা দিনে দিনে বাঢ়ি গ'ল। কিবা এটা উপায়েৰেতো ওকণিবোৰ আঁতৰাব লাগিল। সকলো মানুহৰ ওপৰত বুঢ়ীৰ খং উঠিল। গোটেই জীৱন ধৰি সিহঁতৰপৰাই তেওঁৰ মূৰত আজি লাখ লাখ ওকণি হ'ল।

মনৰ বেজাৰত এদিন বুঢ়ীয়ে তিনিআলিৰপৰা কিনি অনা কল আইজনীহঁতৰ কাকো নিদিলে। পিচদিনা পুৱা বাৰীলৈ অহা পোৱালি বান্দৰ এটাৰ ফালে তেওঁ এটা এটাকৈ কলকেইটা দলিয়াই দিলে।

পিচদিনা বান্দৰটো আকৌ আহিল। বুঢ়ীয়ে আকৌ তাক কল খাবলৈ দিলে। পিচুত এদিন বান্দৰটোৱে বুঢ়ীৰ হাততে কল দুটা খাই গ'ল। পিচলৈ সি বুঢ়ীৰ ওচৰতে বহি থকা কৰিলে।

শেষত এদিন কুন্তীবুঢ়ীয়ে চুলিকোছা বান্দৰটোৰ সমুখত মেলি দিলে। বান্দৰটোৱে অকণ অকণ দঘোটা আঙুলিৰে বুঢ়ীৰ চুলিবোৰ লিৰিকি বিদাৰি টপ্‌টপ্‌কৈ ওকণি আহিবলৈ ধৰিলে। পৰম তৃপ্তিত কুন্তীবুঢ়ীয়ে চকু দুটা মুদি দিলে।